

VYDAVATELSTVO
PRESOVSKÉJ
UNIVERZITY

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES č. 1/2016, roč. 16

Inštitút histórie

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity

Ul. 17 novembra 1

080 78 Prešov

ahp@unipo.sk

<http://www.unipo.sk/filozoficka-fakulta/veda/AHP>

Redakčný kruh:

Patrik Derfiňák (Prešov)
Lubica Harbuľová (Prešov)
Roman Holec (Bratislava)
Peter Kónya (Prešov)
Albert Kotowski (Bonn)
Eva Kowalská (Bratislava)
Rastislav Kožiak (Banská Bystrica)
Igor Lichtej (Užhorod)
Marie Marečková (Brno)
Slavomír Michálek (Bratislava)
Klára Papp (Debrecen)
László Pószán (Debrecen)
Karl W. Schwarz (Wien)
Waclaw Wierzbieniec (Rzeszów)

Redakčná rada:

Jozef Baďurík, Milan Belej, Miloslava Bodnárová, Miroslav Daniš, Patrik Derfiňák (predseda), Lubica Harbuľová, Martin Javor, Nadežda Jurčišinová, Peter Kónya, Peter Šturák, Peter Švorc, Marián Vizdal

Redakcia:

Patrik Derfiňák (zodpovedný redaktor), Luciana Hoptová, Lucia Šteflová, Štefánia Kováčová

Za obsah príspevkov zodpovedajú jednotliví autori.

© Inštitút histórie, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2016.

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11

OBSAH

ŠTÚDIE	5
Peter Kónya: Prešov počas povstania Gabriela Bethlena.....	7
Nadežda Jurčišinová: František Jozef I. na východnom Slovensku.....	20
Patrik Derfiňák: Košická sporiteľňa na prelome 19. a 20. storočia.....	38
Lukáš Hedmeg: Praha ako centrum spolkovej činnosti z pohľadu legislatívy a pôsobenie slovenského spolku Detvan v Prahe do prvej svetovej vojny.....	85
Ján Džujko: 28. október (30. október) – dobová interpretácia vzniku ČSR v slovenskej straníckej regionálnej tlači v medzivojnovom období.....	97
MATERIÁLY	111
Juraj Horváth: Obec Borša od vzniku Uhorského kráľovstva do konca 17. storočia.....	113
Michailo Vasilovič Markanič Архів п`яти коронних міст Мараморошу (Закарпаття).....	127
Martin Javor: „Lóža alebo strana? ideologický boj vo vnútri uhorského slobodomurárstva“	132
Jozef Slavkovský: Medailérska tvorba súvisiaca s históriou a súčasnosťou UPJŠ v Košiciach	146
KRONIKA, RECENZIE, GLOSÝ	157

CONTENS

ARTICLES	5
<i>Peter Kónya:</i> Prešov during Gabriel Bethlen 's uprising	7
<i>Nadežda Jurčišinová:</i> Franz Jozef I. in eastern Slovakia	20
<i>Patrik Derfiňák:</i> The savings bank in Kosice at the turn of the 19th and 20th centuries	38
<i>Lukáš Hedmeg:</i> Prague as the centre of association activity from the point of view of legislation and the activity of the Slovak Association Detvan in Prague by the First World War	85
<i>Ján Džujko:</i> October 28th (October 30th) - The Period Interpretation of the Establishment of the Czechoslovak Republic in Slovak Party's Regional Press in the Interwar Period.....	97
MATERIALS	111
<i>Juraj Horváth:</i> The municipality Borša since the origin of the Hungarian Empire by the end of the 17th century	113
<i>Michailo Vasilovič Markanič</i> File five cities crown Maramorosh (Zakarpattya)	127
<i>Martin Javor:</i> „Lodge or party? The ideological struggle inside the Hungarian freemasonry.“	132
<i>Jozef Slavkovský:</i> Medal artwork related to history and present of Pavol Jozef Safarik University in Kosice.....	146
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS	157

ŠTÚDIE
ARTICLES

PREŠOV POČAS POVSTANIA GABRIELA BETHLENA

Peter Kónya

KÓNYA, Peter. Prešov during Gabriel Bethlen's uprising. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 7 – 19.

The paper deals with the issue of the position of the town Prešov in the period of the count Gabriel Bethlen's uprising in the early 20s of the 17th century. The uprising was initiated by concern over the procedure of Ferdinand II related to the valid laws, classes' privileges and religious freedom. The author analyses development of the uprising and the position of Prešov, as well. At that time, the town was developing rapidly and becoming rich mainly thanks to trade and handicraft. Its inhabitants, being mainly members of the Evangelical Church of the Augsburg Confession, established bases of the quality education. As far as Gabriel Bethlen's uprising is concerned, the town assumed a passive attitude as it only met insurgents' requirements. Even this attitude did not prevent material damage caused by the uprising.

Key words: Prešov, Gabriel Bethlen, 17th century, history.

Pred takmer štyristo rokmi, r. 1619, vypuklo protihabsburské povstanie pod vedením sedmohradského kniežata Gabriela Bethlena, počas ktorého jeho vojská prešli Horným Uhorskom¹ a obsadili tamojšie stolice a mestá. Takisto mešťania hornouhorských slobodných kráľovských miest (Pentapolitany)² vtedy v relatívne krátkom čase už po druhý raz konfrontovaní s odbojom proti legitímnemu panovníkovi. Mestá tak opäť stáli pred dilemou: majú zachovať vernosť panovníkovi alebo vystúpiť proti nemu na strane povstaleckej šľachty? Pre väčšinu mešťanov to bola veľmi ťažká otázka a napriek tomu, že mestá sa napokon, hlavne pod tlakom Bethlenovej vojenskej prevahy, pridali k povstaniu, naďalej pozerali na sedmohradské knieža s nedôverou a veľmi ťažko niesli výdavky, spojené s ich účasťou v odboji. Ešte neochotnejšie prijali mešťania Bethlenove výzvy počas jeho ďalších dvoch ťažení, ako to ostatne, dobre dokumentujú dobové pramene.

Problematike Prešova a hornouhorských slobodných kráľovských miest v povstaní Gabriela Bethlena sa doteraz nikto na zodpovedajúcej úrovni nevenoval

¹ Horné Uhorsko sa rozprestieralo na území trinástich stolíc na severovýchode krajiny. Táto časť krajiny ako samostatná vojensko-správna a hospodársko-správna jednotka vznikla v polovici 16. storočia, s centrom v Košiciach, kde mali sídlo dva najvyššie kráľovské úrady – Hornouhorský hlavný kapitanát a Spišská komora.

² Na území Horného Uhorska existovalo od 14. storočia päť slobodných kráľovských miest, ktoré v nasledujúcom storočí vytvorili na obranu svojich politických záujmov zväz, známy ako Pentapolitana.

a s výnimkou Sabinova³ nie je táto téma spracovaná ani na úrovni mestských monografií (Prešov,⁴ Levoča,⁵ Bardejov⁶). Táto nevelká štúdia sa tak ako prvá pokúša na základe skromnej literatúry a dobových prameňov priblížiť dianie v Prešove počas troch výprav sedmohradského kniežata Gabriela Bethlena a jeho pôsobenie v povstaní.

Počas celej prvej polovice 17. storočia pretrvávala v politickom vývine v Uhorsku mocenská rovnováha medzi stavmi a panovníkom, ktorú garantoval Viedenský mier a zákonné články z r. 1608. Ani panovníci sa však nevzdali úsilia o prehĺbenie centralizácie a obmedzenie stavovských práv, pred energetickejším vystúpením ich však výrazne obmedzovala tridsaťročná vojna, viažuca obrovské vojenské sily a materiálne zdroje. Z ďalších vonkajších faktorov vytvárali priaznivé podmienky pre stavy najmä pokračujúca kríza dynastie a mocenský vzostup Sedmohradského kniežatstva. Sedmohradsko malo mimoriadne veľký význam pre stavovskú politiku, ako hlavný garant dodržiavania stavovských slobôd a zákonov krajiny. V prípade porušenia status quo zo strany panovníka očakávali stavy ozbrojený zásah sedmohradského kniežata.

Desať rokov po korunovačnom sneme Mateja II., r. 1618, uhorský snem zvolil za nového panovníka Ferdinanda II. Štajerského, obnovil zákon o slobode vyznania z r. 1608 a odmietol žiadosť o pomoc zo strany českých stavov, ktoré pred niekoľkými týždňami povstali proti svojmu kráľovi.⁷ Ich vyslanca, rektora pražskej univerzity Jána Jessenia nechal palatín František Forgách dokonca uväzniť. Avšak nasledujúce rokovanie snemu na jar nasledujúceho roku sa nieslo už v inom duchu a prevahu na ňom získala vplyvná skupina luterských magnátov, ktorá už skôr nadviazala styky s konfederáciou českých, moravských, sliezskych a rakúskych stavov. Delegáti odmietli výzvu Ferdinanda II.⁸ na poskytnutie vojaska proti vzbúreným Čechám. Stanislav Thurzo, Imrich Thurzo a ďalší evanjelickí magnáti rokovali s Bethlenom o podpore uhorských stavov. V radoch protestantskej šľachty a meštianstva prevládali obavy z toho, že Ferdinand, potom ako porazí české stavy, prikróči k centralizácii a rekatolizácii aj v Uhorsku, ktoré po zlomení odporu v ostatných krajinách monarchie, nedokáže uhájiť politické práva stavov a náboženskú slobodu. Povstanie v roku 1619 tak nezapríčinili konkrétne kroky panovníka proti zákonom krajiny, stavovským privilégiám a náboženskej slobode,

³ KÓNÝA, Peter, et al. *Dejiny Sabinova*. Sabinov 2000.

⁴ *Dejiny Prešova I*. Sedlák, Imrich. (ed.). Prešov 1965.

⁵ SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče I*. Košice 1974.

⁶ *Dejiny Bardejova*. Košice 1975.

⁷ Po vypuknutí českého stavovského povstania v máji 1618 sa rozhodli stavovskí predáci požiadať o pomoc stavy susedných krajín monarchie a ponúknuť im spojenectvo či konfederáciu.

⁸ Vlády sa ujal na jar r. 1619 po smrti Mateja II. Po úspešnej rekatolizácii v Štajersku sa netajil ambíciou obnoviť panstvo katolicizmu a zlomiť moc stavov v celej habsburskej monarchii.

ale skôr obavy z vývinu v Českom kráľovstve a niektoré signály o centralizačných ambíciách Ferdinanda II.

Exponenti protestantských stavov v kráľovstve, Stanislav a Imrich Thurzo, Juraj Rákóczi, Juraj Széchy či Gašpar Illésházy intenzívne rokovali s Gabrielom Bethlenom, ktorý už dlhšie zamýšľal vstúpiť do začínajúcej tridsaťročnej vojny ako spojenec českých stavov. Takisto on mal oprávnené obavy z toho, že Ferdinand II. po porážke českých povstalcov pripraví o moc uhorské stavy a vo vhodnej chvíli sa zmocní Sedmohradska. Už dlhší čas preto rokoval so zástupcami protestantskej Únie v Ríši a Fridrichom Falckým, najmä však s českými stavovskými predákmi. Od spojenectva s nimi si sluboval súčinnosť s Úniou, krajinami vznikajúcej protihabsburskej koalície a azda i českú korunu.

Po dohode s magnátmi vydal Bethlen v auguste deklaráciu určenú uhorským stavom a leták *Querelae Hungariae* (Ponosy Uhorska), napísaný jeho dvorným kazateľom (neskorším košickým evanjelickým farárom) Petrom Alvinczom, určený pre západoeurópskych protestantov. O niekoľko dní vtiahol na čele 10-tisícového vojska do Horného Uhorska a 5. septembra obsadil jeho Juraj Rákóczi (vtedy ešte ako Bethlenov vojvodca) na čele svojich hajdúchov Košice. Na konci mesiaca prijal Bethlen v meste hold hornouhorských stavov, ktoré si ho zvolili za svojho vodcu a naverbovali do jeho služieb ďalších 10-tisíc vojakov. S touto armádou za dva týždne obsadil Horné aj Dolné Uhorsko, 10. októbra bol v Trnave a 14. októbra dobyl Prešporok, pričom palatín František Forgách mu vydal aj hrad s korunovačnými klenotmi.

Ešte predtým poslal Bethlen na pomoc českým stavom⁹ 10-tisíc vojakov na čele so svojim vojvodcom Františkom Rhédeym. Keďže habsburským vojvodcom generálom Dampierrovi a Buquoyovi sa podarilo pred spojenými česko-uhorskými vojskami ustúpiť do Viedne, rozhodol sa Bethlen pripojiť k svojim spojencom, ktorí v novembri 1619 v sile takmer 40-tisíc mužov obliehali Viedeň. Bez ťažkých zbraní a s perspektívou blížiacej sa zimy nemali však veľké vyhliadky na úspech. Účasť veľkej časti sedmohradskeho vojska pritom skončila už o niekoľko dní, keď ho Bethlen, po správach o vpáde Juraja Drugetha s poľskými kozákmi do Horného Uhorska, poslal na pomoc Jurajovi Rákóczimu, ktorého oddiely kozácka presila porazila. Knieža však malo aj ďalší dôvod na odchod spod obliehanej Viedne: vidiac chabé šance na úspech tohto podniku i celého českého povstania, nechcelo si zviazať ruky pred možnou dohodou s Ferdinandom v budúcnosti. Po zabezpečení východu krajiny obsadili sedmohradsko-uhorské oddiely časť Zadunajska s mestami Šopron a Kőszeg.

K povstalcom sa pridala väčšina šľachty i magnátov, vrátane katolíkov, na čele s palatínom Františkom Forgáchom. V novembri zvolal Bethlen snem do Preš-

---

⁹ Pritom sám od nich očakával podporu.

porku, na ktorý sa dostavila väčšia časť magnátov a takmer všetky stolice, s výnimkou Rábskej, Mošonskej a Vesprímskej. Delegáti zvolili Bethlena za knieža Uhorska, podobne ako predtým Bocskaia, deklarovali vôľu zvoliť ho za uhorského kráľa, dali mu však najavo neochotu prinášať ďalšie obete povstaniu či ohroziť svoju moc v krajine. Na začiatku roku 1620 bolo povstanie na vrchole. Ferdinand, ktorého prvoradým záujmom bolo znovuzískanie českých krajín, sa snažil uzavrieť s Bethlenom mier za každú cenu, pričom mu bol ochotný odovzdať pätnásť stolíc, (z nich jedenásť do dedičnej držby) a platiť ročne 200 000 zlatých. Bethlen sa však rozhodol pokračovať v odboji a v januári 1620 vstúpil do konfederácie so stavmi Čiech, Rakúska, Sliezska, Lužice, Dolného a Horného Rakúska. Svojim spojencom sa zaviazal poskytnúť pomoc v sile 9 000 vojakov a do konca leta poslal do Čiech 5 000 mužov.

Kým konfederácia so stavmi väčšiny krajín monarchie i zblíženie s Úniou boli vnímané stavmi pozitívne, protirečivé reakcie vyvolala Bethlenova snaha získať pomoc Osmanskej ríše. Porta síce ešte na jar 1619 dala kniežatú povolenie na vpád do Uhorska, avšak už o niekoľko mesiacov mu odkázala, že nepripustí spojenie kniežatstva a kráľovstva pod vládou jedného panovníka. Znamenalo to, že ak Bethlen prijme uhorskú korunu, tak sa musí zriecť Sedmohradska. V priebehu prvej polovice roku 1620 prebiehali rokovania Bethlenových vyslancov v Istanbule, výsledkom ktorých bol príslub účinnej tureckej pomoci konfederácii. Porta mala napadnúť Poľsko, španielsky prístav Neapol a vyslať 20-tisícovú armádu do Štajerska, aby viazala Ferdinandove sily, určené proti Čechám. Zato mal sultán dostať mesto Vacov.

V júli 1620 zvolal Bethlen spolu s Ferdinandom snem do Banskej Bystrice. Potom, ako knieža uzavrelo zmluvu o spoločnom boji za slobodu s poprednými magnátmi, stolicami i hajdúchmi a nechalo prečítať dohodu so sultánom, panovníkovi delegáti snem rozpustili. Stavy však pokračovali v rokovaní a 25. augusta zvolili Bethlena za kráľa. Napriek intenzívnym rokovaniam mu však delegáti dali najavo svoju neochotu prinášať povstaniu ďalšie obete a poskytnúť novozvolenému panovníkovi rozsiahlejšie právomoci na úkor svojich. Na sneme bol prítomný celý rad zahraničných vyslancov, ktorí mali informovať o dianí v Uhorsku západoeurópsku verejnosť.

V jeseni 1620 sa značne zhoršila vojenská situácia aj medzinárodné podmienky povstania. Na konci septembra utrpeli povstanci porážku v Zadunajsku, udržali však Prešporok, odkiaľ Bethlen v októbri posledný raz vyslal 3 000 jazdcov na pomoc zúfalým českým stavom. Osmanskej pomoci sa však nedočkal. Budínsky paša síce obsadil Vacov, do Štajerska však nevytiahol. Španielska armáda medzitým zaútočila na Falcko. Keď 8. novembra 1620 porazili spojené vojská Ferdinanda II. a Ligy v bitke na Bielej hore armádu českých stavov, radikálne sa tým zmenila pozícia Bethlena i uhorských povstalcov.

Po víťazstve nad českým a falckým vojskom ostali uhorské stavy na čele s Bethlenom jediným Ferdinandovým nepriateľom a ten tak mohol proti nim nasadiť všetky svoje vojenské sily. Bethlen sa spočiatku nevzdával myšlienky obnovenia českého odboja, v záujme čoho vpadol na Moravu, udržiaval úzke kontakty s Jánom Jurajom Krnovským, bojujúcim v Sliezske, aj so vzbúrenými Valachmi (na Morave). V snahe získať vojenskú pomoc predostrel novú ponuku Porte a na začiatku roku 1621 odmietol uzavretie nevýhodného mieru s Ferdinandom. V novej situácii však časť uhorskej šľachty stratila chuť na ďalší odboj, mnohí si priali rýchle uzavretie mieru a niektorí, ako napr. Juraj Széchy, prešli na stranu panovníka. Bethlenovi sa síce podarilo presvedčiť Imricha Thurzu a ďalších stavovských predákov, nemohol však s nimi rátať v prípade ďalšieho preťahovania ozbrojeného odboja. V lete dokázal ubrániť Nové Zámky a v bitke pred pevnosťou porazil Dampierra (generál v bitke padol). V auguste sa neúspešne pokúsil dobyť späť Prešporok a v Trnave prijal Jána Juraja Krnovského¹⁰ s ôsmimi tisícmi vojakov.

Získal tak oveľa priaznivejšie podmienky pre rokovania s panovníkom, ktoré viedli k uzavretiu mieru, podpísanému 6. januára 1622 v kaštieli v Mikulove na Morave. V zmysle mieru udelil Ferdinand všetkým účastníkom povstania amnestiu a zaviazal sa dodržiavať Viedenský mier so všetkými snemovými zákonmi z nasledujúceho obdobia. Bethlen získal ríšsky kniežací titul, dve sliezske kniežatstvá a do doživotnej držby sedem hornouhorských stolíc: Sabolčskú, Satmársku, Berežskú, Ugočskú, Boršodskú, Abovskú a Zemplínsku. Povstanie výrazne posilnilo medzinárodné postavenie Sedmohradska i autoritu Bethlena v radoch uhorských stavov.

Víťazné povstanie do polovice storočia zabezpečilo stavom v krajine mocenskú rovnováhu, kvôli čomu necítili potrebu pripojiť sa k ďalším dvom výpravám Gabriela Bethlena, ktoré podnikol ako spojenec Dánska v tridsaťročnej vojne v rokoch 1623 a 1626. Krátke výpravy ukončilo uzavretie mierov v Prešporoku a vo Viedni, pričom ich podmienky sa týkali predovšetkým sedmohradskeho kniežata.

Prešov bol v čase povstania Gabriela Bethlena jedným z piatich miest Pentapolitany, mestského zväzu, pôsobiaceho od neskorého stredoveku v Hornom Uhorsku (Košice, Prešov, Levoča, Bardejov a Sabinov). Tieto mestá sa pritom od seba odlišovali veľkosťou, hospodárskym a politickým významom, spoločenskou, národnostnou a čiastočne aj náboženskou skladbou obyvateľstva. Najväčším a hospodársky najvyspelejším z nich boli Košice, dôležité stredisko obchodu a remeselnej výroby. Ich politický význam zvyšovala a na druhej strane komplikovala skutočnosť, že od polovice 16. storočia bolo mesto sídlom dvoch habsburských štátnych úradov: Spišskej komory a Hornouhorského hlavného kapitanátu.

¹⁰ Sliezske knieža Ján Juraj Krnovský sa po porážke českého stavovského vojska na Bielej hore odmietol podriaadiť panovníkovi a naďalej pokračoval v ozbrojenom odpore, s podporou severomoravských valachov a Bethlena.

Prešov bol iba o málo menší, no rovnako významný. V hospodárskej dôležitosti bol porovnateľný s Levočou a pôsobilo v ňom asi tristo remeselníckych dielní, patriacich niekoľkým desiatkam cechov. Na rozdiel od ďalších miest Pentapolitany však Prešov v tom období (už od polovice predchádzajúceho storočia) prežíval hospodársku konjunktúru, vďaka čomu jeho význam ďalej rástol (doboví humanistickí autori ho nazývali „Eperiessinum Florens”).¹¹ Od polovice 16. storočia na dlhý čas zaujal rozhodujúcu úlohu vo vývine mesta obchod. Prešov bol už v stredoveku dôležitým obchodným strediskom, nachádzajúcim sa na ceste do Poľska a jeho obchodníci preto v prvom rade pôsobili na poľských trhoch. Mimoriadne významné miesto nielen v skladbe prešovského vývozu, ale v hospodárskom živote mesta vôbec, mal obchod s vínom. Prešovskí obchodníci, resp. samotné mesto, nakupovali víno od producentov v Tokajskom Podhorí, a potom ďalej predávali na krakovskom a ďalších poľských trhoch. Popritom aj sami mešťania (a rovnako i mesto) takisto vlastnili mnohé vinohrady v tokajských mestečkách, najmä v chotári Tolcsy, Tállye a Mádu. Prešov sa v pomerne krátkom čase stal najväčším hornouhorským exportérom vína a tento vývoz prinášal mestu veľmi zaujímavé príjmy. Najmä z toho dôvodu sa Prešov nezaoberal nakupovaním vidieckych majetkov, ako väčšina iných miest (Košice, Bardejov) a najdôležitejšiu časť jeho pozemkového vlastníctva popri troch poddanských obciach predstavovali vinice v Tokajskom Podhorí.

Počtom obyvateľov, ktorý sa približoval k šiestim tisícom, Prešov vtedy predbehol Košice. Jeho politický a spoločenský význam zvyšovala skutočnosť, že po predchádzajúcom stavovskom povstaní sa do mesta presťahovali z Košíc habsburské úrady.¹² Od 15. storočia bol Prešov súčasťou zväzu piatich hornouhorských miest, Pentapolitany, a patrilo do skupiny tavernikálnych miest. V polovici 16. storočia dostal Prešov od Ferdinanda I. za politickú a finančnú podporu nové privilégia, niektoré na úkor Košíc.¹³ Spolu s nimi panovník mestu najprv „polepšil“ a r. 1558 udelil úplne nový erb.

Najvýznamnejšou spoločenskou silou aj v Prešove bolo mešťanstvo, ktoré tvorili obchodníci a remeselníci, vlastníci nehnuteľnosti na pôde mesta. Táto meštianska trieda stála na vrchole mestskej spoločenskej hierarchie a vďaka obsadeniu orgánov samosprávy mala v rukách i politickú moc. Mestská samospráva v hornouhorských slobodných kráľovských mestách pozostávala z troch grémií: veľkej alebo tzv. „čiernej obce“ (Communitas Nigra), volenej obce (Communitas electa, resp. Centum viri) a senátu, resp. rady (Senatus). Veľkú obec tvorili všet-

¹¹ Tento hospodársky, spoločenský a kultúrny rozkvet Prešova trval viac ako celé storočie, od polovice 16. storočia do 70. rokov storočia nasledujúceho, keď sa mesto v dôsledku absolutistickej politiky Leopolda I. dostalo do hlbokkej krízy.

¹² Spišská komora a sídlo hornouhorskeho hlavného kapitána.

¹³ Právo skladu.

ci dospelí mešťania,¹⁴ ktorí každoročne po Novom roku volili zo svojich radov volenú obec.¹⁵ Pred voľbou odstúpil a znovu bol zvolený aj senát. Na čele senátu (rady) a zároveň celého mesta bol richtár (Judex, Judex Civitatis) a členovia senátu, senátori obsadzovali najvýznamnejšie mestské úrady.¹⁶ Do ďalších, menej dôležitých úradov, boli volení príslušníci volenej obce.¹⁷ V tom čase bývala v Prešove aj pomerne početná šľachta,¹⁸ zastúpená sčasti meštianskymi armalistami, sčasti zemanmi s vlastným domom v meste, nehrala však významnejšiu úlohu v hospodárskom alebo spoločenskom živote. Svoje politické záujmy na krajinskej úrovni mestá presadzovali prostredníctvom snemu, v menších konfliktoch so šľachtou, stolicami i panovníckymi úradmi s pomocou Pentapolitany.

Z náboženského hľadiska boli takmer všetci obyvatelia Prešova evanjelici a. v. Evanjelický cirkevný zbor nahradil r. 1531 katolícku farnosť a odvtedy nepôsobila v meste iná cirkevná organizácia. Tento prešovský zbor bol trojjazyčný (nemecko-slovensko-maďarský), pričom každá národnostná časť (teda nemecká, slovenská a maďarská) disponovala vlastným chrámom a kazateľom, resp. kňazmi.¹⁹ Podobne ako v iných slobodných kráľovských mestách bol nemeckým kostolom starý stredoveký farský chrám na námestí. Slovenskí evanjelici používali bývalý špitálsky kostol a maďarskí veriaci mali nevelký vlastný chrám na Slovenskej ulici. Veriaci iných konfesií boli v meste prítomní iba sporadicky. Nepočetní reformovaní mešťania v tomto období ešte nežiadali vytvorenie farnosti a katolícki obyvatelia, spravidla predstavovaní cudzincami, sa schádzali v súkromných domoch.

Z predchádzajúceho storočia pôsobilo v meste významné humanistické evanjelické gymnázium, spomínané súčasníkmi ako Celeberrimum Gimnasium, ktoré na začiatku 17. storočia zaujalo už vedúcu úlohu vo vzdelávacom systéme evanjelikov v Hornom Uhorsku. Medzi jeho slávnymi rektormi zaujíma popredné miesto Ján Bocatius, neskorší košický richtár a diplomat Štefana Bocskai. Bol autorom viacerých odborných prác a básnických diel, vďaka čomu dostal od panovníka

¹⁴ Toto grémium malo najväčší význam v Bardejove, kde pravidelne zasadalo a prijímalo rozhodnutia, v Prešove však nemalo významnejšiu úlohu.

¹⁵ Mala spravidla sto členov, načo poukazuje jej latinský názov, na čele s voleným tribúnom ľudu (tribunus plebis), ktorý mal pomerne veľkú moc oproti mestskej rade. V Prešove bola volená obec podľa piatich mestských štvrtí rozdelená na tzv. päť stolov, pričom každý stól (mensa) disponoval vlastným tribúnom.

¹⁶ Najvýznamnejším a najlepšie plateným bol úrad notára, medzi dôležité úrady patrili aj dozorca trhu, mestský šafár, dozorca výčapov vína, správca stodôl, inšpektori majerov a mlynov, správcovia kostolov a škôl a pod.

¹⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. Prešov, Knihy 2539 Liber Renovati magistratu.

¹⁸ Práve v 17. storočí si pomerne veľa vidieckych zemanov kúpilo dom v Prešove, ktorý im, počas protitureckých vojen a protihabsburských povstaní poskytoval väčšie bezpečie, než opevnené vidiecke sídla.

¹⁹ Na čele zboru stál ako farár vždy prvý nemecký kňaz.

titul „Poeta Laureatus Caesareus“. Ako prvý zaviedol do vyučovania praktické metódy, najmä exkurzie študentov (bol prvým profesorom, ktorý vzal svojich študentov na výlet do Vysokých Tatier) a verejné slávnostné výročné skúšky v prítomnosti mestskej rady.²⁰ Svoje pôsobenie v Prešove ukončil r. 1599, potom ako mu Košičania ponúkli zaujímavejší mestský úrad.²¹

Po Bocatiovi viedli prešovské gymnázium menej výrazné osobnosti (Maxmilián Fabini, Menhart Rohács, Daniel Goltz, Ján Cosmann), no napriek tomu sa škola naďalej dynamicky vyvíjala. Ďalšie kvalitatívne napredovanie gymnázia do veľkej miery záviselo od ekonomického rozvoja mesta, ktoré v tom období prežívalo dlhodobý hospodársky rozkvet. Magistrát venoval vysoké príspevky na prevádzku a zveľadovanie školy, na materiálne zabezpečenie profesorov a podporu študentov. Okrem rektora, konrektora a subrektora v tom období v škole pôsobili dvaja ďalší profesori a traja kantori (nemecký, slovenský a maďarský).²² Vo veľkej miere práve vďaka svojej škole sa v tom čase Prešov stal cirkevno-správnym a kultúrnym centrom evanjelickej cirkvi a. v. v Hornom Uhorsku.

V národnostnej skladbe obyvateľstva dominovali Nemci, zastúpení najviac medzi mešťanmi, ktorí zaujímali rozhodujúcu pozíciu tak v samospráve, ako aj v cechoch a cirkevnom živote. Popri Nemcoch žili v meste aj Slováci a početná maďarská menšina. Kým maďarskí mešťania od stredoveku tvorili početnú skupinu obyvateľstva, počet Slovákov sa rozrastal najmä vďaka prisťahovalectvu z vidieka a dominovali preto hlavne v radoch nižších vrstiev. Príslušníci iných etník bývali v meste iba v zanedbateľnom počte.²³

Je známe, že Prešovčania (a hornouhorské slobodné kráľovské mestá vôbec) v posledných protihabsburských povstaniach (v r. 1670 – 1711) rozhodne stáli na strane vzbúrených stavov a priniesli odboju veľké obete.²⁴ V čase povstania a ďalších dvoch výprav Gabriela Bethlena bola však situácia úplne odlišná a zo všetkých hornouhorských slobodných kráľovských miest dobrovoľne a cielavedome podporovali Bethlena, podobne ako predtým Bocskáia, iba Košice.

Prešovskí mešťania, ktorým už povstanie Štefana Bocskáia prinieslo obrovské škody (napriek tomu, že sa k nemu nepripojili), sa pod dojomom pohybov Bethlenových hajdúchov správali nanajvýš opatrne. Starostlivo zvažovali situáciu a vyslancami ďalších štyroch alebo troch slobodných kráľovských miest sa radili

²⁰ LUKÁČ, Eduard. Prešovská mestská škola – jej vývoj, poslanie a najvýznamnejší rektori. In *Jakub Jakobeus, život, dielo a doba*. Otčenáš, M. – Kónya, P. (eds.). Prešov 1993, s. 18.

²¹ V Košiciach popri rektorskom úrade čoskoro zaujal aj miesto senátora a napokon aj richtára.

²² HÖRK, József. *Az Eperjesi ev. ker. Collegium története*. Kassa 1896, s. 53.

²³ V 17. storočí v Prešove v nevelkom počte žili aj českí exulanti a habsburskou mocou preferovaní talianski obchodníci.

²⁴ Ako som to, ostatne uviedol vo viacerých svojich prácach.

na spoločných poradách (od roku 1622),²⁵ snažili sa neklásť odpor vojsku, usilujúc sa za každú cenu o to, aby sa vyhli bojom, ničeniu a pustošeniu. Preto poslúžne plnili povinnosti, uložené novou politickou mocou, platili dane a poskytovali predpísaný počet vojakov. Popritom však nemali chuť zúčastňovať sa vojnových udalostí, bojov na strane sedmohradského kniežata, ako napr. pri kozáckom vpáde na jeseň 1619 a zväčša pri prvej príležitosti prešli do tábora panovníka, od ktorého očakávali mier, pokoj a stabilitu.

Slobodné kráľovské mesto Prešov pri predchádzajúcom protihabsburskom povstaní, r. 1604 nevstúpilo do tábora Štefana Bocskaia, v dôsledku čoho utrpelo veľké škody tak od povstaleckých hajdúchov, ako aj od cisárskych žoldnierov a celé povstanie ho tak stálo viac ako 111 000 zlatých. Ako odškodné dostalo mesto od panovníka oslobodenie od daní na 15 rokov, 20 000 zlatých a na 25 rokov prenájom solivarských soľných studní (prameňov).²⁶

Akiste aj preto na konci leta 1619 mestská rada nie príliš dlho rozmyšľala o ďalšom postupe a dva dni po triumfálnom príchode Bethlenových vojsk do Košíc, spolu s ďalšími troma slobodnými kráľovskými mestami (Bardejov, Levoča a Sabinov) otvorila brány sedmohradskému kniežatu. V ten deň, 7. septembra 1619, prešovskí vyslanci, spolu s bardejovskými, levočskými a sabinovskými, v dome košického richtára Menharta Reinera zložili sľub vernosti Bethlenovi.²⁷ Už na začiatku nasledujúceho mesiaca, 6. októbra 1619, pozval generál Juraj I. Rákóczi Prešovčanov na poradu (snem) do Trnavy a žiadal vyslanie pešiakov do kniežacieho vojska.²⁸

Prešovčania odvtedy, až do uzavretia Mikulovského mieru, stáli na strane Gabriela Bethlena a ich vyslanci boli prítomní aj na povstaleckých snemoch v Košiciach a Banskej Bystrici. V nasledujúcich dvoch rokoch (1619 – 1621) poskytlo mesto vodcovi povstania veľa peňazí, remeselníckych výrobkov, vojakov i služieb. Už v decembri 1619 Prešovčania na príkaz, resp. výhražný list radcu Spišskej komory Jána Patakyho poslali dosky a rôzne nástroje.²⁹ Na začiatku mája 1620 zaplatilo mesto kniežaciemu komisárovi Andrejovi Marusimu vojenskú daň v sume 1 000 zlatých³⁰ a 2. októbra toho istého roku vyplatilo svoju čiastku z 1 300 zlatých, ktoré delegáti banskobystrického snemu stanovili pre hornouhorské slobodné kráľovské mestá. V máji 1621 samotné knieža urgovalo odoslanie vozov, záprahov

²⁵ HAIN, Gáspár. *Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1989.

²⁶ *Dejiny Prešova*, s. 126.

²⁷ HAIN, Gáspár. *Szepességi avagy löcsei krónika és évkönyv*. Budapest 1989, s. 149.

²⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 353: List Juraja Rákócziho mestu zo 6. októbra 1619.

²⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 358: Nariadenie Spišskej komory z 30. decembra 1619.

³⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 424: List Andreja Marusiho z Košíc vo veci 1 200 zlatých, z 9. januára 1621.

a sedemdesiatich koní k mestečku Göncz na prepravu ťažkých diel³¹ a o mesiac neskôr opäť žiadalo odoslanie 72 koní a štyroch železných vozov.³² V tom istom čase, v priebehu roku 1621 však aj panovník a jeho komisári vyžadovali zaplatenie dane a odovzdávanie potravín pre potreby vojska.³³ Vysoká vojenská daň, poskytovanie záprahov, povozov a najmä tzv. drabantov (vojakov) predstavovali vážnu záťaž pre mesto a na tieto povinnosti sa sťažovali na porade v Prešove aj richtári Bardejova, Levoče a Sabinova.³⁴ Prešovčania však neuvádzali ani tieto ťarchy, ani rabovanie alebo iné priestupky vojakov. Iba jednotliví mešťania sa sťažovali na škody, spôsobené kniežacím vojskom, ako napr. Matej Feja z Jarovnic.³⁵

Po uzavretí Mikulovského mieru sa Prešov vrátil k legitímnemu panovníkovi a prisahal mu vernosť. Vďaka tomu sa do mesta presťahovali habsburské správne úrady z Košíc, ktoré sa dostali do držby Bethlena. Mesto sa tak stalo prechodným sídlom Spišskej komory a Hornouhorského hlavného kapitanátu, čo výrazne zvýšilo jeho autoritu.³⁶ Ferdinand II. svojím mandátom, vydaným 21. októbra 1622, premiestnil do Prešova sídlo Hornouhorského hlavného kapitanátu, na čele hlavným kapitánom Jurajom Széchim a vicekapitánom Mikulášom Forgáchom.³⁷ Tieto udalosti priniesli viaceré zmeny v ďalšom vývine mesta. Na jednej strane zvýšili na krajinskej úrovni jeho význam, na druhej strane znamenali pre mesto ďalšiu záťaž, najmä v podobe trvalo umiestneného vojska. Už niekoľko dní predtým totiž, 5. októbra 1622, palatín Stanislav Thurzo informoval mestskú radu o umiestnení stálej vojenskej posádky a nariadil odovzdanie kľúčov od brán hlavnému kapitánovi, príp. vicekapitánovi.³⁸ To isté oznámil palatín Prešovčanom aj na začiatku nasledujúceho roku a prikázal, aby tak mal hlavný kapitán Juraj Széchi, ako aj vicekapitán Mikuláš Forgách a ďalší cisárski radcovia Pavol Rákóczi, Štefan Thököly a Juraj Hoffmann v meste všetko k dispozícii.³⁹

Aspoň na základe existujúcich prameňov je zrejmé, že po povstaní sa dostal Prešov do ťažkej situácie a tak vojsko, ako aj habsburská správa priniesli mestu viac škôd, ako vojaci sedmohradského kniežata. Už na jar 1622 sa mestu sťažovala

³¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 430: List Gabriela Bethlena z 10. mája 1621.

³² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag.: 431, 432: Listy Gabriela Bethlena z 13. a 19. júna 1621.

³³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 400, 416: Mandát Ferdinanda II. o jeho vojsku z 10. novembra 1620, list veliteľa Meltzera zo 4. januára 1621.

³⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 402, 418, 421: Listy sabinovského, bardejovského a levočského richtára o drabantoch, daniach a iných povinnostiach, 13. november 1620, 4. a 5. január 1621.

³⁵ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 377: List Mateja Feju o škodách, spôsobených vojskom, 9. 4. 1620.

³⁶ Oproti Košiciam, ktoré po Mikulovskom mieri ako majetok Gabriela Bethlena, sa v istom zmysle ocitli mimo hospodárskeho a politického vývinu kráľovstva.

³⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 482: Mandát Ferdinanda II., 21. 9. 1622.

³⁸ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 479: Mandát palatína Stanislava Thurzu, 5. 9. 1622.

³⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 516: List palatína Stanislava Thurzu, 10. 2. 1623.

mestská rada Levoče na porušovanie náboženskej slobody,⁴⁰ v apríli bol Prešov nútený dať do zálohu dva svoje vidiecke majetky, aby dokázal načas zaplatiť stanovenú vojenskú daň a vyhovieť požiadavkám vojska.⁴¹ V septembri 1622 všetky štyri hornouhorské slobodné kráľovské mestá podali sťažnosť proti mandátu Ferdinanda I., ktorý protirečil mestským privilégiám a ohrozoval slobodu vyznania.⁴²

V skutočnosti však ostal Prešov po skončení povstania iba niekoľko mesiacov v rukách panovníka. V nasledujúcom roku 1623, počas druhej uhorskej výpravy Gabriela Bethlena, dňa 21. septembra, vyzvalo knieža prešovskú mestskú radu, aby sa mesto postavilo na jeho stranu.⁴³ O tri dni, 24. septembra, poslal Bethlen Prešovu a ďalším trom mestám (Bardejov, Levoča a Sabinov) ešte prísnejší list a dôrazne žiadal prijatie jeho vojsk.⁴⁴ Medzitým plukovník František Daróczi so svojimi vojakmi ohrozoval všetky mestá a plienil ich okolie. V tejto situácii sa v Prešove radili vyslanci dvoch stolíc (Šarišskej a Spišskej) a štyroch slobodných kráľovských miest⁴⁵ a dohodli sa, že po porade sa odoberú do Filakova, kde sa podrobia kniežatstvu. Všetky štyri hornouhorské slobodné kráľovské mestá 19. novembra vyslali svojich delegátov na povstalecký snem v Trnave.⁴⁶ Tak sa Prešov po druhý raz dostal do rúk Gabriela Bethlena a plnil podobné úlohy ako pred štyrmi rokmi: poskytoval mu rôzne tovary, remeselnícke výrobky, remeselníkov, robotníkov, dary a rôzne rozličné služby, najmä pri doprave materiálu. Tak ako napr. 4. januára 1624, keď Štefan Korláth urgoval odoslanie vozov a záprahov na prepravu diel do Košíc.⁴⁷ O niekoľko mesiacov, 1. júna 1624, sa v Prešove zišli na krajinskej porade delegáti Bethlenovi verných stavov.⁴⁸

Avšak v meniacej sa a neistej politickej situácii tak mesto, ako aj stavy boli nútené udržiavať dobré vzťahy i s panovníkom, a preto 9. apríla 1624 sa aj pečať Prešova ocitla na liste hornouhorských stavov palatínovi Stanislavovi Thurzovi, v ktorom ho prosili o pomoc a sprostredkovanie.⁴⁹ Aspoň raz aj samotné knieža

⁴⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 458, 459: List mestskej rady Levoče, 21. 3. 1622.

⁴¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 463: Potvrdenie prešovskej mestskej rady o zálohovaní jeho vidieckych majetkov (Kuková, Lúčka, Želmanovce, Kanaš, Dukovce, Štefanovce, Cseretvés), 24. 4. 1622.

⁴² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 485: List richtárov a rád Bardejova, Levoče a Sabinova o mandáte Ferdinanda II., 18. 11. 1622.

⁴³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 532: List Gabriela Bethlena mestu, 21. 9. 1623.

⁴⁴ HAIN, Gáspár. *Szepességi avagy löcsei krónika*, s. 161.

⁴⁵ Okrem Košíc, ktoré patrili vtedy Bethlenovi.

⁴⁶ Tamže, s. 162.

⁴⁷ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 544: List Štefana Korlátha, 4. I. 1624.

⁴⁸ ŠA Prešov, Pob. Bardejov, Missiles: List Gabriela Bethlena, 10. 5. 1624.

⁴⁹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 548: List magnátov, siedmich hornouhorských stolíc a piatich hornouhorských slobodných kráľovských miest palatínovi Stanislavovi Thurzovi, 6. 4. 1624.

navštívilo mesto, ktoré počas ťaženia ostalo na jeho strane až do uzavretia Druhého Viedenského mieru. Napokon 30. júna 1624 takisto Prešov prisahal vernosť panovníkovi, čím sa preňho účasť v druhej výprave sedmohradského kniežata skončila.⁵⁰

Tretej výprave sedmohradského kniežata a najmä účasti Prešova v nej predchádzalo výraznejšie zvýšenie finančných nárokov panovníka voči mestu. Na začiatku apríla 1626 palatín Mikuláš Esterházy nariadil mestskej rade okamžité vyrovnanie daňovej povinnosti⁵¹ a o dva mesiace neskôr, 13. júna mu cisársky komisár Juraj Hoffmann prikázal postaviť 200 drabantov alebo zaplatiť sumu 800 zlatých.⁵² Je možné, že aj to bol jeden z dôvodov, prečo Prešov onedlho pomerne rýchlo prešiel na stranu sedmohradského kniežata.

V čase, keď Gabriel Bethlen začal svoje tretie ťaženie do Uhorského kráľovstva, v prvých dňoch septembra 1626 opäť vyzval Prešov, aby sa k nemu pridala. Mestská rada svoje stanovisko a rozhodnutie zložiť sľub vernosti kniežatu oznámila 7. septembra 1626. Zároveň sformulovala svoje požiadavky a podmienky. Mesto žiadalo predovšetkým zachovávanie slobody vyznania evanjelikov a všetkých mestských privilégií, ako aj potvrdenie práva na návrat k panovníkovi.⁵³ O niekoľko dní, 13. septembra 1626, poslal Bethlen Prešovu odpoveď, v ktorej prijal všetky jeho podmienky a do mesta vyslal vojsko, vedené Jánom Bornemisom a Štefanom Horváthom. Knieža prisľúbilo mestu garantovanie náboženskej slobody, ako aj ďalších slobôd, práv a privilégií.⁵⁴ Už po tretí raz sa tak mesto dostalo do rúk Gabriela Bethlena. Aj keď tak mešťania učinili síce dobrovoľne, za ich rozhodnutím stál priamy nátlak vojsk sedmohradského kniežata, proti ktorým nemalo mesto adekvátnu habsburskú posádku, ani možnosť sa reálne ubrániť.

Skutočnosť, že slobodné kráľovské mesto Prešov a jeho obyvateľstvo sa spravidla nie príliš ochotne zapojilo do povstania Gabriela Bethlena a podporilo aj jeho dve ďalšie výpravy, mala niekoľko príčin. V prvej polovici 17. storočia prežívalo mesto hospodársky rozkvet, užívalo si svoje politické privilégiá a veľkorysú samosprávu, pričom ešte nepocitovalo v takej miere centralizačný tlak habsburskej politiky a jeho negatívne dôsledky ako protestantská šľachta. Hospodárska politika panovníka sa v tom období ešte nedostala do konfliktu so záujmami miest a mešťanov a neporušovala, resp. neobmedzovala mestské práva. Takisto štátne dane ešte nepredstavovali takú záťaž, ktorú by prosperujúce mestské hos-

⁵⁰ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 556: Prísaha vernosti mesta, 30. 7. 1624.

⁵¹ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 596: Nariadenie palatína Mikuláša Esterházyho, 7. 4. 1626.

⁵² ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 596: List palatína Mikuláša Esterházyho, 13. 6. 1626.

⁵³ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 615: List slobodného kráľovského mesta Prešova Gabrielovi Bethlenovi s podmienkami kapitulácie, 7. 9. 1626.

⁵⁴ ŠA Prešov, Pob. Prešov, Mag. 616: List Gabriela Bethlena, 13. 9. 1626.

podárstvo nebolo schopné uniesť. Na druhej strane, bytostným hospodárskym záujmom Prešova bolo udržanie mieru a dobrého vzťahu s panovníkom, ktorý garantoval pokračovanie konjunktúry. Prešovskí meštania tak iba v náboženských otázkach, presnejšie v obrane protestantského náboženstva a jeho slobodného vyznávania mohli nájsť spoločný záujem so stavmi. Avšak v tom období boli aj v otázke náboženskej praxe spokojní s právnym rámcom, ktorý určoval zákonný článok z r. 1608. Na konci druhého decénia 17. storočia tak nemala väčšina prešovských mešťanov hlbší záujem na zapojení sa do ozbrojeného povstania proti panovníkovi, čím by v každom prípade viac stratili ako získali.

FRANTIŠEK JOZEF I. NA VÝCHODNOM SLOVENSKU¹

Nadežda Jurčišinová

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Franz Jozef I. in eastern Slovakia. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 20 – 37.

Commencement and end of the rule of the longest ruling monarchs Franz Jozef I fall within eventful periods in our history. He ascended the throne on December 2, 1848 when the Habsburg Monarchy was being tossed by the revolutions of 1848 – 1849, and died in the middle of the World War I, on November 21, 1916. During his long reign lasting for 68 years, he visited Eastern Slovakia three times - in 1852, 1857 and 1877. The paper describes the course of his visits in the region, attitude of the local inhabitants towards them, and the overall atmosphere, whereby the author includes them into wider context.

Key words: Franz Jozef I., eastern Slovakia, 19th century, history.

Pred sto rokmi uprostred prvej svetovej vojny 21. novembra 1916 zomrel jeden z najdlhšie panujúcich monarchov v dejinách František Jozef I., ktorý vládol v habsburskej monarchii 68 rokov. Stal sa symbolom starej habsburskej tradície a záruky spravodlivosti.

Na habsburský trón sa dostal 2. decembra 1848.² Bolo to veľmi rušné obdobie revolúcie 1848/1849, keď sa monarchia ocitla v smrteľnom nebezpečenstve. Mladému 18-ročnému panovníkovi v tejto ťažkej dobe pomohlo vojsko, maršali Josef Václav Radecký a Alfréd Windischgrätz, ako aj politik premiér Felix Schwarzenberg. S ich pomocou sa podarilo dynastii spacifickovať všetky ohniská konfliktov. Ten najakútnejší – maďarský odboj – porazili pomocou ruských vojsk v auguste 1849 v bitke pri Világoši. Viedenská vláda a panovník po potlačení revolúcie pristúpili k upevneniu svojej moci a k centralizácii ríše.³

František Jozef I. bol od malička vychovávaný a vedený k tomu, že raz nastúpi na trón. Vďaka svojej cieľavedomej a ctižiadostivej matke, arcivojvodkyni Žofii dostal prvotriednu výchovu. Ako dieťa bol umiernený, primerane nadaný bez intelektuálnych komplexov, dokázal sa dokonale ovládať a predovšetkým bol veľmi sebavedomý a sebaistý. Vštepované mu boli religiozita, usilovnosť, cieľavedomosť

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

² Bližšie: KURHAJCOVÁ, Alica. Kult Františka Jozefa v habsburskej monarchii. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 25; KISTE John Van. *Cisár František Josef. Život, pád a zánik habsburské ríše*. Praha : vydal Práh, 2008, s. 24 – 26.

³ Bližšie: HERRE, Franz. *Cisár František Jozef I*. Bratislava : Ikar, 1998, s. 91 – 94.

a zodpovednosť. Mladý arcivojvoda musel v detstve a mladosti, naplnenej povinnosťami a prísny časovým harmonogramom, zvládnuť vedu o štáte, právo, filozofiu, dejiny, rozmanitosť rozsiahlej monarchie, ktorú raz mal viesť a celý rad ďalších viac i menej dôležitých predmetov. Mal dobrú pamäť a študijnú disciplínu. Jeho politické postoje a svetonázor formoval všemocný kancelár Klemens Metternich, ktorého mladý Franzi (ako ho blízki nazývali) nemal rád a tajne ho prezýval knieža Mitternacht (Polnoc).⁴ Dôležitá v jeho vzdelávaní bola jazyková výučba. Okrem nemeckého sa intenzívne učil francúzsky, maďarský, český, latinský, poľský, taliansky a grécky jazyk. Ako budúci vládár bol vojensky vychovávaný a školený. Získal dôstojnícke vzdelanie.⁵ Už 13-ročný nastúpil do služby v armáde (ako plukovník) a stal sa majiteľom tretieho jazdeckého pluku. Všetko vojenské ho sprevádzalo po celý zvyšok života, mal záľubu v uniformách, vojenských prehliadkach, obľuboval príbehy zo slávnej vojenskej histórie rodu. So zbraňou súvisela aj jeho najobľúbenejšia zábava – poľovačka.⁶ Rád hrával divadlo, maľoval a tancoval.

Prvou politickou skúsenosťou, s ktorou sa musel mladý panovník vyrovnáť krátko po nastúpení na trón, bolo zvládnutie revolučnej situácie a konsolidácia pomerov v habsburskej monarchii, a tak prvé mesiace jeho vlády boli späté s represáliami, čo preňho nebolo šťastným vykročením na cestu vládatára. Po porážke maďarskej revolúcie za pomoci vojsk ruského cára Mikuláša I. nastalo kruté potrestanie tých, ktorí sa jej zúčastnili. Bolo popravených asi 120 jej vojenských a politických predstaviteľov, vrátane bývalého ministerského predsedu Uhorska Eudovíta Baťániho. Stovky dôstojníkov poslali do väzenia, vo veľkom sa konfiškoval majetok a rozdával sa verným.⁷ Aj keď panovník sám neriadil tieto krutosti, bol za ne politicky zodpovedný. Nasledovalo vyhlásenie výnimočného stavu, skutoční aj potenciálni odporcovia boli sledovaní a väznení, nastolená bola cenzúra, dôsledná centralizácia moci – v monarchii bol nastolený neoabsolutizmus známy ako Bachov absolutizmus (nazvaný podľa ministra vnútra Alexandra Bacha), ktorý sa udržal 10 rokov. Z hľadiska predstáv panovníka o moci vládatára bolo práve toto prvé desaťročie jeho vlády najúspešnejším. Vtedy sústredil moc do svojich rúk a svojich ministrov, cisárske patenty mali platnosť zákona a ríšska rada vymenovaná cisárom bola iba poradným orgánom. Uhorsko bolo rozdelené na päť dištriktov, jedným z nich bol košický a do neho patrilo aj Prešov. V Košiciach sídlilo vojenské okresné veliteľstvo pod vedením poľného podmaršála Bordolo, civilnú

⁴ Denníky Františka Josefa prokazujú jeho trauma z potlačené osobnosti. In *Lidové noviny*. 23. 10. 1999, s. 2.

⁵ GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panoráma, 1983, s. 148.

⁶ KODAJOVÁ, Daniela. Za leskom majestátu. Súkromný život cisára a apoštolského kráľa Františka Josefa I. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 8.

⁷ HOLEC, Roman. *Poslední habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, s. r. o., 2001, s. 33.

sekcii vojenského veliteľstva viedol Fridrich Svizcený, dištriktuálnym vrchným komisárom v Košiciach bol bývalý vodca šarišského dobrovoľníckeho zboru gróf Alexander Szirmay.⁸

V roku 1852 sa pomery v monarchii natoľko skonsolidovali, že sa panovník rozhodol nadviazať vzťah so širšími vrstvami obyvateľstva aj v pokorenom Uhorsku, ktoré bolo začlenené do jednotného absolutistického systému. Urobil vo vzťahu k nemu ústretové gesto tým, že vyhlásil čiastočnú amnestiu pre politických a vojenských previnilcov, ale naďalej tu platil výnimočný stav. Panovníkova dvojmesačná cesta po Uhorsku a Sedmohradsku vošla síce do dejín ako „cesta zmierenia“, ale malo to byť skôr zmierenie národov so situáciou a s panovníkom, nie opačne.⁹ Súčasťou tejto cisárovej najrozsiahlejšej prvej okružnej cesty bolo i územie obývané Slovákmi. Pri príležitosti plánovanej návštevy uverejnili viedenské Slovenské noviny báseň K uvítaní Jeho Císarsko-Kráľovského Apoštolského Veličenstva Františka Josefa I. ve verných krajech slovenských, ktorej prvý verš znel:

Muso jenž ovládaš vidy ducha mého
A vzbuzuješ city srdce k vznešenosti,
Řid dnes sama syna rodu oddaného
Zpěv, i nadchni ho své krásy velebnosti!
Zpěv, jímž slavně budiž uvítán
V Tatrách náš velmocný zeměpán.¹⁰

Prvá návšteva cisára na východe Slovenska – 1852

Počas tejto najznámejšej cesty po Slovensku spoznal František Jozef I. po prvý raz lepšie aj východné Slovensko. Jeho cesta do tohto regiónu viedla z Mukačeva, odkiaľ vyrazil 8. augusta 1852 o piatej hodine ráno. Panovník tu ešte udelil milosť a dal prepustiť z väzenia niekoľkých účastníkov revolučných udalostí. Odtiaľ sa so sprievodom presunul do Užhorodu, kde sa zúčastnil svätej omše, a potom prijal na audiencii zástupcov vojenských a civilných úradov. Panovník so suitou pokračoval do Sobraniec a Michaloviec, kde sa vo veľkom počte zhromaždili zemanovia a duchovenstvo Zemplínskej župy a prostredníctvom svojho rečníka vyjadrili panovníkovi svoju oddanosť a vernosť.¹¹ Pri tejto príležitosti ho obdarovali starým ročníkom tokajského vína.¹² Obce, ktorými prechádzali boli slávnostne vyzdo-

⁸ KLEIN-TEŠNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova*. Diel II. (1701 – 1919). Ed. Patrik Derfiňák – Marcela Domenová. Prešov : ŠVK, 2012, s. 274.

⁹ HOLEC, Roman. *Poslední habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, s. r. o., 2001, s. 34.

¹⁰ Světozor. K uvítaní Jeho Císarsko-Kráľovského Apoštolského Veličenstva Františka Josefa I. ve verných krajech slovenských. In *Slovenské noviny*. 7. 8. 1952, č. 93, s. 1. Slovenské noviny vychádzali vo Viedni, zodpovední redaktori boli Daniel Lichard a Jonáš Záborský.

¹¹ Zprávy ze Slovenska. Z Košic, dne 8. augusta. In *Slovenské noviny*. 12. 8. 1852, č. 95, s. 379.

¹² HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 111.

bené, mnoho ľudí sviatočne vyobliekaných sa hrnulo zo všetkých strán, pretože chceli vidieť panovníka.

Do Košíc prišiel František Jozef I. dňa 8. augusta 1852 o 18. hodine. Pri tejto významnej udalosti sa v meste zhromaždilo veľké množstvo ľudí, ktorí netrpezlivo očakávali príchod svojho cisára.¹³ Pri vstupe do Košíc, na začiatku Hlavnej cesty, bola postavená slávobrána. Sprevádzaný vyzváňaním zvonov, výstrelov z diel a radostným pokrikom vstúpil panovník do hlavného chrámu – Dómu Sv. Alžbety, kde ho privítal novovymenovaný biskup Ignác Fábry, duchovenstvo a deputácia košickej mestskej rady. Po ukončení modlitieb odišiel panovník do blízkej biskupskej rezidencie, kde bol ubytovaný. Po zotmení, prechádzajúc „přeskvostne“ vysvieteným mestom, prijímal holdovanie defilujúcich obyvateľov Košíc a okolia. Na krátky čas navštívil aj tunajšie divadlo.¹⁴ Nasledujúci deň 9. augusta 1852 vykonal František Jozef I. o šiestej hodine ráno prehliadku posádky v Košiciach. Po nej nasledovalo prijatie úradníkov, zemanov a iných korporácií, ako aj súkromná audiencia všetkých tých, ktorí chceli svoje prosby tlmočiť priamo panovníkovi. Rovnako aj na ulici si vypočul nie jednu prosbu. Po ukončení týchto záležitostí strávil panovník zvyšný čas dopoludnia prehliadkou úradných inštitúcií, mestského archívu a navštívil aj dobročinné ústavy.¹⁵

Cisárova cesta pokračovala v ten deň na Šariš. Popoludní o 14. hodine sa odobral na cestu do Prešova, pričom v Košiciach nechal najvýznamnejšieho člena svojho sprievodu, vojenského a generálneho guvernéra Uhorska arcivojvodu Albrechta, ktorý kvôli nemoci predčasne odišiel do Viedne. František Jozef I. sa za zvuku zvonov rozlúčil so zhromaždenými košickými zástupcami cechov a mešťanmi. Členovia mestskej rady ho odprevadili až na chotár mesta, bandérium (jazdecká ozbrojená jednotka) Abovsko-turnianskej župy ho sprevádzalo po hranice so Šarišskou župou a odtiaľ ho už sprevádzalo bandérium šarišské. Na hranici Abovsko-turnianskej a Šarišskej župy bola postavená slávobrána, pri ktorej jeho veličenstvo v mene početne zhromaždených šarišských pánov privítal šarišský archidiakón a farár Ondrej Krasňanský. Panovník mu v krátkom príhovore poďakoval za prijatie a sprievod pokračoval cez vyzdobené dediny k Prešovu.

Prípravy na dôstojné prijatie panovníka v Prešove koordinovalo mestské zastupiteľstvo na čele s mešťanostom Karolom Podhorányim. Pomery v meste sa po revolučných udalostiach 1848 – 1849 postupne konsolidovali. Prešov dostal v máji 1850 od štátu bezúročnú pôžičku vo výške 25 000 zlatých a podobnú

¹³ Zprávy ze Slovenska. Z Košíc, dne 8. augusta. In *Slovenské noviny*. 12. 8. 1852, č. 95, s. 379 – 380; „Dnes (v sobotu 7. augusta) strávi jeho veličenstvo prvý deň druhej cesty svojej na Slovensku v okolí Košíc, kde prenocuje.“ Krátke zprávy od 7. augusta. In *Slovenské noviny*. 1852, s. 372.

¹⁴ Zprávy ze Slovenska. Z Košíc, dne 8. augusta. In *Slovenské noviny*. 12. 8. 1852, č. 95, s. 379.

¹⁵ Zprávy ze Slovenska. Z Prešova, dňa 9. augusta 1852. In *Slovenské noviny*. 14. 8. 1852, č. 96, s. 383.

pôžičku dostal aj o dva roky neskôr. Keďže mesto stále zápasilo s nedostatkom financií, tak si na takú významnú udalosť – uvítanie panovníka – požičalo z tunajšej mestskej sporiteľne 2 000 zlatých. Podstatnú časť z nich využili na dekorovanie mesta¹⁶ a 120 zlatých použili na zaplatenie cigánskej kapely s primášom Šivákom. Na návrh člena mestského zastupiteľstva Jána Hlaváča bolo schválené, aby z tých mešťanostov, ktorým poľný maršal gróf Schlick povolil nosiť zbraň, bola pri príležitosti návštevy Františka Jozefa I. vytvorená čestná stráž. Keď sa cisár priblížil k Prešovu, chceli prešovskí mešťania vypriaľnúť kone z koča a sami ho potiahnuť do mesta, čo panovník rázne odmietol.¹⁷ V Prešove bola až na troch miestach vytvorená slávobrána. Hneď pri prvej, zhotovenej podľa vzoru viedenskej hradskej brány Burgthor a nápisom „Bezvýminečná vernosť veľiké spojené Austrie, cisařovi Františku Jozefovi I.“ panovníka pozdravil mešťanosta Karol Podhorányi v nemeckom jazyku, pri druhej slávobráne ho po maďarsky privítal Imrich Péchy a pri tretej slávobráne v mene poddaných pozdravil veličenstvo v slovenskom jazyku kňaz Andrej Krasňanský.¹⁸ Po príhovoroch absolvoval panovník krátke pobožnosti v gréckokatolíckom a rímskokatolíckom kostole, prezrel si mesto a prenocoval v rezidencii gréckokatolíckeho biskupa Jozefa Gaganca. Tam prijal rozličné delegácie a vypočul si rôzne prosby.¹⁹ Počas slávnostného obeda, či skôr večere, vyhrávala vojenská kapela. Prešov bol „najskvostnejšie osvetlený“ a slávnosť sa skončila fakľovým sprievodom.

Všade, kde sa cisár na svojej ceste zastavil, vítali ho predstavitelia štátnych orgánov v uhorskej galauniforme s tureckou ohnutou šablou, ktorá mala na rukováti dvojhlavého orla. Takú uniformu si dal urobiť aj mešťanosta Prešova Karol Podhorányi, ktorý pochádzal z liptovského zemianskeho rodu. Práve s jeho osobou sa spája humorná situácia počas panovníkovej návštevy. Mešťanosta chcel svoj príhovor predniesť panovníkovi naspamäť, a tak sa ho naučil. Spočiatku hovoril plynulo a dôstojne, avšak potom sa zasekol, stratil myšlienku a po malej pauze nakoniec svoj príhovor skončil. Veľmi ho mrzelo, že sa mu to stalo práve pri takej významnej návšteve. Dobromyseľný cisár sa snažil zachrániť situáciu, pochválil mu pekný príhovor a vyzval ho, aby mu príhovor, pokiaľ ho má celý napísaný na papieri, dal a on si ho neskôr pozorne prečíta. Podhorányi sa potešil a z vrecka kabáta vybral papier s celým textom a odovzdal cisárovi s tým, že si tak panovník prečíta to, na čo si nemohol spomenúť. Avšak o niekoľko dní neskôr, po cisárovom odchode, sa chystal vyplatiť firme, ktorá mu ušila galauniformu požadovanú

¹⁶ *Dejiny Prešova 2*. Imrich Sedlák a kol. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1965, s. 13.

¹⁷ Zprávy ze Slovenska. Z Prešova, dňa 9. augusta 1852. In *Slovenské noviny*. 14. 8. 1852, č. 96, s. 383.

¹⁸ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Prešov : ŠVK, 2012, s. 273 – 284.

¹⁹ HOLEC, Roman. *Poslední habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, s. r. o., 2001, s. 39.

sumu a vtedy prišiel na to, že omylom dal panovníkovi účtenku za zhotovenie uniformy a nie príhovor. Panovník ju zaplatil.²⁰ Nebol to však jediný „prešlap“ spomínaného mešťanostu. Keď po nemecky predstavoval jednotlivých prešovských mestských zamestnancov panovníkovi, tak dozorcú prešovského chotára Michala Bertšíka uviedol ako Feldherra, keďže toho zvyčajne nazývali „poľným pánom“, pritom Feldher v nemčine znamená vojvoda. Panovník a jeho sprievod sa podivili nad tým, že mešťanosta predstavil civilne odetého mešťana slovami Das ist unser Feldherr. Keď sa napokon nedorozumenie vysvetlilo, prítomní sa na tom dobre pobavili.²¹ Panovník plánoval v Prešove so svojím sprievodom navštíviť aj budovu prešovského tzv. kumštu, o ktorom cisár počul ako o výnimočnosti Prešova a zaujímal sa, čo obsahuje. Predpokladal, že ide o budovu, kde sú vystavené obrazy a sochy slávnych majstrov. Mešťanosta ho však vyviedol z omylu a informoval ho, že je to len pumpa, čerpajúca vodu z Torysy pre mestské studne a cisterny. Tak sa napokon návšteva kumštu nekonala. Pred odchodom z Prešova daroval cisár 1 000 zlatých pre chudobných obyvateľov mesta, ktorí v revolučných rokoch nemali žiaden zárobok a preukázali vernosť dynastii.²²

Nasledujúci deň 10. augusta 1852 hneď za úsvitu smerovala panovníkova cesta so sprievodom z Prešova cez Branisko na Spiš, odtiaľ išli do Ružomberka, kde panovník nocoval. Nasledujúci deň 11. augusta bol panovníkov sprievod v Turčianskom Sv. Martine a 12. augusta ho uvítali v Trenčíne.²³ Autor článku v Slovenských novinách upozornil nielen na náročnosť cesty, ale aj na pracovitosť panovníka: „Je to naozaj podivné, jak velikým sa Jeho Veličenstvo podrobil na cestě této štrapácem, zvláště když povážime, že při tom všeckem ještě i štátními se zapodívá věcmi.“²⁴ Počas cesty cez územie obývané Slovákmi sa cisár stretol s prejavmi oddanosti a vernosti, čo ho malo presvedčiť, že Slováci stoja pri tróne rovnako v časoch zlých i dobrých. Cesta zmierenia Františka Jozefa I. po Uhorsku trvala od 4. júna 1852 do 12. augusta 1852, počas nej prešiel panovník so sprievodom 1 519 míľ.^{25,26} Už 13. augusta bol cisár v Prešporku (Bratislave) a odtiaľ išiel do Viedne, kde jeho príchod očakávali v sobotu 14. augusta 1852 medzi 18. a 19.

²⁰ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Ed. Patrik Derfňák – Marcela Domenová. Prešov : ŠVK, 2012, s. 284 – 285.

²¹ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Prešov : ŠVK, 2012, s. 285.

²² *Dejiny Prešova 2*. Imrich Sedlák a kol. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1965, s. 13; KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Prešov : ŠVK, 2012, s. 286.

²³ Krátke zprávy od 10. augusta. In *Slovenské noviny*. 10. 8. 1852, č. 94.

²⁴ Zprávy ze Slovenska. Z Prešova. In *Slovenské noviny*. 14. 8. 1852, č. 96, s. 383.

²⁵ Jedna rakúska míľa bolo 7 585,94 metra.

²⁶ Krátke zprávy od 12. augusta. In *Slovenské noviny*. Viedeň 12. 8. 1852, č. 95, s. 380.

hodinou, pričom vo Viedni pobývajúci uhorskí veľmoži mu išli v ústrety do Prešporku. Panovník sa vrátil do Viedne podľa pôvodného plánu v sobotu 14. augusta o 17.30 hod. vlakom vypraveným z Prešporka.²⁷ Slovenské noviny na titulnej strane uverejnili uvítaciu báseň v mene viedenských Slovanov *Ku slavnému návratu Jeho c. kr. apošt. Veličenstvu, Františka Jozefa I. do sídelné Vídne, dne 14. augusta 1852*. Uvádzame z nej posledné tri strofy:

„Spojené Rakousko!“ – to jest Tvoje heslo,
Aby se mocnářství jako slunce vzneslo;
Jako všechny barvy ve světle se tají,
V Austrii se všechny síly spojí!

Hle od našich Tater v jasné slavozáři
Král se blíží s jemnou, přívětivou tváří;
Ejhle dnes se v Jeho ruce palma zdvihá,
Kokolem se jásos radostný rozlíhá.

Šumí silný Dunaj, Rusalky v něm pějí,
Vlny, nádra jejich, rozkošně se chvějí;
Těž Váh, Morava i Vltava v té době,
Pane, v dálce pějí slavopísně Tobě!²⁸

Cisára počas okružnej ceste Uhorskom víтали aj takí, ktorí pred niekoľkými rokmi hlasite víтали vyhlásenie samostatnosti Uhorska. A tak zabezpečiť bezpečnosť návštevy panovníka a jeho sprievodu si vyžiadalo nemalé úsilie organizátorov a bolo to aj dosť riskantné, keďže sa okružná cesta uskutočnila necelé tri roky po potlačení maďarskej revolúcie v auguste 1849 s následnými represáliám voči jej aktérom. Návšteva mladého panovníka v Uhorsku však prebehla bez vážnejších problémov a so šťastným návratom do Viedne. Tu však o niekoľko mesiacov neskôr zažil mimoriadne zlú skúsenosť. Vo februári 1853 počas prechádzky na viedenských hradbách, kde sledoval cvičenie vojakov, sa stal terčom atentátnika. Išlo o zúfalý a osamelý čin mladého maďarského krajčírskoho tovariša Jánosa Libényiho, ktorý mu vrazil nôž do tyla.²⁹ Zranenie sa spočiatku javilo ako vážne a útok vyvolal veľký rozruch. Bodnutie šťastne stlmil golier na kabáte uniformy. Libényiho útok bol reakciou na krutosti spáchané v Uhorsku po potlačení maďarskej revolúcie. Atentátnik bol odsúdený na smrť, jeho žiadosť o milosť panovník

²⁷ Neúradné správy. Rakúske mocnárstvo. In *Slovenské noviny*. 14. 8. 1852, č. 96, s. 381.

²⁸ V. FURCH. Ku slavnému návratu Jeho c. kr. apošt. Veličenstvu, Františka Jozefa I. do sídelné Vídne, dne 14. augusta 1852. In *Slovenské noviny*. 14. 8. 1852, č. 96, s. 381.

²⁹ HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 49.

odmietol, ale priznal atentátnikovej matke, závislej od synovho príjmu, doživotnú rentu. Na tento čin reagovali aj predstavitelia Prešova, ktorí zaslali panovníkovi „holdovací prípis“, v ktorom vyslovili radosť nad tým, že „podlý atentát sa nezdaril“. O dva mesiace neskôr obdržal mešťanosta Podhorányi³⁰ oznámenie o tom, že sa na základe rozhodnutia panovníka zo dňa 14. apríla 1853 stal Prešov definitívne sídlom Vrchného zemského súdu.³¹

Popri plnení štátnických povinností stála v tomto období pred Františkom Jozefom I. ďalšia významná úloha – nájsť si primeranú manželku a založiť rodinu, čo patrilo k základným povinnostiam každého panovníka. Splodiť následníka trónu bolo prvoradou dynastickou úlohou. Pre Habsburgovcov tvorila rodina posvätnú hodnotu.³² Iniciatívu pri výbere manželky vyvinula cisárova matka Žofia, ktorá zaranžovala stretnutie so svojou sestrou Ludovíkou, ku ktorému došlo v auguste 1853 v letnej rezidencii v Bad Ischle. Ludovíka mala prísť na stretnutie so svojimi dcérami 19-ročnou Helenou a ešte ani nie 16-ročnou Alžbetou, počítalo sa s tým, že cisárovou manželkou bude Helena. Františka Jozefa I. však zaujala mladšia sestra Alžbeta (zvaná Sisi), ktorá sa správala odviazane a úplne prirodzene, očarila ho aj tým, ako vedela jazdiť na koni. Sisi cisárovu voľbu prijala a na jeho naliehanie sa termín sobáša urýchlil. Pre mladú Alžbetu bol František Jozef I. vlastne prvým mužom jej života vôbec, veď nestihla zažiť ani prvý ples a tradičné uvedenie mladého dievčaťa do spoločnosti a života. Určite jej imponovalo, že dostala prednosť pred staršou Helenou, to všetko v mladom, romanticky založenom dievčati vzbudzovalo pocity šťastia a očakávania z čohosi nového a dovtedy nepoznaného. Svadba Františka Jozefa a Alžbety Bavorskej sa uskutočnila 24. apríla 1854 vo viedenskom kostole sv. Augustína. Pravda, po svadbe, keď bolo potrebné definitívne opustiť bavorský vidiek a zamieriť do imperiálnej Viedne, radosť mladej cisárovnej pominula a prišli obavy. Šťastie vystriedala melanchólia a smútok. Nepripravená a v absolútnej voľnosti vyrastajúca Sisi musela byť šokovaná z rituálov na viedenskom dvore a z prvých manželských povinností.

³⁰ V roku 1854 prednosta Šarišskej stolice zbavil Karola Horányiho pre finančné machinácie úradu. Bližšie: KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Prešov : ŠVK, 2012, s. 291.

³¹ KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. Prešov : ŠVK, 2012, s. 288.

³² Prvou láskou Františka Jozefa bola jeho sesternica, arcivojvodkyňa Alžbeta z Modeny (Alžbeta Modenská). No takýto výber jeho okolie nenadchol, pretože išlo o vdovu s dvojročnou dcérou, ktorá mala blízke rodinné vzťahy s najvyššími uhorskými činiteľmi. Nevyhovoval aj preto, že bola dcérou dlhoročného predrevolučného uhorského palatína, arcivojvodu Jozefa Antona a zároveň bola nevlastnou sestrou posledného palatína Štefana. Pravdepodobne protimaďarské predsudky matky a dvora spôsobili, že tento vzťah skončil v slepej uličke. Bližšie: MŮČSKA, Vincent – DOVOŘAKOVÁ, Daniela – LENGYELOVÁ, Tünde – HOLEC, Roman. *Lásky a škanďály v našich panovníckych rodoch*. Praha : Otto nakladatelství, s. r. o., 2014, s. 254 – 255.

Cisár robil v prvých dňoch manželstva doslova všetko, aby svojej mladej 16-ročnej manželke umožnil adaptáciu na úplne iné prostredie. Toleroval jej ako malému dieťaťu so silným egocentrizmom každý výmysel. Pred úplným psychickým vyčerpaním ju manžel odviezol do prírodou obklopeného vidieckeho Laxenburgu a denne za ňou dochádzal. Ich manželstvo sa skutočne zrodilo z veľkej lásky, ale postupne chladlo až sa stalo úplne formálnym.

Na jar 1855 sa cisárskemu páru narodila dcéra Žofia, pomenovaná po babičke, o rok na to dcéra Gizela (1856 – 1932). Potom však prišla strašná rana v živote manželov – náhla smrť dcéry Žofie. Zomrela v najkrajšom období dieťaťa vo veku dvoch rokov na čiernej kašeľ počas cesty Uhorským kráľovstvom v Budíne 29. mája 1857.³³

Druhá návšteva panovníka na východe Slovenska – 1857

Pôvodné zámery druhej okružnej cesty Františka Jozefa I., sprevádzaného manželkou Alžbetou a dcérami Žofiou a Gizelou, vrátane návštevy východu Slovenska, sa v dôsledku tragickej udalosti – smrti dcéry Žofie – zmenili a cisár pokračoval v ceste sám so sprievodom. Dňa 27. augusta 1857 navštívili Rimavskú Sobotu, 28. augusta ho privítali v Rožňave, ktorú opustil v sobotu o 6. hodine a o 14. hodine prišiel do slávnostne vyzdobenej Levoče. Na ceste z Rožňavy cez Dobšínú a Spišský Štvrtok, kde sa na Stratenej zastavil na raňajky, ho privítal knieža August Sasko-Kobursko-Gothajský, majiteľ Stratenej, ten ho sprevádzal všade na jeho ceste.³⁴ O panovníkovej návšteve Levoče 29. augusta došla redakcii Slovenských novín z Prešova (30. augusta) krátka telegrafická správa tohto znenia: „Včera bolo v Levoči všeobecné osvetlenie so skvelým pochodom baníkov. Dnes ráno (30. augusta – pozn. N. J.) bol František Jozef I. prítomný na bohoslužbách. Navštívil potom úrady, ústavy a chrámy, potom po mnohých audienciách, o pol desiatej nastúpil na ďalšiu cestu. Cez Spišské Podhradie, kde sa v katedrálom chráme konalo slávnostné *Te Deum* a cez Branisko prišiel František Jozef I. do Prešova, kde po početných stretnutiach a audienciách sa konala dvorská tabuľa. Mesto Prešov bolo slávnostne vyzdobené a pripravené na vzácnu návštevu.“³⁵

Aj na druhú návštevu panovníka sa Prešov patrične prichystal. Mestská rada aj napriek nepriaznivej finančnej situácii sa napokon rozhodla prispieť na uvítanie cisára sumou 1 000 zlatých v hotovosti na zhotovenie slávobrán. Tunajší učiteľ kreslenia Alexander Thann sa podujal, že postaví portál pred mestským domom

³³ Beznádej a slzy zúfalstva nahradil pocit šťastia až po narodení dlho túženého syna Rudolfa v roku 1858.

³⁴ Díl neúřadný. Cesta Jeho c. kr. Velič. V Uhrách. In *Slovenské noviny*. 29. 8. 1857, č. 103, titulná strana.

³⁵ Díl neúřadný. Cesta Jeho c. kr. Velič. V Uhrách. In *Slovenské noviny*. 1. 9. 1857, č. 104, titulná strana.

na panovníkovo uvítanie, avšak jeho plán mesto neuznalo za prijateľný a poverilo Fedora Nosseka – pomocného budovného, aby sa tejto úlohy zhostil on. Keďže v programe plánovanej návštevy bola aj prezretie si Kalvárie, vedenie mesta pristúpilo k oprave cesty a chodníkov k nej vedúcich a dodalo drevo na postavenie bariér.

V deň príchodu panovníka do Prešova, 30. augusta 1857, popri slávnostnom večernom osvetlení usporiadali prešovskí mešťania na počesť vzácneho hosta pochod s faklami a vo viacerých častiach mesta boli ohňostroje. Pred panovníkovým odchodom z Prešova 31. augusta do Košíc uskutočnilo sa ešte v Prešove cvičenie tunajšieho práporu.

V súvislosti s druhou panovníkovou chystanou návštevou Uhorska v roku 1857 pripravil gróf Emil Desseffy petíciu datovanú 9. mája 1857, pod ktorú sa podpísalo 131 šľachticov a bohatých občanov. Jej zámerom bolo obnoviť maďarskú supremáciu v celom Uhorsku. Panovník petíciu neprijal.³⁶ Predstavitelia Košíc boli o blížiacej sa návšteve panovníka oboznámení verejným oznámením zo dňa 15. apríla 1857.

Návšteva Košíc panovníkom a jeho rodinou bola plánovaná na máj 1857. Košičania zvlášť očakávali prítomnosť cisárovej manželky Alžbety, ktorá mala byť ôsmou významnou Alžbetou, ktorá toto mesto navštívila. V tejto súvislosti kronikár Kroniky slobodného kráľovského mesta Košíc Ján Nepomuk Plath pripomenul sedem Alžbiet, ktoré navštívili a niečím mesto obdarili.³⁷ S veľkým oduševnením a radosťou očakávali mešťania Košíc po 588 rokoch (od roku 1261) návštevu ôsmej Alžbety – cisárovnjej. Nasvedčovali tomu prípravy na uvítanie manželského páru. Uzniesli sa, že na lúke Fišerka upravia Kalvínsky dom, aby vyzeral krajšie a elegantnejšie a z výšky tohto domu by mohli manželia sledovať zorganizovanú národnú slávnosť, na ktorú reprezentanti košického dištriktu povolali množstvo ľudí, počítalo sa, že ich príde asi 10-tisíc. Ďalej sa mal postaviť krajší, pevnejší triumfálny oblúk (slávobrána) na konci Hlavnej ulice, kde by odznel prvý prejav holdu a oddanosti panovníkovi. Upraviť sa mala aj divadelná kúpeľnička s osobitným vchodom, dôstojným pre kráľovskú hodnosť, ako aj cesta, po ktorej mal prejsť panovnícky pár so sprievodom a stavali sa aj mosty.³⁸ Na realizácii navrhnutých úprav sa usilovne pracovalo, keďže času nebolo veľa a práca bola neraz rušená prudkými dažďami, tak sa pracovalo aj v noci. Termín návštevy Košíc panovníka a jeho rodiny so sprievodom bol stanovený na 21. mája 1857, a tak sa nevyhnutne

³⁶ *Dejiny Košíc v dátach 4. diel/A. Novovek 1849 – 1918.* Mgr. Štefan Eliáš. Košice : Štefan Eliáš, 2016, s. 18.

³⁷ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 227.

³⁸ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 226.

muselo urýchliť i pracovné tempo. Veľké rozladenie nastalo, keď termín návštevy bol preložený na 4. júna 1857. Medzitým panovník udelil všeobecnú amnestiu politickým previnilcom. Senát mesta Košíc sa prišiel za ňu poďakovať Miestodržiteľskému prezídiu Jeho cisársko-kráľovskej výsosti. Práca na slávnostných prípravách v Košiciach pokračovala.³⁹ Avšak zasiahol osud. Mladému manželskému páru zomrela v Budíne prvorodená dcéra Žofia a rodičia zrušili slávnostnú okružnú cestu po Uhorsku, išli sa zotaviť do Laxemburgu. Košice tak prišli o možnosť privítať na svojej pôde ôsmu slávnu Alžbetu, návšteva sa najprv oddialila a nakoniec sa nezrealizovala, čo bolo pre Košičanov sklamaním.

Do slávnostne vyzdobených Košíc vstúpil panovník František Jozef I. dňa 31. augusta 1857 o 11. hodine doobeda za hlaholu zvonov všetkých košických kostolov.⁴⁰ Aby bol v meste zhromaždený ľud informovaný o jeho príchode, tak už pri prvom uzretí kráľovských kočov na Prešovskej ulici sa uskutočnil trojnásobný výbuch z ohňometu.⁴¹ Na veži Dómu sv. Alžbety bola vyvesená cisárska zástava a bolo nariadené zvoniť na všetkých zvonoch. Triumfálny oblúk (slávobrána), pozostávajúci z pozlátených dosiek bol vyzdobený zástavami každého druhu a znakmi desiatich žúp Uhorského kráľovstva a Košíc i cisárskymi orlami. V noci ho osvetľovalo osem svietnikov, ktoré boli na priečelí. Oblúk bol postavený už v máji a musel teda odolávať nepriazni počasia počas nasledujúcich troch mesiacov. Napriek tomu pôsobil majestátnym dojmom.⁴² Pri slávobrane cisára v maďarčine privítal košický mešťanosta a riaditeľ Košickej sporiteľne Ján Kloczko. Spreádzali ho členovia mestského zastupiteľstva a obchodnej komory. Na tento prejav cisár neodpovedal a prehovoril až k deputáciám v biskupskom paláci, kde spolu so svojím najbližším sprievodom prijal i reprezentantov Košíc a celého dištriktu. V Dóme sv. Alžbety sa uskutočnilo slávnostné Te Deum, potom nasledovali početné predstavovania, poklony a holdovania obcí Abovsko-turnianskej župy. Pri tejto návšteve panovníka najviac zaujímal vojenský vzdelávací ústav v Čermelskom údolí, ktorý navštívil.⁴³ Práve tu bol za najhluč-

³⁹ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 227.

⁴⁰ Dňa 31. augusta 1857 mali obyvatelia Ťahanoviec možnosť už druhýkrát vidieť cisára Františka Jozefa – pravda, keď si odbehli k Prešovskej ceste, kadiaľ panovník prichádzal na návštevu do Košíc. Bližšie: METEŇKO, Anton. Ťahanovce fragmenty dejín. Vybrané udalosti z histórie obce Ťahanovce a Mestskej časti Košice – Sídliisko Ťahanovce do r. 1985. Košice – Sídliisko Ťahanovce, 2015, s. 25.

⁴¹ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 227.

⁴² PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 228.

⁴³ HOLEC, Roman. *Poslední habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 111.

nejšieho jasania vítaný. Interesoval sa aj o plány na postavenie vojenskej nemocnice. V utorok 1. septembra 1857 uskutočnila košická vojenská posádka cvičenie, po ňom nasledovala návšteva vojenských ústavov, panovník vykonal inšpekciu na magistráte, v mestskom archíve a v ďalších košických vzdelávacích i dobročinných úradoch a ústavoch. V popoludňajších hodinách od 14. hodiny udeľoval početné audiencie.⁴⁴ Vypočul si prosby žiadateľov a ľudia od rána zhromaždení na lúke si mohli pozrieť panovníka, keď na nich vzhliadol z vyvýšeného miesta Kalvínskeho domu.⁴⁵ Aj v tento deň bolo mesto vo večerných hodinách slávnostne osvetlené, mestský dom svojou veľkoleposťou a osvetlením bol pýchou mesta. Okná celého mesta boli ozdobené nespočetným množstvom zástav rôzneho druhu – cisárskou, rakúskou, uhorskou, bavorskou a svojím slávnostným vzhľadom prejavovali úctu vzácnjej návšteve.

V posledný deň návštevy Košíc 2. septembra navštívil panovník päť míľ (vyše 30 kilometrov) od mesta vzdialený premonštrátsky kláštor v Jasove, kde sa uskutočnilo opäť slávnostné Te Deum a požehnanie. Cisára prijali zbožní premonštráti a zhromaždený ľud. Okolo 14. hodiny, sprevádzaný početnými skvelými andériami, sa panovník vrátil do Košíc a prezrel si Komoru pre výstavu umeleckých diel Horného Uhorska. Vo večerných hodinách usporiadali košickí mešťania na cisárovu počesť 600-členný fakľový sprievod, ktorý panovník sledoval z balkóna biskupského paláca, kde bol ubytovaný. Svetlonosci zapálili fakle v magistrátnej aule, potom prešli dokola mestom a pri dvíhaní fakiel sa zastavili pred biskupským palácom a tam s oddanosťou zaspievali hymnu. Cisár im posunkami poďakoval. Slávnostné vyzdobenie mesta Košíc zvyšovala Moldavská ulica, cez ktorú prechádzal kráľovský sprievod do Jasova, tá bola tiež vyzdobená zástavami a cesty boli posýpané kvetmi.⁴⁶

Nasledujúci deň 3. septembra v skorých ranných hodinách opustil František Jozef I. Košice a odišiel do Miškovca.⁴⁷ Rozlúčil sa s oboma senátmi a za zvonenia zvonov odchádzal. Predstavitelia mesta Košíc sa počas panovníkovej trojdňovej návštevy mali možnosť, čo aj patrične využili, pochváliť úspechmi pri obnove mestského hospodárstva a opätovne mu sľubovali vernosť. V roku 1857 žilo v Košiciach 16 417 ľudí, z nich iba 8 473 hovorilo slovenským jazykom, ostatní

⁴⁴ Díl neúřadný. Cesta Jeho c. kr. Velič. V Uhrách. V Košiciach 31. augusta 1857 o 20.15 večer. In *Slovenské noviny*. 1857, č. 105, titulná strana.

⁴⁵ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 228.

⁴⁶ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*, s. 229.

⁴⁷ Díl neúřadný. Cesta Jeho c. kr. Velič. V Uhrách. Košice 2. septembra 1857. In *Slovenské noviny*. 5. 9. 1857, č. 106, titulná strana. Bližšie : WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Kassán : Wiko, 1941, s. 217.

maďarským a nemeckým.⁴⁸ V tom čase bola usporiadaná v Košiciach tiež prvá priemyselno-remeselnícka výstava, ktorú si panovník pozrel.⁴⁹ František Jozef I. bol príjemne prekvapený pompéznym prijatím a na znak svojej spokojnosti vymenoval mešťanostu Košíc Jána Kloczku za svojho (kráľovského) radcu a významenal ho zlatým krížom za zásluhy. Rovnakým spôsobom označil za svojho „intímneho“ radcu biskupa Ignáca Fábryho. Obyvatelia mesta Košice nechceli ostať pozadu a rozhodli sa aj oni osobitne poďakovať Kloczkovi za jeho zásluhy na dôstojnom prijatí panovníka mestom Košice, a tak mu s dátumom 15. septembra 1857 zaslali Ďakovný prípis tohto znenia: „*Velkomožnému pánovi Jánovi Kloczkovi, cisárskemu radcovi, korunovanému zlatým krížom za zásluhy, – na verejné uznanie jeho znamenitých zásluh, vykonaných v službe slobodného kráľovského mesta Košice v záujme verejného blaha a občianstva – vernou milovanou úctou od všetkých obyvateľov – občanov mesta Košíc...*“. List bol opatrený znakmi kráľovstva a rodiny a obsahoval aj klauzulu, v ktorej sa mu opäť prejavila úcta a poďakovanie, zaznamenala ho aj Kronika mesta Košíc. Okrem toho bol do kroniky s úctou zapísaný šiesty košický biskup Ignác Fábry po predchádzajúcich piatich, ktorými boli Andrej Szabó, Štefan Csech, Imrich Palugyay, Anton Ocskay a Jozef Kunszt, z nich prvý, druhý a štvrtý už nežili.⁵⁰

František Jozef I. v tom čase nebol ešte korunovaný za uhorského kráľa (stal sa ním 8. júna 1867), a tak z manifestovania oddanosti habsburskému trónu vysvitá, že Košičania súhlasili s pragmatickým bachovským štýlom vládnutia, keďže sa ich ekonomický život zlepšil a tlak maďarských živlov na vnútorný život mestskej komunity podstatne zoslabol. Všeobecné uznanie Jánovi Kloczkovi za prorakúsku komunálnu politiku potvrdzuje zo strany mesta Košíc ozdobný album, ktorý mu 15. septembra 1867 odovzdali s podpismi 258 popredných predstaviteľov mesta. V Košiciach v tom čase podľa Štefana Eliáša nebolo nejaké vášnivé maďarčenie a v roku 1857 panovník udelil aj politickým väzňom všeobecnú amnestiu. Zjavnú opozíciu voči režimu tvorila len menšina Košičanov, tí však nenašli v tom čase dostatočnú podporu a k slovu sa dostali až potom, keď sa skomplikovala situácia pre rakúsku monarchiu na severotalianskom bojisku vo vojne s Piemontom a Francúzskom v roku 1859.⁵¹ Po niekoľkých porážkach rakúskych vojsk najmä v bitkách pri Magente a Solferine v júni 1859 bol panovník nútený definitívne odstúpiť veľkú časť Lombardie Sardínskemu kráľovstvu. Vojna ukon-

⁴⁸ *Dejiny Košíc v dátach 4. diel/A. Novovek 1849 – 1918.* Mgr. Štefan Eliáš. Košice : Štefan Eliáš, 2016, s. 20 – 21.

⁴⁹ WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei.* Kassán : Wiko, 1941, s. 215.

⁵⁰ PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867,* s. 230 – 231.

⁵¹ *Dejiny Košíc v dátach 4. diel/A. Novovek 1849 – 1918.* Mgr. Štefan Eliáš. Košice : Štefan Eliáš, 2016, s. 20.

čila úspešné obdobie absolutistickej vlády panovníka. Ďalšou ranou preňho bola strata Benátska a zvyšku Lombardie po prehratej rakúsko-pruskej vojne v roku 1866 a zároveň aj strata nemeckých pozícií. Ukončili sa tak nádeje Františka Jozefa na veľké Nemecko na čele s Rakúskom. Víťazné Prusko vedené Ottom von Bismarkom ukončilo proces zjednocovania Nemecka pod svojím vedením vyhlásením Nemeckého cisárstva v roku 1871. Postavenie Františka Jozefa I. sa na medzinárodnej scéne postupne oslabovalo. Napokon musel ustúpiť aj od svojich predstáv o vnútornom usporiadaní monarchie. V nasledujúcom roku 1867 pod vplyvom viacerých faktorov a len veľmi nerád pristupoval k dualistickému rozdeleniu monarchie, ktoré musel akceptovať a ktorým sa habsburská monarchia zmenila na dualistický štát. Oficiálny názov štátu sa zmenil na Rakúsko-Uhorsko. Bolo dynastickou monarchiou pozostávajúcou z dvoch pomerne odlišných štátov, ktorým vládol jeden človek – František Jozef I. Spoločné boli tri ministerstvá, a to zahraničných vecí, vojny a financií. Všetko ostatné si riadili obe časti štátu samostatne prostredníctvom vlastných snemov a vlastných suverénnych konštitučných vlád. Osoba spoločného panovníka bola na pôde Svätoštefanskej koruny chápaná a vnímaná ako výhradne uhorský panovník – kráľ. Dňa 8. júna 1867 bol František Jozef I. korunovaný za uhorského kráľa a Alžbeta za kráľovnú.

V tom čase bolo už jeho manželstvo s Alžbetou Bavorskou formálnym. Spôsobilo to viacero faktorov, najmä však citová chladnosť Františka Jozefa I., Alžbetina extravagantnosť a zásahy panovníkovej matky Žofie. Sisi situáciu riešila útekmi z Viedne. Hnaná vnútorným nepokojom sa vydala na potulky Európou. Cisár sa naučil trpezlivo znášať samotu. Alžbeta odmietala plniť povinnosti manželky vladára, unikala a rezignovala. Ďalšie roky žili manželia prevažne svojím životom. Na zvláštne manželstvo si zvykla aj širšia verejnosť.

Tretia návšteva panovníka na východe Slovenska 1877

V septembri 1877 navštívil panovník František Jozef I. po tretíkrát Košice, už ako uhorský kráľ. Tlačový orgán Slovenskej národnej strany *Národné noviny* 1. septembra 1877 informovali čitateľov, že cisár a kráľ František Jozef I. príde do Košíc na vojenské cvičenie a pôjde tu cez Miskolc.⁵² V tom čase bol panovník už štvornásobným otcom⁵³ a už aj dedom. Jeho posledná návšteva v Košiciach sa začala 8. septembra o 6. hodine ráno príchodom osobitným dvorným vlakom na košickú železničnú stanicu. Do Košíc prišiel panovník, ako bolo avizované, na vojenské cvičenie. V jeho sprievode bol bavorský vojvoda Leopold, ktorý

⁵² Chýrnik. In *Národné noviny*. 1. 9. 1877, roč. 8, č. 104, s. 4; Chýrnik. In *Národné noviny*. 4. 9. 1877, roč. 8, č. 105, s. 4.

⁵³ Rok po rakúsko-uhorskom vyrovaní sa manželom ešte narodila dcéra Mária Valéria (1868).

sa ubytoval v Dessewfyho paláci,⁵⁴ arciknieža Albrecht, spoločný minister gróf Arthur Bylandt, minister Koloman Tisza, jágerský arcibiskup, biskupi spišský, sarmársky, munkáčsky, rožňavský a prešovský, vojenský zástupcovia cudzích veľmocí a ďalší hostia. Tak sa tu zhromaždilo množstvo svetských a cirkevných hodnostárov. Celé mesto Košice bolo slávnostne vyzdobené. Mešťanosta Košíc uvítal panovníka a ten na jeho uvítanie reagoval: „*Vyplňuje sa mi dávno prechovávaná túžba, keď prichodím do hlavného mesta Horňo-Uhorska; srdečne sa teším, že stretávam sa tu s takýmto výrazom citov. S blahoželaním na zdar Košíc prichodím do Vášho kruhu a s povďačnosťou prijímam Vaše holdovanie.*“⁵⁵ Panovník sa ubytoval v biskupskom paláci a tam prijímal svetské i cirkevné deputácie. V ten deň sa zúčastnil rannej poľnej omše a povýšil vybraných vojakov a dôstojníkov. V popoludňajších hodinách začal inšpekciu vojenskej posádky a pokračoval návštevou hospodárskeho ústavu, košickej priemyselnej školy a neobišiel ani Hornouhorské múzeum. Ďalší deň 9. septembra začal cisár rannou omšou v Dóme sv. Alžbety, po ktorej si na audiencii vypočul 128 občanov a pokračoval v inšpekcii ďalších košických vojenských a občianskych ústavov a inštitúcií – občianskej verejnej nemocnice, kasárni. Prezrel si nové múzeum a podpísal sa do knihy návštev.⁵⁶ Okolo 16. hodiny sa počasie veľmi pokazilo, a tak sa panovník rozhodol nezúčastniť jazdeckých pretekov. Večer prišiel na slávnostné predstavenie v košickom divadle, avšak po dvoch dejstvách odišiel a prezrel si osvetlené mesto. Košice pri tejto príležitosti navštívilo toľko ľudí, že verejné miestnosti boli obsadené, napr. do pohostinstiev sa nedalo dostať ani za vysoký úplatok.⁵⁷ Nasledujúce dva dni 10. a 11. septembra 1877 sa panovník zúčastnil vojenských cvičení (manévrov). Pozornosť vzbudil jeho príhovor počas slávnostnej hostiny 11. septembra, ktorej sa zúčastnili princ Leopold, arcivojvodovia Ján a Albrecht, ako aj ďalší hostia, cudzí dôstojníci medzi nimi ruský plukovník Feldmann, ktorý sedel po pravej strane cisára. František Jozef I. predniesol nasledujúci prípitok: „*Pripíjam na zdravie drahého priateľa a spojenca, ruského cára Alexandra II, jehož meniny dnes slávime.*“⁵⁸ Národné noviny venovali prípitku pozornosť už v najbližšom čísle. Na úvod zdôraznili, že uvedený prípitok doslovne prevzali od všetkých novín, ktoré ho publikovali 12. septembra a ktorý predniesol panovník v deň menín cára Alexandra. Peštianske i viedenské noviny sa vzájomne informovali, že uvedený prípitok vzbudil veľkú senzáciu vo Viedni aj v Pešti. Dňa 13. septembra uverejnili peštianske časopisy nové správy, ktoré dávajú tušiť, že uvedený prípitok nebol tak prednesený, ako bol uverejnený

⁵⁴ HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001, s. 112.

⁵⁵ Chýrnik. Pešť, 9. septembra. In *Národné noviny*. 11. 9 1877, roč. 8, č. 108, s. 3.

⁵⁶ WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Kassán : Wiko, 1941, s. 217.

⁵⁷ Chýrnik. Pešť, 9. septembra. In *Národné noviny*. 11. 9 1877, roč. 8, č. 108, s. 3.

⁵⁸ Chýrnik. Cisársky prípitok. In *Národné noviny*. 13. 9. 1977, roč. 8, č. 109, s. 3.

a že prítomní na obede nepočuli to slovo spojenec (allierten), preto „P. Ll.“ (asi Pester Lloyd – pozn. N. J.) na margo prípitku poznamenal: „Cisár rakúsky poskytnúť nový dôkaz svojho rytierskeho smýšľania. Cisár svätil deň menín cárových prípitkom, ktorý nemohol znieť vrelejšie a priateľskejšie ani vtedy, keby Rusko dosiaľ najskvelejšie výsledky dosiahlo bolo, a nebolo vystavené nepriaznivým kláteniam vojenského šťastia. Cár má zriedkavé šťastie, že nachodí priateľov v potrebe. Prípitok v Košiciach dokazuje spolu, že ruské porážky skôr upevnili nežli porúchali trojcisársky zväzok. Politický dosah prípitku nepotrebuje obširne objasňovanie. Cisár pil na blaho „svojho drahého priateľa a spojenca a pri mocnostenskom postavení Rakúska, pri vlive, ktorý môže mať na východnú záležitosť, musí mravný dojem cisárskych slov byť veľký a hlboký.“⁵⁹ Pri návšteve Košíc sa panovník dozvedel, že v neďalekej obci Ťahanovce bolo 150 školopovinných detí, ktoré na tamojšej škole nemali dostatočné priestory pre výučbu, a tak sa panovník rozhodol darovať Ťahanovciam 100 forintov na pristavenie novej učebne.⁶⁰

František Jozef I. odcestoval z Košíc 12. septembra 1877 o 21. hodine smerom na mesto Cegléd.⁶¹ Na východ Slovenska sa chystal zavítať aj v septembri 1898, keď si chcel pozrieť veľké vojenské manévry pri Levoči, ktoré sa mali uskutočniť v členitom horskom teréne.⁶² Avšak neprišiel, pretože musel čeliť ďalšej veľkej osobnej tragédii.⁶³ Dňa 10. septembra 1898 bol na jeho manželku Alžbetu počas

⁵⁹ Úvodník. T. Sv. Martin, 15. septembra 1877. In *Národné noviny*. 15. 9. 1877, roč. 8, č. 110, s. 1.

⁶⁰ Bližšie: Dostupné na internete:

http://www.tahanovce.net/public/media/0024/2%20Ťahanovce%20fragmenty%20dejín%20Vybrané%20udalosti%20z%20histórie%20obce%20Ťahanovce%20a%20Mestskej%20časti%20Košice%20-%20Sídliisko%20Ťahanovce%20do%20r.1985_1.pdf, s. 27. Podobne sa zachoval aj nový košický biskup Konštantín Schuster, ktorý nastúpil do úradu až v októbri 1877.

⁶¹ VIRIBUS UNITIS. Storočnica úmrtia cisára Františka Jozefa I. Výstava Východoslovenského múzea v Košiciach, kurátor výstavy Mgr. Vojtech Kárpáty, PhD.

⁶² HOLEC, Roman – BOVAN, Marián. *V službách cisára Františka Jozefa. Z pamäti lokaja a dvornej dámy*. Bratislava : Slovart, 2013, s. 206.

⁶³ František Jozef I. zažil niekoľko osobných tragédií. Prvou bola smrť dvojročnej dcéry Žofie, v roku 1867 prišiel o brata Ferdinanda Maximiliána, ktorého zastrelili v Mexiku. Strašným nešťastím pre manželov bola samovražda jediného syna a následníka trónu Rudolfa. Jeho hlavná choroba, depresie, nenaplnený život a alkohol sa podpísali pod jeho celkový telesný a duševný stav. V jeho dôsledku spáchal 30. januára 1889 samovraždu zastrelením spolu so svojou 18-ročnou milenkou, barónkou Mary Vetserovou, na cisárskom loveckom zámčoku Mayerling (v dnešnom Dolnom Rakúsku). Bližšie: MÚCSKA, Vincent – DOVOŘAKOVÁ, Daniela – LENGYELOVÁ, Tünde – HOLEC, Roman. *Lásky a škandály v našich panovníckych rodoch*. Praha : Otto nakladatelství, s. r. o., 2014, s. 281 – 289. Po Rudolfovej smrti sa manželia ešte viac odčudzili. Alžbeta odvtedy chodila zásadne v čiernom oblečení a vyhýbala sa Viedni. Utiahla sa do ústrania. Tragický bol aj jej odchod z tohto sveta. Bližšie: KISTE John Van. *Cisár František Josef. Život, pád a zánik habsburské ríše*. Praha : vydal Práh, 2008, s.179 – 183.

návštevy Ženevy spáchaný atentát, na dôsledky ktorého zomrela.⁶⁴ Napokon sa manévry ani nekonali.

Tak posledná návšteva Františka Jozefa I., ako aj tá plánovaná dokladujú, že panovník mal rád vojenské prehliadky, nástupy a povely, avšak vojne, ak to bolo len trochu možné, sa vždy snažil vyhnúť. Túžil po tom, aby svoju vládu ukončil ako knieža mieru. A vďaka tomu Rakúsko-Uhorsko takmer pol storočia žiadnu vojnu nezažilo a cisára označovali za „panovníka mieru“. Paradoxne bol to práve on, kto v júli 1914 vyhlásil vojnu, neskôr nazvanú prvá svetová.⁶⁵ Bolo to po ďalšej rodinnej tragédii, keď v Sarajeve bol spáchaný atentát na jeho synovca a následníka trónu Františka Ferdinanda d'Este s manželkou. A tak František Jozef I. ako 84-ročný starec v lete 1914 urobil osudové rozhodnutie v dejinách modernej Európy. Vzal na seba zodpovednosť a obklopený vojnychtivými radcami prekročil hranice mieru. Z niekoľkých svedectiev vieme, že v priebehu roku 1916 i niekoľkokrát uvažoval o konci vojny a v jeseni bol rozhodnutý, že najneskôr do jari 1917 s ňou skoncuje. Smrť však prekazila jeho zámery.

Použitá literatúra:

Slovenské noviny roky 1852 a 1857

Národné noviny rok 1877

WICK, Béla. *Kassa története és műemlékei*. Kassán : Wiko, 1941. 446 s.

PLATH, Ján Nepomuk. *Kronika slobodného kráľovského mesta Košíc. (Chronica liberae regiae civitatis Cassoviensis). Od začiatkov VII. storočia t. j. od doby cisára Heraklia do roku 1867*. Košice : Okresný archív, 1860.

KLEIN-TESNOSKALSKÝ, Belo. *Pamätná kniha mesta Prešova. Diel II. (1701 – 1919)*. S úvodnými štúdiami Patrika Derfiňáka a Marcely Domenovej. Prešov : ŠVK, 2012.

Dejiny Prešova 2. Imrich Sedlák a kol. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo v Košiciach, 1965. 351 s.

Dejiny Košíc v dátach 4. diel/A (novovek 1849 – 1918). Mgr. Štefan Eliáš. Košice : Štefan Eliáš, 2016. ISBN 978-80-8129-05-3.11.

⁶⁴ Cisárovná a kráľovná Alžbeta navštívila 9. septembra 1898 Ženevu inkognito pod menom grófica Hohenembs. Jej prítomnosť však bola odhalená. V nasledujúci deň, keď sa ponáhľala na parník v prístave, pristúpil k nej náhle muž a bodol ju ostrým predmetom (upraveným pilníkom) do oblasti srdca. Poranená ešte nastúpila na parník avšak pod niekoľkými minútami sa jej stav zhoršil a zomrela. Atentátnikom bol 25-ročný Luigi Lucheni, ktorý nemal k Alžbete žiadny osobný vzťah a ani motív k vražde. Chcel zabiť niekoho slávneho. Odsúdili ho na doživotie, ale vo väzení spáchal samovraždu. Bližšie o Alžbete Bavorskej pozri: KODAJOVÁ, Daniela. Cisárova manželka Alžbeta Bavorská: Život, smrť a mýtus. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 12 – 17.

⁶⁵ Bližšie: KOVÁČ, Dušan. „Mojou úlohou je chrániť moje národy pred ich politikmi“. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 22. Vyhláska o všeobecnej mobilizácii bola uverejnená v Košiciach 31. 7. 1914.

- HOLEC, Roman. *Poslední Habsburgovci a Slovensko*. Bratislava : Ikar, 2001. 303 s. ISBN 80-551-0024-1.
- HOLEC, Roman – BOVAN, Marián. *V službách cisára Františka Jozefa. Z pamäti lokaja a dvornej dámy*. Bratislava : Slovart, 2013. ISBN 978-80-556-0880-8.
- URBAN Otto. *František Josef I*. Praha : Mladá fronta, 1991. ISBN 80-204-8173-3.
- GALANDAUER, Jan – HONZÍK, Miroslav. *Osud trůnu habsburského*. Praha : Panorama, 1983. 318 s.
- MÚCSKA, Vincent – DOVOŘAKOVÁ, Daniela – LENGYELOVÁ, Tünde – HOLEC, Roman. *Lásky a škandály v našich panovníckých rodoch*. Praha : Otto nakladatelství, s. r. o., 2014. 415 s. ISBN 978 -80-7451 – 299-5.
- PRASCHL – BISCHEROVÁ, Gabriele. *Naše milá Sisi*. Banská Bystrica : Ikar, 2010. ISBN 978-80-249-1315-5.
- Rakúsko-Uhorsko. Habsburská ríša v rokoch 1867 – 1918*. Bratislava : Slovart, 2011. ISBN 978-80-556-0350-6.
- KISTE John Van. *Cisár František Josef. Život, pád a zánik habsburské říše*. Praha : vydal Práh, 2008. 262 s. ISBN 978-80-7252-210-1.
- HERRE, Franz. *Cisár František Jozef I*. Bratislava : Ikar, 1998, 424 s. ISBN80-7118-657-0.
- KODAJOVÁ, Daniela. Za leskom majestátu. Súkromný život cisára a apoštolského kráľa Františka Jozefa I. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 6 – 11.
- KODAJOVÁ, Daniela. Cisárova manželka Alžbeta Bavorská: Život, smrť a mýtus. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 12 – 17.
- KOVÁČ, Dušan. „Mojou úlohou je chrániť moje národy pred ich politikmi“. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 18 – 22.
- KURHAJCOVÁ, Alica. Kult Františka Jozefa v habsburskej monarchii. In *Historická revue*. 2016, roč. 27, č. 2, s. 23 – 33.
- METEŇKO, Anton. Ťahanovce fragmenty dejín. Vybrané udalosti z histórie obce Ťahanovce a mestskej časti Košice – Sídliisko Ťahanovce do r. 1985. Košice – Sídliisko Ťahanovce, 2015. 98 s.

KOŠICKÁ SPORITEĽŇA NA PRELOME 19. A 20. STOROČIA¹

Patrik Derfiňák

DERFIŇÁK, Patrik. The savings bank in Kosice at the turn of the 19th and 20th centuries. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 38 – 84.

The study deals with the issue of economic history, namely the history of the oldest financial institution in Eastern Slovakia. The savings bank in Kosice experienced successful as well as unsuccessful periods during its existence lasting more than a hundred years. The study briefly records commencement of its activity, commercial success, as well as losses which appeared regularly in its balance sheets in spite of a fast development of business possibilities in Kosice. In the paper, we deal with its activities at the end of the 19th century, with events of 1907 in particular. In that year the savings bank experienced severe difficulties. Salvage from financial ruin could had been secured only by transition into the ownership of Budapest financial institutions, which acquired the saving bank profitably. The institution operated under the supervision of Hungarian owners up to the end of the World War II.

Key words: history, 19th century, 20th century, Košice, saving banks.

Finančné ústavy predstavujú neraz bez ohľadu na ich veľkosť či dĺžku existencie inštitúcie, ktoré dovoľujú bádatelom nazrieť nielen do hospodárskych záležitostí podnikov, miest či regiónov, ale vďaka svojmu všestrannému pôsobeniu poskytujú tiež informácie o každodennom živote ľudí v priestore, kde pôsobili či pôsobia. I napriek tomu, že sa skúmaniu dejín Slovenska venuje dlhodobo pomerne veľká pozornosť, stále zostávajú neznáme alebo takmer neznáme oblasti našej minulosti. Medzi ne patrí práve pôsobenie rôznych finančných ústavov a väčších priemyselných podnikov v jeho východnej časti. Napríklad samotné Košice, ako jedno z najväčších obchodných a priemyselných centier Uhorska vcelku prirodzene pociťovalo už na konci osemnásteho no predovšetkým v priebehu 19. storočia prakticky neustále nedostatok finančných prostriedkov na svoj ďalší rast a rozvoj. Podobne na tom boli remeselníci, obchodníci a podnikatelia, ktorí v meste žili v značnom počte. Najmä z ich strany sa tak celkom prirodzene objavuje rýchlo rastúci dopyt po dlhodobých úveroch i krátkodobých pôžičkách za únosných podmienok. V Uhorsku sa už koncom 30. a začiatkom 40. rokov 19. storočia postupne objavujú prvé súkromné finančné inštitúcie. Ich rýchly rozvoj a úspešné pôsobenie sa tak pre miestnych podnikateľov stali vzorom, ktorý sa rozhodli napodobniť. Vďaka viacerým nadšeným propagátorom tejto myšlien-

¹ Príspevok vznikol ako výstup z grantového projektu APVV – 15 – 0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

ky a celkovo pomerne priaznivému prijatiu zámeru zo strany miestnych úradov, mohla byť aj v Košiciach už roku 1844 založená ako súkromná akciová spoločnosť finančná inštitúcia pod názvom Kassai takarékpénztár – Košická sporiteľňa.² Zakladajúce valné zhromaždenie novej akciovej spoločnosti sa po predošlých niekoľkomesačných prípravách uskutočnilo 18. januára 1844.

Prvých päť desaťročí existencie

Aj keď v Uhorsku išlo stále o jednu z prvých súkromných akciových sporiteľní, jej zakladatelia sa do istej miery mohli opierať o skúsenosti už pracujúcich finančných ústavov. Tými boli v prvom rade najstaršia uhorská sporiteľňa Pesti Hazai Első Takarékpénztár,³ resp. Bratislavská sporiteľňa, úč. spol., založená roku 1842 s kapitálom 40 000 zlatých. S bratislavským ústavom, od ktorého prevzali štruktúru tiež zakladatelia Košickej sporiteľne nadviazali aj obchodné kontakty. Niekoľkí členovia správy dokonca vycestovali kvôli tomu na nejaký čas z Košíc do Bratislavy.⁴ Hlavným iniciátorom založenia novej sporiteľne bol vážený košický obchodník Karoly Fiedler.⁵ Predovšetkým vďaka jeho úsiliu sa podarilo zhro-

² V nasledujúcom texte používame slovenský tvar názvu, ktorý bol platný až do roku 1921. Vtedy bol názov ústavu zmenený najprv na Košická vkladná banka, v roku 1922 zasa na Košická banka. Od roku 1939 v súvislosti s prebiehajúcimi politickými zmenami sa ústav vrátil nakrátko k pôvodnému názvu Kassai takarékpénztár (Košická sporiteľňa). V roku 1943 však v súvislosti s reorganizáciou prebiehajúcou v rámci materského budapeštianskeho ústavu došlo k vzniku Spojenej hornouhorskej úverovej banky a Košickej sporiteľne. V rokoch 1945 – 1950 bol tento názov zjednodušený na Spojená úverová banka a Košická sporiteľňa.

³ TOMKA, Béla. *A Magyarországi pénzüzetek rövid története (1836 – 1947)*. Győr : Gondolat, 1996, s. 11 – 12.

⁴ KLIMKOVICS, E. *A Kassai Takarékpénztár története (1844 – 1894)*. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895, s. 8 – 9.

⁵ Karol Fiedler (18. 2. 1798, Banská Štiavnica – 30. 1. 1864, Košice) bol príslušník pôvodom nemeckej podnikateľskej rodiny, ktorá do Košíc prišla z priestoru Banskej Štiavnice. Sám bol úspešný podnikateľ a obchodník. Študoval na gymnáziu v Banskej Štiavnici, následne v rokoch 1813 – 1816 pôsobil ako obchodný praktikant v obchode I. Henszelmana. Kvôli získaniu skúseností i zdokonaleniu sa v jazykoch absolvoval zvyčajnú vandrovku v obchodoch vo Viedni, Prahe, Drážďanoch a Lipsku. Po smrti I. Henszelmana roku 1822 sa stal spoločníkom železiarstva jeho vdovy, oženil sa s ich dcérou Vilmou Eleonórou. V roku 1833 sa stal majiteľom obchodu, ktorý v priebehu štyridsiatych rokov 19. storočia odovzdal zaťovi V. Kollmannovi. Popri vedení obchodu podnikal s exportom tokajského vína a zapájal sa do zakladateľskej činnosti. V roku 1836 napríklad založil cukrovar. V roku 1845 sa podieľal na založení továrne na výrobu klinec v Čermeli, členom jej správy bol do roku 1855. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, P. – ADAM, J. *Prámeny k dejinám techniky a priemyselnej výroby na východnom Slovensku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012, s. 43 – 44. Vo väčšej miere sa zapájal do obchodovania s miestnou vlnou a obilím, inicioval tiež zakladanie veľkoskladov tohto tovaru. Aktívne podporoval pestovanie cukrovej repy s využitím moderných postupov. Čas a prostriedky investoval aj do hľadania nových ložísk nerastných surovín a baníctva. Jeho meno sa spája napríklad s pokusmi o hľada-

maždiť potrebný základný kapitál vo výške 30 000 zlatých, rozdelených na 300 akcií po sto zlatých.⁶ On sám vo funkcii zástupcu riaditeľa potom ďalších dvadsať rokov (1844 – 1864), spoločne s prvým riaditeľom ústavu Jánosom Kloczkóm (funkciu vykonával v rokoch 1844 – 1866) mali na starosti predovšetkým každodennú obchodnú činnosť sporiteľne. Prvým predsedom správnej rady, čo bola predovšetkým reprezentatívna funkcia, sa stal gróf János Barkóczy. Úlohou tejto známej a vplyvnej osoby, ako to bolo v tom čase bežné u mnohých súkromných akciových spoločností, bolo predovšetkým dodanie väčšej dôveryhodnosti novej súkromnej spoločnosti. Nemenej dôležitú úlohu však predstavovalo tiež zabezpečenie potrebných kontaktov na miestnu a stoličnú správu, resp. „lepšiu“ spoločnosť najmä v Košiciach a ich okolí.

Začiatok činnosti ústavu bol úspešný, pričom vedenie sa prostredníctvom cielenej propagácie sústredilo predovšetkým na získanie, čo najväčšieho množstva vkladov a poskytovanie menších úverov. V priebehu jedného roka sa podarilo zhromaždiť vklady v celkovej výške 189 000 zlatých, ktoré sa úročili jednotnou sadzbou 4 % ročne. Prakticky všetky získané prostriedky vedenie ústavu hneď investovalo do zmeniek a úverov poskytovaných miestnym obyvateľom. Záujem o ne bol veľký a ani zďaleka ho kvôli obmedzeným zdrojom nebolo v silách ústavu uspokojiť. V porovnaní s v tom čase bežnými úrokmi z pôžičiek poskytovanými súkromnými bankármi a úžerníkmi boli totiž úroky platené sporiteľni veľmi mierne. Ročne predstavovali iba 6 %. Žiadateľ však okrem toho musel ústavu zaplatiť ešte 0,3 % províziu za pridelenie úveru. Napriek tomu boli, v porovnaní s niekoľkonásobne vyššími úrokovými sadzbami žiadanými úžerníkmi, úvery poskytované sporiteľňou mimoriadne výhodné. Aj preto vedenie ústavu venovalo veľkú pozornosť získaniu nových vkladov. Tie sa im podarilo napríklad v priebehu roku 1847 zvýšiť už na viac ako 450 000 zlatých. Ani to však nestačilo na pokrytie všetkých žiadostí o úvery. Po prvých rokoch činnosti sa tak zdalo,

---

nie zlata v okolí mestečka Telkibánya, resp. s výskumom uhoľných ložísk priamo v okolí Košíc. Bol členom košického mestského zastupiteľstva v rokoch 1848 – 1861. Pri vzniku Košickej sporiteľne bol aj ďalší z rodiny Fiedlerovcov, Fiedler Július Gustáv (24. 1. 1824, Bratislava – pred rokom 1900 Telkibánya (dnes Maďarská republika)). Pracoval ako úradník a účtovník. V roku 1842 zriadil v Košiciach prvú obchodnú školu pre učňov do roku 1855 na nej učil. Od roku 1844 bol akcionárom a tiež účtovníkom Košickej sporiteľne. Bližšie MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 - 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 112 – 113.

⁶ Odlišný údaj o výške základného kapitálu, konkrétne 15 000 pengő, uvádza publikácia *Abauj – Torna vármegye és Kassa*. Szerk. Sziklay, János és Borovszky Samu. Budapest : „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896, s. 248. Jeho údaj je správny v prípade, ak hodnotí akcionári reálne splatenú výšku základného kapitálu. Druhá polovica prostriedkov sa mala uhradiť v nasledujúcich rokoch zo zisku dosahovaného spoločnosťou a postupne akumulovaného v rezervnom fonde. Tento postup bol v tom čase bežnou praxou, komplikoval však rozbeh novej spoločnosti, ktorá mala v období rozbiehania svojej činnosti výrazne menej prostriedkov.

že sporiteľňa má pred sebou vynikajúcu budúcnosť. Prispelo k tomu i rozhodnutie vedenia spoločnosti už po prvých dvoch rokoch činnosti aj verejne prezentovať dosiahnuté úspechy. Po nevyhnutnom dotovaní základného rezervného fondu sa zostávajúce finančné prostriedky vyplátili akcionárom v podobe 67 % dividendy.⁷

Udalosti rokov 1848/1849 však priniesli všetkým iba nedávno založeným finančným ústavom vážne problémy, ohrozujúce priamo ich existenciu. Vypuknutie povstania a s tým spojená politická a hospodárska neistota totiž v prvom rade viedli k prudkému odlivu vkladov, ktorý nebolo možné rýchlo zastaviť. Vkladatelia žiadali svoje peniaze, pričom dlžníci sa naopak usilovali splatnosť svojich záväzkov odložiť, často z objektívnych dôvodov. V prípade Košickej sporiteľne už na konci roku 1848 vklady klesli na 276 000 zlatých, pričom o rok neskôr predstavovali už iba 76 000 zlatých. V rovnakom čase sa podobný proces odohrával aj v neďalekej Prešovskej sporiteľni. Tam vklady klesli miernejšie, zo 146 603 v roku 1847 na 95 851 zlatých v roku 1848 a 90 830 zlatých o rok neskôr.⁸ Aby vedenie sporiteľne mohlo uspokojiť vkladateľov a zabránilo ešte väčšej panike, muselo čo najrýchlejšie inkasovať už poskytnuté pôžičky. Tento postup jednak výrazne znižoval jej zárobkové možnosti, jednak narúšal dôveru klientov voči ústavu. To však nepredstavovalo jediné problémy, ktoré vedenie ústavu muselo riešiť. Značná časť dlžníkov sa totiž v dôsledku vojnových udalostí stala insolventnou. Zdlhavé a často so značnými nákladmi spojené speňažovanie ich majetku spôsobovalo sporiteľni tiež nezanedbateľné straty. Navyše, neskôr ako čistú stratu bolo potrebné odpísať aj všetky bankovky nachádzajúce sa v pokladnici ústavu, ktoré vydala revolučná uhorská vláda. Tie po potlačení povstania prirodzene stratili akúkoľvek reálnu hodnotu.

Bilancia, ktorú muselo urobiť vedenie ústavu na konci roka 1849, bola neradostná. Sporiteľňa stála v dôsledku revolučných udalostí a s nimi spojeného hospodárskeho rozvratu pred vážnymi problémami a stratami. Sotva v tomto smere mohla byť útechou skutočnosť, že aj ďalšie uhorské súkromné finančné ústavy sa nachádzali v podobnej situácii. V tomto prípade sa však vedenie, napriek zaznamenaným, i keď nie vždy verejne priznaným stratám, rozhodlo pokračovať v ďalšej obchodnej činnosti. V prípade košického ústavu, tak ako u niektorých ďalších súkromných akciových bánk, o tom rozhodla silná osobná angažovanosť a aktivita niektorých jednotlivcov. V Prešovskej sporiteľni to bol predovšetkým Eduard Bujanovics, v Košiciach podobnú úlohu zohralo viacero členov vede-

⁷ HORVÁTH, Š. – VALACH, J. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa, vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978, s. 37. Po viac ako dvoch rokoch činnosti tak akcionári dostali späť nielen všetky vložené peniaze, ale dosiahli i zisk vo výške 17 %. Navyše im, samozrejme, zostali akcie, ktoré do budúcnosti sľubovali ďalšie zaujímavé výnosy.

⁸ DERFIŇÁK, P. *Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923)*. In *Annales historici Prešovenses*. Vol. 6 (2006). Zostavili Martin Pekár a Patrik Derfiňák. Prešov : Universum, 2006, s. 174.

nia, na čele s už spomínaným Karolom Fiedlerom.⁹ Postupná obnova krajiny po revolučných udalostiach, aj napriek mnohým vzniknutým obmedzeniam spôsobeným reštriktívnou politikou Bachovho absolutizmu, umožnila ústavou opäť konsolidovať svoje hospodárenie. Po postupnom umorení vzniknutých strát sa, vďaka pretrvávajúcemu záujmu o nové úvery u miestneho obyvateľstva i podnikateľov, mohla sporiteľňa opäť vrátiť k ziskom umožňujúcim aj vyplácanie pravidelných dividend akcionárom. Výročná publikácia vydaná v roku 1895 toto obdobie prechádza stručným konštatovaním o úspešnom pôsobení. Zložité obchodné roky 1849 a 1850 uzatvára vykázaním čistého zisku vo výške 7669 zlatých a 38 grajciarov. Tento výsledok umožnil na jar roku 1851 vyplatiť akcionárom opäť dividendy vo výške 25 zlatých na jednu akciu. Tento postup bol pritom mimoriadne dôležitý z hľadiska zvýšenia dôveryhodnosti sporiteľne voči verejnosti, najmä vkladateľom.¹⁰

V tomto smere druhú polovicu päťdesiatych a najmä šesťdesiate roky 19. storočia možno z hľadiska hospodárenia Košickej sporiteľne hodnotiť ako úspešné. Stúpali bilancie, vklady i dosahované zisky. To umožňovalo vyplácanie pravidelných a pomerne vysokých dividend, celkové posilnenie rezervných fondov ústavu i rozširovanie jeho obchodnej a podnikateľskej činnosti. Toto úspešné obdobie umožnilo, aspoň do istej miery vytvoriť predpoklady na prekonanie ďalšieho mimoriadne náročného obdobia, ktoré nasledovalo nielen priamo po krachu na viedenskej burze v roku 1873, ale predĺžilo sa na niekoľko nasledujúcich rokov. Sporiteľňa sa najmä začiatkom sedemdesiatych rokov, pod vplyvom „zakladateľskej horúčky“ a celkového prudkého rozvoja hospodárstva, tiež zapojila do zakladateľského hnutia. Do rýchlo vznikajúcich nových akciových spoločností a špekulačných obchodov investovalo jej vedenie značné sumy. Po krachu burzy a prudkom prepade kurzov cenných papierov sa preto nevyhlo vysokým stratám. Tie sa prejavili nielen v bilanciách sporiteľne, aj keď vykázaná účtovná strata bola značná. Oveľa horší bol opätovný prudký odliv vkladateľov, ktorí sa vo vzniknutej všeobecnej panike usilovali zachrániť svoje úspory. Voči sporiteľni, postihnutej ťažkými stratami, stratili dôveru a výberom vložených finančných prostriedkov ohrozovali priamo jej existenciu.

⁹ DERFIŇÁK, P. Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In *Annales historici Presovienses*. Vol. 6 (2006). Zostavili Martin Pekár a Patrik Derfiňák. Prešov : Universum, 2006, s. 175.

¹⁰ Išlo o nie celkom štandardný postup, keďže základný kapitál ústavu ešte nebol úplne splatený. Stále bolo k dispozícii iba 15 000 zlatých, ktoré zložili akcionári, rezervný fond nemal dostatok prostriedkov, z ktorých by bolo možné doplniť chýbajúcu druhú polovicu hodnoty akcií. Tento stav však pretrvával i v nasledujúcich rokoch. Prednostne boli z dosahovaného zisku vyplácané dividendy, rezervný fond dosiahol potrebnú výšku presahujúcu 15 000 zlatých (presne 15 316 zl.) až v roku 1858, keď bola konečne na jeho úkor doplnená výška základného kapitálu na 30 000 zlatých. Bližšie KLIMKOVICS, E. *A Kassai Takarékpénztár története 1844 – 1894*. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895, s. 12 – 13.

Nedôvera sa vzhľadom na celkovú paniku preniesla aj do radov akcionárov. Značná časť z nich ponúkala svoje akcie Košickej sporiteľne na predaj. No kým pred vypuknutím krízy nebolo možné kúpiť akcie sporiteľne ani za cenu viac ako tisíc zlatých za kus, teraz o ne nebol záujem, ani keď sa ponúkali za nominálnu hodnotu.¹¹ Stav sporiteľne sa stal natolko kritický, že jej reálne hrozil bankrot. Vychádzajúc z predošlých dobrých výsledkov a postavenia, ktoré si sporiteľňa v meste i celej Abovsko-turnianskej stolici za takmer tri desaťročia svojej činnosti vybudovala, sa rozhodla skupina akcionárov urobiť všetko pre jej záchranu. Ako sa uvádza v publikácii o Abovsko-turnianskej stolici: „... riskovali svoj majetok a dobrú povesť, nakoniec však rozhodujúcim spôsobom prispeli k záchrane ústavu. Do správnej a dozornej rady vstúpili noví členovia, ktorí nielen svoje meno boli ochotní dať do služieb peňažného ústavu, ale vďaka odborným znalostiam mohli aktívne zasahovať do vedenia ústavu.“¹²

Zásadne odlišnú interpretáciu tohto obdobia ponúka čitateľom už v predošlom texte spomínaná výročná publikácia o histórii sporiteľne. Možno celkový charakter práce či istý časový odstup od týchto udalostí viedli k tomu, že podľa jej autora nebola situácia v roku 1873 tak dramatická. Najväčšia uvedená priama strata vo výške 16 000 zlatých sa spájala s poklesom hodnoty šperkov a iných cenností, ktoré mal ústav ako zálohu za poskytnuté úvery. Ďalej spomína v tomto období iba zvýšenie základného kapitálu ústavu začiatkom roku 1873, samozrejme opäť na úkor rezervného fondu, resp. realizáciu potrebnej celkovej reorganizácie ústavu.¹³

Medzi zmeny, ktoré sa v tomto období objavili v obchodnej činnosti či riadení sporiteľne, patrila tiež voľba nových členov vedenia. Za nového hlavného riaditeľa tak napríklad zvolili dovtedajšieho dlhoročného pokladníka ústavu Sándora Stadlera. Voľbou nového riaditeľa a výmenou väčšiny členov správnej rady sa začala ďalšia etapa v histórii ústavu. Novému vedeniu sa postupne podarilo obnoviť dôveru verejnosti. Napravili sa niektoré zo starých chýb a postupne dokázali vyrovnať vzniknuté straty, ktoré priniesla nielen samotná kríza počas roku 1873, spojená so špekulačnou horúčkou a následným krachom na viedenskej burze.

¹¹ *Abauj – Torna vármegye és Kassa*. Szerk. Sziklay, János és Borovszky Samu. Budapest : „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896, s. 248.

¹² *Abauj – Torna vármegye és Kassa*. Szerk. Sziklay, János és Borovszky Samu. Budapest : „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896, s. 248.

¹³ K zvýšeniu základného kapitálu došlo tak, že z riadneho rezervného fondu, ktorého výška presiahla 30 tisíc zlatých, bola celá táto suma vybraná. Následne došlo k zvýšeniu nominálnej hodnoty už vydaných akcií zo 100 na 200 zlatých. Akcionári, keďže sa od nich nepožadovali žiadne ďalšie prostriedky, podobný postup bez problémov schválili. Samotná sporiteľňa tak však tesne pred prepuknutím vážnej hospodárskej krízy zostala bez potrebných rezerv. Bližšie KLIMKO-VICS, E. *A Kassai Takarékpénztár története 1844 – 1894*. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895, s. 17 – 18.

Značnú pozornosť pritom museli tiež venovať prekonávaniu dlhodobých problémov, ktoré priniesla následná niekoľko rokov trvajúca recesia. O tom, že tento proces nebol jednoduchý ani rýchly, svedčia okrem iného aj niektoré údaje venované výške vkladov, investíciám do zmenkových obchodov a v neposlednom rade i dividendám, ktoré sa vedenie usilovalo i napriek ťažkostiam pravidelne vyplácať akcionárom. Podrobnejšie hospodárske výsledky, dokumentujúce úsilie riaditeľstva i správnej rady, sme sa pokúsili zhrnúť v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1. *Výsledky hospodárenia Košickej sporiteľne vo vybraných rokoch (v zlatých)*

Rok	Zák. kapitál.	Rezervy	Vklady	Zmenky	Hypot. úvery	Zisk	Div. (%)
1872	30 000	31 417	3 059 296	874 448	1 460 506	8582	-
1873	60 000	3887	2 532 740	683 351	1 290 884	33 490	40
1874	87 000	22 131	2 777 162	834 871	1 190 538	34 830	10
1875	120 000	-	2 968 074	1 055 818	1 157 437	39 113	-
1880	156 000	40 714	3 250 004	1 627 513	947 154	41 881	-
1882	156 000	110 184	3 716 500	1 854 136	848 314	33 831	3

(Zdroj: *Abauj – Torna vármegye és Kassa. Szerk. Sziklay, János és Borovszky Samu. Budapest : „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896. s. 249, KLIMKOVICS, Elemér. A Kassai Takarékpénztár története 1844 – 1894. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895. s. 40 – 41.)*

Kvôli zlepšeniu stability ústavu, najmä v období, keď vklady klesali a vymožitelnosť pohľadávok sa často stávala problematickou, sa jeho vedenie rozhodlo výraznejšie posilniť vlastné prostriedky. Tie tvorili predovšetkým základný kapitál a riadny rezervný fond. V snahe vyhnúť sa v budúcnosti problémom, ktoré musela sporiteľňa počas krízy prekonávať, vlastné prostriedky v priebehu rokov 1872 – 1882 vzrástli viac ako štvornásobne. Vklady klientov predstavovali v rovnakom období problematickú oblasť, keďže ich objem najprv pomerne prudko poklesol a následne roky stagnoval. Nárast vkladov, ako dôležitá podmienka ďalšieho významnejšieho rozširovania objemu obchodov sporiteľne, bol zaznamenaný až od polovice osemdesiatych rokov. Hranicu piatich miliónov zlatých sa však v oblasti vkladov podarilo prekonať až v roku 1893.¹⁴ Dôvodov tohto stavu bolo viac. Okrem celkovej krízy, ktorá postihla priemysel, remeslá, poľnohospodárstvo, ale predovšetkým finančný sektor, to bol tiež prudký nárast počtu miestnych finanč-

¹⁴ KLIMKOVICS, E. *A Kassai Takarékpénztár története 1844 – 1894*. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895, s. 40 – 41. Napriek v tom čase bežnej snahe získať z cenných papierov pravidelný každoročný výnos a súčasne tak udržiavať ich vysoký kurz, v tomto prípade vedenie Košickej sporiteľne zvolilo menej bežný postup vnútorného posilnenia ústavu. Takýto dlhodobý podnikateľský zámer sa podarilo dosiahnuť najmä vďaka tomu, že členovia správnej rady sami vlastnili pomerne značný počet akcií ústavu.

ných ústavov, ktoré pre svoju činnosť potrebovali získať predovšetkým dostatočný objem vkladov. Preto sa medzi jednotlivými bankami a sporiteľňami pôsobiacimi v Košiciach rozpútal pri ich získavaní silný konkurenčný boj. Zvyšovanie úrokov poskytovaných vkladateľom však v konečnom dôsledku viedlo k poklesu čistého zisku všetkých finančných ústavov.

Z ďalších obchodných aktivít sporiteľne zohrávali dôležitú úlohu hypotekárne pôžičky. Ich stav v roku 1872 dosahoval 1 460 506 zlatých, čo predstavovalo dlho neprekonané maximum. V nasledujúcich rokoch vedenie sporiteľne obmedzovalo poskytovanie týchto síce pomerne bezpečných, súčasne však dlhodobých a kapitálovo náročných úverov. Sústredilo sa skôr na likvidnejšie, ľahko a rýchlo obchodovateľné aktíva, predovšetkým kvalitné zmenky. Do roku 1882 klesol stav hypotekárnych pôžičiek na 848 314 zlatých, aby postupne opäť začal pomaly narastať. Až v roku 1889 opäť prekročil ich objem hranicu jeden milión zlatých. No ešte v roku 1894 predstavovali hypotekárne úvery poskytnuté Košickou sporiteľňou stále iba sumu 1 158 657 zlatých.¹⁵

V polovici deväťdesiatych rokov 19. storočia sporiteľňa pracovala s celkovo ôsmimi úradníkmi, pričom ročne dosahovala obrat v objeme 35 – 40 miliónov zlatých. Tieto výsledky už umožňovali jej vedeniu realizovať primeranú dividendovú politiku. Kým ústav ešte na začiatku sedemdesiatych rokov vyplácal až 40 % dividendy, počas krízových rokov nevyplácal nič, keďže vedenie muselo pokrývať vzniknuté straty a sporiteľňa vyrovnávala rôzne nedobytné pohľadávky aj vo svojom hospodárení. Väčšina strát, spojených s následným vymáhaním pohľadávok, vznikala a súčasne ju vzhľadom na potrebné súdne rozhodnutia likvidovali počas dlhšieho obdobia. Dividendy bolo možné začať vyplácať až začiatkom osemdesiatych rokov 19. storočia. V roku 1882 predstavovali 3 %, v nasledujúcom roku stúpili na 4 %. V roku 1884 bola vyplatená akcionárom päťpercentná dividend a od roku 1890 sa dospelo k hranici 10 %. Začiatkom deväťdesiatych rokov sa ustálili vyplácané zisky na úrovni okolo 12 %.

Napriek úspešnému hospodáreniu spoločnosti a likvidácií starých dlžôb, v priebehu osemdesiatych rokov a ani neskôr už nebol návrat k vysokým ziskom z obdobia pred krízou roku 1873 reálny. Na jednej strane to spôsobovala opatrná obchodná politika vedenia sporiteľne, ktoré sa v prvom rade usilovalo zabrániť stratám a zabezpečiť svojim akcionárom stabilnú výšku dividend. Na druhej strane znižovanie zárobkových možností spôsobovala rastúca konkurencia ďalších miestnych finančných ústavov. Rozrastajúce sa Košice, stúpajúca požiadavka po nových úveroch, ktoré už samotná sporiteľňa nestačila pokrývať a v neposlednom rade tiež snaha ďalších osôb podieľať sa na vysokých ziskoch z finančného podnikania, viedli postupne k založeniu viacerých finančných ústavov rôzneho

¹⁵ *Abauj – Torna vármegye és Kassa.* Szerk. Sziklay, János és Borovszky Samu. Budapest : „Apollo“ irodalmi és nyomdai részvénytársaság, 1896, s. 249

typu.¹⁶ Ani ich činnosť síce nebola bez ťažkostí a každá z nich musela prekonávať krízové obdobia. V priebehu osemdesiatych rokov sa však menšie miestne ústavy i najväčší vtedajší konkurent Košickej sporiteľne, Kassai népbank (Košická ľudová banka), postupne stabilizovali.¹⁷ Spolu s ďalšími miestnymi ústavmi, ako napríklad Kassai kereskedelmi bank (Košická obchodná banka), Kassai hitelbank (Košická úverná banka) a pod., postupne prispievali nielen k rozvoju mesta, ale i celej Abovsko-turnianskej stolice. Vzájomná konkurencia sa prejavovala predovšetkým v oblasti získavania nových vkladov, najčastejšie formou ponúkajúce vyšších vkladových úrokových sadziieb. Tento postup však súčasne znižovali zárobkové možnosti pre jednotlivé ústavy. Napriek tomu, keď v roku 1895 vyšla pri príležitosti päťdesiatročného pôsobenia Košickej sporiteľne tlačou útla samostatná publikácia o jej činnosti, mohol autor konštatovať, že ústav za posledné roky zaznamenal prudký rozvoj, zvýšil efektivitu a natoľko perspektívne rozšíril svoje pôsobenie, že „Košická sporiteľňa nie bola, ale bude!“¹⁸

Rozhodujúce desaťročie 1897 - 1907

Zaujímavým vývojom prechádzala Košická sporiteľňa v úplnom závere 19. storočia, konkrétne v rokoch 1897 – 1900. V tomto období nie sú na prvý pohľad viditeľné výraznejšie či mimoriadne zaujímavé zmeny. Napriek tomu toto obdobie okrem iného dobre dokumentuje premeny, ktorými ústav prechádzal pri snahe o svoj ďalší rozvoj, resp. udržanie svojich pozícií na trhu. Na rozhraní 19. a 20. storočia bola v Košiciach v oblasti poskytovania finančných služieb mimoriadne silná konkurencia. Mesto samotné síce prechádzalo rýchlym vývojom a celkovo stúpala nielen počet obyvateľov, ale i hospodársky význam tohto centra. V Košiciach však pôsobilo 4 – 5 väčších peňažných ústavov. Okrem nich tu svoje služby obyvateľom ponúkalo postupne aj niekoľko menších družstevných spori-

¹⁶ Okrem sporiteľne sa v Košiciach postupne objavovali akciové banky, súkromní bankári či na družstevnom, svojpomocnom základe vznikajúce úverné a sporivé družstvá.

¹⁷ Napríklad Kassai népbank, r. t. (Košická ľudová banka, a. s.) vznikla v roku 1871 so základným kapitálom 125 000 zlatých. Jej založenie spadá do obdobia, keď sa prudko rozvíjajúci hospodársky život monarchie prejavoval aj v rýchlym zakladaní nových podnikov. Toto obdobie ukončila v roku 1873 kríza, vyvolaná krachom na viedenskej burze. Aj Košickej ľudovej banke to prinieslo značné problémy. Jednak v tom čase stále iba postupne rozbiehala svoju obchodnú činnosť a jednak utrpela tak ako väčšina ostatných uhorských bánk značné straty. Tie do istej miery ešte zväčšila likvidácia úverných spolkov, ktoré banka zakladala a následné hromadné požiadavky na výber vkladov po vypuknutí krízy. Vyrovnáť sa z nimi musela tak, že u jednotlivých vlastných akcií v nominálnej hodnote po sto zlatých, znížila ich hodnotu na 60 zlatých. Krízové roky sa jej podarilo nakoniec s ťažkosťami prekonať a podobne ako sporiteľňa, výrazne zlepšila svoje hospodárske výsledky v priebehu osemdesiatych rokov 19. storočia.

¹⁸ KLIMKOVICS, E. *A Kassai Takarékpénztár története 1844 – 1894*. Kassa : Werffer Károly akad. könyv- és könyomda, 1895, s. 22.

telní či úverných spoločností, väčšinou s krátkodobým účinkovaním.¹⁹ Tieto finančné ústavy navzájom súperili o klientov, a to nielen v dovedty najčastejšie spomínanej oblasti získavania nových vkladov. Tá bola stále dôležitá pre finančnú stabilitu a tiež ako zdroj prostriedkov, z ktorého sa poskytovali väčšie či menšie úvery. Stále väčší význam však najmä u silnejších finančných ústavov v tomto období nadobúdalo získavanie klientely medzi významnejšími priemyselnými podnikmi. Tie svojou produkciou, majetkom a celkovou veľkosťou peňažných operácií predstavovali nielen pomerne solídnu záruku vrátenia požičaných peňazí, ale finančný ústav pre nich zabezpečoval množstvo ďalších platených služieb. Bežným sa stalo napríklad zabezpečovanie plynulého platobného styku v rámci Uhorska i so zahraničím, inkasovanie pohľadávok, výmena devízových prostriedkov, veľkoobchodné služby, eskontovanie zmeniek a pod. Práve väčšie prepojenie s rozvíjajúcim sa miestnym priemyslom prinášalo bankám síce väčšie riziká, ale tiež vyššie výnosy. Aj administratívne spracovanie menšieho počtu operácií s vyššími sumami bolo spravidla menej náročné, ako služby poskytované obyvateľstvu či drobným podnikateľom. Košická sporiteľňa v snahe zachytiť tento trend tiež začala v stále väčšej miere poskytovať úvery viacerým priemyselným podnikom. V niektorých z nich dosiahol jej vplyv takú úroveň, že osoby spojené so sporiteľňou, najmä členovia jej správnej rady či dozorného výboru, boli volení do orgánov rôznych priemyselných spoločností, najmä v samotných Košiciach. Z viacerých možno v tomto smere spomenúť spojenie s tzv. Jakabovou tehelňou či parným akciovým mlynom v neďalekej Čani.²⁰

O tom, že napriek opatrnému postupu tu riziká stále existovali a miestne hospodárstvo bolo v tom čase naozaj úzko prepojené s tým celouhorským, svedčí tiež situácia v roku 1897. Vedenie sporiteľne mohlo svojim akcionárom ponúknuť solídne finančné výsledky. Napriek tomu však v správe prednesenej na riadnom valnom zhromaždení musel predseda súčasne konštatovať, že „... v prvom rade musíme poukázať na tie nepriaznivé hospodárske pomery, ktoré v uplynu-

¹⁹ MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 - 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 473.

²⁰ Oficiálny názov tehelne bol Jakab Péter téglagyár r. t. Spoločnosť na začiatku 20. storočia vyrábala ročne viac ako 4 milióny kusov tehál i ďalšie výrobky z pálenej hlíny. Zamestnávala okolo 140 ľudí. Od roku 1902 sa členmi správnej rady tejto spoločnosti stali viacerí predstavitelia Košickej sporiteľne, predovšetkým jej predseda JUDr. László Aranyossy. Napríklad: Vidéki ipar. In *Abauj Kassai Közlöny*. 30, 1901, č. 53. s. 4. Mlyn v Čani patril k menším, no pomerne úspešným parným akciovým mlynom na východnom Slovensku. V obchodnom roku 1900 dosiahol zisk 111 225,16 korún. Značná časť z neho smerovala na umorenie nákladov spojených s rekonštrukciou podniku, no i napriek tomu odmeny pre členov správnej rady predstavovali 4000 K a dividenda dosiahla 28 K na jednu akciu. Za Košickú sporiteľňu v správnej rade zasadal JUDr. L. Aranyossy a v dozornej rade S. Novelly. Bližšie A csányi műmálmom kögyülése. In *Felsőmagyarország*. 17, 1901, č. 54, s. 3.

lom roku mali všeobecne škodlivý vplyv na chod obchodov²¹. Slovné spojenie škodlivý vplyv v tomto prípade znamenal, že okrem celkovej stagnácie objemu obchodov došlo k odpísaniu niektorých stratových investícií zo zisku spoločnosti v celkovej výške 6671 zlatých a 91 grajciarov. V konečnom dôsledku však samotné vedenie, aj vzhľadom na existujúce pomery v hospodárstve krajiny, hodnotilo obchodný rok ako úspešný a výsledky ako potvrdzujúce dlhodobu zdravú obchodnú politiku ústavu. Bližšie údaje poskytuje tabuľka č. 2. K stále pomerne dobrým výsledkom prispela tiež skutočnosť, že práve v priebehu roku 1897 sa vedenie ústavu v stále väčšej miere začalo orientovať predovšetkým na dva základné spôsoby investovania zverených prostriedkov. Jedným boli zmenkové obchody, tým druhým poskytovanie menších, najmä krátkodobých úverov prostredníctvom bežných účtov. Iné dovtedy pomerne často využívané spôsoby investovania, ako napríklad hypotekárne úvery, buď stagnovali, alebo dokonca ako v prípade poskytovania kedysi bežných a populárnych pôžičiek za zálohy (šperky, drahé kovy, vybrané cenné papiere, cennosti) úplne strácali na význame.²²

Tabuľka č. 2. Výsledky hospodárenia Košickej sporiteľne v rokoch 1896 – 1899 (v zlatých), 1900 (v korunách).

Údaje k 31. dec.	1896	1897	1898	1899	1900
Zákl. kapitál	240 000,-	240 000,-	240 000,-	240 000,-	960 000,-
Rezervy	87 398	140 826,59	174 421,97	205 809,56	110 292,32
Vklady	5 300 537	6 163 154,88	6 568 864,04	6 663 706,91	13 332 206,57
Hotovosť	-	91 834,39	96 014,36	85 147,51	305 541,89
Zmenky	2 392 258	2 468 636,35	2 629 167,72	2 546 519,52	5 708 625,58
Úvery	-	2 206 095,09	2 413 373,69	2 860 348,47	5 557 574,91
Hypotéky	1 158 657	1 250 790,15	1 271 649,61	1 245 133,46	2 638 738,76
Cenné papiere	-	50 231,60	116 378,64	82 215,20	87 670,40
Zisk	61 348	71 772,64	75 986,21	80 665,79	161 977,81
Dividendy	20 zl.	25 zl.	30 zl.	30 zl.	40 K

(Zdroj ANBS Bratislava, fond Košická sporiteľňa, *Abauj Kassai Közlöny*)

K tomuto pomerne optimistickému hodnoteniu nepochybne prispelo najmä v porovnaní s predošlým rokom výrazné zvýšenie zaznamenané v oblasti vkladov, pričom mierny nárast zaznamenali aj niektoré oblasti podnikania (napr.

²¹ Archív Národnej banky Slovenska Bratislava (ďalej ANBS Bratislava). Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üzletévi jelentése és zár-számadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyvmdájában, 1898, s. 3.

²² Bližšie napríklad Zalogkölcson intézményünk. In *Felsőmagyarország*. 17, 1901, č. 54, s. 3. Tejto činnosti sa začali vo väčšej miere venovať špecializované záložne, ktoré postupne vznikali aj v Košiciach. Medzi ich zakladateľmi prevažovali miestni židovskí obchodníci.

zmenkové obchody). Práve postupný nárast vo väčšine oblastí podnikania sporiteľne, napriek značnej miestnej konkurencii a kríze, ktorá postihla väčšinu odvetví uhorského hospodárstva, viedol medzi členmi správy i akcionármi k pomerne optimistickým očakávaniam do budúcnosti. Nepriaznivé pomery na finančnom trhu v Uhorsku, kde vo všeobecnosti panoval značný nedostatok voľných a predovšetkým dlhodobých prostriedkov, však predsa do istej miery nútil aj vedenie sporiteľne k istej opatrnosti. Vzhľadom na často kritizovaný, pomerne nízky objem vlastného kapitálu a neexistenciu pobočiek, čo viedlo k obmedzeniu pôsobenia sporiteľne predovšetkým na Košice a ich najbližšie okolie, bol v rozhodujúcej miere ústav odkázaný na dôveru vkladateľov. Vzhľadom na to, že hospodárska situácia spôsobovala v priebehu roka značné kolísanie vkladov i výberov, vedenie sa usilovalo prostriedky umiestňovať najmä do ľahko a rýchlo speňažiteľných aktív, v dôsledku čoho napríklad mierne klesol objem v priebehu roka poskytnutých hypotekárnych úverov, celkovo o 50 182 zlatých a 87 grajciarov.

Kým obchody zmenkové i poskytovanie úverov zaznamenalo v porovnaní s predošlým rokom nárast, v prvom prípade o 76 639,16 a v druhom dokonca o 180 830,71 zlatých, kedysi dôležité odvetvia obchodovania ako pôžičky na zálohované cenné predmety, najmä šperky a cenné papiere, zaznamenali výrazný pokles. V závere 19. storočia už predstavovali vzhľadom na problematiku likvidovanie týchto pohľadávok, predovšetkým v prípade šperkov, stále menší podiel obchodov. V roku 1897 okrem už existujúcich pôžičiek za 26 726 zlatých nové v objeme 22 132 zlatých. Dlžníci splatili 23 350 zlatých a tak na konci roku mala sporiteľňa vo svojich trezoroch v zálohu cennosti za 25 508 zlatých.²³ Rovnakým spôsobom sa vyvíjalo tiež poskytovanie pôžičiek zistených cennými papiermi. V priebehu roku 1897 poklesol stav týchto úverov zo 40 000 na 28 496 zlatých. Napriek tomu, že obrat bol v tomto prípade o niečo vyšší ako v prípade zálohovaných šperkov a realizácia nesplatených cenných papierov podstatne jednoduchšia, ani tento druh podnikania nepatril medzi rozhodujúce z hľadiska podnikania sporiteľne a postupne smeroval do útlmu.

Podstatne väčší záujem začalo vedenie sporiteľne venovať vlastným investíciám do cenných papierov. V závere roka 1897 už vlastnilo rôzne cenné papiere

²³ V porovnaní s predošlým rokom to znamenalo pokles o 1 218 zlatých. Obrat v tomto druhu bankového či skôr záloženského podnikania v priebehu celého roku neprekročil 50 tisíc zlatých a dlhodobo mal klesajúci význam. Jeho výhodnosť ešte znižovala skutočnosť, že šperky, ktoré majitelia nevyplatili, bolo následne potrebné ponúknuť novým záujemcom vo verejnej dražbe, čo si jednak vyžadovalo ďalšie dodatočné náklady, jednak dražba nemusela byť úspešná, čo sa napriek spravidla dostatočnej rezerve, ktorú predstavoval rozdiel medzi poskytnutou pôžičkou a hodnotou drahých kovov, občas stávalo. Navyše to vyžadovalo čas. Bližšie ANBS. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üléstévi jelentése és zárszámadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1898, s. 4.

za 50 231,60 zlatých. Väčšinou išlo o príležitostné nákupy štátnych či bankových dlhopisov, v niektorých prípadoch dosahovali veľmi malé objemy.²⁴ Podstatne viac ako cenné papiere vykazovala v rámci majetkového účtu položka nehnuteľnosti, k záveru roku 1897 to bolo 497 758 zlatých a 47 grajciarov.²⁵ Z tohto rozloženia investovaných prostriedkov vyplývali aj najdôležitejšie príjmy sporiteľne. Za rok 1897 najviac k dosiahnutému zisku prispeli zmenkové obchody, ktoré vytvorili príjem 141 317,45 zlatých. Nasledovali výnosy z pôžičiek na bežných účtoch 136 598,83 a z hypotekárnych úverov 78 303,42 zlatých. K významnejším patrili aj príjmy z nehnuteľného majetku vo výške 22 911,27 zlatých. Položka cenné papiere zaznamenala príjem iba 3025,08 zlatých, situáciu iba čiastočne vylepšil kurzový zisk vo výške 785,96 zlatých.²⁶

Osobitne zaujímavou kapitolou je štruktúra akcionárov. Cenné papiere Košickej sporiteľne sa obchodovali iba sporadicky. Jednak existoval iba malý počet akcií, v roku 1897 bolo vydaných stále iba 1200 kusov s nominálnou hodnotou 200 zlatých, jednak ako zdroj pravidelných výnosov sa stávali predmetom dlhodobého držania. Neraz sa v jednotlivých rodinách odovzdávali ďalej prostredníctvom dedičstva alebo ako veno. Celkovo tak možno z dlhodobého hľadiska sledovať dve základné skupiny akcionárov. Jedna väčšinová, vlastníaca často minimálny počet 1 – 5 akcií, často zastúpená viacerými členmi jednej rodiny, sa zaujímala o sporiteľňu iba kvôli pravidelne vyplácanému každoročnému výnosu. Druhá, podstatne menšia skupina, sa aktívne podieľala na podnikaní sporiteľne, pracovala v jej riadiacich orgánoch a postupne sa usilovala zvyšovať svoj vplyv príležitostnými nákupmi akcií. V tomto smere k najaktívnejším patrili L. Aranyossy, S. Stadler, K. Fiedler či S. Novelly ml. Záujem, rovnako ako reálny vplyv vyplývajúci z počtu vlastnených akcií, sa odrážal aj v zložení orgánov spoločnosti. Predsedom správ-

²⁴ Najväčšie položky v tom čase tvorili 3 % Magyar. Jelzálog Hitelbank nyer. kötv. (17 346 K), 4 % Magyar. Jelzálog Hitelbank záloglevele (9 801 K) a 4,5 % Magyar Országos Központi Takarékpénztár záloglevele (4110,25 K). Bližšie ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1898, s. 15.

Z hľadiska celkovej bilancie i obchodnej činnosti sporiteľne išlo v podstate o zanedbateľné objemy. Jednalo sa však o likvidné cenné papiere, ktoré bolo možné v prípade potreby ľahko premeniť na hotovosť.

²⁵ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1898, s. 10.

²⁶ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1898, s. 13. V krízových obdobiach sa najmä u niektorých skupín obyvateľstva zvyšoval záujem o bezpečnejšie dlhopisy prinášajúce pravidelný výnos, preto ich kurzy stúpali. Sporiteľňa však podobne ako iné finančné ústavy, musela naopak pri poklesoch kurzov týchto cenných papierov, časť hodnoty odpísať.

nej rady už od roku 1888 a súčasne najväčší akcionárom sporiteľne bol známy košícky právnik László Aranyosy. On sám vlastnil 112 akcií, členovia jeho rodiny ďalších šesťnásť kusov týchto cenných papierov.²⁷ Druhým najväčším akcionárom bol Sándor Stadler. Ten, okrem toho, že v roku 1897 vlastnil 90 kusov akcií, zastával tiež funkciu výkonného riaditeľa ústavu a bol zodpovedný za jeho každodennú prevádzku.²⁸ Tretím najväčším akcionárom bol Sándor Novelly ml. On sám vlastnil 55 akcií, navyše členovia jeho rodiny ďalších osemnásť kusov cenných papierov. Štvrtým bol Károly Fiedler, ktorý osobne vlastnil 40, v rámci rodiny ďalších šesť kusov akcií. To mu spolu s odbornými znalosťami, skúsenosťami a angažovanosťou v hospodárskom živote mesta i celej Abovsko-turnianskej stolice zabezpečovalo členstvo v správnej rade. K významným akcionárom, ktorí sa však zaujímali výhradne o každoročné výnosy, patrila napríklad vdova A. Tordássyová,

²⁷ Aranyosy László de Forbász (25. 10. 1846 Košice – 8. 5. 1907 Budapešť, pochovaný v Košiciach), bol v sledovanom období nesporne jedným z najdôležitejších predstaviteľov Košickej sporiteľne. Advokát v Košiciach od roku 1868, predseda tunajšej Advokátskej komory v rokoch 1888 – 1907, zakladateľ Hornouhorskej stavebnej spoločnosti r 1872, člen správy I. košického parného mlyna, Čanianskeho umelého mlyna, od roku 1888 Košickej sporiteľne, od roku 1902 Parnej tehelne P. Jakab úč. spol., právny zástupca Košickej ľudovej banky, jasovského premonštrátskeho opátstva a i. V spoločenskom živote sa uplatnil ako funkcionár Spolku na podporu väzňov, Alžbetinho spolku na podporu nevyliciteľne chorých a Košického poľovníckeho spolku. Medzi akcionármi nachádzame aj jeho syna 31 Aranyosy Aristid, JUDr. 23.12.1878 Košice – 14.10.1955 Košice. Advokát, syn advokáta L. Aranyosyho. Študoval na gymnáziu a na Právnickej akadémii v Košiciach, diplom získal na univerzite v Kluži, od roku 1905 člen Advokátskej komory. Od roku 1908 člen správy Parnej tehelne V. Jakab, úč. spol., právny zástupca Košickej sporiteľne, vojenského eráru, predseda Košického poľovníckeho spolku v rokoch 1908 – 1912. Člen mestského zastupiteľstva od roku 1910. Po roku 1918 zostal advokátom v Košiciach a zohral vedúcu úlohu v maďarskom právnickom živote v období maďarskej okupácie Košíc v rokoch 1938 – 1945. Bližšie MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 30 – 31.

²⁸ Stadler Sándor (20. 10. 1839 Košice – 8. 3. 1907 Košice), pracoval ako bankový úradník. Od roku 1864 sa stal pokladníkom Košickej sporiteľne, v rokoch 1874 – 1906 pôsobil vo funkcii jej riaditeľa. Ako finančného odborníka ho akcionári viacerých košických podnikov zvolili za člena svojej správnej rady. Od roku 1888 pôsobil v správnej rade Parných a vaňových kúpeľov úč. spol., od roku 1890 Čanianskeho mlyna úč. spol., od roku 1900 Košickej pouličnej železnice a od roku 1902 Parnej tehelne P. Jakaba úč. spol. Od roku 1893 sa stal podpredsedom košickej filiálky Krajinského penzijného spolku súkromných úradníkov. V rokoch 1878 a 1901 bol zvolený za člena mestského zastupiteľstva. V spoločenskom živote sa významne angažoval ako funkcionár Obchodníckeho kasína od roku 1881 a ako zakladateľ a funkcionár Streleckého spolku. Bol aktívnym členom slobodomurárskej lóže Resurrexit. Bližšie JAVOR, M. *Slobodomurárske hnutie v Košiciach 1918*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009, s. 162, resp. MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995. 532 s.

Spolupráca členov miestnej slobodomurárskej lóže v hospodárskom, politickom a kultúrnom živote mesta, predstavuje zaujímavý, no zatiaľ ešte stále pomerne málo preskúmaný fenomén.

vlastniaca 35 kusov týchto cenných papierov. Počet aktívnych akcionárov patriacich do druhej skupiny nebol v roku 1897 vysoký. Išlo o niekoľko desiatok osôb, ktoré postupne prostredníctvom príležitostných nákupov cenných papierov zvyšovali svoj podiel v sporiteľni.²⁹

Ani nasledujúci rok nepriniesol do obchodnej politiky Košickej sporiteľne zásadnejšiu zmenu, hoci vedenie ústavu sa muselo vyrovnávať s viacerými nepriaznivými okolnosťami. V prvom rade došlo k zmene v zložení správnej rady. Zomrel napríklad jej dlhoročný podpredseda a podporovateľ Samuel Flachbart, ktorý súčasne patril k väčším akcionárom ústavu.³⁰ Na takto uvoľnené miesto podpredsedu bol zvolený najprv dočasne ostatnými členmi správnej rady, neskôr potvrdený aj akcionármi na výročnom valnom zhromaždení 12. marca 1899, Károly Fiedler. Za nového člena správnej rady bol najprv dočasne, podľa §53 stanov spoločnosti menovaný Sándor Novelly ml. Aj on bol následne potvrdený riadnym valným zhromaždením. Títo noví členovia sa postupne aktívne zapojili aj do činnosti ďalších priemyselných spoločností v Košiciach a okolí. Rovnako dozorná rada zaznamenala zmenu, keď sa jeden z jej dlhoročných členov, József Loósz, kvôli dlhodobej chorobe vzdal svojho miesta. Podľa §63 stanov bol najprv dočasne menovaný akcionár Andor Legányi. Aj jeho neskôr schválilo riadne valné zhromaždenie. Začiatkom roku 1898 zomrel aj jeden z dlhoročných, v tom čase už pensionovaných úradníkov Košickej sporiteľne Antal Lencz, ktorý viac ako 26 rokov viedol účtovné knihy ústavu. Valné zhromaždenie si aspoň krátkou spomienkou uctilo jeho pamiatku.³¹

²⁹ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 53-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1897-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1898, s. 17 – 19. Členstvo v správnych orgánoch bolo pritom zaujímavé aj z finančného hľadiska. Členovia päťčlennej správnej rady Košickej sporiteľne si každoročne mohli ako odmenu zakotvenú v stanovách nárokovať až 10% z čistého zisku spoločnosti, členovia päťčlenného dozorného výboru si v tom čase delili ročne odmenu 1000 zlatých, tiež z čistého zisku spoločnosti.

³⁰ Flachbart Samuel (1825 Gelnica – 29. 12. 1898 Košice), od roku 1854 bol majiteľom obchodu s textilným tovarom a kobercami v Košiciach (v roku 1878 ho predal bratom Szemanovcom). Stal sa členom Obchodnej a priemyselnej komory, podpredsedom správnej rady Košickej sporiteľne od roku 1879, jedným zo zakladateľov Čanianskeho mlyna, úč. spol. roku 1864 a revízorom košickej filiálky Rakúsko-uhorskej banky. Bližšie MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 116. I napriek tomu, že podobne ako viacerým ďalším osobnostiam z hospodárskeho života Košíc v druhej polovici 19. storočia mu zatiaľ nebola venovaná bližšia pozornosť, veríme že táto situácia sa zmení napríklad vďaka pripravovanému významnému encyklopedickému dielu o osobnostiach Košíc.

³¹ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1899, s. 3. Zaujímavá je v tomto smere poznámka týkajúca sa postupne začínajúcej generačnej výmeny vo vedení ústavu.

Hospodárske ťažkosti panujúce v krajine počas roku 1898 sa spomínali najmä v súvislosti s celkovým nedostatkom voľných finančných prostriedkov. S tým následne súviselo zvyšovanie úrokových sadzieb, boj o vklady klientov a nedostatkom peňazí na dlhodobé lacné úvery, nevyhnutne potrebné pre rozvoj priemyslu, vybudovanie chýbajúcej infraštruktúry a bytovú výstavbu. Tento stav bol citelný i na východnom Slovensku najmä v druhom polroku. V konečnom dôsledku sa však táto situácia iba v menšej miere priamo dotkla samotnej Košickej sporiteľne, skôr postihovala jej klientov. Stabilná výška zverených úspor umožňovala do istej miery dokonca profitovať z danej situácie. Vedenie sporiteľne mohlo konštatovať, že „... sme boli našim zákazníkom ich úverové potreby vždy uspokojiť bez toho, aby sme si sami museli požičať peniaze z iných bánk“.³²

Napriek tomu, že sa postupne darilo zvyšovať objem vkladov i počet vkladateľov, pri investovaní či už do pôžičiek, alebo zmenkových obchodov, boli úradníci sporiteľne spravidla veľmi opatrní. Najmä snahe uvoľňovať peniaze opatrne, do dostatočne zabezpečených obchodov, bolo možné ďakovať za to, že v priebehu roku 1898 neboli, aspoň podľa vyjadrenia vedenia, vykázané žiadne straty.³³ Táto opatrnosť však na druhej strane viedla k tomu, že napr. objem dlhodobých, no ziskových hypotekárnych obchodov sa zvýšil iba o 20 940 zlatých a 46 grajciarov. Súčasne poskytnuté krátkodobé pôžičky na bežných účtoch stúpili o viac ako 9 % a takmer o sedem percent sa zvýšil tiež stav držaných zmeniek. V porovnaní s predošlým rokom ďalej klesali pôžičky poskytnuté za klenoty (-5451 zl.), rovnako ako za cenné papiere (-9364 zl).

Dosiahnutý zisk vo výške 75 986 zlatých a 21 grajciarov bol dostatočný na to, aby z neho nielen 10 %, konkrétne 7598 zl. a 62 grajciarov, smerovalo členom správnej rady, 1000 zlatých dozornému výboru a podľa § 66. stanov spoločnosti bol dotovaný riadny rezervný fond spoločnosti sumou 11 231 zlatých a 27 grajciarov. Prostriedkov bolo dosť na to, aby mohla byť v porovnaní s predošlým rokom zvýšená dividenda vyplácaná akcionárom na 30 zlatých na akciu. Zostávajúce prostriedky vo výške 20 156 zlatých a 32 grajciarov prideliť so súhlasom akcionárov do rezervného fondu spoločnosti, ako mimoriadnu dotáciu.

³² ANBS Bratislava A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyvnyomdájában, 1899, s.4. Napriek tomuto optimistickému konštatovaniu v bilanciách sporiteľne stále figurovala ako reeskontný úver položka 6288 zlatých a 28 grajciarov. Išlo však iba o vyrovnanie v rámci splatenia časti zmeniek, ktorá bola realizovaná prostredníctvom obchodov s Rakúsko-uhorskou bankou.

³³ Napriek tomuto konštatovaniu predstaviteľov správy v bilanciách spoločnosti figuruje v rámci odpísaných strát suma 7283 zlatých a 10 grajciarov. ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyvnyomdájában, 1899, s. 12.

V porovnaní s predošlým rokom sa výrazne, viac ako dvojnásobne zvýšil objem cenných papierov vo vlastníctve sporiteľne. Kým v predošlom roku sporiteľňa vykazovala výlučne pevne úročené dlhopisy a losy, v priebehu roku 1898 začala investovať aj do nákupu akcií budapeštianskych finančných ústavov. Najväčšími položkami medzi vlastnými cennými papiermi boli stále 4,5 % dlhopisy Magyar regale kötvény (26 446,87 zl.), nasledované 167 kusmi akcií budapeštianskej Hazai bank (18 370 zl.), 30 kusov Magyar Takarékpénztár közp. jelzb. Účtované v kurze po 510 zl. (15 300 zl.), resp. 3 % zlosovateľný dlhopis budapeštianskej Magyar jelzál. hitelbank nyer. köktv. (13 905 zl.).³⁴

Z uvedeného rozloženia investícií sporiteľne vyplýva, že najväčší príjem znamenala zo zmenkových obchodov, celkovo 151 505 zl. a 90 grajciarov, resp. z pôžičiek na bežných účtoch 145 317 zlatých. Významnou položkou bol aj príjem z hypotekárnych úverov (82 735 zl.) a nehnuteľného majetku (18 833,21 zl.). Napriek prudkému nárastu položky cenných papierov príjem z nich bol relatívne malý (4672,86 zl.) a kurzové zisky vzhľadom na stabilnú cenu dlhopisov takmer zanedbateľný (261,54 zl.).³⁵ V porovnaní s predošlým rokom opäť mierne klesol celkový počet akcionárov na 295. Mierne svoje podiely v ústave zvýšili, z tých najvýznamnejších, László Aranyossy na celkovo 127 účastín (ďalšie dva kusy týchto cenných papierov vlastnili ďalší rodinní príslušníci) a Sándor Stadler na 91.³⁶

Ani rok 1899 nepriniesol v hospodárení Košickej sporiteľne zásadnejšiu zmenu a to aj napriek tomu, že vedenie spoločnosti označilo tento obchodný rok nielen ako veľmi nepriaznivý, ale dokonca ako najhorší za posledné tri desaťročia.³⁷ Nedostatok finančných prostriedkov na medzinárodných i domacom finančnom trhu spôsobil prostredníctvom zvyšovania úrokových sadzieb nárast ich ceny a nepriaznivo doľahol na obchod i priemysel v celej krajine. Samotná sporiteľňa, ktorá disponovala relatívnym dostatkom vkladov, nepociťovala tento

³⁴ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1899, s. 15.

³⁵ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1899, s.13.

³⁶ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. A Kassai Takarékpénztár igazgatóságának és felügyelőbizottságának 54-ik üzletévi jelentése és zárszámadása az 1898-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1899, s.17. V predošlom roku celkový počet akcionárov Košickej sporiteľne bol ešte 302. Keďže celkový počet kusov vydaných akcií bol 1200, dr. L. Aranyossy kontroloval viac ako 10,5 % a S. Stadler viac ako 8,5 % všetkých akcií. To im vzhľadom na rozdrobenosť ostatných podielov a stále pomerne vysoký počet neaktívnych akcionárov dávalo nad Košickou sporiteľňou možnosť takmer neobmedzenej kontroly.

³⁷ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadása az 1899-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1900. s. 3.

nedostatok až tak citelne ako iné ústavy, napríklad miestne akciové banky. Tie boli často odkázané na čerpanie pomerne vysokých a stále drahších reeskontných úverov od veľkých budapeštianskych ústavov alebo od centrálnej banky. O vklady sa rozpútal medzi finančnými ústavmi silný konkurenčný zápas, prejavujúci sa najmä stúpajúcimi úrokovými sadzbami. Vyššie sadzby ponúkané za vklady sa okamžite prejavili aj na vyšších úrokoch z poskytnutých úverov pre podnikateľov, obchodníkov i miestny priemysel. Dôsledkom toho boli vyššie ceny tovarov pre spotrebiteľov, postupný pokles spotreby a následné obmedzovanie výroby.

Sporiteľňa si v tomto celkovo náročnom období udržala prevažnú väčšinu svojich klientov, dokonca vďaka relatívnemu dostatku zdrojov zaznamenala nárast prakticky vo všetkých významných oblastiach svojej obchodnej činnosti. Jedinou výnimkou v tomto smere boli hypotekárne úvery. Tie vyžadovali značné objemy dlhodobých zdrojov, no sporiteľňa, podobne ako ostatné finančné ústavy, mohla v tom čase výhodnejšie zhodnotiť voľné peniaze najmä prostredníctvom krátkodobých úverov a zmeniek. Vedenie ústavu si dobre uvedomovalo výhodu, ktorú voči miestnej konkurencii v danej situácii malo. I napriek tomu, že sa mu otvárali pomerne široké možnosti na špekulatívne zvyšovanie ziskov, rozhodlo sa uprednostniť z dlhodobého hľadiska výhodnejšiu stratégiu. Tá spočívala v podpore vlastných klientov v rámci obchodu, podnikania a poľnohospodárskej výroby. No keďže centrálna banka postupne výrazne zvýšila úrokové sadzby, za ktoré požíčiala peniaze bankám, sporiteľňa túto skutočnosť musela premietnuť do úročenia poskytovaných úverov, usilovala sa však robiť to iba v nevyhnutnej miere. Zo strany vedenia pritom nešlo o žiadny altruizmus, skôr to bola snaha v silne konkurenčnom prostredí Košíc o udržanie vlastných a prípadné získanie ďalších, najmä solventných klientov.

V porovnaní s predošlým rokom v konečnom dôsledku tak bolo možné vykázať opäť zvýšený čistý zisk. Ten mohol byť ešte vyšší, keby nebolo potrebné odpísať ako stratové niektoré pomerne vysoké položky. Jednou z tých vyšších boli nevyhnutné investície do nehnuteľností patriacich sporiteľni, čo v konečnom dôsledku znamenalo o viac ako 5000 zlatých nižší príjem ako zvyčajne. V tomto prípade bol tento prepad, ktorý sa prejavil na čistom zisku spoločnosti odôvodnený potrebou rozsiahlejších stavebných a rekonštrukčných prác. Do istej miery ako skrytá kompenzácia bola chápaná skutočnosť, že prestavbami zvýšená celková hodnota nehnuteľností nebola zahrnutá do výsledných bilancií a predstavovala tak do budúcnosti „skryté účtovné rezervy“.

Čistou a pomerne vysokou stratou sa však skončila desaťročia trvajúca a obojstranne výhodná spolupráca z užhorodským parným akciovým mlynom. To len potvrdilo skutočnosť, že spájať podnikanie sporiteľne s priemyselnými podnikmi nie je napriek rôznym výhodám tak úplne bez rizika. Mlynská spoločnosť sa postupne dostala do komplikovanej, no navonok stále riešiteľnej situácie. Situá-

cia však nakoniec bola horšia, ako sa všeobecne predpokladalo a pred koncom roku 1899 vedenie mlyna nečakane muselo zastaviť všetky platby. I napriek tomu, že sporiteľňa postupovala aj pri obchodoch s väčšími priemyselnými podnikmi opatrne a trvala na dostatočnom zaistení poskytnutých prostriedkov, v tomto prípade muselo jej vedenie pripustiť pomerne vysoké straty. Tie síce mohol zmierniť predaj majetku skrachovanej spoločnosti, no napriek tomu podľa vyjadrenia vedenia sporiteľne: „... v najhoršom prípade stratíme 10 000 zlatých, preto považujeme za potrebné celkovo 11 180 zlatých a 94 grajciarov odpísať zo zisku.“³⁸

Napriek zložitým hospodárskym pomerom vládnucim v krajine i v samotných Košiciach sa vklady v priebehu roka podarilo zvýšiť o viac ako deväťdesiat tisíc zlatých, čo však v konečnom dôsledku predstavovalo nárast iba o približne 1,5%. Tento stav bol vzhľadom na celkovú situáciu interpretovaný ako úspech. I to však dokumentuje problematický výklad danej situácie. Ak totiž vezmeme do úvahy, že z existujúcich vkladov boli reálne platené v priemere 3% úroky, došlo v danom roku z hľadiska celkovej bilancie ústavu k ich celkovému miernemu poklesu. Napriek tomu vedenie ústavu vyjadrilo s hospodárskymi výsledkami sporiteľne spokojnosť. Rovnako ako akcionári, ktorí opäť dostali dividendy vo výške 30 zlatých na každú z akcií v nominálnej hodnote 200 zlatých. Okrem odvodov zo zisku, určených na základe stanov členom správnej rady (8 066 zlatých a 57 grajciarov) a dozorného výboru (1000 zlatých), všetky ostatné zostávajúce prostriedky smerovali do rezervného fondu.

Štruktúra príjmov sporiteľne zostala v porovnaní s predošlým rokom nezmenená. V príjmoch opäť dominovali zmenky (170 010 zlatých a 83 grajciarov) a úroky z pôžičiek na bežných účtoch (158 275 zlatých a 53 grajciarov). Stabilnú úroveň si udržiavali príjmy z hypoték. Mierne stúpili príjmy z cenných papierov, napriek značnému poklesu ich stavu. Dôvodom boli nákupy vyššie úročených dlhopisov, ktoré bolo vzhľadom na nedostatok likvidity na trhu s cennými papiermi možné kúpiť za výhodné ceny.³⁹ Napriek dobrým výsledkom stále pokračoval postupný trend poklesu počtu akcionárov Košickej sporiteľne. V závere roku 1899 ich zostalo 290, no z významnejších akcionárov svoj podiel na 98 akcií zvýšil iba Sandor Stadler.

Aj v poradí 56. obchodný a celkovo spoločnosťou oslavovaný rok 1900 sa vedeniu sporiteľne z hospodárskeho hľadiska podarilo uzavrieť uspokojivo. Pretrvávanie dlhodobo nepriaznivých podmienok pre podnikanie v obchode i priemys-

³⁸ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadása az 1899-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1900, s. 3 – 4.

³⁹ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadása az 1899-ik évről. Kassa : Werfer Károly akad. könyv- és könyomdájában, 1900, s. 3 – 4. Najväčší podiel v bilancii cenných papierov predstavoval 4% dlhopis Magyar koronajaradék, bilancovaný pri nominálnej hodnote 100 zlatých v kurze po 94,75 zlatých (celkovo za 18 997,37 zl.).

le sa síce stále prejavovalo nielen v samotných Košiciach, ale prakticky v celom Uhorsku. Na každodennej obchodnej činnosti sa to i vďaka dostatku menších klientov z mestského prostredia či vidieckych oblastí prejavilo iba v menšej miere. Z účtovného hľadiska v podstate všetky tradične obchodné činnosti sporiteľne vykázali nárast. Výnimkou bolo iba poskytovanie pôžičiek na zálohy, najmä šperky a cennosti. Táto oblasť síce mala u finančných ústavov pôsobiacich na východe dnešného Slovenska dlhodobú tradíciu, jej význam však v tomto období stále viac upadal. Značné náklady a nižšia likvidita v prípade nevyplatenia založených predmetov už nedokázali vyvážiť prípadný zisk z tejto činnosti. I preto sa stávala skôr doménou menších súkromných ústavov, resp. súkromných osôb. V roku 1900 už v celkovej obchodnej bilancii Košickej sporiteľne tieto obchody zohrávali zanedbateľnú úlohu, preto ich definitívne prestala poskytovať. V záverečnom vyjadrení túto formu podnikania jej predstavitelia uzavreli takto: „... zostávajúcu malú časť zálohovaných predmetov pri najbližšej príležitosti speňažíme formou dražby, takže táto oblasť našich obchodov sa neskončí stratou“.⁴⁰

Napriek snahe získavať nových klientov úvermi zaťaženými nižšími úrokmi ako ponúkala konkurencia, v druhej polovici roku 1900 sa i vedenie Košickej sporiteľne rozhodlo nakoniec pristúpiť k postupnému zvyšovaniu úrokových sadzieb u vkladov i poskytovaných úverov. Tento krok, najmä v prípade poskytovaných úverov, nebol verejnosťou vnímaný pozitívne, keďže súčasne sporiteľňa stále vykazovala vysoké zisky.⁴¹ Osobitné rozhodnutie však v konečnom dôsledku malo svoj dôvod. V závere roku sa totiž vedenie sporiteľne rozhodlo realizovať dlho očakávané zvýšenie základného kapitálu spoločnosti. Podobne ako predtým, ani teraz nežiadalo od svojich akcionárov žiadne nové prostriedky a celá operácia sa uskutočnila výhradne na úkor vytvorených rezervných fondov a zisku dosiahnutého v roku 1900. V prvom kroku sa zvýšila, resp. upravila nominálna hodnota cenných papierov z 200 zlatých na 400 korún v dôsledku predošlého prechodu na korunovú menu. V druhom, nasledujúcom kroku bolo na návrh správnej rady vydaných ďalších 1200 kusov nových. Tieto nové cenné papiere mali prideliť pôvodným akcionárom v rovnakom pomere, ako vlastnili pôvodné akcie. Prostriedky na túto operáciu sa mali uhradiť z riadneho rezervného fondu spoločnosti. Keďže však napriek zvýšeným dotáciám z predošlých rokov neobsahoval dostatok finančných zdrojov, chýbajúcich 18 507,16 K a na rôzne administratívne náklady potrebných 2412 K uhradili z prevádzkového zisku spoločnosti.⁴²

⁴⁰ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadás az 1900. évről. Kassa : Werfer Károly Akad. könyv- és könyomdájában, 1901, s. 3.

⁴¹ Nespokojnosť vyjadrovali i konkurenčné finančné ústavy, ktoré tento krok nútil ešte k ďalšiemu zvýšeniu úrokových sadzieb pri vkladoch a znižoval im tak zárobné možnosti.

⁴² ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadás az 1900. évről. Kassa : Werfer Károly Akad. könyv- és könyomdájában, 1901, s. 3.

Táto transakcia mala pre ústav v konečnom dôsledku značný význam. Na jednej strane sa základný kapitál priblížil k úrovni, ktorú vzhľadom na rozsah obchodnej činnosti a kvôli tzv. kapitálovej primeranosti podobný ústav musel vykazovať. Na druhej strane sa tak zvýšili možnosti sporiteľne a v neposlednom rade i odolnosť voči prípadným snahám o prevzatie ústavu silnejšími, najmä budapeštianskymi bankami. Tie v tomto období stále rýchlejšie budovali svoju pobočkovú sieť. Prevzatie dôveryhodného, úspešného, z ich pohľadu vidieckeho finančného ústavu, disponujúceho početnou klientelou, bolo podstatne jednoduchšou a lacnejšou formou vytvorenia pobočky.⁴³ Zvýšenie základného kapitálu Košickej sporiteľne, uskutočnené zvolenou formou, vylúčilo vstup nových akcionárov do ústavu. I keď počet akcionárov mierne stúpol (na 305), stalo sa to v dôsledku dedenia, resp. rozdelenia cenných papierov medzi členov jednotlivých rodín. Významné podiely si aj naďalej udržali najmä dr. L. Aranyossy (254 kusov akcií), S. Stadler (196), S. Novelly ml. (104 + 32) či dr. M. Steer (68). Zdalo sa, že ústav, ktorý si vybudoval v Košiciach a ich okolí tradičnú a pevnú pozíciu, bude i v nasledujúcich rokoch pokračovať v síce konzervatívnej, napriek tomu úspešnej obchodnej činnosti.⁴⁴

Už v priebehu niekoľkých málo rokov sa však ukázalo, že prebiehajúca generáčna výmena, spolu so snahou ďalej a rýchlejšie rozširovať obchodné možnosti ústavu, prinesie isté zmeny. Niektoré prebiehali postupne, pomaly a takmer nepatrne. V dôsledku toho sa napríklad uskutočnila vnútorná zmena štruktúry ústavu, vytvorenie niektorých nových rezervných fondov prípadne sa objavili úvahy o rozšírení činnosti do ďalších miest či oblastí. Dobre viditeľnou a verejne prezentovanou zmenou bol nástup nového riaditeľa sporiteľne. V roku 1905 Sándora Stadlera v tejto funkcii nahradil Koloman Slachta.⁴⁵ Nebolo to nič mimoriadne

⁴³ Nielen v samotných Košiciach, ale i v ďalších mestách po celom Uhorsku dochádzalo k podobnému procesu, pričom sa jednotlivé menšie banky a sporiteľne stávali buď úplne afilovanými alebo prostredníctvom poskytovaného reeskontu čiastočných držieb akcií závislými od materskej budapeštianskej banky.

⁴⁴ Začiatok 20. storočia sa v celom Uhorsku niesol v znamení silnej hospodárskej krízy, ktorá do značnej miery skomplikovala aj podnikateľské možnosti bánk a sporiteľní. Okrem klesajúcej výroby v miestnych podnikoch, ktoré spolupracovali aj s Košickou sporiteľňou, stúpajúce úrokové sadzby poškodzovali aj drobných miestnych remeselníkov a obchodníkov. Tí tvorili rozhodujúcu časť zákazníkov sporiteľne. Diskusie prebiehajúce aj v miestnej tlači o možnostiach ako riešiť existujúcu nepriaznivú situáciu zostali, najmä vzhľadom na mimoriadne komplikovanú situáciu samotných Košíc, iba vo forme teoretizovania.

Napriek tomu, že sa objavili niektoré návrhy, ich realizácia si spravidla vyžadovala podporu zo strany mesta. Jeho predstavitelia však kvôli nedostatku prostriedkov všetky takéto pokusy vetovali.

⁴⁵ Informácia týkajúca sa odstúpenia Sándora Stadlera z funkcie riaditeľa sporiteľne sa spája už s rokom 1903. Keďže sa však jeho meno nachádza pod výsledkami hospodárenia za rok 1905, je pravdepodobné, že sa vo vedení udržal dlhší čas. Otázka jeho vplyvu na každodennú činnosť

prekvapujúce. Jeho voľba bola v podstate očakávaná, od roku 1890 totiž pracoval ako zástupca riaditeľa a patrila medzi známe osobnosti miestneho hospodárskeho i spoločenského života.⁴⁶ Je však možné, že práve jeho silné prepojenie na miestne podnikateľské kruhy sa v konečnom dôsledku stali v roku 1907 jedným z dôvodov ťažkostí sporiteľne a jeho odvolania z funkcie. Dávala sa mu totiž za vinu zlá situácia ústavu, spôsobená neuváženými investíciami.⁴⁷

Práve tradične opatrná politika ústavu, v spojení s priamou kontrolou akcionárov – členov správnej rady, vyvolávala v spojení s takouto vágnou a nekonkrétnou formuláciou viaceré otázky. Čo stálo za situáciou, do ktorej sa ústav dostal v roku 1907? Nakoľko situáciu ovplyvnili vonkajšie a nakoľko vnútorné faktory? K čomu vlastne v tomto prípade došlo, keďže dovtedy úspešný a dôveryhodný ústav v priebehu doslova niekoľkých týždňov v podstate zanikol? Odpovedať na tieto otázky nie je jednoduché a snaha pochopiť situáciu má viacero rovín. Sporiteľňa, v snahe upevniť a postupne ešte rozšíriť svoju pôsobnosť aj mimo samotných Košíc, sa najmä od začiatku 20. storočia začala vo väčšej miere angažovať pri financovaní priemyslu. Postupy, ako to realizovať, boli rôzne. Od priamych nákupov akcií jednotlivých podnikov až po podporu rozvíjajúceho sa priemyslu formou poskytovania krátkodobých, ale aj dlhodobých úverov. Tento proces sa náhle končí krátkym konštatovaním: „V roku 1907 sa Košická sporiteľňa dostala čiastočne pod kontrolu budapeštianskych bánk, predovšetkým Maďarskej všeobecnej úverovej banky, Peštianskej maďarskej obchodnej banky a Peštianskej vlasteneckej prvej sporiteľne.“⁴⁸ Tolko uvádzajú materiály, ktoré zatiaľ v súvislosti s Košickou sporiteľňou vznikli. V skutočnosti

---

ústavu je však otvorená a zatiaľ vzhľadom na nedostatok zachovaných prameňov ju nie je možné zhodnotiť. I vzhľadom na nasledujúce udalosti by to však bolo, nepochybné, zaujímavé.

⁴⁶ Okrem zamestnania v sporiteľni sa zapojil do hospodárskeho života ako zakladateľ sladovne v roku 1893 a člen revíznej komisie Košického spotrebného družstva roku 1898 a ako agilný podpredseda Turistického spolku. Zo svojho odboru zostavil príručku o šeku a clearing, ktorá vyšla v dvoch vydaniach. Dielo : A cheque és clearing lényege és alkalmazása. Kassa 1897 56 s. (2. vydanie Kassa 1898). Bližšie MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 371.

⁴⁷ Bližšie informácie o činnosti a postavení bankových zamestnancov nám v prípade Košickej sporiteľne zatiaľ absentujú. Možno iba konštatovať, že kým na vedúcich miestach (riaditeľ, zástupca riaditeľa, hlavný účtovník a pokladník) evidujeme minimálnu fluktuáciu, nižšie pozície boli oveľa menej zaujímavé. O tom, že odmeňovanie týchto pracovníkov, i vzhľadom na rýchlo stúpajúce životné náklady v pomerne veľkých Košiciach, nebolo mimoriadne lákavé, svedčia viaceré inzeráty informujúce o voľných miestach. V neposlednom rade predstavovala príležitosť pracovať v sporiteľni aj spravidla dočasnú možnosť zamestnania pre niektorých rodinných príslušníkov významnejších akcionárov. V rámci praxe a „získavania skúseností“ tu pracovalo i niekoľko mladíkov, ktorí neskôr mali prevziať rodinné podniky či obchody v Košiciach.

⁴⁸ ANBS Bratislava. Fond Košická sporiteľňa. Kassai Takarékpénztár üzleti jelentés és zárszámadás az 1910. évről. Kassa : Werfer Károly Akad. könyv- és könyomdájában, 1911, s. 3.

však celý proces bol pomerne komplikovaný a je zaujímavé sledovať, aká krehká bola v skutočnosti situácia aj tak dlhodobo pôsobiacich a spoľahlivých ústavov, akým bola Košická sporiteľňa.

Jej problémy sa stali reálnymi v druhej polovici februára roku 1907. Tieto ťažkosti v konečnom dôsledku viedli k zásadným zmenám v jej vlastníckych vzťahoch, vedení i obchodnej politike. Do udalostí v roku 1907 predstavovala Košická sporiteľňa, napriek svojej tradícii a veľkosti, stále v podstate „rodinný podnik“. Podobne ako u väčšiny ďalších vidieckych bánk a sporiteľní si v nej celé desaťročia udržiavali rozhodujúci vplyv rodiny zakladajúcich členov.⁴⁹ Tento fenomén bol zreteľný aj v mestách na území dnešného Slovenska, pričom okrem pôvodom nemeckých či maďarských rodín sa takto podarilo presadiť i niektorým pôvodom slovenským rodinám. Spomenúť možno napríklad rodinu Makovických, ktorá si udržiavala významný vplyv v ružomerskej Úvernej banke a neskôr Slovenskej banke, resp. členov rodiny Markovičovcov spojených s činnosťou Ľudovej banky v Slovenskom Novom Meste.⁵⁰ V niektorých obdobiach malo takéto spojenie s niektorými miestnymi rodinami pozitívne, v iných naopak negatívne dopady. Najmä v prípadoch väčších ústavov mohli mať nekvalifikované rozhodnutia dlhoročných „rodinných“ správcov, predsedov správnych rád či riaditeľov, veľmi vážne dôsledky.⁵¹ I takéto skutočnosti je potrebné zohľadniť pri posudzovaní nami sledovaných udalostí. Faktorov, ktoré viedli k tomu, že v konečnom dôsledku niekoľko anonymných listov (aj keď písaných so znalosťou pomerov v ústave), mohlo otriastať pozíciou i tak silného a dlhodobo pôsobiaceho finančného ústavu, akým bola Košická sporiteľňa, bolo totiž hneď niekoľko. V prvom rade to bola celkovo zhoršená hospodárska situácia nielen v priestore Uhorska, ale i v samotných Košiciach. Ako bolo konštatované aj na riadnom valnom zhromaždení Košickej sporiteľne 18. februára 1907: „... vnútropolitická situácia a všeobecné zhoršenie na úverovom trhu, viedli k nárastu úrokových sadzieb a negatívne vplývali nielen na celkovú hospodársku situáciu, ale i na hospodárenie finančných ústavov.“⁵²

⁴⁹ HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s.r.o., 2007. s. 96. ISBN 978-80-88880-77-6.

⁵⁰ Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. Začiatky pôsobenia Úvernej (Slovenskej) banky v rokoch 1879-1918. In *Annales historici Prešovensis*. Anno 2005. Prešov : Universum, 2005. 142-168., resp. HORVÁTH, Štefan – VALACH, Ján. *Peňažníctvo na Slovensku do roku 1918*. Bratislava : Alfa – vydavateľstvo technickej a ekonomickej literatúry, 1978. 76-77, 105 a n.

⁵¹ Osobitne advokáti stojaci v čele finančných ústavov si často nepripúšťali možnosť neodborného riadenia, pričom sa často dostávali do konfliktov s kvalifikovanými bankovými úradníkmi. HOLEC, Roman – HALLON, Ľudovít. *Tatra banka v zrkadle dejín*. Bratislava : AEPRESS, s.r.o., 2007. s. 97. ISBN 978-80-88880-77-6. V prípade samotnej Košickej sporiteľne nie je možné, vzhľadom na absenciu prameňov možné sledovať vývoj vzájomných vzťahov medzi bankovými úradníkmi, najmä Kolomanom Slachtom ako novým riaditeľom a JUDr. L. Aranyossym.

⁵² A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 42, s. 5. Napriek tomuto konštato-

Sporiteľňa však podobne ako v predošlých, mnohokrát z hľadiska celouhorského či miestneho komplikovaných rokoch vychádzala nielen z dlhodobu dobrej povesti, tradície a solídnosti, prezentovanej vlastným domom na hlavnom Košickom námestí, ale tiež stále širšieho spektra služieb, ktoré sa snažila v záujme udržania sa na trhu realizovať. Okrem bežných bankových služieb, ako bolo prijímanie vkladov na vkladné knižky či bežné účty, sa sporiteľňa dlhodobu venovala zmenkovým obchodom, poskytovaniu krátkodobých pôžičiek, ale i dlhodobých hypotekárnych úverov. Svojim klientom ponúkala bezpečnú úschovu cenných papierov i klenotov v moderných a bezpečných trezoroch, realizáciu obchodov s devízami a cennými papiermi, predaj losov, ale tiež peňažné prevody v rámci Uhorska, prípadne do cudziny. Okrem toho sa zapájala sporiteľňa do parcelačných obchodov, pri rozpredajoch väčších či menších poľnohospodárskych statkov. Od začiatku 20. storočia sa vedenie sporiteľne usilovalo ďalej zintenzívniť svoje kontakty s miestnym priemyslom, pričom svoju ponuku produktov postupne rozšírili aj o rôzne druhy poistenia. Napríklad ešte začiatkom roku 1907 zastupovala sporiteľňa tri poisťovne, Assicurazioni Generali, Magyar Jég és Viszontbiztosító Tarsaság a Első O. Általános Baleset Ellen Biztosító Társulat, pričom ponuka poisťných produktov zahŕňala takmer všetky druhy životného i majetkového poistenia.⁵³

Celkovo nepriaznivá hospodárska situácia panujúca v Uhorsku sa odrazila aj na hospodárení mesta. Začiatkom roku 1907 sa rozprúdila živá diskusia o hospodárení a pokrývaní finančných nárokov v rámci Košíc. Aj tak veľké a priemyselne rozvinuté mesto malo totiž značné problémy. Jeho starosta, v tom čase ním bol Ödön Éder⁵⁴, sa na pravidelných zasadnutiach mestskej rady musel snažiť presvedčiť poslancov o potrebe zosúladiť potreby Košíc s jeho možnosťami. Pravidelne sa tak opakovali výzvy k šetreniu a lepšej efektívnosti mestského hospodá-

---

vaniu situácia nebola spočiatku považovaná za problematickú, keďže sa zásadne nelíšila od predošlých období.

Verejnosť a najmä vkladatelia vnímali takéto sťažnosti na komplikovanú hospodársku situáciu spravidla so značnou rezervou.

⁵³ Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 8, s. 8.

⁵⁴ Éder Ödön (1843 – 1912, 30 októbra), významná košická osobnosť, ktorej pôsobenie v politickom a spoločenskom živote vyvrcholilo v rokoch 1906 – 1902, keď bol starostom Košíc. Získal právnické vzdelanie, pôsobil tiež ako tabulárny sudca, poslanec uhorského snemu, pracoval v rôznych oblastiach stoličnej i mestskej správy, člen viacerých spolkov, správnych a dozorných rád. Počas jeho pôsobenia vo funkcii starostu došlo k prudkému, až viac ako sedemnásobnému nárastu zadlženia mesta, z úrovne okolo 3 – 4 miliónov korún na viac ako dvadsať miliónov. Objavila sa dokonca hrozba uvalenia nútenej správy na mesto. Zostáva na ďalšom posúdení historikov, či pôžičky boli nevyhnutné kvôli prebiehajúcej modernizácii (kasárne, verejné objekty, rekonštrukcia a rozširovanie ciest a chodníkov, verejné osvetlenie a pod.) mesta, resp. boli odrazom neefektívneho hospodárenia.

renia, najmä v súvislosti s využívaním rozsiahleho mestského lesného majetku, rovnako ako zdôvodňovanie potrieb ďalších rozsiahlych investícií vyplývajúcich z nárastu mesta. V polovici februára 1907 tak napríklad starosta mesta predstavil nutnosť ďalších investícií v rámci rozšírenia priestorov pre jednotlivé zložky mestskej samosprávy. Rozšírenie priestorov radnice o prístavbu, resp. nadstavbu, rovnako ako návrh získať lepšie priestory pre mestskú políciu a hasičov prestavbou prázdnych priestorov po vojenských kasárňach, nachádzajúcich sa na vtedajšom námestí Františka Jozefa, si vyžadovali sumu 70 – 80 000 K, čo vyvolalo medzi poslancami búrlivú reakciu.

Nakoniec, vzhľadom na to, že ročný deficit hospodárenia mesta dosahoval takmer 300 000 K, boli tieto plány predbežne odsunuté. Na krytie deficitu sa však museli vyzbierať obyvatelia Košíc, keď každá domácnosť musela vyrovnať 40 % prirážku k miestnym daniam.⁵⁵ Najmä v rámci jednoznačne opozičných novín Kassai Munkás, ktoré začali vychádzať práve roku 1907, sa neprehľadné hospodárenie mesta stávalo terčom neustálej kritiky. Okrem rôznych nevýhodných zmlúv či príliš drahých služieb poskytovaných mestu, sa napríklad dlhodobo stala predmetom verejnej diskusie parcelácia a následný rozpredaj mestských pozemkov a poľnohospodárskej pôdy v okolitých obciach. Z viacerých možno spomenúť napríklad plánovaný predaj niekdajšieho mestského veľkostatku v obci Garadna.⁵⁶ Protestujúci upozorňovali na skutočnosť, že za jeden hold pozemkov (cca 0,5 ha) kvalitnej poľnohospodárskej pôdy, plánovalo mesto pri následnom predaji získať zhruba 400 K. S touto sumou sa vo výkazoch pracovalo vzhľadom na odporúčanie viacerých „znalcov“ z radov miestnych právnikov. Bežná cena poľnohospodárskej pôdy podobnej bonity v tejto oblasti sa však pohybovala okolo 1000 korún za jeden hold.⁵⁷

K znepokojeniu miestneho obyvateľstva a podnikateľských kruhov ešte výraznejšie ako ekonomické problémy mesta prispel tiež bankrot niekoľkých väčších košických firiem, resp. budapeštianskych spoločností podnikajúcich v Košiciach. Z viacerých možno spomenúť aspoň košickú pivovarnícku firmu Lepesch a syn či úpadok budapeštianskej spoločnosti Róbert Wunsch.⁵⁸ V tomto nervóznom

⁵⁵ Problémy mesta z hľadiska prevádzky i potrebných investícií mala postupne vyriešiť väčšia, výhodne úročená pôžička od budapeštianskych bánk. Bližšie Kassa költségyetése. In Felsőmagyarországi. 23, 1907, č. 40, s. 2 – 4.

⁵⁶ Ide o obec nachádzajúcu sa v súčasnosti na území Maďarskej republiky neďaleko slovenských hraníc v župe Boršodsko-abovsko-zemplínskej. Obec tvorila súčasť rozsiahleho pozemkového vlastníctva Košíc od stredoveku, konkrétne od roku 1466.

⁵⁷ Büzlik a város. In Kassai Munkás. 1, 1907, č. 10, s. 2. Predaj pozemkov bol nakoniec pozastavený. Myšlienka však vzhľadom na komplikovanú finančnú situáciu mesta nezanikla úplne. O predaji týchto pozemkov sa intenzívne jednalo ešte v priebehu roku 1908.

⁵⁸ A Kassai Takarékpénztár. In Felsőmagyarországi. 23, 1907, č. 42, s. 5.

ovzduší sa veľmi pozorne sledovali všetky správy a stačilo málo, aby vznikla naozaj vážna panika. Košická sporiteľňa, podobne ako iné miestne finančné ústavy, nepodnikala úplne bez strát. Aj pri opatrnej úverovej a investičnej politike, ktorú takéto konzervatívne spoločnosti orientované na obyvateľstvo, komunálnu sféru, menších podnikateľov a živnostníkov realizovali, dochádzalo z času na čas k stratám, ktoré boli pravidelne odpisované z prevádzkového zisku spoločnosti, prípadne z rezervného fondu. V niektorých prípadoch to bola strata dočasná, kým došlo k speňaženiu majetku dlžníkov a finančnému vyrovnaniu. Inokedy, aj keď pomerne zriedkavo, však bolo nutné investované prostriedky úplne odpísať.

Riadne valné zhromaždenie akcionárov, už 62. v poradí, sa zišlo 18. februára 1907. Z publikovaných správ sa zdá, že prebiehalo tradičným spôsobom. Otvoril ho predseda správnej rady, právnik dr. László Aranyossy, ktorý privítal všetkých prítomných akcionárov. Keďže správu vedenia i dozorného výboru, rovnako ako materiály o výsledkoch hospodárenia, resp. majetku spoločnosti dostali akcionári v tlačenej podobe už predtým, navyše boli sčasti publikované aj v miestnej tlači, stali sa iba predmetom diskusie. Oficiálne bolo za dosiahnuté výsledky poďakované riaditeľovi Kálmanovi Slachtovi i úradníkom ústavu. Rovnako ako v predošlých rokoch boli do funkcií znovu na tri roky zvolení členovia predstavenstva, Sándor Novelly ml., a dozornej rady, dr. Miklós Steer a Andor Legányi. Vedenie ústavu na valnom zhromaždení pripustilo pred akcionármi straty, ktoré Košická sporiteľňa utrpela bankrotmi niektorých podnikov. Tieto straty vyčíslené na 49 932,07 korún, rovnako ako náklady na prevádzku ústavu vo výške 20 216 korún navrhlo vedenie spoločnosti odpísať z dosiahnutého hrubého zisku v celkovej výške 191 834 K. Zostávajúci čistý zisk za rok 1906, v objeme 121 688 K, spolu so zostatkom zisku za rok 1905 vo výške 6967 K, spolu teda 128 635 korún, navrhli rozdeliť nasledovne. Podľa stanov ústavu mali byť v prvom rade dotované rezervné fondy, ktoré takto dosiahli výšku 355 281 K. Zo zostatku bolo ako dividenda pre akcionárov na každú z 2400 vydaných akcií v nominálnej hodnote po 400 K vyplatených 35 K.⁵⁹ Súčasne vedenie sporiteľne oznámilo, že podnikne kroky, ktoré by prispeli k zlepšeniu celkovej likvidity ústavu.

Aj napriek pomerne optimistickým výsledkom hospodárenia i celkovo dobrej povesti, ktorej sa ústav dlhodobo tešil u obyvateľstva, však v neistej situácii, ktorá panovala začiatkom roku 1907, stačilo málo, aby to vyvolalo paniku. Napriek tomu, že sa nezachoval materiál, ktorý by presne a najmä objektívne mapoval celú situáciu, predstavu o tom, čo sa v priebehu mesiacov február a marec 1907 dialo, si je možné vytvoriť na základe existujúcich archívnych materiálov i v dobovej tlači zverejnených správ a poznámok. V priebehu druhej polovice februára 1907 sa zrazu objavilo niekoľko anonymných listov, ktoré spochybňovali finančnú sta-

⁵⁹ A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 42, s. 5.

bilitu ústavu a spomínali straty, ktoré sporiteľňa utrpela. Vedenie síce niektoré zo stratových transakcií priznalo. Ktosi, kto poznal celkové vnútorné pomery v ústave však naznačil ďalšie existujúce problémy. K znepokojeniu verejnosti prispela tiež skutočnosť, že veľmi otvorene písané správy o problémoch sporiteľne, ktoré sa objavili v prvých číslach novín Kassai Munkás a vo vzťahu k miestnym politickým či hospodárskym elitám nemali žiadne záväzky a preto prezentovali informácie bez akýchkoľvek zábran, boli políciou zhabané. Články, v ktorých sa situácia nielen v samotnej sporiteľni prirovnávala k stoke, boli dôvodom, že policajný kapitán s viacerými strážnikmi priamo v tlačiarňi, ale i na uliciach jednotlivé výtlaky zhabali. No ani nasledujúce už zachované čísla prostredníctvom viacerých článkov svoj pohľad na vzniknutú situáciu veľmi nezmiernili.⁶⁰

V inom období by takéto anonymné obvinenia nevzbudili väčšiu pozornosť. Napätá situácia, podnecovaná častou miestnej tlače, popieranie problémov rovnako ako unikajúce informácie z vnútra sporiteľne, však vyvolali všeobecnú paniku. Tá vyústil do situácie, ktorá je najväčšou obavou každého bankára. Tzv. „RUN“ – vyskytol sa už mnohokrát v histórii a spravidla pre banku znamená koniec činnosti.⁶¹ Hlavným dôvodom problémov, vyplývajúcim z tejto situácie pre akúkoľvek i tú najlepšie vedenú a najbezpečnejšiu spravovanú banku, je samotná podstata bankovej činnosti. Prostriedky získané od vkladateľov a investorov sú poskytované záujemcom o úvery, resp. vkladané do podnikov, ktoré majú priniesť zisk. Každý finančný ústav sa tak kvôli dosiahnutiu čo najvyšších ziskov usiloval investovať čo najvýhodnejšie a čo najviac získaných finančných prostriedkov. Na druhej strane držanie peňazí v hotovosti, na prepážkach či v trezoroch neprinášalo žiaden zisk, iba výdavky. Každý finančný ústav sa preto usiloval minimalizovať takéto neproduktívne prostriedky.⁶² Ak však došlo k panike a okamžitým požiadavkám klientov na výbery veľkej časti vkladov, dostávala sa banka do nebezpečenstva. No ak takáto situácia trvala dlhšie a postihnutému ústavu sa nepodarilo rýchlo zabezpečiť hotovosť a uspokojiť záujemcov o vlastné peniaze, mohlo to znamenať jej koniec.

Košická sporiteľňa podobne ako väčšina uhorských finančných ústavov, investovali prostriedky získané od akcionárov a vkladateľov najmä do zmeniek a menších pôžičiek obyvateľstvu, v menšej miere poskytovala aj dlhodobé hypotekárne pôžičky či investovala do cenných papierov. Bilancia, ktorú vedenie ústavu zverejnilo pred uskutočnením riadneho valného zhromaždenia, bola

⁶⁰ Bližšie k problematike týchto novín napríklad BOTKA, F. *Kassai Munkás*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1969. 587 s.

⁶¹ FERGUSSON, N. *Vzestup peněz. Finanční dějiny světa*. Praha : Argo, 2011, s. 51.

⁶² Náklady na manipuláciu s hotovosťou, jej stráženie a poistenie sa spravidla neuvádzali v účtovných bilanciách, v prípade väčších finančných inštitúcií predstavovali a predstavujú aj v súčasnosti značné položky.

štandardnou ukážkou solídneho hospodárenia a na prvý pohľad nevzbudzovala vážnejšie obavy. Na začiatku roku 1907 pri základnom kapitáli 960 000 K a rezervách presahujúcich 355 000 K, vykazovala sporiteľňa takmer 15 miliónov korún vkladov. V tom čase viac ako 8,5 milióna korún investovala do zmeniek a takmer 6,3 milióna korún do menších pôžičiek obyvateľstvu, živnostníkom a podnikateľom. Zhruba za dva milióny korún poskytla sporiteľňa aj hypotekárne pôžičky. Tie síce dlhodobo viazali finančné prostriedky, na druhej strane však boli považované za bezpečné, keďže boli kryté nehnuteľným majetkom spravidla podstatne vyššej hodnoty a prinášali pravidelné splátky.⁶³

Viac ako 950 000 korún vedenie sporiteľne investovalo do cenných papierov. Mnohé finančné ústavy boli v tom čase oprávnené kritizované za to, že veľkú časť získaných vkladov investovali do nákupu síce bezpečných, no málo výnosných štátnych cenných papierov a nie do rozvoja podnikania.⁶⁴ Košická sporiteľňa bola v tomto smere skôr výnimkou, keďže v porovnaní s inými sporiteľňami investovala do nákupu cenných papierov relatívne menší objem zo získaných prostriedkov. Paradoxne i to bol jeden z dôvodov, ktorý v konečnom dôsledku viedol k nižšej likvidite. Štátne cenné papiere bolo možné pomerne rýchlo, aj keď s istou stratou vymeniť za hotovosť, kým získanie prostriedkov z pôžičiek či zmeniek trvalo dlhší čas. Navyše na bežných účtoch, to znamená bez dlhšej výpovednej lehoty, sa nachádzalo zhruba 1,8 milióna korún, ktoré mohli klienti v krátkom čase žiadať vyplatiť. Takéto zloženie aktív a pasív nebolo ničím neobvyklým a sporiteľni zaručovalo dlhodobo slušnú výnosnosť. V priebehu roku 1906 tak napríklad iba obrat pri zmenkových obchodoch dosiahol zhruba 41 miliónov korún a celkový ročný obrat sporiteľne predstavoval 259,5 milióna.⁶⁵

Panika, ktorá vznikla v súvislosti s anonymnými listami sa dotkla predovšetkým vkladovej základne ústavu. Množstvo príkazov na výbery najmä z bežných účtov spôsobilo, že ústav nemohol okamžite vyhovieť všetkým svojim vkladateľom a musel dočasne zatvoriť svoju obchodnú prevádzku. Pokiaľ by išlo o menší a menej významný finančný ústav, s veľkou pravdepodobnosťou by jednoducho došlo k bankrotu. Lenže pozícia Košickej sporiteľne bola iná a jej dôležitosť pre celý región značná. Záujem na obnove jej činnosti mali nielen vkladatelia, akcionári či zástupcovia miestnej samosprávy, ale tiež predstavitelia ostatných finančných ústavov v Košiciach, na ktoré sa podobný problém mohol veľmi ľahko rozšíriť. To však bola iba jedna časť problému, i keď nesporne významná. Dal-

⁶³ A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 42, s. 5.

⁶⁴ Takto postupovala napríklad sporiteľňa v Prešove, ktorá vznikla iba o rok neskôr ako košická ústav. Bližšie DERFIŇÁK, P. Prešovská sporiteľňa, účastinná spoločnosť (1845 – 1923). In *Annales historici Presovienses*. Vol. 6 (2006). Zostavili Martin Pekar a Patrik Derfiňák. Prešov : Universum, 2006, s. 186 – 187.

⁶⁵ A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 42, s. 5.

ší rozmer nepríjemnej situácie naznačili noviny Kassai Munkás, ktoré za problémami sporiteľne videli nielen nie vždy výhodné a bezpečné hospodárenie, ale i aktivitu viacerých významných osobností najmä uhorského politického života, ktoré dostávali od vedenia ústavu nadštandardné služby, často bez dostatočného krytia. Všetky zainteresované strany preto spoločne vyvinuli značné úsilie, aby sa situácia čo najskôr upokojila. Vedeniu Košickej sporiteľne poskytlo prekleňovací pohotovostný úver konzorcium budapeštianskych finančných ústavov.⁶⁶ Z ich strany nešlo v žiadnom prípade o dobročinnosť. Okrem toho, že dobre zarobili na úrokoch za poskytnuté prostriedky, problémy Košickej sporiteľne sa stali vítanou príležitosťou, ako mohli tieto ústavy z hlavného mesta rozšíriť svoj vplyv v ďalšej z rýchlo sa rozvíjajúcich oblastí monarchie. Zakladanie nových vlastných pobočiek by bolo nákladné, zdĺhavé a vzhľadom na už existujúce značné množstvo bánk a sporiteľní aj dosť neisté. Možnosť ovládnuť prostredníctvom poskytovaných úverov či nákupov akcií už existujúce finančné ústavy s vlastnou klientelou bolo preto oveľa jednoduchšou a lacnejšou príležitosťou.

Hneď po predbežnom upokojení situácie sa začalo pátrať po hlavnom vinníkoví, autorovi anonymných listov. Podozrenie takmer okamžite padlo na Lajosa Rischáka. Ten pracoval ako úradník v Košickej sporiteľni, takže dobre poznal jej situáciu i problémy, ktoré začiatkom roku 1907 trápili ústav.⁶⁷ V sporiteľni už v tom čase nepracoval, pričom s vedením sa rozišiel v zlom, keď dostal výpoveď. Od januára 1907 zastupoval Nagyszebeni Általános Takarékpénztár (Nagyszeben), ako sprostredkovateľ pri poskytovaní hypotekárnych úverov a pri predaji záložných listov tohto ústavu pre celú oblasť horného Uhorska.⁶⁸ Na podozrenia, ktoré sa voči nemu v súvislosti s autorstvom anonymných listov objavovali, reagoval najprv verejným vyhlásením uverejneným v miestnej tlači, ktorým akúkoľvek spojitosť rázne odmietol.⁶⁹ Ako uviedol: „... Som natoľko smelý, aby som v prípade potreby otvorene vystúpil a nemusel sa uchýľovať k takému nedôstojnému spôsobu. Jednoducho preto, lebo to nepotrebujem. Keďže proti podozreniu sa treba brániť, vyzývam riaditeľstvo Košickej sporiteľne aby autora obviňujúceho anonymného listu vypátrala a v záujme ústavu jeho činnosť zastavila.“⁷⁰

⁶⁶ Konkrétne išlo najmä o Maďarskú všeobecnú úverovú banku, Peštiansku maďarskú obchodnú banku a Peštiansku vlasteneckú prvú sporiteľňu, ktoré v danej situácii vystupovali najaktívnejšie.

⁶⁷ L. Rischák nebol pre košickú verejnosť úplne neznámou. Bol považovaný, i keď na miestnej úrovni, za odborníka v oblasti účtovníctva, keď okrem iného napríklad usporadúval a viedol kurzy účtovníctva v košickom Kruhu mladých obchodníkov. MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 473.

⁶⁸ Nagyszebeni Általános Takarékpénztár Nagyszeben. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 35, s. 5.

⁶⁹ Nyilatkozat. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 50, s. 5.

⁷⁰ Toto svoje vyhlásenie publikoval v tlači 27. februára 1907, ako sa neskôr ukázalo pravdepodobne v snahe odvrátiť od seba podozrenie. Bližšie Nyilatkozat. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 50, s. 5.

Aj napriek odmietaniu a rôznym vyhláseniam sa však jeho vina stávala stále jasnejšou. Už 19. marca ho zo svojich služieb oficiálne uvoľnil aj nový zamestnávateľ Nagyszabeni Általános Takarékpénztár.⁷¹ Pod tlakom dôkazov i trestných oznámení, ktoré na neho podalo vedenie sporiteľne, sa nakoniec k napísaniu anonymných listov priznal. Začiatkom apríla 1907 sa v miestnej tlači verejne ospravedlnil akcionárom i vedeniu ústavu, čo spolu s jeho úplnou nemajetnosťou viedlo k zastaveniu väčšiny súdnych stíhaní, ktoré proti nemu boli začaté. Ani jeho odsúdenie by však už v konečnom dôsledku nič nezmenilo na celej veci, keďže nemal žiadne finančné prostriedky ani majetok, z ktorého by bolo možné odškodniť postihnutých jeho nerozvážnym činom.⁷²

Ani verejné ospravedlnenie však nemohlo zmeniť situáciu, v akej sa ocitla Košická sporiteľňa. Reálne straty z bankrotov firiem i tie, ktoré vznikli v spojení s panikou vkladateľov, prípadne tie, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou mali nastať v najbližších mesiacoch, rovnako ako potreba vrátiť finančné prostriedky, ktoré sporiteľni vo forme preklenovacieho pohotovostného úveru poskytli budapeštianske banky spolu s otrasenou dôverou klientov, to všetko boli vážne skutočnosti, ktoré vedenie ústavu i akcionári museli vziať do úvahy a začať ich riešiť. Olej do ohňa navyše ďalej prilievali niektoré miestne periodiká, predovšetkým noviny Kassai Munkás. Tie sa okamžite chytili skutočnosti, že do riešenia problémov súkromného finančného ústavu sa zapojila i uhorská vláda. Jej záujem o záležitosť nebol bežným postupom. Súkromné spoločnosti v krajine vznikali i zanikali často, pričom štátni úradníci sa spravidla zaujímali iba o to, aby spoločnosti a ich majitelia mali vyrovnané svoje záväzky voči štátu. I preto celá záležitosť vzbudzovala značný záujem verejnosti a viaceré texty sa začínajú v prvej polovici mája 1907 napríklad konštatovaním: „... Jedna mŕtvoľa sa nachádza v strede mesta, ktorá mŕtvolným zápachom ohrozuje zdravie tu bývajúcich. Pravda sú lekári, ktorí chcú túto mŕtvolu vzkriesiť, pretože je „hodná zlata“. No môžu na nej skúšať svoje umenie, i tak zostane mŕtvolou. A ak si želajú, aby nenastala väčšia škoda, lepšie je ju zahrabať...“⁷³

Tomu, že sporiteľňa svoju činnosť obnoví v pôvodnom stave už v tom čase veril iba málokto. Napriek snahe vedenia ústavu, ktoré s cieľom upokojiť predovšetkým vkladateľov začalo postupne vyplácať ich peniaze. Otázka ďalšej existencie ústavu ešte nebola vyriešená, no už v prvých dňoch mája 1907 sa vďaka prostriedkom poskytnutým z budapeštianskych bánk začalo s uspokojovaním požiadaviek klientov. Menšie sumy sa vyplácali okamžite, čo s radosťou privítala

⁷¹ Értésítés. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 66, s. 6. Existujúce obchody a úvery, prípadne záujmy klientov všeobecnej sporiteľne prevzali dr. Aranyossy Andor a dr. Aranyossy Aristid, košickí advokáti, ktorých rodina patrila k najvýznamnejším akcionárom Košickej sporiteľne.

⁷² A Kassai takarékpénztár ügye. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 60, s. 2.

⁷³ Büzlik a város. In *Kassai Munkás*. 1, 1907, č. 10, s. 1.

najmä najpočetnejšia skupiny drobných klientov. Pri vyšších sumách sa však vedenie držalo platných zásad týkajúcich sa výpovedných lehôt. Vďaka dostatočnej hotovosti poskytnutej budapešťianskymi bankami, nevznikli pri pokladniciach väčšie problémy. Po dvoch dňoch sa dokonca počet záujemcov o vybratie vkladov výrazne znížil. Vo väčšine prípadov išlo o vkladateľov z vidieckych oblastí, ktorí do Košíc prichádzali vo väčších skupinách riešiť obchodné a úradné záležitosti či nákupy. Ako uviedli v osobitnej správe: „... V meste samotnom sa situácia po prudkej vlne znepokojenia postupne upokojila, ani obchodníci nekonštatovali žiadne nepokoje, čo je najlepším svedectvom toho, že vývoj okolo sporiteľne nakoniec nebude mať zlý koniec.“⁷⁴

Aj keď sa nezachovalo dostatočné množstvo spoľahlivých údajov, ktoré by detailne osvetlili skutočný stav, v akom sa tento finančný ústav nachádzal, existujú aspoň niektoré verejne prezentované hodnotiace názory, prípadne návrhy na riešenie celej situácie. V polovici mája, keď došlo k predbežnému uspokojeniu situácie, nastal čas na hľadanie riešení čo s ústavom. Nikto zo zainteresovaných akcionárov, vkladateľov, dlžníkov, ale ani predstaviteľov košického hospodárskeho i politického života neprípúšťal pochybnosti o tom, že sporiteľňa musí existovať ďalej. Otázkou zostalo, ako sa vyrovnáť so stratami, ktoré síce ešte v plnej miere reálne nenastali, v konečnom dôsledku však s nimi bolo potrebné počítat. Jeden z pohľadov na celú záležitosť konštatoval, že stav tohto finančného ústavu v konečnom dôsledku nebol taký zlý, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Za najväčší problém pomerne podrobnej analýzy nepovažoval ani tak nekvalitné úverové portfólio či problematické investície, ako skôr „nedostatok času“. Podstata nedostatku času spočívala v tom, že sporiteľňa disponovala menším objemom dlhodobých zdrojov. Vkladov síce mala dostatok, väčšina z nich však bola viazaná na relatívne krátku dobu, resp. išlo o vklady na účtoch. Pri náhlom, vysokom a dlhodobejšom záujme o výber prostriedkov sa sporiteľňa dostala do značných ťažkostí. Rovnako ako by sa v podobnej situácii dostali do ťažkostí aj iné finančné ústavy. Pokiaľ by vedenie sporiteľne malo dostatok času na speňaženie aktív, napr. cenných papierov a tým získanie potrebnej hotovosti, s veľkou pravdepodobnosťou by bolo schopné vlastnými silami, resp. pomocou vlastných zdrojov komplikovanú situáciu vyriešiť. Potrebný čas však vedenie sporiteľne nedostalo aj vzhľadom na značnú pozornosť, ktorú vzniknutá situácia vzhľadom na objem ohrozených vkladov a úverov vyvolala.

Ďalší rozmer celého problému predstavili redaktori novín Kassai Munkás. Ako uviedli: „... Skutočne pekný čin. Taká vláda ešte nebola, ktorá by sa expo-

⁷⁴ A Kassai takarékpénztár helyzete. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 104, s. 2 – 3. Správa publikovaná 4. mája 1907 zaznamenávala stav z predošlého dňa. Rovnako zaznamenala informáciu, že 3. mája v noci pricestovali zástupcovia budapešťianskych bánk. O ich konkrétnych aktivitách či úlohách však chýbali podrobnejšie informácie. .

novala za jeden finančný ústav. No sme nenapraviteľní, preto na margo toho vykričíme, že je to úplné klamstvo a podvod na verejnosti keď tvrdia, že mesto leží vláde na srdci. Ide len o záchranu kože štátneho tajomníka grófa Jánosa Hadika a viacerých miestnych funkcionárov.⁷⁵ Gróf János Hadik⁷⁶, v tom čase štátny tajomník na ministerstve vnútra, totiž podľa zverejnených tvrdení dlhoval Košickej sporiteľni značnú sumu, údajne až štvrt' milióna korún. Za tieto peniaze priamo neplatil žiadne úroky, vystavoval vždy na túto sumu iba potrebné zmenky. Mimoriadne výhodnú, bezúročnú pôžičku by však pri likvidácii sporiteľne bolo potrebné veľmi rýchlo splatiť. Navyše ručiteľom zmeniek grófa J. Hadika bol sám starosta mesta Košíc, dr. Ö. Éder, zasadaajúci súčasne v dozornej rade sporiteľne. Okrem týchto dvoch osôb však cez rôzne nie celkom zabezpečené korektné úvery a investície, boli do obchodov v rámci Košickej sporiteľne zainteresované i ďalšie miestne známe osobnosti.⁷⁷

V snahe uspokojiť komplikovanú situáciu a zabrániť prehĺbeniu strát či prípadnému rozšíreniu škôd aj na ďalšie miestne ústavy, bolo preto potrebné najsť rýchlo prijateľné riešenie. Aby mohla sporiteľňa ďalej pôsobiť, bolo potrebné zabezpečiť jej nový akciový kapitál. Budapeštianske finančné ústavy boli ochotné poskytnúť prevádzkový úver vo výške niekoľkých miliónov a zakúpiť väčšinu akcií.⁷⁸ Menšiu časť akciového kapitálu však malo kúpiť aj mesto Košice, prípadne ďalší miestni záujemcovia. I proti tomuto plánu sa však okamžite ozvali protestné hlasy. O tom, že by zadlžené Košice, ktorých hospodárenie vykazovalo každoročné deficity v státisícových výškach, investovali 600 000 korún do nákupu nových akcií, s otáznymi výnosmi a likviditou, sa rozprúdila ostrá diskusia najmä na stránkach miestnej tlače. Ešte pred samotným zasadnutím mestskej rady, na ktorej v tomto smere mali prijať definitívne rozhodnutie o tejto investícii,

⁷⁵ Büzlik a város. In *Kassai Munkás*. 1, 1907, č. 10, s. 1 – 2.

⁷⁶ Gróf János Kelemen Béla Hadik (23. novembra 1863, Pavlovce nad Uhom – 10. novembra 1933, Budapešť) patrí k zaujímavým osobnostiam prvej tretiny 20. storočia. Stredoškolské vzdelanie získal v Košiciach, následne vyštudoval Vojenskú akadémiu, známe Theresianum vo Viedenskom Novom Meste. V rokoch 1884 – 1893 pôsobil ako dôstojník rakúsko-uhorskej armády. V roku 1893 z armády odišiel, oženil sa a aktívne začal pôsobiť v hospodárskom, kultúrnom a politickom živote Abovsko-turnianskej stolice. Okrem toho, že bol predsedom tamojšieho hospodárskeho spolku, od roku 1894 sa stal členom hornej snemovne. Od roku 1901 bol riadne zvoleným poslancom uhorského snemu. Pôsobil v niekoľkých politických stranách, v rokoch 1906 – 1910 ako štátny tajomník na ministerstve vnútra. Od roku 1908 povýšený cisárom na skutočného vnútorného radcu. V rokoch 1917 – 1918 dostal ministerské kreslo. Jeden deň, 30. – 31. októbra 1908 bol tiež uhorským ministerským predsedom.

⁷⁷ Spomínali sa napríklad mená Mauer či Deil. Bližšie Büzlik a város. In *Kassai Munkás*. 1, 1907, č. 10, s. 2.

⁷⁸ Objem pôžičky, poskytnutej s bežným komerčným úrokom bol učený na 5 000 000 K, pričom figuroval i v bilancii ústavu za rok 1908.

sa navyše objavila správa, že mesto usiluje o získanie nového až trojmiliónového úveru. To síce nebolo nič prekvapujúce, zaujímavejšia však bola informácia, že je ochotné za túto pôžičku zaplatiť úrok vo výške 5,5 % ročne. Stalo sa to „práve v čase, keď mu jeden český finančný ústav rovnakú sumu ponúkol za 4,9 % úrok, teda o šesť desatín lacnejšie, čo za jeden rok predstavuje značnú usparenú sumu. No mesto to nepotrebuje pretože je jasné, že z českej banky nepríde žiadna provízia, no z inej áno. Veď bude z čoho“.⁷⁹

Dňa 10. mája 1907 mimoriadne zasadalo aj mestské zastupiteľstvo a jeho výbor, ktorý mal na starosti právne otázky. O výsledkoch zasadania rôznym spôsobom referovala miestna tlač. S istou dávkou škodoradosti priniesli napríklad Kassai Munkás predovšetkým informácie o výslednom hlasovaní, ktorým členovia mestského zastupiteľstva nakoniec schválili problematickú investíciu 600 000 K do nákupu nových akcií sporiteľne. Ako uviedli, o situácii veľa napovedal postoj abovského župana L. Szalayho, konkrétne: „... vyjadrenie župana Abovskej stolice k schváleniu celého postupu bolo, že k záležitosti nákupu účastín v mene mesta sa vyjadriť nevie, pretože tomu nerozumie. Ani samotný starosta Košíc Ö. Éder nevedel vysvetliť prítomným zmysel a prínos tejto investície pre mesto.“⁸⁰ Odlišný pohľad na celú záležitosť priniesli provládne, resp. konzervatívne orientované miestne periodiká. Napríklad Felsőmagyarország v rozsiahlom texte priniesol nielen podrobnú informáciu o hľadaní čo najlepšieho riešenia pre všetky zainteresované strany, ale tiež prepis prejavu župana Lászla Szalayho. Ten pripomenul vážne nebezpečenstvo vyplývajúce z prípadného bankrotu sporiteľne. Ten by podľa jeho názoru postihol všetkých obyvateľov mesta, priemysel i obchod, majetky sirôt, peniaze chudobných a viaceré dlhodobé budované študijné či dobročinné základiny. Odrazil by sa tiež v obmedzení možnosti poskytovať úvery a preto negatívne na celkovom hospodárskom živote mesta.⁸¹

Mimoriadne valné zhromaždenie, zvolané na 12. mája 1907, malo priniesť nielen definitívne rozhodnutie vo veci ďalšej existencie sporiteľne, ale aj celkové upokojenie situácie v meste. Ako sa zmieňujú viaceré miestne periodiká, toto valné

⁷⁹ Büzlik a város. In *Kassai Munkás*. 1, 1907, č. 10, s. 2. Články kritizujúce vedenie mesta za zlú finančnú situáciu, resp. za nevýhodné investície a pôžičky sa v rôznych miestnych periodikách objavovali pomerne často. Z nami sledovaného obdobia však zatiaľ neexistuje podrobnejšia štúdia, ktorá by zmapovala všetky aspekty mestského hospodárenia, na základe ktorej by bolo možné posúdiť vážnosť a rozsah celého problému. O tom, že to vzhľadom na veľkosť Košíc a nie vždy zachované zdroje je vytvorenie jednoznačného záveru pomerne komplikovanou záležitosťou, svedčí i pokus rekonštruovať mestské hospodárenie na príklade menšieho Prešova. Bližšie DERFIŇÁK, Patrik. K hospodáreniu mesta Prešov na prelome 19. a 20. storočia. In *Miasto w Europie Środkowo-Wschodniej : procesy modernizacyjne*. Krakow : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016. s. 201 – 212.

⁸⁰ Rendkívüli közgyűlés. In *Kassai Munkás*. 1, 1907, č. 10, s. 3.

⁸¹ Szemle. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 109, s. 2 – 3.

zhromaždenie sa tešilo naozaj mimoriadnemu záujmu akcionárov, pre ktorých nestačili pripravené miesta. Nezvyklý záujem bol pochopiteľný. I keď sa pravidelných zasadnutí zúčastňovala iba malá časť vlastníkov akcií, každoročne vyplácané dividendy tvorili dôležitú súčasť príjmov viacerých rodín v Košiciach i okolí. Vďaka pravidelnému výnosu sa akcie predávali iba v malej miere a skôr predstavovali stabilnú a dlhodobú súčasť rodinného majetku. Mimoriadne valné zhromaždenie malo rozhodnúť o tom, či sporiteľňa prežije a tieto cenné papiere budú aj po viac ako šesťdesiatich rokoch stále predstavovať stabilnú hodnotu a samotná Košická sporiteľňa bezpečnú inštitúciu, spravujúcu peniaze tisícov klientov. Správna rada na valné zhromaždenie pripravila materiál, v ktorom zhrnula celú sanačnú akciu tak, ako bola dohodnutá so zástupcami budapeštianskych finančných ústavov. Na tomto zhromaždení sa prijatím podmienok mala predovšetkým ukončiť niekoľko mesiacov trvajúca neistota v súvislosti s hroziacim bankrotom sporiteľne, s dôsledkami, ktoré by táto skutočnosť priniesla pre obyvateľov mesta i celého regiónu. Proces sanácie bol dohodnutý a predložený na schválenie i napriek tvrdým podmienkam ponúknutým budapeštianskymi bankami. Samotní akcionári nemali veľa možností na výber. Nakoniec muselo odsúhlasiť zníženie hodnoty akciového kapitálu o 90 % (864 000 K). Takto získané prostriedky spolu s celým rezervným fondom (355 000 K) a polovicou hodnoty novo vydaných akcií (640 000 K), teda spolu 1 859 000 K, sa mali použiť na pokrytie reálnych alebo v budúcnosti očakávaných strát. Budapeštianske banky súčasne mali požičať Košickej sporiteľni sumu 5 000 000 K na obdobie niekoľkých rokov. Z týchto piatich miliónov poskytli, ešte pred rozhodnutím mimoriadneho valného zhromaždenia ako pohotovostný úver riadne zaručený kvalitnými cennými papiermi, sumu 3 000 000 K. Podmienkou poskytnutia zvyšku úveru a realizovania celkovej sanácie Košickej sporiteľne však bolo to, že akcie za 640 000 K budú predané ďalším akcionárom, pričom cenné papiere za 600 000 K sa rozhodlo prevziať samotné mesto Košice.⁸²

Mimoriadne zhromaždenie sa uskutočnilo 12. júna 1907 o tretej hodine popoludní v sále na radnici mesta. Miestni akcionári, i tí čo bývali mimo Košíc sa ho zúčastnili v takom počte, že do sály nakoniec púšťali iba tých majiteľov cenných papierov, ktorí mali osobitné potvrdenie. S ťažkosťami sa dnu dostali napríklad i tak významné osoby, ako Artúr Szirmai, riaditeľ Pesti Magyar Kereskedelmi

⁸² Nad jednotlivými krokmi prebiehajúcej sanácie mali dozeráť spoločne zástupcovia Magyar Általános Hitelbank a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, ich predstavitelia mali zasadať aj v novej správnej rade sporiteľne. Miesta v správnej rade mali dostať aj zástupcom ďalších dvoch budapeštianskych finančných ústavov, konkrétne Pesti Hazai Első Takarékpénztár Egyesület a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bank. O akcie za 640 000 K, rovnako ako o poskytnutý úver vo výške 5 000 000 K sa podelilo celkovo päť budapeštianskych bánk. Bližšie napríklad A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 111, s. 5.

Bank, či poslanec uhorského snemu Barta Ödön. I napriek týmto opatreniam bol rozsiahly priestor úplne plný a pred budovou zostali predovšetkým početní vkladatelia, netrpezlivo čakajúci na konečné rozhodnutie čo bude so sporiteľňou a ich peniazmi ďalej. Mimoriadne valné zhromaždenie nakoniec viedol ako zvolený predseda László Szalay, župan Abovsko-turnianskej stolice a Košíc. Podľa stanov ústavu to mal robiť predseda správnej rady dr. Laszról Aranyossy. Ten však zomrel a jeho funkcia zostala predbežne neobsadená.⁸³

Priebeh valného zhromaždenia prebiehal viac menej podľa plánu. Vzhľadom na nezvyčajne veľký počet prítomných akcionárov došlo síce k časovému sklzu, keď sa začalo jednať o takmer hodinu neskôr, ako organizátori naplánovali. Zásadné záležitosti však nakoniec mimoriadne valné zhromaždenie bez väčších ťažkostí vyriešilo a schválilo. Predsedajúci župan László Szalay po privítaní prítomných a poďakovaní za ich mimoriadny záujem zvýraznil dôležitosť tohto stretnutia a zodpovednosť akcionárov za budúcnosť ústavu. Súčasne sa poďakoval aj zástupcom budapeštianskych ústavov, predovšetkým Leovi Lanczymu, vrchnému riaditeľovi Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, ktorý bol hlavným strojcom celej sanačnej akcie. Ako správny politik nezabudol poďakovať ani uhorskej vláde za jej pomoc pri záchrane sporiteľne.

Celkový počet akcionárov, ktorí sa 12. júna 1907 zišli na mimoriadnom valnom zhromaždení, bol 188, pričom disponovali 1515 akciami a 1451 hlasmi. Napriek viacerým výzvam, aby odsúhlasili navrhované opatrenia a podporili sanačnú akciu, ich názory neboli ani zďaleka jednotné. Viacerí z nich dokonca verejne dávali najavo svoj nesúhlas s podmienkami, za ktorých mala prebehnúť záchrana ústavu. Tie pripravili zástupcovia budapeštianskych bánk, pričom stanovili tvrdé kritériá, znamenajúce značné straty predovšetkým pre „starých“ akcionárov sporiteľne. Najviac diskusií vyvolalo požadované zníženie základného kapitálu sporiteľne o 90 %, konkrétne z 960 000 K na 96 000 K. Nominálna hodnota každej akcie tak mala klesnúť zo 400 na 40 korún. Takto získané prostriedky (864 000 K), spolu s prostriedkami z riadneho rezervného fondu (250 281 K) a z rezervného fondu na krytie poklesu hodnoty nehnuteľností (105 000 K), mali nasmerovať do nového rezervného fondu na krytie, resp. likvidáciu strát. Protinávhrhy, ktoré boli predkladané jednotlivými akcionármi, sa týkali najmä zachovania čo najvyššej pôvodnej hodnoty akcií. Pozornosť vzbudil predovšetkým návrh ponechať ich hodnotu vo výške 100 K s odôvodnením, že reálne i predpokladané straty, ktoré sporiteľňa zaznamenala z nedobytných pohľadávok nie sú tak vysoké, ako sa predpokladá. Tieto pokusy niektorých akcionárov zachrániť väčšiu časť zo svojich aktív však nakoniec nezaznamenali úspech. Základný problém pritom predstavovala odpoveď na otázku, v akom stave sa v skutočnosti nachádzajú aktíva a pasíva ústavu, resp. s akými reálnymi stratami je potrebné v bilanciách počítať. Nedostatok času na pod-

⁸³ A takarékpénztár rendkívüli közgyűlése. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 135. s. 4.

robné preskúmanie účtovníctva, kvality držaných zmeniek i poskytnutých úverov, neumožňoval dôkladnú analýzu. Navyše vedenie ústavu, v snahe rýchlo získať potrebnú hotovosť na vyplácanie klientov žiadajúcich svoje vklady, vypovedalo náhle viacero úverov, čo spôsobilo problémy jej dlžníkom. Situácia aj vzhľadom na veľkosť sporiteľne bola neprehľadná, no súčasne vyžadovala okamžité riešenie. Za návrh predložený správnu radou preto nakoniec hlasovalo 179 akcionárov s 1365 hlasmi, pričom proti bolo i napriek búrlivej diskusii nakoniec iba 5 akcionárov so 62 hlasmi.⁸⁴ Toto bol najdôležitejší bod programu mimoriadneho valného zhromaždenia. Po jeho schválení niektorí nespokojní účastníci odišli, rozhodujúca časť však pokračovala v prerokovaní ďalších naplánovaných bodov. Spomedzi nich boli osobitne dôležité voľby členov správnej rady a dozorného výboru, resp. schválenie vydania nových akcií a zvýšenie akciového kapitálu sporiteľne. Výsledne tak po znížení pôvodnej hodnoty akcií a opätovnom zvýšení základného kapitálu spoločnosti, bolo v obehu 6640 kusov akcií v nominálnej hodnote po 200 K (1 328 000 K), pričom nový rezervný fond doplnený o prostriedky z novo vydaných akcií dosiahol výšku 1 859 000 korún.⁸⁵

Sanácia ústavu, aj keď nie všetci súhlasili s výškou predpokladaných strát či potrebou až natolko výrazného zníženia akciového kapitálu sporiteľne, bola procesom, ktorý sa realizoval presne podľa dohodnutých postupov. Nikto nepochyboval, že bola výhodná nielen pre vkladateľov či miestne hospodárstvo, ale predovšetkým pre samotné budapeštianske ústavy, ktoré si dali za svoj vklad do celej akcie dobre zaplatiť. V rámci verejnosti, ale i odborných kruhov však rezonovala ďalšia veľmi významná otázka, ktorá priamo súvisela s ďalšou existenciou sporiteľne. Technické, účtovné a peňažné operácie sa síce podarilo zvládnuť, pričom čísla dávali jasný signál o životaschopnosti ústavu. Horšie to bolo s dôverou vkladateľov, ktorí v konečnom dôsledku rozhodovali o prežití alebo bankrote ústavu. Práve vkladateľov bolo potrebné rýchlo presvedčiť o tom, že ich peniaze nebudú ohrozené a predchádzajúce chyby sa už nebudú opakovať.

Pri obnovovaní dôvery mali najdôležitejšiu úlohu zohrávať nové vedenie sporiteľne. Nepochybne dôležitou osobou sa mal stať nový riaditeľ, zodpovedný za každodennú obchodnú činnosť. Ešte dôležitejšia vo vzťahu k verejnosti však bola nová správna rada a dozorný výbor. Mimoriadne valné zhromaždenie akcionárov, uskutočnené 12. mája 1907, malo rozhodnúť aj v záležitosti obsadenia týchto miest. Nebolo to jednoduché, otázkou sa stal napríklad počet členov novej

⁸⁴ A takarékpénztár rendkívüli közgyűlése. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 136, s. 2. Viacerých akcionárov odradila od dôraznejšieho zápasu za vlastné záujmy obava z prejavov nespokojnosti vkladateľov. Ti v snahe ochrániť vklady, ktoré mali v Košickej sporiteľni mohli, pri opätovných, čo i len najmenších prejavoch problémov mohli spôsobiť katastrofu. Likvidáciu, ktorá by po novom útoku znepokojených vkladateľov nevyhnutne musela nasledovať, si neprial nikto zo zúčastnených.

⁸⁵ A megújult Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 136, s. 1.

správnej rady, ale i rešpektovanie záujmov a rozloženie síl jednotlivých zainteresovaných strán. Napriek návrhu vytvoriť až 13 člennú správnu radu, v ktorej by budapeštianske finančné ústavy mali nárok na šesť miest, zvíťazil nakoniec návrh na 9-člennú správnu radu. V nej zástupcom bánk z hlavného mesta vyhradili štyri kreslá. Ostatné miesta mali zaujať kandidáti vybraní „podľa dôvery akcionárov“. Tento stav mal súčasne odrážať reálne vlastnícke pomery a súčasne napriek významnému vplyvu bankárov z hlavného mesta udržať tiež záujmy miestnych akcionárov. Cieľ nepripustiť, aby sa zo sporiteľne podobne ako v prípade iných košických finančných ústavov nestala iba pobočka niektorej z budapeštianskych bánk, bol síce sympatický, jeho praktická realizácia sa však neskôr ukázala ako komplikovaná záležitosť.⁸⁶

Z týchto dôvodov sa predovšetkým voľba predsedu správnej rady ukazovala ako veľmi dôležitá. Pri hľadaní vhodných kandidátov, ktorí by sa orientovali v oblasti financií, ale i regionálnych potrieb či špecifik, pričom by boli verejnosťou všeobecne rešpektovaní, sa výber rýchlo zúžil na niekoľko málo osôb. Od začiatku sa v tomto smere spomínalo najmä meno Lászla Szalayiho, v tom čase župana Abovsko-turnianskej stolice a Košíc. On sám, okrem toho, že zastával významný úrad, bol niekoľko rokov poslancom uhorského snemu, členom viacerých správnych rád a dozorných výborov a stal sa známym tiež svojou aktivitou v rôznych oblastiach kultúrneho a spoločenského života. V konečnom dôsledku zastupoval i mesto Košice pri rozhodnutí prevziať na vlastný účet nové akcie sporiteľne za 600 000 K. Táto investícia z hľadiska svojej rýchlej návratnosti síce vyvolávala u obyvateľstva isté obavy, práve L. Szalay sa však považoval za najlepšiu záruku toho, že sa podarí obnoviť dôveru voči sporiteľni. Ako konštatoval jeden z textov, ktoré v tejto súvislosti vznikli: „... Obavy obyvateľov ustanú, ak L. Szalay ako predseda bude viesť záležitosti sporiteľne s takou správnu radou, ktorej členovia sa tešia dôvere verejnosti. Vtedy aj vklady zostanú v ústave a z tých vybraných sa väčšia časť vráti do Košickej sporiteľne.“⁸⁷ Situácia však v tomto prípade bola o to komplikovanejšia, že spočiatku nebolo vôbec jasné, či samotný László Szalay funkciu predsedu správnej rady napriek všeobecnej prezentovanému verejnému záujmu nakoniec prijme. V tom čase bol totiž okrem ďalších funkcií aj predsedom správnej rady Košickej hypotečnej banky (Kassai jelzálog bank). Tú už na začiatku 20. storočia ovládla Peštianska obchodná banka (Pesti Kereskedelmi Bank). Vďaka tomu, že stál na čele afilovaného ústavu a mal podporu silnej budapeštianskej banky, nepredstavovala táto funkcia významnejšiu záťaž, navyše bola finančne veľmi zaujímavá. Prechodom na miesto predsedu správnej rady sporiteľne by sa pustil do neistého podniku, navyše i finančne oveľa menej zaujímavého.⁸⁸

⁸⁶ A megujult Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 136, s. 1.

⁸⁷ A takarékpénztár rekonstrukciója. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 141, s. 1 – 2.

⁸⁸ Szalay László (1857 – 1924), predstavoval veľmi zaujímavú osobnosť miestnej politickej i kultúr-

Vzhľadom na pomerne značný tlak, ktorý na verejnosti či v miestnych podnikateľských kruhoch vyvolali problémy sporiteľne, rovnako ako i záujem finančných kruhov priamo v Budapešti, župan L. Szalay nakoniec funkciu predsedu správnej rady sporiteľne prijal. Oporou pri snahe udržať dôveru v ozdravený ústav mu mala byť nová správna a dozorná rada. Okrem samotného župana, ktorý dostal pri voľbách od akcionárov jednoznačne najviac hlasov (1332 z 1332 možných), sa členmi novej správnej rady stali obchodník E. Binder (1294), obchodník F. Brody (1110), veľkostatkár K. Fiedler (1319), veľkoobchodník A. Rozman (1314), zástupca Pesti Hazai Első Takarékpénztár K. Erney (1310), riaditeľ Pesti Magyar Kereskedelmi Bank M. Fehér (1303), zástupca Magyar Leszámitó és Pénzváltó Bank B. Heller (1303) a vedúci úradník Magyar Általános Hitelbank M. Preiser (1303). Dôležitú kontrolnú funkciu mala aj dozorná rada. I za jej členov zvolili predovšetkým všeobecne známe a dôveryhodné osobnosti, konkrétne predsedu župnej sirotskej pokladnice J. Bernátha (1185 hlasov), riaditeľa mlyna G. Dériho (1152), advokáta dr. J. Halmiho (1244), poslanca a veľkostatkára L. Semseyho (1271), lekára dr. M. Steera (1320), vedúceho úradníka Magyar Általános Hitelbank J. Benköa (1284) a vedúceho úradníka Pesti Magyar Kereskedelmi Bank M. J. Benköa (1289).⁸⁹

Budapeštianske finančné ústavy kúpou menšinového balíka nových vydaných akcií a poskytnutím vkladu vo výške 5 000 000 K fakticky prevzali kontrolu nad Košickou sporiteľňou. Okrem rozdelenia a obsadenia miest v správnej rade zabezpečili v prvom rade vymenovanie nového riaditeľa ústavu, ktorý bol ako najvyšší výkonný úradník zodpovedný za jej každodennú obchodnú činnosť a dosahované výsledky. V tomto prípade bola jeho úloha o to komplikovanejšia, že v prvom rade musel obnoviť dôveru obyvateľstva v bezpečnosť a stabilitu spori-

---

nej scény. Vyštudovaný právnik, ktorý pôsobil vo viacerých oblastiach, okrem iného bol hlavným redaktorom košických novín *Napló*, štátnym tajomníkom na ministerstve kultúry, v rokoch 1901 – 1907 ho zvolili za poslanca do horského snemu ako zástupcu obvodu Szikszó. Od roku 1907 bol aj hlavným župnom Abovsko-turnianskej stolice a Košíc, pričom sa súčasne intenzívne angažoval v miestnom hospodárskom živote. Podobne ako viacerí ďalší funkcionári miestnej správy zasadal v správnych radách finančných inštitúcií a priemyselných podnikov. Oficiálne mal dozerať na ich efektívnu činnosť a zaručovať dôveryhodnosť, v konečnom dôsledku však takéto prepojenie medzi politikmi a podnikateľskými kruhmi prinášalo obom stranám aj iné, nemalé výhody. Objektívne zhodnotenie činnosti vysokých predstaviteľov miestnej samosprávy, resp. volených zástupcov v budapeštianskom parlamente však zatiaľ v priestore dnešného východného Slovenska absentuje.

⁸⁹ A takarékpénztár rekonstrukciója. In *Felsőmagyarország*. 23, 1907, č. 141, s. 1 – 2. V tomto smere je zaujímavé, že v pozadí spolupráce budapeštianskych bánk v celej záchrannej akcii stál ako hlavná postava a organizátor bankár, poslanec a od roku 1881 riaditeľ Pesti Magyar Kereskedelmi Bank Leó Lánczy (1852 – 1921). Za túto jeho činnosť mu aj verejne poďakovali. Pri rozdelení miest v novokonštituovaných organoch sporiteľne sa však jeho meno už neobjavuje, keďže ich prenechal svojím dvom podriadeným.

teľne, následne likvidovať rôzne problémové položky nachádzajúce sa v bilanciách a až potom pristúpiť k opätovnému rozvoju ústavu. Na toto miesto nakoniec vybrali skúseného finančníka Gyulu Deáka, pôsobiaceho dovtedy vo funkcii jedného z riaditeľov budapeštianskej sporiteľne.⁹⁰ Ten následne pôsobil na tomto mieste až do roku 1944, pričom sa v prvom rade usiloval o to, aby tento finančný ústav prekonal aj komplikované a pre mnohé podobné finančné ústavy osudné roky po zániku monarchie, vzniku či zániku Československa, odtrhnutie samotných Košíc po viedenskej arbitráži, resp. opätovný vznik Československa.

Tabuľka č. 3. Hospodárenie Košickej sporiteľne v rokoch 1904 – 1908 (v korunách)

Rok /Údaje k 31. decembru	1904	1905	1906	1907 ²	1908
Základný kapitál	960 000,-	960 000	960 000,-	1 376 000,-	1 376 000,-
Rezervy	170780,22	193 000,50	230 000,-	- ¹	15 000,-
Vklady	15909907,34	15 282 139,6	14 921 860,64	9 318 586,-	10 020 109,59
Hotovosť	329245,50	277 961,23	15 670,22	210 765,99	129 161,02
Zmenky	9953245,73	9 908 191,98	8 533 475,-	9 369 435,41	10 235 711,31
Úvery	7195577,98	7 016 068,14	8 035 523,-	4 281 448,98	3 826 889,87
Hypotéky	2875234,56	2 997 916,35	2 923 064,-	2 729 807,73	2 459 872,88
Cenné papiere	491250,-	488 750,-	950 682,-	1 403 175,68	1 648 393,-
Zisk	151475,16	172 818,73	128 653,93	94 019,79	181 752,33
Dividendy	36 K	38 K	35 K	-	8 % (16K)

(Zdroj ANBS Bratislava, *fond Košická sporiteľňa, Felsőmagyarország, Abauj Kassai Közlöny*).

- ¹ Namiesto riadneho rezervného fondu rozhodlo vedenie ústavu o vytvorení osobitného rezervného fondu na krytie strát vo výške 1 801 235,61 K.
- ² Súčasťou bilancii v roku 1907 a 1908 bol aj osobitne evidovaný vklad finančných ústavov z Budapešti vo výške 5 000 000 K. Tento dočasný vklad bol štandardne úročený, okrem toho zaistený aj prvotriednymi cennými papiermi, takže pre poskytovateľov nepredstavoval prakticky žiadne riziko. Z bilancii Košickej sporiteľne sa tento vklad stráca niekedy v priebehu roku 1909.

⁹⁰ Deák Gyula (Július), (1868 – po 1944 ?), známy ako finančník a verejný činiteľ. Riaditeľ Budapeštianskej sporiteľne, od roku 1907 Košickej sporiteľne, resp. po roku 1918 Košickej banky až do roku 1944. V rokoch 1916 – 1918 člen výboru Ústredia peňažných ústavov v Budapešti. Aktívne sa zúčastnil viacerých krajiných kongresov peňažných ústavov. V hospodárskom živote Košíc sa angažoval aj ako člen správy Košickej továrne na nábytok a drevené výrobky úč. spol. roku 1911 a Parnej tehelne P. Jakaba úč. spol. od roku 1912. Bol členom mestského zastupiteľstva a jeho komisií (1911 komisie pre hudobnú školu, od roku 1913 divadelnej komisie, 1918 komisie pre verejné zásobovanie, v rokoch 1917 – 1921 predseda komisie pre dávky z majetku). Politický bol príslušníkom maďarskej Národnej strany práce, v roku 1917 Mestskej strany, v roku 1918 Károlyiho strany nezávislosti. V spoločenskom živote sa prejavil od roku 1911 ako funkcionár Veľkého kasína, člen Kazinczyho kruhu, od 1913 ako podpredseda Dobrovoľného hasičského spolku, Spolku na skrášľovanie mesta a Košického atletického klubu. Bližšie MIHÓKOVÁ, M. *Slovník košických osobností 1848 – 1918*. Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 1995, s. 83 – 84.

Za obchodný rok 1907 vychádza výročná správa až 13. marca 1908. Je nezvyčajne stručná a namiesto tradičných informácií o hospodárení, celkovej situácii ústavu či ekonomickom živote Košíc a ich najbližšieho okolia, jej autor iba pomerne stručne konštatuje už známe skutočnosti. Ide napríklad o výmenu siedmych členov správnej rady, rovnako ako o už zverejnenú zmenu výšky základného kapitálu, či fakt, že na čele spoločnosti zostáva predbežne župan Abovsko-turnianskej stolice a Košíc L. Szalay. Okrem záveru, že v ústave narastá angažovanosť budapeštianskych bánk a sporiteľni chýbajú akékoľvek konkrétnejšie údaje. V danom roku, ako jednom z mála v dejinách, došlo iba k veľmi obmedzenému verejnemu publikovaniu finančných výsledkov ústavu.⁹¹

Tradičné zverejňovanie hospodárskych výsledkov, rovnako ako optimistické prezentovanie vývoja Košickej sporiteľne sa opäť obnovuje v štandardne publikovaných záverečných správach a informáciách o valných zhromaždeniach až od začiatku roku 1909. Publikovanie dosiahnutých výsledkov hospodárenia i bilancií za rok 1908, už s novým vykazovaným rezervným fondom vo výške 15 000 K, sa opäť dostalo i na stránky miestnych novín.⁹² Okrem toho sa objavujú i ďalšie informácie, ktoré dokumentujú postupne prebiehajúce zmeny. Na čele ústavu stála osemčlenná správna rada, ktorej predsedom bol stále L. Szalay, župan Abovsko-turnianskej stolice a mesta Košíc. Na jej činnosť, rovnako ako na dodržiavanie zásad hospodárenia ústavu dohliadala sedemčlenná dozorná rada, na čele ktorej ako predseda stál gróf L. Semsey.⁹³ Na samotnom pravidelnom valnom zhromaždení sa nakoniec zúčastnilo iba 30 akcionárov vlastníacich alebo zastupujúcich 5527 akcií. Najviac očakávaným bolo vystúpenie riaditeľa sporiteľne G. Deáka, ktorý v prvom rade predstavil postup použitý pri obnovení obchodnej činnosti ústavu. Okrem iného uviedol: „... Výsledky prvého obchodného roku možno považovať za úspešné, keďže čistý zisk 181 752,33 K bol dosiahnutý i napriek úsporám a vysokým odpisom stratových položiek.“⁹⁴ Zo zisku smerovalo 30 000 K do riadneho rezervného fondu, 17 695,42 K na odmeny pre

⁹¹ Paradoxne, jeden z mála aspoň čiastočných sumárov informácií bol vedením ústavu vo forme inzerátu umiestnený v novinách Kassai Munkás. Teda v periodiku, ktoré stálo pri začiatku kampane voči sporiteľni a významne sa podieľalo na vyvolaní celkovej paniky. V miestnej dobovej tlači, ale ani v rámci fondu Košická sporiteľňa uloženého v Archíve národnej banky v Bratislave, chýbajú presnejšie informácie z druhej polovice roku 1907, resp. začiatku roku 1908. Môžeme iba predpokladať, že prebiehala reštrukturalizácia aktív a pasív spoločnosti, spojená s likvidáciou, resp. odpisovaním stratových položiek.

⁹² Kassai Takarékpénztár. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 38, 1909, č. 25, s. 4.

⁹³ Ďalšími členmi správnej rady boli E. Binder, F. Brody, K. Erney, M. Fehér B. Heller, M. Preiser, A. Rozman. Do dozornej rady boli okrem predsedu zvolení J. Bernáth, J. Benkő, M. Benkő, G. Déri, dr B. Halmi, dr. M. Steer.

⁹⁴ A Takarékpénztár közgyűlése. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 38, 1909, č. 33, s. 2. Valné zhromaždenie sa uskutočnilo 10. februára 1909.

správnú radu, 4200 K na odmeny pre členov dozornej rady. Ako prílepenie, resp. kompenzácie úradníkom sporiteľne odsúhlasili 15 138,62 K a na dobročinné ciele 1500 K. Najväčšia časť dosiahnutých výnosov však bola určená v podobe dividend akcionárom. Držitelia 8806,4 akcií si rozdelili 110 080 K, pričom na jednu akciu pripadol výnos vo výške 8 %.⁹⁵ Na dosiahnutých výsledkoch a bilanciách, rovnako ako na pôsobení sporiteľne v prvom roku po sanácii je viditeľné úsilie o likvidácii stratových položiek a návrat k veľmi opatrnej obchodnej politike. Svedčí o tom nielen, napriek poklesu vkladov, vysoký objem investícií do hypotekárnych pôžičiek, ale tiež značné investície do nákupu kvalitných a likvidných cenných papierov, predovšetkým štátnych a bankových dlhopisov. O tom, že sa vedenie usilovalo získať prostriedky aj od dlžníkov, ktorí sa dostali do ťažkostí a nemohli úvery splácať, svedčí tiež pomerne prudký vzostup objemu nehnuteľného majetku. Ten ústav získaval prechodne do svojho vlastníctva najmä prostredníctvom dražieb majetku dlžníkov. Postup pri ich nasledujúcom speňažovaní bol rôzny. Niekedy došlo k parcelácii takýchto pozemkov, inokedy sa uprednostnil rýchly predaj celej nehnuteľnosti. V každom prípade sa vedenie ústavu usilovalo čo najrýchlejšie a najefektívnejšie uvedeného majetku zbaviť. Viazal dlhodobo značné množstvo prostriedkov, pričom správa nehnuteľného majetku vyžadovala často ďalšie dodatočné náklady. Z celkového objemu, oceneného na 1 266 269,23 K a viazaného v rôznych nehnuteľnostiach v závere roku 1908, tvorili domy 666 675,75K a vydražené rôzne „pozemkové statky“ 599 593,48K.⁹⁶

Dosiahnuté výsledky umožnili vedeniu ústavu vrátiť sa opäť k starej tradícii poskytovania finančnej podpory rôznym kultúrnym, dobročinným, vzdelávacím či národne orientovaným organizáciám a spolkom. Dotáciu vo výške po 200 korún tak dostali napríklad košický Tulipánový spolok, Košická ľudová kuchyňa a Košická liga na ochranu detí. Stokorunovú podporu schválili košickým chudobným, Alžbetinmu spolku, Košickému mestskému okrášľovaciemu spolku, Krajinskému penzijnému spolku právnikov, Abovsko-turnianskemu a v Košiciach pôsobiacemu honvédskeému spolku. Menšie sumy smerovali tiež ďalším miestnym organizáciám.⁹⁷ V tomto smere sa síce podarilo obnoviť tradície, ktoré Košická

⁹⁵ A Takarékpénztár közgyűlése. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 38, 1909, č. 33, s. 2. Napriek tomu, že sa v pôvodnom zámere predpokladalo vydanie iba 6640 kusov nových akcií, medzi akcionármi stále zostávalo veľa pôvodných cenných papierov, ktoré ich majitelia z rôznych dôvodov nemohli, alebo nestihli vymeniť za nové akcie. Prípadne ich vlastnili menej ako päť kusov, pričom sa konverzia 5 odkolkovaných (z 400 na 40 korún) akcií na jednu novú dvestokorunovú neuskutočnila. I preto ponechávame v tabuľke aj percentuálnu hodnotu dividendy.

⁹⁶ Kassai Takarékpénztár. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 38, 1909, č. 25, s. 4.

⁹⁷ A Kassai Takarékpénztár adományai. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 38, 1909, č. 36, s. 2. Opätovnému zavedeniu „tradičných“ podpôr pre rôzne organizácie sa pripisovala značná dôležitosť. Po ťažkostiach, ktoré musela sporiteľňa v predošlom období, to vedenie ústavu považovalo za potvrdenie dobrých hospodárskych výsledkov, finančnej sily a celkovo obnovenie pôvodnej pozície

sporiteľňa a jej predstavitelia dlhodobo uplatňovali voči mestu. V priebehu roka 1908 však budapeštianske banky úplne ovládli tento ústav prostredníctvom nákupu rozhodujúceho balíka cenných papierov od predstaviteľov mesta Košice. Už v priebehu jedného roka sa totiž ukázalo, že situácia sporiteľne nebola až natoľko zlá, ako sa spočiatku zdalo. Zastavenie odlivu vkladov a rýchle zabezpečenie likvidity, krytej cennými papiermi z vlastníctva ústavu, umožnili postupné likvidovanie stratových položiek. Už obchodný rok bolo možné ukončiť so ziskom a opätovne začať vyplácať dividendy majiteľom akcií. To síce vyvolalo isté nové diskusie o nevyhnutnosti tak výrazného zásahu budapeštianskych bánk do obchodov a vlastníckych vzťahov Košickej sporiteľne. V konečnom dôsledku to však tiež zvýšilo záujem o jej celkové ovládnutie a premenu na filiálku niektorej z budapeštianskych bánk, ktoré sa podieľali na jej sanácii.

Finančná situácia samotných Košíc, ako v tom čase najväčšieho akcionára sporiteľne, bola dlhodobo veľmi komplikovaná. Vysoké dlhy vyplývali jednak z nejasného a často kritizovaného hospodárenia. Podpísala sa však na nich i objektívna potreba realizácie náročných infraštruktúrnych projektov, aké predstavovala napríklad výstavba kanalizácie, vodovodov, chodníkov či nových ciest. Vedenie mesta každoročne na úhradu vykazovaných deficitov vypisovalo daňové prirážky pre obyvateľstva, prípadne čerpalo nové bankové úvery.⁹⁸ Už začiatkom roku 1908, teda sotva pol roka po útoku na sporiteľňu, sa preto vedenie mesta muselo zaoberať ponukou na odpredaj rozhodujúceho balíka 3000 kusov akcií. Ponuku dali budapeštianske finančné ústavy, pričom za jednu akciu v nominálnej hodnote 200 korún boli ochotné zaplatiť až 270 korún.⁹⁹ Veľkorysá ponuka opäť vyvolala podozrenia, že Košická sporiteľňa sa do rúk finančníkov z hlavného mesta dostala až príliš lacno. V konečnom dôsledku sa však do zložitej pozície dostali najmä predstavitelia Košíc. Ako mohli žiadať na vyrovnanie deficitu peniaze od obyvateľov, keď veľkú časť z nich kompenzoval „zisk“ z predaja akcií. Ďalším z dôležitých faktorov, ktoré zohrávali úlohu pri rokovaní bánk a mesta sa stalo rýchle zhoršovanie pomerov na uhorskom úverovom trhu. Peňazí bol nedostatok a úrokové sadzby začali stúpať. Samotné Košice čerpali vysoké, niekoľkomilióno-

---

v rámci mesta a jeho najbližšieho okolia.

⁹⁸ S podobnými problémami však zápasil aj okolité mestá. I v prípade neďalekého Prešova pohlcovalo iba splácanie úrokov z čerpaných úverov každoročne značnú časť mestského rozpočtu. Bližšie napríklad DERFIŇÁK, Patrik. K hospodáreniu mesta Prešov na prelome 19. a 20. storočia. In *Miasto w Europie Środkowo-Wschodniej : procesy modernizacyjne*. Krakow : Wydawnictwo Naukowe UP, 2016. s. 201 – 212.

⁹⁹ Város és a takarékpénztár. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 37, 1908, č. 21, s. 2. Starosta mesta Košice dr. Ö. Eder síce pri obhajobe zámeru predat akcie sporiteľne argumentoval „záujmom o bezproblémové usporiadanie valného zhromaždenia“, v konečnom dôsledku však mesto veľmi nahliehavo potrebovalo získať finančnú hotovosť na splatenie viacerých starších záväzkov.

vé sumy práve u budapeštianskych bánk. A tie rozhodovali aj o výške úrokovej sadzby, ktorú z nich mohli žiadať. Vedenie mesta nemalo v podstate na výber a aj preto nakoniec rozhodlo o predaji akcií za 270 korún.¹⁰⁰ V konečnom dôsledku sa, aj vzhľadom na reálnu situáciu, predaj rozhodujúceho balíka akcií hodnotil ako úspech. Mestu sa vrátili všetky peniaze, ktoré do nákupu akcií vložilo. Zaznamenalo dokonca viac ako dvestotisícový zisk. Z týchto peňazí sa 450 000 korún hneď použilo na uhradenie nákladov na kanalizáciu, zvyšok na splatenie ďalších záväzkov. Banky dokonca ponúkli Košiciam ďalší výhodný úver.

Napriek tomu, že sa sporiteľňa stala ústavom nachádzajúcim sa pod kontrolou budapeštianskych finančných ústavov, pokračovala i v nasledujúcich rokoch 1909 – 1914 v opatrnej obchodnej politike orientovanej na miestnu klientelu. V porovnaní s problematickým rokom 1907 už v tomto období možno hodnotiť situáciu Košickej sporiteľne ako stabilizovanú, ešte i v bilancii za rok 1910 sa však stále objavujú účtovné položky určené na pokrytie starých či nových strát. V poradí už 66. riadne valné zhromaždenie, ktoré sa uskutočnilo 22. januára 1911, schválilo na ich vyrovnanie viac ako 200 000 K.¹⁰¹ I keď je možné sledovať opätovný nárast prakticky vo všetkých položkách bilancie ústavu, „... aj pri sledovaní likvidity a bezpečnosti, rovnako ako bezpečnosti obchodov“, celkový objem obchodov ešte ani zďaleka nedosiahol úroveň z pred roku 1907. Predseda správnej rady, abovsko-turniansky župan László Szalay mohol prítomných akcionárov informovať o tom, že vklady na vkladných knižkách a účtoch v sporiteľni stúpili na takmer 11,3 milióna korún. Takmer tri milióny korún investovalo vedenie ústavu do hypoték a rovnakú sumu aj do štátnych cenných papierov, resp. do dlhopisov budapeštianskych bánk. Do zmeniek vložili zhruba 9,1 milióna korún, pričom pomerne nízky objem predstavovali predtým bežné drobné pôžičky obyvateľom, živnostníkom a drobným podnikateľom. Po všetkých potrebných odpisoch čistý zisk ústavu dosiahol 157 213 K. Z toho 40 000 K smerovalo ako dotácia do rezervného fondu, 2400 K na dobročinné ciele a 110 080 K ako dividenda pre akcionárov. Na každú z vydaných a splatených akcií tak pripadlo 16 korún. Zostávajúcich 4733 K previedlo vedenie spoločnosti po odsúhlasení akcionármi na nový účet.¹⁰²

¹⁰⁰ A városnak nincs pénze. In *Abauj-Kassai Közlöny*. 37, 1908, č. 21, s. 2.

¹⁰¹ Túto skutočnosť sčasti spôsobila možnosť postupného odpisovania stratových položiek, sčasti to pramenilo v postupnom ukončovaní súdnych sporov, speňažovania majetku či pomalšieho priebehu dražieb. V neposlednom rade každoročne dochádzalo k potrebe odpisovať i časť hodnoty cenných papierov, ktoré sa nachádzali vo vlastníctve sporiteľne. Budapeštianske banky tiež prostredníctvom Košickej sporiteľne nakupovali aj niektoré vlastné dlhopisy, spravidla za nominálnu hodnotu. Keďže však úrokové sadzby postupne stúpali a cena pevne úročených dlhopisov klesala, pri vykazovaní ich reálnej trhovej hodnoty musela sporiteľňa spravidla vykázat miernu stratu.

¹⁰² A Kassai Takarékpénztár. In *Felsőmagyarország*. 27, 1911, č. 19, s. 4 – 5.

Návrat k štandardnému hospodáreniu i obchodnej činnosti pokračoval i v nasledujúcich rokoch. Do vypuknutia prvej svetovej vojny sa odhliadnuc od niektorých problémov miestneho hospodárstva či rakúsko-uhorského finančného trhu, vyvíjali aktivity Košickej sporiteľne tradičným spôsobom. I napriek tomu, že prebytky vkladov nebolo možné okamžite výhodne investovať v regióne, poskytovala budapeštianskym bankám každoročné výsledky, ktoré umožňovali vyplácanie dividend akcionárom, pridelovanie menších finančných podpôr miestnym kultúrnym a charitatívnym organizáciám. V tomto smere je typické napríklad valné zhromaždenie akcionárov, ktoré sa uskutočnilo v polovici januára 1913, aby vyhodnotilo hospodárenie predošlého roku. Prítomní na návrh predsedu správnej rady, župana L. Szalaya, bez väčších výhrad schválili nielen ročné výsledky hospodárenia sporiteľne či splácanie niektorých stále zostávajúcich starších záväzkov, ale i rozdelenie čistého zisku medzi majiteľov akcií. Výsledky hospodárenia, informácie správnej rady i vyjadrenie dozorného výboru dostali akcionári vopred, napriek tomu sa v rámci diskusie objavili viaceré návrhy, napríklad v súvislosti s vytváraním rezervného fondu na krytie starých i budúcich strát. Keďže však zástupcovia piatich budapeštianskych ústavov, zaangažovaných v sporiteľni, podporili navrhovanú koncepciu rovnako ako prezentované výsledky, diskusia nepriniesla významnejšie závery. A tak i z hospodárskeho výsledku za rok 1912 sa na staré záväzky odpísalo ďalších 190 000 K. Ďalší odpis vo výške 112 427 K súvisel s pokrytím poklesu kurzu cenných papierov, ktorých mala sporiteľňa na vlastnom účte za viac ako 3,5 milióna korún. Oba tieto najväčšie odpisy významne znížili dosiahnutý čistý zisk, ktorý napriek tomu dosiahol 252 889 K. Na základe stanov boli tieto prostriedky rozdelené do rôznych fondov a na odmeny pre členov správy ústavu. Do rezervného fondu smerovalo 55 000 K, ďalších 2400 K smerovalo na dobročinné ciele. Akcionárom vo forme dividend vyplatili celkovo 132 800 K, pričom na jednu akciu pripadlo 20 K. To bol v porovnaní s predošlým rokom znovu nárast o dve koruny, čo prítomní zhodnotili ako doklad úspešnej obchodnej politiky ústavu.¹⁰³

Začiatok prvej svetovej vojny znamenal pre vedenie Košickej sporiteľne pomerne náročné obdobie. Počiatočný odliv vkladov síce na rozdiel od mnohých iných menších finančných ústavov neohrozil významnejším spôsobom jej obchodovanie. Dostatočné rezervy, vysoký objem vkladov, a v neposlednom rade i spojenie s budapeštianskymi bankami jej poskytovali dostatok likvidity. Vážnejšie problémy sa však v ukázali postupne, v dlhodobejšom časovom horizonte. Vysoký počet padlých a zajatých živelov rodín, rastúca inflácia a všeobecný vojnový nedostatok obmedzovali možnosti podnikania. Dlhníci mali dostatok zdrojov na splácanie svojich starších záväzkov, o nové úvery už nebol väčší záujem. Stá-

¹⁰³ Közgyűlés. In *Felsőmagyarország*, 29, 1913, č. 16, s. 5. Celkovo bol v tomto období stav sporiteľne hodnotený ako uspokojivý. Ozdravný proces považovali jej predstavitelia za ukončený.

le zreteľnejší nadbytok voľných zdrojov bolo možné umiestňovať predovšetkým do dlhopisov vydávaných uhorskou vládou na financovanie vojnových operácií, nákupu nehnuteľností alebo zriadenia vlastných obchodných a tovarových oddelení.¹⁰⁴ Pokiaľ by vlastníkami sporiteľne boli miestni obchodníci, statkári a podnikatelia, ako to bolo až do roku 1907, pravdepodobne by sa výraznejšie v takýchto formách podnikania angažovala. Vzhľadom na to, že väčšinu jej akcií vlastnili budapeštianske banky, zotrvala predovšetkým pri klasických bankových transakciách. Z tých zaujímavejších možno spomenúť predovšetkým obchody s cennými papiermi, najmä uhorskými vojnovými dlhopismi, resp. zvýšenie základného kapitálu sporiteľne na dva milióny korún.

Pomerne zaujímavo sa vyvíjala obchodná činnosť počas posledného roku prvej svetovej vojny, ktorý významným spôsobom ovplyvnil hospodárenie Košickej sporiteľne. Stručné hodnotenia, ktoré zaznamenali v pravidelne publikovanej výročnej správe: „Obchodný rok 1918 možno označiť za pomerne priaznivý,“ toho veľa nepovie.¹⁰⁵ Celý obchodný rok pritom je potrebné rozdeliť do dvoch rozdielnych častí. Kým v priebehu prvej polovice ešte panoval pomerne čulý obchodný ruch a aj obrat pri obchodoch s nehnuteľnosťami bol ešte dosť živý, druhá polovica roka priniesla vzhľadom na celkovú neistotu utlmenie všetkých obchodov. Relatívny nadbytok peňazí medzi obyvateľstvom viedol skôr k splácaniu starých pôžičiek. Pri žiadostiach o nové úvery boli podnikatelia i obyvatelia veľmi zdržanliví. Neistota vyplývajúca z ďalšieho politického vývoja sa začala prejavovať stále výraznejšie. Klesajúci objem obchodov pritom znamenal pre sporiteľňu výrazný pokles príjmov. No aj napriek tomu, že rok 1918 bol v porovnaní s predošlým obchodným rokom hodnotený ako náročnejší, dosiahnuté výnosy umožnili nielen vytvoriť si rezervy pre odpisy strát zaznamenaných pri poklesoch kurzov cenných papierov, najmä vojnových uhorských dlhopisov. Tie vedenie sporiteľne uvádzalo v účtovných bilanciách už iba v hodnote 75 % ich pôvodnej nominálnej

¹⁰⁴ Možnosti podieľať sa na tzv. vojnovej konjunktúre v rokoch 1915-1916, keď sa vo viacerých odvetviach ekonomiky darilo podnikáť a obchodovať bez väčších ťažkostí a so zaujímavými výnosmi, zostali v tomto prípade využité iba v minimálnej miere. V podstate sa vedenie sporiteľne obmedzovalo iba na využitie polohy Košíc, ako centra rozsiahlejšieho poľnohospodárskeho regiónu, ktorý nebol priamo postihnutý vojnovými udalosťami. Ani nasadzovanie vojnových zajatcov však nedokázalo kompenzovať nedostatok pracovných síl, preto i v Uhorsku, ktoré považovali za obilnicu monarchie museli najprv zaviesť inštitút maximálnej výšky cien potravín. Od roku 1916, v niektorých regiónoch zasiahnutých vojnou už v priebehu roku 1915, museli zaviesť lístkový systém. To celkom prirodzene obmedzovalo aj príjmy Košickej sporiteľne zo spojení s mlynmi, liehovarmi, pivovarmi a konzervárňami, nachádzajúcimi sa v meste i jeho okolí.

¹⁰⁵ ANBS Bratislava. Fond Revízny odbor Ministerstva financií. Rudolf Gabriš – revízny komi-sár pre východné Slovensko. Korešpondencia 1920-1921. Kr. 2. Kassai Takarékpénztár Kassa. LXXIV. évi jelentés és zárszámadás az 1918. Üzletévről. Kassa : Nyomta a Kassai könyvnyomda és lapkiadó részvénytársaság, 1919.

hodnoty. Opätovne sa začal vytvárať zo zákona žiadaný penzijný fond na uspokojenie nárokov zamestnancov, ktorí v službách sporiteľne pracovali dostatočne dlho a splnili podmienky pre získanie dôchodku.¹⁰⁶

Nárast vkladov až na úroveň okolo 29,5 milióna korún spájalo vedenie sporiteľne predovšetkým s vojnovými udalosťami a celkovým nadbytkom peňazí medzi obyvateľstvom. Prijímanie vkladov bolo v tom čase paradoxne spájané s „... úrokovými obeťami...“, keďže takto získané prostriedky nebolo možné výhodne investovať. Vzhľadom na celkovú neistotu, rovnako ako kvôli potrebe plniť nielen prípadné požiadavky obyvateľstva, ale i viacerých menších finančných ústavov, ktoré si u Košickej sporiteľne ukladali svoje finančné prebytky, musela správa udržiavať v pokladni neustále pomerne vysokú hotovosť, čo do istej miery ešte viac obmedzovalo zárobkové možnosti sporiteľne.

No i napriek tomu, že celkové zhoršenie politických a hospodárskych pomerov v druhej polovici roku 1918 výrazne znížili zárobkové možnosti ústavu, čistý zisk vo výške 414 639,42 K predstavoval vzhľadom na situáciu pomerne solídny úspech. Umožnil, okrem dotácie penzijného fondu, štedro odmeňovať tiež členov správnej rady (38 992,48 K), dozorného výboru (3600 K) riaditeľa a úradníkov ústavu (38 247,74 K), resp. venovať na dobročinné účely 4000 K. Pre akcionárov vyhradili 260 000 K, pričom na každú z 10 000 vydaných akcií sa vyplácal výnos 26 K. Zvyšok zisku, celkovo 19 799,20 K, previedli na nový účet.¹⁰⁷

Publikovaná bilancia poskytovala pomerne priaznivý obraz o aktívach, pasívach i celkovom majetku ústavu. Pri akciovom kapitáli 2 milióny korún mala sporiteľňa v riadnom rezervnom fonde ďalších 1,85 milióna korún. V mimoriadnom rezervnom fonde a fonde určenom na pokrytie kurzových strát z cenných papierov zhromaždili ďalších 380 542,50 K. Okrem toho už v roku 1918 odpísali zo zisku práve na straty z uhorských vojnových dlhopisov už 50 593,96 K. Ústav disponoval aj dobrou štruktúrou vkladov, keď na vkladných knižkách s rôznou výpovednou lehotou si klienti uložili 21 495 973,50 K a na bežné účty 7 848 158,38 K. V hotovosti ústav držal 2,2 milióna korún, viac ako dva milióny tvorili investície do zmeniek a takmer tri milióny hypotekárne pôžičky klientom. Najväčšou položkou v majetku sporiteľne boli cenné papiere, ktorých mal ústav stále viac ako za 13,6 milióna korún. Trinástmiliónovú hranicu prekročili aj spravidla krátkodobé úvery, poskytnuté klientom na bežných účtoch.

¹⁰⁶ Do penzijnjej základiny smerovalo v roku 1918 zo zisku prvých 50 000 K. Bližšie ANBS Fond Revízny odbor Ministerstva financií. Rudolf Gabriš – revízny komsár pre východné Slovensko. Korešpondencia 1920 – 1921. Kr. 2. Kassai Takarékpénztár Kassa. LXXIV.évi jelentés és zárszámadás az 1918. Üzletévről. Kassa : Nyomta a Kassai könyvnyomda és lapkiadó részvénytásaság, 1919.

¹⁰⁷ ANBS Bratislava. Fond Revízny odbor Ministerstva financií. Rudolf Gabriš – revízny komsár pre východné Slovensko. Korešpondencia 1920-1921. Kr. 2. Kassai Takarékpénztár Kassa. LXXIV. évi jelentés és zárszámadás az 1918. Üzletévről. Kassa : Nyomta a Kassai könyvnyomda és lapkiadó részvénytásaság, 1919.

Posledná tradičná výročná správa nezaznamenala ani významnejšie zmeny v správnej či dozornej rade. Na čele ústavu stál ako predseda správnej rady v roku 1918 stále László Szalay, župan Abovsko-turnianskej stolice a mesta Košíc. Už nasledujúci rok však začal novú etapu v existencii i obchodnej činnosti ústavu, ktorá sa zásadným spôsobom odlišovala od éry Rakúsko-Uhorska.

Záver

Košická sporiteľňa zohrala pri zrode moderného bankovníctva na východe Slovenska veľmi dôležitú, aj keď stále nie celkom docenenú úlohu. Rovnako je málo preskúmaná jej úloha pri budovaní priemyslu, obchodu a celkovo podnikania v Košiciach v mimoriadne dôležitom období druhej polovice 19. storočia. Prezentovaný text sa usiloval priblížiť iba jednu zo zaujímavých kapitol jej existencie, resp. jej faktický zánik ako samostatného regionálneho finančného ústavu v roku 1907 – 1908. Podobný osud, najmä v priebehu prvej polovice 20. storočia, dobrovoľne či nedobrovoľne postihol desiatky či dokonca stovky finančných ústavov na území dnešného Slovenska. V tomto prípade však išlo o výnimočný, veľký a tradične akceptovaný ústav. Žiaľ, napriek našej snahe jednoznačne odpovedať na prezentované otázky spojené s jeho zánikom, sa nám celkom uspokojivý záver nepodarilo nájsť.

Po vzniku Československej republiky a po prijatí tzv. sporiteľničného zákona č. 302/1920 sb. z. a n. bolo v roku 1921 vedenie sporiteľne nútené zmeniť názov spoločnosti na Košická vkladná banka, Košice, ktorý bol však už o rok neskôr upravený na nový názov Košická banka. V nových pomeroch si pritom zachovala dobré meno i početnú klientelu. Pomerne úspešne prekonala aj povojnovú hospodársku krízu. I sanačná akcia, ktorá zachraňovala mnohé finančné inštitúcie v Československu pred zánikom, sa samotnej Košickej sporiteľne, resp. už Košickej banky dotkla iba v malej miere. Ako sa v hodnotení jej stavu uvádza: „... Straty sú kryté verejnými i skrytými rezervami. Dobre prosperuje. Dane asi 300 000 Kč, budú odpustené.“¹⁰⁸ Dvadsiate, tridsiate i štyridsiate roky 20. storočia znamenali pre tento ústav, ale i hospodársky život Košíc a celého východného Slovenska zaujímavé, no súčasne veľmi komplikované obdobie. Zásadným spôsobom sa odlišujúce od situácie a pomerov v rakúsko-uhorskej monarchii. Samotná Košická sporiteľňa prešla vzhľadom na politické, hospodárske i spoločenské zmeny ešte niekoľkými transformáciami. Menil sa jej názov, vlastníci i organizačná štruktúra. No na tom, že bola prvým súkromným finančným ústavom v priestore východného Slovenska, ktorý tu otvoril novú formu podnikania, to nič nemení.

¹⁰⁸ FALTUS, J. *Povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921 – 1923 v Československu. (Priemysel a peňažníctvo)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966, s. 256 – 257. Väčšina finančných ústavov sa nachádzala v podstatne horšej situácii, pričom častým riešením bola fúzia so silnejšími bankami, alebo likvidácia.

PRAHA AKO CENTRUM SPOLKOVEJ ČINNOSTI Z POHĽADU LEGISLATÍVY A PÔSOBNIE SLOVENSKEHO SPOLKU DETVAN V PRAHE DO PRVEJ SVETOVEJ VOJNY

Lukáš Hedmeg

HEDMEG, Lukáš. Prague as the centre of association activity from the point of view of legislation and the activity of the Slovak Association Detvan in Prague by the First World War. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 85 – 96.

During the 19th century, the city of Prague created one of the most suitable environments for the origin and development of rich association life in the Habsburg Monarchy. After the Austro-Hungarian Compromise and establishing dualistic state system, there was more and more stronger tendency to the different political, social and economic development between both parts of the monarchy. The paper focuses on the development of association legislation within the Habsburg Monarchy and later Cisleithania in connection with cultivation of student's association life in Prague. The special focus is given to relationships between Prague (The Czech Vice-regency and Police Headquarters) and the Slovak Association Detvan, which acted in the capital city and united Slovak intelligence studying at Prague secondary schools and colleges. During its pre-war activity, the Association Detvan preserved the wide net of contacts with Czech as well as foreign Slovak associations.

Key words: Prague. The Association Detvan. The Association Tatran. The Slovak Association in Budapest. The Czecho-Slavonic Union. The Austro-Hungarian Empire. Cisleithania.

Potreba spolčovať sa, vytvárať viac či menej koherentné, vnútorne do rôznej miery organizované a hierarchizované celky a spoločenstvá je človeku prirodzene vlastná. Túto tendenciu môžeme v ľudských dejinách pozorovať prakticky v každej historickej epoche, pravda s rôznou formou a obsahom. Tak ako v iných častiach Európy, aj v historicko-geografickom priestore habsburskej monarchie, vznikala počnúc 18. storočím potreba zákonne ošetriť a v konečnom dôsledku hlavne dostať pod kontrolu rodiači sa spolkový¹ život. Nedôvera a podozrenie z potencionálne protištátnej činnosti donútili štátny aparát na čele s monarchom sa týmto fenoménom zaoberať. Postupne sa ukázala nutnosť vytvoriť efektívny

---

¹ Spolek, v mluvě obecné výraz povšechný, kterým se rozumějí rozličné formy sdružení. V technickém (právním) slova smysle rozumí se však spolkem (něm. Verein) jen taková forma sdružení, kde soubor jednotlivců (členů spolku) tvoří nový subjekt právní, t. zv. právnickou osobu. Bližšie: Kolektív autorov. *Ottov slovník náučný, XXIII. Schlossar – Starowolski*. Praha : J. Otto., heslo Praha, 1905, s. 893 – 895.

legislatívny rámec, ktorý by kontroloval tak vznikanie spolkov, ako aj ich obsahovú náplň.

Zdlhavý proces tvorby spolkovej legislatívy v podmienkach habsburskej monarchie si so sebou niesol viacero špecifik, akými bol jej mnohonárodnostný a multikonfesionálny charakter, či značné sociálne a ekonomické rozdiely medzi jej jednotlivými geopolitickými časťami. Pre bližšie pochopenie pravidiel a zákonitostí, ktorými sa sledovaná problematika – spolkový život v Prahe so zreteľom na študentské spolky a slovenský spolok Detvan v rokoch 1867 – 1918 musela riadiť, prinášame stručný exkurz o pôvode a vývoji spolkovej legislatívy.

Rataj a Ratajová píše, že prvé dve vyhlášky obmedzujúce spolkové aktivity boli vydané v rokoch 1754 a 1756, kedy „bola proklamovaná zásada, že bez povolenia panovníka nie je možné založiť žiadny spolok.“² Do roku 1843 vyšlo viacero predpisov, ktoré buď zakazovali, alebo upravovali niektorý z aspektov spolkovej činnosti a všimli si len istý typ spolkov. O tejto snahe Rataj a Ratajová konštatujú, že bola „značne živelná, chaotická a vykazovala znaky improvizovanej reakcie na spontánny vývoj spoločnosti.“³

Eva Drašarová vo svojom príspevku *Štát, spolek a spolčování* za hlavné novum prvého spolkového zákona v rámci habsburskej monarchie, ktorý bol vydaný 5. novembra 1843 považuje nutnosť zvláštneho povolenia štátnej správy na zriadenie samotného spolku. „Svolení nejvyšší, tedy císařského majestátu, se vyžadovalo v případě spolků pro vědu a umění, pro rozvoj zemědělství a průmyslu, ku provozování železnic a paroplavby, pro provoz, zaopatřovacích a rentovních ústavů a spořitelén. Spojená dvorská kancelář udělovala povolení ke zřízení spolků, jejichž působnost zasahovala do správního území více zemských úřadů, nebo jejichž podnikatelský fond byl založen zcela nebo zčásti na akciích. Povolování ostatních spolků zajišťovaly příslušné zemské úřady.“⁴ V prípade českých zemí to bolo gubernium.

Mierne liberálnejší postoj k nepolitickým spolkom, ktorý zavádzal cisársky patent tzv. dočasným spolkovým zákonom zo 17. marca 1849,⁵ bol po odznení

² RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana. Úvodní studie. In *Pražské spolky*. Laštovka, M. a kol. Praha : Scriptorium, 1998, s. 9.

³ RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana. Úvodní studie. In *Pražské spolky*. Laštovka, M. a kol. Praha : Scriptorium, 1998, s. 9.

⁴ DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. In *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 1. Praha : Národní archiv, 1993, s. 154.

⁵ Dočasný spolkový zákon povoľoval zakladanie nepolitických spolkov bez nutnosti povolenia od štátnych úradov. Jediná povinnosť, ktorú im ukladal bola povinnosť ohlásiť do 14 dní pred začatím činnosti predstavenému okresnému úradu a obecnému predstavenému v sídle spolku vytvorenie výboru a predložiť platné a schválené stanovy. Spolkom politickým bola uložená taktiež ohlasovacia povinnosť, a teda o každom ich zasadnutí musel byť informovaný príslušný bezpečnostný úrad, no ich činnosť nesmela zasahovať do právomocí výkonnej či zákonodarnej moci. Bližšie: RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana. Úvodní studie. In *Pražské spolky*. Laštovka, M. a kol. Praha : Scriptorium, 1998, s. 11.

revolučnej vlny 1848 – 1849 zastavený. Desiatročie trvajúci Bachov absolutizmus,⁶ ktorý sa opieral o silvestrovské patenty,⁷ ktoré priamo zrušili právo spolčovania sa, ukončil obdobie zdanlivej demokratizácie aj v spolkovom živote v habsburskej monarchii. Napr. študentské spolky boli buď zakazované úplne, alebo možnosť začlenenia do nich bola obmedzovaná. Tento negatívny socio-politický vývoj smerom k obnoveniu policajného systému spečatilo vydanie neslávne známeho spolkového zákona z 26. novembra 1852 č. 253/1852 ř. z.⁸ Ten sa svojou formuláciou zväčša vracal ku zákonu z roku 1843, hoci spolky politické neboli povolené vôbec a vzťahoval sa na všetky druhy spolkov na celom území monarchie.

K zlepšeniu situácie v rámci spolkového života pre západnú časť habsburskej monarchie dochádza až po jej transformácii na Rakúsko-Uhorsko v roku 1867.⁹ Nový spolkový zákon *O práve spolčovacím*¹⁰ z 15. novembra 1867 č. 134/1867 ř. z.,¹¹ sa stal dôležitou a determinujúcou právnou normou pre spolkový život v českých krajinách až do rozpadu Rakúsko-Uhorska. Zákon obsahoval tri základné oddiely:

1. O spolecích vůbec.
2. O spolecích politických.
3. Ustanovení trestní a závěrečná.

Tie sa prirodzene ďalej delili na jednotlivé paragrafy. Opätovne ním bola napr. zavedená ohlasovacia činnosť, teda spolok musel oznámiť svoj vznik, účel, sídlo, spôsob fungovania, názov riadiacich orgánov, pôvod finančných prostriedkov na fungovanie spolku a pod., zemskému politickému úradu, čo bolo v prípade

⁶ Alexander von Bach sa narodil 4. januára 1813, Loosdorf, zomrel 13. septembra 1893, Unterwaltersdorf. Rakúsky politik zastávajúci posty ministra spravodlivosti (1848 – 1849) a ministra vnútra (1849 – 1859) Rakúskeho cisárstva. Bol hlavným predstaviteľom neoabsolutistického spôsobu vlády v habsburskej monarchii počas vlády Františka Jozefa I., ktorý po ňom dostal aj pomenovanie – Bachov absolutizmus (1849 – 1859). Po svojom odstúpení pôsobil ako veľvyslanec pri pápežskej kúrii (1859 – 1867). Bližšie: VOŠAHLÍKOVÁ, P. a kol. *Biografický slovník českých zemí: 2. sešit: B-Bař*. Praha : Libri, 2005, s. 172.

⁷ Silvestrovské patenty sú súbory dvoch patentov a jedného kabinetného listu z 31. februára 1851 (zákony č. 2-4/1852 r. z.), ktorými František Jozef I. legalizoval rakúsky neoabsolutizmus. Patenty negovali oktrojovanú ústavu z marca 1849 a potvrdzovali zrušenie poddanstva z roku 1848. Bližšie: ADAMOVIČ, Karolína – SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeňek, 2010, s. 268 – 270.

⁸ Dostupný online: http://spolky.profitux.cz/zakony/z_1852c.html

⁹ KONTLER, L. *Ďejiny Maďarska*. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011. 605 s.

¹⁰ Bližšie: VESELÁ, Renata. Poznámky ke studiu spolkového zákona č. 134/1687 ř. z. In *Aktuální otázky českého a československého konstitucionalismu. Sborník příspěvků z vědecké konference věnované prof. JUDr. Bohumilu Baxovi*. Brno : Masarykova univerzita, 1993, s. 283 – 286.

¹¹ Dostupný online: http://spolky.profitux.cz/zakony/z_1867c.html

českých krajín České c. k. miestodržiteľstvo,¹² a predložiť stanovy v piatich exemplároch (§4 a §5). Ak nebol spolok v následnej lehote štyroch týždňov zakázaný, bol de facto povolený (§6 a §7). V prípade, že spolok oboznamoval svojich členov s hociktorým aspektom svojej činnosti formou správ, zákon požadoval tieto správy zasielať na príslušný úrad v troch exemplároch (§13). Nový zákon upravoval aj nutnosť ohlasovania všetkých plánovaných zhromaždení spolkov na 24 hodín dopredu (§15) a vyhradzoval si právo vysielat' na stretnutia úradných splnomocnencov, ktorí stretnutia pozorovali, dokumentovali a spätne podávali úradom správy (§18). Taktiež znovu povoľoval existenciu politických spolkov, ale vylučoval z nich cudzincov, ženy a neplnoleté osoby (§30). Ako poistku voči kultivácii širšej siete kontaktov s inými, (aj) politickými spolkami, zákon zakazoval ich vzájomnú korešpondenciu či vysielanie delegátov a tiež zakazoval možnosť byť členom v predstavenstve viac než jedného politického spolku (§33). Zákon samotný, hoci akokoľvek na danú dobu pokrokový, platil len v západnej časti krajiny – Predlitavsku, keďže dualizmus zaručoval existenciu samostatného zákonodarstva pre obe časti federácie, a to až do jej rozpadu na konci prvej svetovej vojny.¹³

Spolková činnosť v Prahe,¹⁴ vychádzajúc zo zákona č. 134/1867 ř. z. bola teda v kompetencii primárne dvoch úradov a tými boli České c. k. miestodržiteľstvo a Pražské policajné riaditeľstvo, ktoré v najväčšej miere spracúvali spolkovú agendu. Tretím úradom, s ktorým tieto spolky prichádzali do kontaktu bola Centrálna c. k. štatistická komisia, ktorá vznikla ešte v roku 1866.¹⁵ Komisia priniesla efektívnejšie zvládanie spolkovej agendy, ktorá dovtedy bezvýsledne zahlcovala centrálné úrady bez produkovania vitálnych informácií o stave spolkového života. Vďaka jej pôsobeniu dochádza k všeobecnej centralizácii spolkovej evidencie. Komisia založila kataster spolkov, ktorý aj ďalej viedla. Vôbec prvýkrát bolo možné sa z jedného zdroja dozvedieť názov, sídlo spolku, meno predsedu, jeho

¹² c. k. – cisársko-kráľovské Bližšie: HODÍK, M. *Encyklopedie pro milovníky Švejka s mnoha vyobrazeními*. 1. vyd. Praha : Academia, 1998, s. 46 – 47.

¹³ K rozpadu Rakúsko-Uhorska oficiálne dochádza 31. 10. 1918.

¹⁴ Praha (nem. *Prag*, lat. a ital. *Praga*, franc. a angl. *Prague*), kráľ. hlavné mesto kráľ. Českého, co do lidnatosti tretie mesto Rakousko-Uherska a druhé v predlitavské jeho polovici. Zemepisná poloha Prahy v samom srdci Čech a na veleprízivnom mieste vodní jejich siete predurčuje ji za metropolí českou a vystihuje již oředem vysoký její význam dějinný, kulturní i hospodářský. Bližšie: Kolektív autorov. *Ottov slovník naučný, XX. Pohora – Q.v.* Praha : J. Otto., heslo Praha, 1903. s. 397 – 529.

¹⁵ Výnos štátneho ministerstva z 13. 12. 1866 č. 9 359, In Státní ústřední archiv v Praze (SÚA Praha), fond České místodržitelství 18561883, sign. 30/1/28, kartón č. 1230; doplnené výnosom ministerstva vnútra č. 1 307 z 13. 4. 1868. Bližšie: DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. In *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. 1. Praha : Národní archiv, 1993, s. 177.

zástupcu, datáciu vzniku, zániku a účel spolku. Prvý kataster ďalej obsahoval informácie o veľkosti členskej základne, jeho majetku a prípadných akciách spolku či filiálkach. Každý novozałożený spolok dostával spolu s povolením (neskôr len revidovanými stanovami) aj štatistický dotazník, čo dopomáhalo v aktualizácii katastru.¹⁶

Rataja a Ratajová poznamenávajú, že hoci sa táto pôvodná evidencia nezachovala, bola v roku 1895 pretransformovaná do tzv. *Spolkového katastra*.¹⁷ Tento pre nás základný archívno-informačný a evidenčný zdroj o existencii jednotlivých spolkov nachádzajúci sa v *Archíve hlavného mesta Prahy* bol vedený v rokoch 1895 – 1945 pražským policajným riaditeľstvom a definitívne bol uzavretý až v roku 1966. Kataster má celkovo 68 kníh a obsahuje 18 070 zápisov, pričom každý z nich reprezentuje jeden spolok pôsobiaci na území mesta Praha.

Na základe týchto záznamov si môžeme vytvoriť približný obraz o sume informácií, ktoré kataster v rámci jednotlivých spolkov akumuloval. Nachádzajú sa tu údaje o založení a zániku jednotlivých spolkov, mená zakladajúcich členov, mená predsedov či jednatelov v chronologickom slede. Prístupné sú často aj výpisky z úradných výnosov o schválení spolkových stanov, prípadne o ich revíziách. Užitočné pre rýchlu všeobecnú charakterizáciu spolku sú aj výňatky zo spolkových stanov, väčšinou obsahujúce účel spolku, charakterizáciu jeho členskej základne či ciele, ktoré má spolok vytýčené. Pre ilustráciu nižšie príkladáme prevzatú a zostrúchnenú tabuľku¹⁸ so signatúrami a typmi jednotlivých pražských spolkov.¹⁹

---

¹⁶ DRAŠAROVÁ, Eva. Stát, spolek a spolčování. In *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archívu v Praze*. 1. Praha : Národní archiv, 1993, s.162.

¹⁷ Spolkový kataster je dostupný aj online v rámci archívneho katalógu Archívu hlavného mesta Prahy: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica>

¹⁸ RATAJ, Tomáš – RATAJOVÁ, Jana. Úvodní studie. In *Pražské spolky*. Laštkovka, M. a kol. Praha : Scriptorium, 1998, s. 26.

¹⁹ Tabuľka obsahuje signatúry v rozsahu I. – XXII., pričom z nej boli úmyselne vynechané posledné tri signatúry (XXIII. – XXV.), keďže tie boli doplnené až v rokoch 1930 (sign. XXIII.), 1939 (sign. XXIV.) a 1945 (sign. XXV) a nachádzajú sa už nad hornou časovou hranicou skúmanej problematiky.

Signatúry typov spolkov	Typy spolkov
I.	Náboženské
II.	Dobročinné a humanitné
III.	Podporné
IV.	Poisťovacie
V.	Pohrebné
VI.	Bankové, záložňové a úverové
VII.	Poľnohospodárske, lesnícke a skrášľovacie
VIII.	Pre obchod, živnosť a priemysel
IX.	Múzejné, umelecké a vedecké
X.	Študentské
XI.	Ochotnícke, čitateľské a zábavné
XII.	Spevácke a hudobné
XIII.	Telocvičné
XIV.	Športové
XV.	Vojenských vyslúžilcov
XVI.	Hasičské
XVII.	Poisťovacie
XVIII.	Akciové spoločnosti
XIX.	Výherné
XX.	Robotnícke, odborné a vzdelávacie
XXI.	Politické
XXII.	Rôzne

Jednou z kategórií, ktoré spolkový kataster rozpoznával boli spolky študentské. Môžeme skonštatovať, že tendencia pražského študentstva k spolčovaniu v priebehu 2. polovice 19. storočia bola veľmi markantná. Tento fakt nie je vôbec prekvapivý, vzhľadom na to, že mesto Praha malo v čase vydania už spomínaného spolkového zákona č. 134/1867 ř. z. za sebou stáročnú tradíciu študentstva, ktoré navštevovalo viacero škôl s už vtedy zvučnými menami. Za všetky spomenieme slávnú Karlo-Ferdinandскую univerzitu, dnešnú Univerzitu Karlovu, či Český Polytechnický ústav, od roku 1879 pod názvom Česká škola technická, dnešné České vysoké učení technické (ČVÚT).

Existencia mnohých neoficiálnych študentských spolkov v Prahe je potvrdená či predpokladaná už v prvej polovici 19. storočia, no až od roku 1867 mohlo byť prístupné k ich legalizácii v medziach zákonodarstva. Takýmto spôsobom sa ustanovilo mnoho českých študentských spolkov, ako napr. Spolek českých mediců (X/2 – 1868), Spolek českých právníků Všehrd (X/3 – 1868) či Historický klub (X/10 – 1872). Vzhľadom na silný nemecký element v Prahe bolo založených aj niekoľko nemeckých spolkov, ako napr. Austria (X/9 – 1871) či Albia (X/17 –

1786) a ďalšie. Celkovo eviduje spolkový kataster úctyhodných 491 študentských spolkov pod signatúrou „X“.

Mesto Praha vo všeobecnosti vytváralo relatívne benevolentné ovzdušie pre bohatú spolkovú činnosť, študentské spolky, samozrejme, nevynímajúc. To bolo v prvom rade determinované všeobecnou politicko-spoločenskou atmosférou v krajine. Tá bola medzi jednotlivými časťami habsburskej monarchie značne rozdielna. Významným medzníkom bolo uzákonenie tzv. „Decembrovej ústavy“ 21. decembra 1867 ako reakcia na „Rakúsko-uhorské vyrovnanie“,²⁰ ktoré bolo dokonané 29. mája 1867. Zložitý politický vývoj tohto mnohonárodnostného štátu a následné uzákonenie federácie (reálnej únie) do podoby Rakúsko-Uhorska len potvrdil tendenciu k ich rozdielnemu vývoju. Dušan Kováč o tom píše: „Dualizmus oddelil českú spoločnosť od slovenskej aj vnútroštátnou hranicou. Jedna monarchia, ale fakticky dva štáty s rozdielnym vnútorným režimom. [...] V podmienkach, ktoré nastolil dualizmus, sa české krajiny a Slovensko od seba vzdalujú. Politicky, ekonomicky, úrovňou národného hnutia i jeho mohutnosťou.“²¹

V týchto nových politicko-sociálnych podmienkach čelili Slováci v Uhorsku (Zalitavsku) na prelome 19. a 20. storočia stále sa zhoršujúcej národnostnej situácii a útlaku zo strany uhorských vládnucich kruhov. Tie, v súlade s ideou (fiktívneho) jednotného uhorského (maďarského) národa kontinuálne okliešťovali možnosti študentov slovenskej národnosti študovať v rodnej reči. Situácia sa zhoršila až natoľko, že v rokoch 1874 – 1875 bola zavretá Matica slovenská a tri gymnáziá v Uhorsku s vyučovacím jazykom slovenským.²² Po týchto udalostiach sa slovenčina kontinuálne vytráca aj z ostatných základných a stredných škôl a je tvrdo nahradzovaná maďarčinou, čím sa slovenské národné školstvo ocitá v postupnom rozvrate.

Zatiaľ čo v Zalitavsku uhorská vláda začala vyvíjať snahu o maďarizáciu – jazykovú a kultúrnu asimiláciu nemaďarských národov za účelom integrácie všetkých obyvateľov do národného štátu Maďarov, situácia v Predlitavsku bola odlišná. V rámci rakúskej časti monarchie, v porovnaní so Zalitavskom, môžeme všeobecne badať výraznejšie snahy o postupnú demokratizáciu a liberalizáciu spoločnosti a väčšiu mieru slobody v rozvoji kultúry a jazykov jednotlivých národov, hlavne Čechov. Aj keď bola národnostná (etnická) otázka páličivým problémom aj tu,

---

²⁰ Bližšie: MESÁROŠ, Július – HAPÁK, Pavel. Rakúsko-maďarské vyrovnanie. In *Dejiny Slovenska III: (od roku 1848 do konca 19. storočia)*. Podrimavský, M. ed. Bratislava : Veda, 1992, s. 514 – 518.

²¹ KOVÁČ, D. *Slováci – Česi – Dejiny*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1997, s. 51.

²² Matica slovenská 4. 8. 1863 – 6. 4. 1875, Osemročné slovenské evanjelické gymnázium vo Veľkej Revúcej 16. 9. 1862 – 20. 8. 1874, Nižšie slovenské evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom Sv. Martine 23. 9. 1866 – 31. 1. 1875, Slovenské katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom 3. 10. 1869 – 30. 12. 1874.

mali Česi omnoho širšie možnosti v uplatňovaní svojich jazykových, kultúrnych a vzdelanostných požiadaviek.

Kontinuálne sa zhoršujúce národnostné postavenie Slovákov v Uhorsku výraznou mierou prispelo k stále častejšej migrácii slovenských študentov na zahraničné stredné a vysoké školy. Jedným z pomerne bežných prostriedkov ako znemožniť slovenským študentom z národne uvedomelých rodín študovať na uhorských školách bolo obvinenie z panslavizmu, ktorý bol podľa uhorského práva trestným činom rozrušujúcim jednotu Uhorska. Ako dobovo logická možnosť, pre takmer neexistujúcu jazykovú bariéru a príslušnosť do rovnakého štátneho útvaru, sa javili české krajiny s ich najväčším mestom, Prahou. Práve v Prahe došlo 28. februára 1882 k rozdeleniu dovtedajšej Karlo-Ferdinandovej univerzity, na jej nemeckú a českú časť.²³ Možnosť študovať v príbuznom, českom jazyku, bola v porovnaní s podmienkami v Uhorsku pochopiteľne príťažlivejšia, čo spôsobilo postupný nárast slovenského študentstva v Prahe.

Aj vďaka tomuto vývoju vzniká 15. marca 1882 v Prahe, v miestnosti kaviarne starej „Slávie“, slovenský spolok Detvan.²⁴ Ustanovil sa konaním svojej prvej valnej hromady z iniciatívy hrstky slovenských študentov. Boli na nej zvolení aj historicky prví funkcionári spolku.²⁵ Predtým než mohol spolok zorganizovať svoju prvú valnú hromadu, musela byť intencia o jeho založení s plným znením stanov v piatich exemplároch odovzdaná Českému c. k. miestodržiteľstvu podľa §4 a §5 zákona č. 134/1867 ř. z. Stanovy spolku nám prezrádzajú, že: „Cieľom spolku je sústreďovať inteligentných Slovákov v Prahe sa združujúcich ku vzájomnému vzdelávaniu a zabávaniu sa. Cieľ ten dosiahne sa: a). založením a opatrovaním knižnice k potrebám členov spolku, b). čítaním časopisov, ktoré spolok obstaráva, c). zábavno-poučnými prednáškami v zasadnutiach, d). poriadaním zábav.“²⁶ Následné povolenie bolo spolku Detvan udelené prípisom z 13. marca 1882, odvolávajúc sa na rozhodnutie českého miestodržiteľstva takto: „*Veleslavné místodržitelství nezakázalo zřízení se spolku pod názvem: Slovenský spolek „Detvan“ v Praze na základě předložených stanov... Přeje li si spolek osvědčení svého právní-*

²³ Bližšie: HAVRÁNEK, J. (ed.). *Dějiny Univerzity Karlovy III. (1802 – 1918)*. Praha : Karolinum, 1997. 390 s.

²⁴ Slovenský spolok Detvan sa nachádza v rámci spolkového katastra pod signatúrou X/0028, dostupné online: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=ED0A40B-42D3411E0823D00166F1163D4>

²⁵ Predsedom sa stal Jaroslav Vlček, podpredsedom a pokladníkom Pavel Kramár, jednatelom Cyril Ursíny, zapisovateľ a knihovník Pavel Socháň. Ustav dějin a archiv Univerzity Karlovy (ÚDAUK) Praha, fond Všestudentsky archiv (VSA), kartón č. B 319, materiály k spolku Detvan. Zápisnica z prvej valnej hromady 15. 3. 1882.

²⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A 335, materiály k spolku Detvan. Stanovy spolku Detvan 1882.

ho trvání necht' za to žádá dle ustanovení §9 zákona o právu spolčovacím...²⁷ a zároveň upozorňuje predstaviteľov spolku, aby im spätne zaslali priložený formulár pre už spomínanú c. k. štatistickú komisiu. Taktiež zdôrazňujú povinnosť spolku zasielať spätne výročné správy o ich činnosti. Korešpondenciu s oboma pražskými úradmi viedol spolok Detvan prakticky po celú dobu svojej existencie.²⁸ Za pravdepodobne najdôležitejšie úradné jednanie, ktoré viedol spolok s týmito úradmi boli žiadosti o zmenu stanov, ktoré Detvan menil trikrát.²⁹ Vzhľadom na to, že činnosť spolku musela byť v presnom súlade s jeho stanovami, bolo nutné, aby boli s vyvíjajúcim sa spolkom korigované. Všeobecná úradná formulácia vo väčšine týchto žiadostí znela približne: „*Slavné c.k. místodržitelství!... dovoluji si jménem slovenského spolku Detvan předložiti stanovy, které valnou hromadou spolku..opraveny a přijaty byly, ku laskavému schválení a dovolení, by „Detvan“ dle těchto opravených stanov svůj život řídití mohl.*“³⁰

Spolok musel, ako mu to zákon 134/1867 ř. z. nariaďoval v §15 ohlasovať všetky svoje stretnutia minimálne 24 hodín vopred. Zvyčajná formulácia znela napr.: „*Slovenský spolok „Detvan“ má v sobotu dne 4. unora 1888 mimořádnou valnou hromadu v místnosti své v hostinci p. Jeřábka v Ječné ulici o 7. h. večer. Program: 1. Čtení protokolu, 2. Volby a) knihovníka, b) zapisovatele, 3. Zpráva o usnesení se výboru.*“³¹ Je potrebné podotknúť, že jednatelia spolku, ktorí mali na starosti úradné záležitosti a všeobecne spolkovú agendu navonok, si svoju ohlasovaciu povinnosť plnili mimoriadne svedomito. V celej zachovanej spolkovej agende zaslanej Policajnému riaditeľstvu sa nachádza len jedno upozornenie na nedodržanie ohlasovacej povinnosti. Píše sa v ňom: „*Vzhledem k okolnosti že ctěný spolek oznámil zde teprve dne 26. června 1914 konání členské schůze na den 25. června 1914 v 8. hod. večer v místnosti Československé Jednoty, vyzývám ct. spolek aby za účelem uvarování se trestních následků na příště vždy schůze ve lhůte zákonem stanovené sem oznámil.*“³² Svedomité dodržiavanie všetkých zákonných nariadení spolkom malo však aj iné odôvodnenie, než len úctu k predlitavskému zákonodarstvu. Už od vzniku spolku v roku 1882 bola jeho činnosť pod drobnohľadom uhorskej

²⁷ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. B 522, materiály k spolku Detvan. List Policajného riaditeľstva spolku Detvan 13. 3. 1882.

²⁸ Slovenský spolok Detvan fungoval v predvojnovom období v rokoch 1882 – 1914.

²⁹ Stanovy spolku Detvan v Prahe boli revidované v rokoch 1885, 1889 a 1903.

³⁰ Národní archiv (NA), Praha, fond České místodržitelství (ČM), kartón KA 3909, sign. CM 1884 – 1900, 30-41-2, materiály k spolku Detvan. Žiadosť o zmenu stanov 23. 4. 1889.

³¹ NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha I – prezídium (PP) 1888 – 1892, kartón č. 1221, sign. V14/8, materiály k spolku Detvan. Oznámenie o konaní schôdze zo dňa 4. 2. 1888.

³² NA Praha, fond Policejní ředitelství Praha I – prezídium (PP) 1908 – 1915, kartón č. 2506, sign. V15/50, materiály k spolku Detvan. Pokarhanie od Policajného riaditeľstva spolku Detvan v Prahe 27. 7. 1914.

vlády, keďže sa obávala, že na jeho pôde bude vyvíjaná protištátna činnosť. Vzhľadom na absenciu svojej jurisdikcie v Predlitavsku sa jej ale nepodarilo činnosť Detvana významne obmedziť, čo sa snažila kompenzovať aspoň zákazom udržiavania kontaktov so spolkom Detvan platiacim pre študentov na školách v Uhorsku. O odhalení korešpondencie slovenských študentov študujúcich na evanjelických stredných školách v Uhorsku s členmi spolku Detvan a následnom zákaze kontaktov píše básnik Július Botto: „*Maďarónski profesori prišli týmto literárnym korešpondenciám pri inkvizíciách na stopu. Uhorský štátny sekretár na ministerstve kultu, Gedeon Tanárky, napísal teda 14. mája 1882 pod číslom 1445 superintendentom Gedulymu, Czékusovi a Seberinymu prípis, v ktorom ich uvedomil o založení spolku. A keďže spolok rozprestrel vraj svoje národnostné agitácie i na ev. školy v Uhorsku, vyzval ich, aby pripojenie sa k pražskému spolku Detvan alebo akýkoľvek styk s ním na stredných a vysokých školách svojho dištriktu ihneď čo najprísnejšie zakázali, vôbec svoju najbedlivejšiu pozornosť na to zamerali, aby študujúca mládež bola v prípade potreby i použitím najprísnejších prostriedkov pred vplyvom tohto panslávskeho búrenia zachránená. Senát kráľovskej právnickej akadémie v Prešporuku dal toto nariadenie vyvesiť na čiernu tabuľu s výzvou, aby sa nik neopovážal písať si s členmi spolku Detvan.*“³³ Jedno z mála opatrení, ktoré si od rakúskej strany uhorská vláda ale vymohla bolo posielanie policajných komisárov na stretnutia spolku, čo im legálne aj umožňoval §18 spolkového zákona. Tieto policajné správy boli väčšinou písané v nemčine a obsahovali podrobný prepis toho, čo sa na jednotlivých schôdzach odohrávalo vrátane reakcií a pokrikov členov spolku. Ohlasovacia povinnosť sa ďalej ešte vzťahovala na každoročnú voľbu spolkových funkcionárov (predseda, jednatel, knihovník, archivár atď.) a konanie záujmových prednášok s ich presným názvom a zameraním. Všeobecná formulácia znela napr.: „*Slovenský spolek „Detvan“ v Praze oznamuje konání veřejné přednášky dne 18. března 1914 o 8. hodině večerní v místnosti Ústředního spolku českých žen v Praze II. ve Spálené ulici č. 34 s pořadem: O lidovém umění slovenském.*“³⁴

Slovenský spolek Detvan počnúc prvým rokom svojej existencie nadviazal pomerne čulé kontakty s viacerými študentskými spolkami tak českými, ako aj zahraničnými. Jedným zo zahraničných spolkov Slovákov bol aj spolek Tatran, v ktorom sa od svojho založenia v roku 1867³⁵ aktivizovali slovenskí študenti študujúci vo Viedni. Vo svojom prvom liste spolku Detvan predstaviteľa Tatrana píše: „*Drahí bratia, úprimne želáme, aby spolky naše, Detvan a Tatran, páskou*

³³ BOTTO, J. *Slováci. Vývin ich národného povedomia. Dejepisný náskres. Sväzok II.* 2. vyd. Turčiansky sv. Martin : Nákladom Knihotlačiarkeho účastinárskeho spolku, 1923, s. 67.

³⁴ NA Praha, fond PP 1908 – 1915, kartón č. 2506, sign. V15/50, materiály k spolku Detvan. Oznámenie o konaní prednášky 18. 3. 1914.

³⁵ Bližšie: HUDEK, A. Viedenský študentský spolek „Tatran“ ako miesto formovania slovenskej vedeckej a politickej elity. In *Historické štúdie*. Vol. 47. Bratislava : Veda, 2013, s. 207 – 222.

*bratstva spojené a horlivosťou za jeden cieľ utúžené ruka v ruke kráčaly pri každom podujatí k dosiahnutiu našich cieľov...*³⁶ čím vyjadrili podporu v budúcej spolupráci oboch spolkov. Hoci tieto kontakty neboli vždy harmonické a v rámci niektorých tém nedokázali nájsť konsenzus, vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že udržiavali priateľské a korektné vzťahy.

Druhým zahraničným spolkom Slovákov, s ktorým Detvan udržiaval kontakty bol Slovenský spolok v Budapešti. Hoci sa nám korešpondencia s ním zachovala až od roku 1884, z obsahu listov môžeme usúdiť, že ich spoločné vzťahy boli nadviazané aspoň rok predtým. Korešpondencia s oboma spolkami zväčša obsahovala tri základné typy listov. Prvým typom boli oznámenia o zvolení nových predstaviteľov v rámci vnútornej štruktúry spolkov. Tieto listy si všetky tri spolky vymieňali navzájom a takýmto spôsobom o sebe udržiavali informovanosť. Druhým typom korešpondencie boli oznámenia o konaní rôznych slávností, jubileí či večierkov. V niektorých prípadoch boli k týmto oznámeniam pripojené aj osobitné pozvánky. Tretím a najzaujímavejším typom boli listy obsahujúce zmienky o jednotlivých agendách spolkoch, výzvy na podporu či participáciu a korešpondencia o naliehavých problémoch spolkového života.

Z českých spolkov Detvan udržiaval pravdepodobne najintenzívnejšie kontakty s Československou jednotou. O úlohe, ktorú zohral spolok Detvan pri zrode ČJ³⁷ píše Jurčišinová takto: *„Časť jeho členov sa podieľala nielen na prípravných prácach na založení ČJ, ale niektorí nechýbali . 7. mája ani na ustanovujúcej schôdzi ČJ 1896. V nasledujúcich rokoch oba spolky úzko spolupracovali. Členovia Detvana sa zúčastňovali na činnosti ČJ a ČJ poskytovala spolku Detvan rôznu, najmä však finančnú pomoc pri realizácii jeho úloh.“*³⁸ Výpočet českých spolkov, s ktorými Detvan udržiaval kontakty je ale podstatne obsiahlejší. Hoci väčšina z nich sídlila a pôsobila v Prahe, nájdu sa medzi nimi aj spolky juhočeské či moravské. Za všetky spomenieme Moravskú Besedu, Literárny a řečnícký klub „Slavia“, Vzdělávací klub „Antonín Čížek“ v Praze, či Spolek „Stálců“ v Praze. Z radov študentských spolkov mal Detvan kontakty s takými spolkami ako napr. Spolek Jihočeských akademiků – Štítiny, Akademický čtenářský spolek, Akademický spolek „Krackovec“ Spolek Sázavan, Spolek akademiků českobudějovických i okolních „Budivoj“, Spolek poslucháčů architektury, Spolek českých akademiků židů, Akademický spolek evangelický „Jeronym“, Spolok českých mediků, či Spolek posluchačů architektury na c. k. České vysoké škole technické v Praze. Väčšina zachovanej korešpondencie s týmito spolkami je skôr oficiálnejšej, menej dôver-

³⁶ ÚDAUK Praha, fond VSA, kartón č. A334, materiály k spolku Detvan. List od spolku Tatran spolku Detvan 21. 5. 1882.

³⁷ ČJ – Československá jednota (pozn. autora).

³⁸ JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Československá jednota a Slováci (1896 – 1914). Prešov : FF PU, 2010, s. 91 – 92.

nej povahy než so spolkom Tatran vo Viedni či Slovenským spolkom v Budapešti. Korešpondencia zväčša obsahuje formálne pozvania na rôzne večierky, divadelné predstavenia, jubileá či prednášky.

Môžeme konštatovať, že mesto Praha v druhej polovici 19. storočia bolo v rámci celej habsburskej monarchie jedno z najvýznamnejších spolkových centier. Medzi prispievajúce faktory môžeme jednoznačne uviesť jej dlhoročnú študentskú tradíciu, ekonomický potenciál mesta, príslušnosť do predlitavskej časti monarchie, v ktorej vládli slobodnejšie a demokratickejšie pomery než v časti zalitavskej, či jazykovú príbuznosť pre okolité slovanské národy (Slováci, Poliaci, Rusíni (Ukrajinci)). V rámci Predlitavska bol postupne vytvorený sofistikovaný legislatívny systém zaoberajúci sa práve spolkovou činnosťou, pričom zabezpečil pomerne vysokú efektivitu pri jej kontrolovaní. Vďaka týmto priaznivým okolnostiam si mohli v Prahe založiť svoj spolok aj príslušníci slovenského študentstva. Spolok Detvan bol spočiatku používaný ako platforma na vzdelávanie sa v rodnej reči a kultúre, postupne ale začal slúžiť aj ako nástroj na vytváranie a upevňovanie národného vedomia slovenských študentov v Prahe. Jeho činnosti vďačíme za odchovanie hneď niekoľkých generácií národne uvedomelých Slovákov, ktorí sa po skončení svojich štúdií ďalej angažovali v národnom živote Slovákov.

28. OKTÓBER (30. OKTÓBER) – DOBOVÁ INTERPRETÁCIA VZNIKU ČSR V SLOVENSKEJ STRANÍCKEJ REGIONÁLNEJ TLAČI V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ¹

Ján Džujko

DŽUJKO, Ján. October 28th (October 30th) - The Period Interpretation of the Establishment of the Czechoslovak Republic in Slovak Party's Regional Press in the Interwar Period. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 97 – 110.

The establishment of the Czechoslovak Republic on 28th October was to Czechs and Slovaks a time when they gained their own mutual state. However, the opinion of what position were Slovaks to have in it appeared to be an issue in domestic political scene. Naturally, not all political parties considered 28th October 1918 and 30th October 1918 a date of adoption of The Martin Declaration. They conveyed these attitude throughout their regional periodicals. The study deals with the way 28th October 1918 and 30th October 1918 were reflected in the press of The Republican Party of Agricultural and Small Farmers' Nation - The Slovak East Journal, The Farmer's Newspaper, The High Tatras Slovaks Journal and The Hlinka's Slovak People's Party - The Slovak Truth Journal. The paper also covers relationships among the Czechs and Slovaks.

Key words: 28th October 1918. 30th October 1918. The Agrarian Party. The Hlinka's Slovak People's Party. The Slovaks. The Czechs. The Slovak East Journal. The Farmer's Newspaper. The High Tatras Slovaks Journal. The Slovak Truth Journal.

Vznik Československej republiky 28. 10. 1918 mal tak pre Čechov, ako aj pre Slovákov nesmierny význam. Pre Slovákov spočíval predovšetkým v tom, že získali národnú slobodu a dovedty obmedzované občianske práva. Z národa v rámci Uhorska odsúdeného na vymazanie z etnografickej mapy Európy sa tak stal štátotvorný národ, ktorý v rámci novovzniknutej ČSR získal predtým nepoznané podmienky na svoj slobodný rozvoj v politickej, hospodárskej, kultúrnej či spoločenskej sfére. Jednou z oblastí, zaznamenajúcich neuveriteľný progres, bolo aj slovenské novinárstvo.

Prejavilo sa to nielen v rozmachu vydávania rozličných ústredných tlačových orgánov rôznych politických strán, organizácií či spolkov, ale aj v oblasti regionálnych periodík. Tie však nemohli v medzivojnovom období na Slovensku z kvantitatívneho a ani kvalitatívneho hľadiska súperiť s celorepublikovo vydá-

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu APVV-15-0036 Východné Slovensko v 19. a 20. storočí vo vzťahu centra a periférie.

vanou tlačou. Bolo tomu tak aj na východnom Slovensku, kde navyše slovenské novinárstvo nemalo žiadnu tradíciu a rozvíjalo sa tu po roku 1918 takmer úplne od začiatku.² Politické strany si však uvedomovali, aký význam má pre nich vydávať noviny a časopisy vo všetkých regiónoch československého štátu, pomocou ktorých by šírili svoje politické idey či program aj na tých najvzdialenejších častiach republiky. A hoci úroveň regionálnych periodík vydávaných na periférii krajiny nebola obzvlášť vysoká, predsa len spĺňala úlohu organizačného a propagandistického nástroja jednotlivých politických strán snažiacich sa postupne vydávať aspoň jedny regionálne noviny alebo časopis.

Na východnom Slovensku mala najpočetnejšie rozvinutú tlač Republikánska strana zemedelského a maloroľníckeho ľudu (Agrárna strana). Vydávala tu denníky Slovenský východ (1919 – 1937), od roku 1937 premenovaný na Novosti (1937 – 1938) a dve jeho hlavičkové mutácie Slovenský hlásnik (1935 – 1936) a Východ republiky (1935 – 1936) a Slovenský hlas (1938). Okrem nich tu ešte vychádzali jej týždenníky: Gazdovské noviny (1920 – 1938), Podtatranská Slovač (1923 – 1933) a menej úspešnejšie tituly Naša pravda (1922), Zástava (1927), od júna 1927 so zmeneným názvom Slovenská zástava a Šarišské noviny (1928). Slovenskú národnú a roľnícku stranu, ktorá v roku 1922 splynula s Agrárnou stranou, reprezentovali v období jej samostatnej existencie týždenne vydávané periodiká Šarišské hlasy (1919 – 1920), Hlas Tatier (1920) a Kežmarčan (1920). Slovenská ľudová strana, resp. Hlinkova slovenská ľudová strana (HSLS) ako najsilnejšia a najmasovejšia strana na Slovensku však nemala na východe krajiny silnú sieť regionálnej tlače. V rokoch 1920 – 1931 tu vydávala týždenník Slovenská pravda (1920 – 1936), v rokoch 1922 – 1923 týždenník Východný Slovák (1922 – 1935) a až po zmene politických pomerov na Slovensku v roku 1938 aj denník Slovenska sloboda (1938 – 1944). Československá národnodemokratická strana tu vydávala v rokoch 1924 – 1935 týždenník Východný Slovák a týždenník Echo východu (1932 – 1935). Ostatné politické strany mali na východnom Slovensku veľmi slabo rozvinutú sieť periodík a ich existencia bola v mnohých prípadoch veľmi krátka. Po jednom týždenníku vydávali na východnom Slovensku Československá sociálnodemokratická strana robotnícka – Žiara východu (1921 – 1922), Národná strana práce – Košické noviny (1926), v roku 1926 premenované na České noviny ze Slovenska a Podkarpatské Rusi (1926 – 1928), Československá strana národnosocialistická – Stráž východu (1927 – 1929) a Československá strana lidová v rokoch 1925 – 1926 tu vydávala mesačník Slovenský gazda (1925 – 1938).³

² Vo všetkých etapách slovenského novinárstva vyšlo do roku 1918 na východnom Slovensku spolu len 14 po slovensky písaných periodík.

³ DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v roku 1919 – 1938. In *Annales historici Presovienses* 8. 2008, s. 144 – 148.

Prirodzene, na stránkach straníckej tlače sa okrem propagovania vlastného politického programu, intenzívnejšej politickej agitácie v čase volieb, komentovania mnohých problémov vtedajšieho vnútropolitického i zahraničného diania, politickej rivality jednotlivých strán a ich tlačových orgánov, dostala do ich pozornosti aj problematika vzniku ČSR. Štátoprávne akty Národného výboru v Prahe 28. októbra 1918 a Martinská deklarácia prijatá Slovenskou národnou radou 30. októbra 1918 tvorili ako celok nevyhnutný predpoklad pre vznik spoločného československého štátu.⁴ Práve tieto dve udalosti, ktoré si občania nového štátu začali každoročne pripomínať, sa na stránkach slovenskej tlače stali prevažne v októbrových dňoch ústrednými témami jednotlivých straníckych periodík. Po opadnutí nadšenia a eufórie z nového spoločného štátu sa totiž jednotlivé politické strany začali v súvislosti s presadzovaním vlastných politických ideí a požiadaviek vyjadrovať aj k vzniku ČSR a jej významu tak pre český, ako aj slovenský, resp. československý národ.

28. a 30. október jednotlivé politické strany a ich tlačové orgány interpretovali diametrálne odlišne. Išlo jednak o politické strany presadzujúce ideológiu čechoslovakizmu a oproti nim stáli strany domáhajúce sa autonómneho postavenia Slovenska. Na východnom Slovensku to bola predovšetkým Agrárna strana a Hlinkova slovenská ľudová strana (HLSL), resp. ich noviny a časopisy zastávajúce odlišné stanoviská k týmto dvom udalostiam.⁵

28. október (30. október) – dobová interpretácia na stránkach agrárnej tlače

Agrárna tlač sa na stránkach svojich novín a časopisov venovala najmä 28. októbru, pričom 30. október zostával na periférii jej záujmu. Tento štátny sviatok považovala predovšetkým za deň, kedy tak Slováci, ako aj Česi získali spoločným úsilím slobodu a novú vlasť. Október sa mal podľa nej stať jedným zo zjednocujúcich faktorov československej verejnosti. Slobodu, ktorú národ získal jednotne, mal jednotne aj obhajovať a udržiavať. Negatívne tak vnímala najmä politické straníctvo, rozdeľujúce spoločnosť do viacerých politických strán, neustále riešiacich vzájomné konflikty odohrávajúce sa na domácej politickej scéne, vzdalujúce ju od vzájomnej jednoty a porozumenia, ktoré tak výrazne prispeli k vzniku republiky. Odmietala tak všetkých, ktorí sa snažili zmeniť význam tohto

---

⁴ FERENČÚHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. *V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava : Veda, 2012, s. 23.

⁵ Uvedenú problematiku sme sledovali predovšetkým na stránkach dlhodobejšie vychádzajúcich a obsahovo kvalitnejších periodík jednotlivých politických strán. Išlo najmä o tlač Agrárnej strany reprezentovanej denníkom *Slovenský východ* (1919 – 1937) a týždenníkmi *Gazdovské noviny* (1920 – 1938), *Podtatranská Slovač* (1923 – 1933) a tlačový orgán HLSL týždenník *Slovenská pravda* (1920 – 1936), ktorý na východe Slovenska vychádzal v rokoch 1920 – 1931.

sviatku a popierať jeho historický zmysel pre celý národ, považujúc ho za „symbol československej štátnej jednoty“.

V súvislosti s 28. októbrom sa v mnohých príspevkoch redaktori a dopisovatelia agrárnej tlače venovali aj Tomášovi Garriguovi Masarykovi predovšetkým v súvislosti s jeho predvojnovými aktivitami a najmä jeho zahraničnopolitickou činnosťou v čase prvej svetovej vojny. Žiaden z prispievateľov jednotlivých periodík nepochyboval o tom, že Tomáš Garrigue Masaryk výraznou mierou prispel k vzniku ČSR. Výsledok jeho úsilia pretavený do vzniku spoločného štátu bol považovaný za čin, ktorým zachránil vlastný národ. Bol považovaný za osobnosť, spájajúcu v sebe vlastnosti štátnika a filozofa, tvorca a kritika, ako aj povzbudzovateľa, a to spôsobom, v našich dejinách ojedinelým.⁶ To, aký význam mu pripisoval, dokumentoval istý autor v Slovenskom východe Masarykovým výrokom: „Keby som v tomto boji utratil ženu, deti, alebo i svoj život, to je ľahostajné. Hlavné je, aby žil národ.“⁷ Články písané v tomto duchu neustále rezonovali v novinách a časopisoch. ČSR bola totiž vnímaná ako životné dielo tohto „veľkého Čechoslováka“.⁸ V jeho mene vyzývali redaktori čitateľov, resp. svojich politických stúpenčov, aby sa v duchu Masarykových predstáv demokratizmu a humanity podieľali na rozvoji štátu. Prípadne väčšie politické nezhody na domácej politickej scéne aj ohľadom vzniku republiky považovali za prejav nevďaku voči prezidentovi – „Tvorcovi našej samostatnosti“.

Spolu s Tomášom Garriguom Masarykom neodmysliteľne k 28. októbru patrili aj Milan Rastislav Štefánik a Edvard Beneš. Podľa jedného z príspevkov publikovaných v Gazdovských novinách predstavovali stelesnenie „československej štátnej myšlienky“: Beneš ako Čech, Milan Rastislav Štefánik ako Slovák a Tomáš Garrigue Masaryk ako Moravan.⁹ Iný prispievateľ ich zas označil ako „trojhviezdie našich národných dejín“.¹⁰

28. október bol vnímaný aj ako deň, keď došlo k spojeniu „dvoch vetví jedného národa“.¹¹ Pri príležitosti osláv desiateho výročia vzniku ČSR Alojz Zbaviteľ v Slovenskom východe prezentoval myšlienku o „československom duchu“.¹²

⁶ Prezident o štátnom jubileu. In *Slovenský východ*. 4. 11. 1928, roč. X, č. 253, s. 1 – 3.

⁷ M. P.-k.: Po oslavách – za Masarykom. In *Slovenský východ*. 10. 3. 1925, roč. VII, č. 56, s. 1.

⁸ Sviatok prvého občana štátu. In *Slovenský východ*. 7. 3. 1934, roč. XVI, č. 54, s. 2.

⁹ 28. október – sviatok slobody. In *Gazdovské noviny*. 28. 10. 1922, roč. IV, č. 41, s. 1.

¹⁰ Jubilujeme. In *Podtatranská Slovač*. 27. 10. 1928, roč. VI, č. 43, s. 1.

¹¹ Význam 28. októbra. In *Podtatranská Slovač*. 6. 11. 1926, roč. IV, č. 45, s. 2 – 4.

¹² ZBAVITEĽ, Alojz (1889 – 1977), známy pod pseudonymom F. J. Huba, F. L. Janoška, Juraj Maliarik, L. Muraňský, Slávik. Bol pedagógom, kultúrno-osvetovým pracovníkom, publicistom. Slovakofil, žiak Karola Kálala, na podnet ktorého prišiel pôsobiť na Slovensko. V slovenských periodikách po roku 1921 uverejnil stovky príspevkov. Publikoval najmä v novinách a časopisoch, akými boli Bradlo, Nový človek, Slovenský východ, Slovenský denník, Náš ľud a i. Témou

Ten prispel už v minulosti k vytvoreniu Veľkej Moravy a prejavil sa opäť 28. októbra 1918 prispejúc k vzniku ČSR. Nad všetkým, čo súviselo s týmto historickým medzníkom, stála jeho najdôležitejšia zložka „ideál československej jednoty“. Vo svojom článku napísal: „*Náš dom – republika Československá – stavaný je zo dvoch složíek, ktoré potrebujú čím pevnejšieho, poctivejšieho a dôkladnejšieho spojenia materiálom spoľahlivým. Každému triezvo smýšľajúcemu človekovi musí byť jasné, ktorá skoba najúčinnnejšie pripojí obe složky našej štátnej budovy k sebe. Je to jedine myšlienka československej jednoty, myšlienka do najkrajnejších dôsledkov domyslená, vžitá s celým životom dôsledne v praxi uplatňovaná, ktorá dá štátnej našej budove a tým aj našej slobode potrebnú súdržnosť, vzdornosť a silu.*“¹³ Profesor Ján Cvinček zas v denníku zdôraznil, že pre slovenský a český národ je jednou z ich najcharakteristickejších vlastností, na rozdiel od iných národov, cit.¹⁴ Z neho sa vyvinul cit spolupatričnosti, vzájomnosť československá. Bez tohto podstatného národného citu a rysu vzájomnosti československej by neexistoval ani spoločný odboj a následne ani samotná republika.¹⁵

Niektorí autori si však uvedomili, že s odstupom času vzájomnosť, svornosť a „Duch 28. októbra“ vyprchal. Po dňoch radosti z toho, že Slováci a Česi sa ocitli v spoločnom štáte, ako aj po chvíľach bratania sa, však došlo k vytriezveniu. Bolo zrejmé, že k nemu dôjde, ale podľa jedného z príspevkov publikovaných v novinách, pisateľ neočakával až také silné konfliktné situácie, bez snahy o dosiahnutie kompromisu. Napísal tak, pochopili sme, že: „... slovenský svojráz nie je mydlová bubliná, že i napriek tisícom neuvedomelých, sú tisíce uvedomelých slovenských duší, v ktorých pod maďarským jarmom národný cit a vôbec nacionalizmus bol

---

jeho príspevkov bola história, osvetová práca, vlastivedné výsledky výskumu či biografické profily významných osobností. Hlásil sa k idei československej národnej jednoty. Neskôr pochopil škodlivosť politiky pražského centralizmu, ako aj podstatu svojbytnosti slovenského národa. Na túto skutočnosť začal verejne upozorňovať, za čo bol v roku 1933 odvolaný zo Slovenska. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zv., T – Ž. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 421 – 422.

¹³ ZBAVITEL, Alojz. Duch nášho oslobodenia. In *Slovenský východ*. 28. 10. 1928, roč. X, č. 248, s. 1.

¹⁴ CVINČEK, Ján (1901 – 1976), známy pod pseudonymom Kysucký. Bol vlastivedným pracovníkom a stredoškolským profesorom. Pôsobil na gymnáziách v Košiciach, Čadci a Dolnom Kubíne. Jeden z vedúcich predstaviteľov Československej strany lidovej na východnom Slovensku. V novinách publikoval množstvo príspevkov, v ktorých sa zaoberal prevažne slovenskou a slovenskou históriou. Uverejňoval ich najmä v ľudovej politike, ale aj regionálnych periodikách. Bližšie: *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. I. zv., A – D. Zost. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 388.

¹⁵ CVINČEK, Ján. Národná tradícia a 28. október. In *Slovenský východ*. 28. 10. 1933, roč. XV, č. 247, s. 3.

*tak vyvinutý, že stal sa až schúlostivým ktorý nesnesie ani od vlastného brata nič, čo by sa ho nešetrno dotýkalo.*¹⁶

Menšiu pozornosť venovala agrárna tlač 30. októbru, resp. udalosti s ním spätnej, a to prijatiu Martinskej deklarácie. V prvom rade jej prekážalo predovšetkým to, že sa stal prostriedkom pre agresívnu kampaň HSLS usilujúcej sa zneužiť ho pre vlastné politické ciele. Redakcia Slovenského východu uverejnila príspevok, v ktorom 30. október 1918 vnímal istý pisateľ takto: „*Tu vyvrcholila československá vzájomnosť v bratské objatie dvoch po sebe túžiacich vetví jedného slovanského stromu.*“¹⁷ Preto ostro odsudzoval tých, ktorí chceli potlačiť význam tohto sviatku. *Gazdovské noviny* zas tlmočili svojim čitateľom názor ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Jozefa Kállaya,¹⁸ vnímajúceho Martinskú deklaráciu ako „akt deklaratorný“ potvrdzujúci na Slovensku to, čo sa stalo v Prahe 28. 10. 1928.¹⁹ Ivan Thurzo²⁰ v Slovenskom východe zas tvrdil, že nedorozumenia Čechov a Slovákov v štáte ohľadom Martinskej deklarácie pramenili z autonomistických nálad širších po Slovensku a šovinistických hesiel propagovaných v Čechách.²¹

Negatívne vnímali noviny a časopisy hlavne úsilie HSLS, ktorej predstavitelia tvrdili, že Martinská deklarácia obsahovala tajnú klauzulu, podľa ktorej malo dôjsť po desiatich rokoch k novej „úprave vzájomného pomeru Čechov a Slovákov“. Usilovali sa tieto dohady vyvrátiť, považujúc ich za dezinformácie, ktoré mali v spoločnosti prehĺbovať spory medzi Slovákami a Čechmi. Slovenský východ preto v roku 1928 pri oslavách desiateho výročia vzniku ČSR uverejnil príspe-

¹⁶ B. B.: 30. október. In *Slovenský východ*. 30. 10. 1923, roč. V, č. 248, s. 1.

¹⁷ B. B.: 30. október. In *Slovenský východ*. 30. 10. 1923, roč. V, č. 248, s. 1.

¹⁸ KÁLLAY, Jozef (1881 – 1939), právnik, župan, minister s plnou mocou pre správu Slovenska. Člen krajského výboru Agrárnej strany. Zástanca českoslovakizmu a centralizmu. Prispieval do *Hospodárskych rozhľadov*, *Slovenského denníka* a ďalších periodík. V publikovaných príspevkoch sa zaoberal národohospodárskymi a právno-administratívnymi témami. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. III. zv., K – L. Zost. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 27.

¹⁹ 30. október. In *Gazdovské noviny*. 5. 11. 1926, roč. VIII, č. 46, s. 1.

²⁰ THURZO, Ivan (1882 – 1964) známy pod pseudonymom Ivan, Ivan T., Nebojsa, Prítomný, Ten pravý, Utekaj. Bol úradníkom, národohospodárom, redaktorom, publicistom. V roku 1918 sa krátko stal vedúcim kancelárie SNR. Hlásil sa k teórii českoslovakizmu, obhajoval ČSR. Bol signatárom Martinskej deklarácie a funkcionárom Matice slovenskej. Redaktor *Národných novín*, šéfredaktor *Času*. Uverejnil stovky svojich príspevkov v rozličných novinách a časopisoch, akými boli: *Bratislavský denník*, *Demokrat*, *Hlásnik*, *Kassai Ujság*, *Robotnícke noviny*, *Slovenská politika*, *Slovenský východ*. V nich sa venoval verejnej správe, štátoprávnym, cirkevným, školským a sociálnym otázkam. Ako jeden z prvých sa na Slovensku zaoberal filateliou. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. VI. zv., T – Ž. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 61.

²¹ THURZO, Ivan. Pravý význam a úspech Martinskej deklarácie. In *Slovenský východ*. 28. 10. 1933, roč. X, č. 124, s. 21.

vok, približujúci okolnosti vzniku Martinskej deklarácie. Informoval v ňom však predovšetkým o tom, že v Martine sa opäť zišli, jej doposiaľ žijúci signatári. Tí interpretovali ešte raz jej text, aby následne zabránili ďalším možným a zbytočným konfliktom, objavujúcim sa na domácej politickej scéne v súvislosti s ňou v priebehu desiatich rokov. Denník tak považoval touto rezolúciou všetky ďalšie dohady okolo Martinskej deklarácie, resp. jej tajnej klauzuly či tendenčnej interpretácie za raz a navždy vyriešené.²² Podľa pisateľa jedného z ďalších článkov publikovaných v novinách tak Martinská deklarácia po tomto vyhlásení jej podpísateľov vyšla z týchto sporov navždy zbavená rozličných nedorozumení a dezinformácií šírených predovšetkým politikmi SES a jej tlačovými orgánmi. Pisateľ v ňom jasne naznačil, že ňou sa slovenský národ neprihlásil len k spoločnému štátu – „štátnej jednote Čechov a Slovákov“, ale aj „k národnej jednote“. Pri oslavovaní sviatku slobody – 28. októbra, nesmeli čitatelia zabúdať ani na Martinskú deklaráciu ako základ „pre československú štátnu i národnú jednotu“.²³ Sporadicky sa tak v agrárnych periodikách objavovali články, vyzývajúce všetkých tých, ktorí podpísali Martinskú deklaráciu, aby naďalej ochraňovali „československú vzájomnosť“, ku ktorej sa prihlásili.²⁴ Rovnako Ján Slabej²⁵ prihlásil sa do spoločného štátu s českým národom v Gazdovských novinách písal, že v súvislosti s týmto sviatkom si je potrebné pripomenúť „martinskú svornosť“, svornosť celého slovenského národa bez ohľadu na politické rozdiely.²⁶ Napokon bol v Slovenskom východe v roku 1936 uverejnený zaujímavý príspevok. Autor v ňom navrhoval 30. október vyhlásiť podobne ako 28. október za štátny sviatok. Dôvodom tohto nápadu malo byť patričné zdôraznenie dôležitosti Martinskej deklarácie a následné definitívne umlčanie separatistov mylne sa domnievajúcich, že Slovensko bolo obsadené Čechmi.²⁷

28. október (30. október) – dobová interpretácia na stránkach ľudáckej tlače

Samotný vznik ČSR vnímala ľudácka tlač na rozdiel od agrárnych periodík odlišne. 28. október 1918 považovala za deň, ktorým bol slovenský národ zbavený bezohľadného národnostného útlaku a deň, keď získal svoju novú vlasť. Takto

²² A opäť historický Turčiansky Sv. Martin. In *Slovenský východ*. 7. 11. 1928, roč. X, č. 255, s. 2.

²³ Čo cítili vlasteneckí Slováci v októbri 1918. In *Slovenský východ*. 27. 10. 1929, roč. XI, č. 247, s. 4.

²⁴ Proti prekrucovaniu Martinskej deklarácie. In *Slovenský východ*. 3. 11. 1932, roč. XIV, č. 251, s. 3.

²⁵ SLABEJ, Ján (1900 – ?) právnik. Prispieval do regionálnych periodík. Jeho otec Ján Slabej bol známy osvetový pracovník. Zakladajúci člen študentského spolku Detvan v Prahe, predseda Slovenskej ligy. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zv., R – Š. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 276 – 277.

²⁶ JUDr. SLABEJ. Osemnásť výročie prejavu Slovákov za Českoslov. republiku. In *Slovenský východ*. 30. 10. 1936, roč. XVIII, č. 44, s. 1.

²⁷ SABOL, M.: 30. október štátnym sviatkom. In *Slovenský východ*. 30. 10. 1936, roč. XVIII, č. 251, s. 1.

pozitívne však interpretovala Slovenská pravda tento dátum len ako ďalší dôležitý medzník v dejinách slovenského národa. Bol to však zároveň posledný deň, kedy Slováci úprimne prejavovali radosť z novovzniknutého štátu. Nasledujúce výročia tohto dôležitého historického mílnika a jeho význam už interpretovala značne negatívne. Dôvodom tohto nepriaznivého postoja k 28. októbru bola skutočnosť, že Slováci nezískali sľúbenú autonómiu. Od tohto momentu sa slovenský národ dostával späť do „tmy“. Pisateľ príspevkov publikovaných v týždenníku sa pýtal: „A ktože zakrýva pred Tebou to životdýchajúce slniečko jasenného 28. októbra? Kto uhýna Ti hlavu do otrockého jarma? Kto sa raduje Tvôjmu bôľnemu lkaniu? Odpovedz, ľudu môj slovenský, kto? ... Tak nepomenuj to – len toľko povedz, že – brat.“ A napokon pesimisticky ukončil svoju úvahu ďalšou otázkou: „Prečo že je 28. október tak blýzko ku Dňu zomrelých?“²⁸ Český národ, resp. jeho politickí predstavitelia tak boli na stránkach Slovenskej pravdy obviňovaní z popierania práva Slovákov na autonómiu. Agresívna protičeská kampaň zo strany týždenníka však nesúvisela len so vznikom ČSR či otázkou autonómie. Bola namierená tak voči exponovaným Čechom na Slovensku, ako aj voči českému národu ako celku. Ten ich vnímal síce naďalej ako bratský národ, avšak obviňoval ho zo znovuzotročenia Slovákov, prirovnávajúc ich „bratskú lásku“ k biblickej bratovražednej láske Kainovej.²⁹ Pisateľ jedného z článkov tak považoval 28. október za sviatok úradný, za „deň tzv. slobody“, „úradný deň úradnej slobody“, kedy jedni oslavovali, avšak druhí sa im len smutne prizerali. Aj oslavujúci aj smútiaci si mali uvedomiť, že Česi a Čechoslováci môžu Slovákom tak isto ďakovať za vznik ČSR ako Slováci im. Túto skutočnosť sa autor snažil podložiť aj argumentmi, tvrdiac, že viac Slovákov padlo v boji za vlasť ako Čechov, či dokázať, že Slováci v maďarských väzniciach odsedeli pred rokom 1918 percentuálne viac rokov ako Česi v rakúskych žalároch.³⁰

Negatívne vnímala v súvislosti so vznikom ČSR Slovenská pravda aj šírenie teórie čechoslovakizmu. Štefan Onderčo v jednom zo svojich mnohých príspevkov uverejnených na stránkach Slovenskej pravdy napísal, že idea čechoslovakizmu sa hrozne pomstila Slovákom, pretože sa vo vlastnom štáte dostali do pozície minority.³¹ „Slovenský národ nečakano bol postavený na falošný základ idey česko-

²⁸ Jota: Na 28-ho októbra. In *Slovenská pravda*. 2. 10. 1922, roč. III, č. 44, s. 1.

²⁹ MANIK, Anton. Dozvuky k 28. okt. slávnostiam. In *Slovenská pravda*. 12. 11. 1922, roč. III, č. 46, s. 1.

³⁰ Pravdomil: 28. okt. a 30. okt. In *Slovenská pravda*. 26. 10. 1924, roč. V, č. 44, s. 1.

³¹ ONDERČO, Štefan (1884 – 1937) katolícky kňaz, poslanec Národného zhromaždenia, podpredseda poslaneckej snemovne Národného zhromaždenia. Blízky spolupracovník Andreja Hlinku, člen predsedníctva HSĽS. Bol jedným z hlavných predstaviteľov kresťansko-sociálnej ideológie a autonomistickej a klerikálno-nacionalistickej politiky na východnom Slovensku. Prispieval do náboženských a ľudáckych novín a časopisov. Blížšie *Slovenský biografický slovník (od roku*

slovenskej, ktorej sa dostalo takého vykladania, že čo je slovenské, to je české, ale čo je české, to je už neslovenské, lebože slovenského národa niet!³² Vo viacerých článkoch redaktori prízvukovali, že český národ spôsobil viac krívd ako celá maďarská nadvláda v predprevratovom období. Podľa jedného z nich si tak len „slavian-idealista“ mohol myslieť, že sa raz podarí odstrániť všetko zlo, ktoré „rozdrancovalo oddanosť Slovákov v spoločnej veci“.³³

Do centra svojej pozornosti postavila redakcia popri neoblúbenom a kritizovanom 28. októbri predovšetkým výročie podpisu Pittsburghskej dohody. To bola udalosť, ktorá popri prijatí Martinskej deklarácie bola podstatná z hľadiska ďalšieho vývoja slovenského národa. Neuplatnenie požiadaviek obsiahnutých v dohode považovala za „dlh“ 28. októbra 1918. Len pod tou podmienkou, že Slovensko bude mať „*samosprávu na základe národnej individuality slovenského ľudu*“, spojili sa Slováci s Čechmi, aby vytvorili „*štátnu jednotu*“. Bez tejto dohody by nebola podľa viacerých príspevkov publikovaných v Slovenskej pravde ani samotná ČSR. Prispievatelia v desiatkach článkov očakávali jej realizovanie v čo najbližšom čase. V krajnom prípade písal istý autor aj o možnosti, že pre jej uvedenie do praxe bude nevyhnutné zdolať viaceré prekážky a nakoniec možno sa aj „*brodiť i krvou obetnou*“.³⁴ V týždenníku sa prezentoval názor, že obavy českého národa opierajúce sa o to, že v prípade naplnenia požiadavky autonómie sa Slováci spoja s Maďarmi, prípadne sa úplne osamostatnia, sú bezpredmetné. Ten, kto odmietal autonómiu, odmietal aj samotnú dohodu, československé zákony i samotného prezidenta.³⁵ Slovenská pravda tak mnohokrát priniesla na svojich stránkach jej najdôležitejšiu pasáž: „*Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, v úrade a vo verejnom živote vôbec.*“³⁶

Začleneniu tejto dohody do ústavy zamedzovali podľa novín predovšetkým zástupcovia českého národa, ktorí ju paradoxne tiež podpísali. Nebola teda jednostranným uznesením amerických Slovákov. V súvislosti s pokusom jej hlbšej analýzy a pátraní po dôvodoch jej nenaplnenia redaktori otvorene obviňovali najmä Tomáša Garrigua Masaryka. V jednom z cenzurovaných príspevkov, ktorý sa nedostal k čitateľom, napísal autor na adresu hlavy štátu: „*Odhliadnúc od všetkého, postavenie vecí do takéhoto svetla, je to v prvom rade na úkor mena prezidi-*

---

833 do roku 1990). IV. zv., M – Q. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 331.

³² ONDERČO, Štefan. Veľká národná vláda. In *Slovenská pravda*. 2. 10. 1922, roč. III, č. 45, s. 1.

³³ Samostačnosť Slovenska. In *Slovenská pravda*. 8. 3. 1925, roč. VI, č. 10, s. 1.

³⁴ Pittsburghská Dohoda. In *Slovenská pravda*. 21. 5. 1922, roč. III, č. 21, s. 1.

³⁵ Pittsburghská Dohoda. In *Slovenská pravda*. 1. 6. 1924, roč. V, č. 23, s. 1.

³⁶ Pozri napr.: PRAVDOMIL. Pittsburghská dohoda. In *Slovenská pravda*. 1. 6. 1924, roč. V, č. 23, s. 1 – 2.

denta Masaryka, ktorý smluvu robiac alebo nevedel, že táto smluva bude neplatná, alebo keď vedel predpokladá sa, že robil to s tým úmyslom, práve v tento deň, aby smluva nemala platnosti, teda len na zvedenie amerických Slovákov.³⁷ Noviny tak apelovali na prezidenta: „30. 5. 1924. Slovenský národ žiada prezidenta Č. S. R., aby rozpustil ten parlament, ktorý sa stavia proti týmto našim prirodzeným právam a jemu znemožňuje zadržať dané slovo, aby ustanovil takú vládu, ktorá majúť porozumenie k Slovákom Pittsburghskú Dohodu do Ústavy vteliť ochotné bude, aby prestala nenávisť a nastala láska a svornosť.“³⁸ Gejza Fritz písal nielen o právnom význame, ale aj o silnom morálnom kontexte dohody.³⁹ Za jej odmietaním videl predovšetkým „sobecko-politické dôvody“. Nemožno však poprieť, že Slováci rovnako ako Česi prispeli k vzniku ČSR a nečakali na nový štát so založenými rukami. Na záver zdôraznil, že jej výročie budú Slováci každý rok oslavovať a takýmto spôsobom túto požiadavku neustále oživovať.⁴⁰ Tento jeho sľub týždenník dodržal, čitateľom pripomínal jej existenciu a naďalej za hlavného vinníka brániaceho jej realizácii považoval Tomáša Garrigua Masaryka.⁴¹ Určité zmiernenie kritiky ľudáckej tlače voči prezidentovi Masarykovi v súvislosti s Pittsburskou dohodou pozorujeme až v polovici 30. rokov, v čase, keď prezident republiky bol už na konci svojho života.⁴²

Slovenská pravda uprednostňovala skôr pred 28. októbrom nielen 30. máj, ale aj 30. október. Vníkala ho ako deň, kedy sa Slováci prostredníctvom Martinskej deklarácie definitívne a dobrovoľne rozišli s Maďarmi, aby ako rovný s rovným vytvorili spolu s Čechmi spoločný štát. Aj keď pripúšťala, že oba historické medzníky sú rovnocenné, tvrdila, že na 30. október sa úmyselne zabúda, aby toto slobodné rozhodnutie Slovákov bolo naďalej zneužívané proti nim samým. Zdôrazňovala, že je tým najlepším argumentom dokazujúcim, že Slovákov si nikto nevybojoval, nepodmanil, do daru nedostal či za odmenu získal.⁴³ Na základe via-

³⁷ Idem.: Pittsburghská dohoda. In *Slovenská pravda*. 1. 6. 1924, roč. V, č. 23, s. 1. Pozri Štátny archív Košice, fond: Košická župa 1923 – 1928, č. kr. 42, „Časopis Slov. Pravda“ č. 23 – zabavenie.

³⁸ 30. mája 1918. In *Slovenská pravda*. 1. 6. 1924, roč. V, č. 23, s. 1.

³⁹ FRITZ, Gejza (1880 – 1957) právnik, statkár, politik, senátor Národného zhromaždenia, poslanec autonómneho snemu, minister spravodlivosti v období trvania Slovenského štátu. Člen širšieho predsedníctva HSLS, funkcionár. Podstatne sa zaslúžil o fašizáciu justície. V roku 1947 odsúdený na dva roky väzenia. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. II. zv., E – J. Zost. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 130 – 131.

⁴⁰ FRITZ, Gejza. Pittsburghská dohoda. In *Slovenská pravda*. 31. 5. 1929, roč. X, č. 22, s. 1.

⁴¹ Pittsburghská Dohoda a Slováci. In *Slovenská pravda*. 29. 5. 1930, roč. XI, č. 16, s. 1.

⁴² KOVAL, Peter. Obraz Tomáša Garrigue Masaryka v ľudáckej medzivojnovej tlači. In T. G. Masaryk a Slované. Vratislav Doubek – Ladislav Hladký – Radomír Vlček a kol. Praha : Historický ústav AV ČR, 2013, s. 194.

⁴³ Pravdomil: 28. okt. a 30. okt. In *Slovenská pravda*. 26. 10. 1924, roč. V, č. 44, s. 1.

cerých príspevkov sa však 30. 10. 1918 boj Slovákov za slobodu neskončil, prešiel len do novej etapy. Jednoducho priblížili túto skutočnosť čitateľom argumentom, podľa ktorého v roku 1918 došlo len k výmene „utláčateľov“ Maďarov za Čechov. V tomto duchu autor jedného z príspevkov charakterizoval Slovákov ako ľudí známych svojou „holubičou povahou“. Tí neočakávanou situáciou z možného oslobodenia sa od maďarského národnostného útlaku podpísali bez podrobnejšieho rozmýšľania Martinskú deklaráciu. Následne sa dostali pod silný vplyv Prahy, ktorá postupne pripravila Slovákov o všetky práva plynúce z ich postavenia ako štátotvorného národa.⁴⁴ Jano Mora tak v radikálnejšie písanom článku dokonca tvrdil, že Slováci nie sú spokojní v novej republike a že „za tých Maďarov“ boli na tom predsa len lepšie. Svoju úvahu doplnil tradičným tvrdením vtedajších nespočetných príspevkov publikovaných v ľudáckej tlači o tom, že Slováci nie sú vo vlastnej krajine pánmi a že na ich úkor sa tu rozťahujú „cudzinci“ (Česi, pozn. autora), pričom požadoval ich odchod.⁴⁵

Po nesporne dôležitom prezentovaní významu prijatia Martinskej deklarácie, nedala na seba čakať ani s tým úzko spojená a ľudákmi často zdôrazňovaná skutočnosť, že táto deklarácia obsahovala aj tajný dodatok. V tomto zmysle sa mal po desiatich rokoch trvania spoločného štátu upraviť vzájomný pomer Slovákov a Čechov. Slováci mali teda definitívne rozhodnúť o svojom ďalšom zotrvaní či postavení v rámci ČSR. Na stránkach Slovenskej pravdy zarezonoval spor Andreja Hlinku a Juraja Kozu Matejova⁴⁶ s redaktorom Slovenského denníka Karolom Hušekom⁴⁷ o tom, či Martinská deklarácia mala tajnú klauzulu, či nie. Týždenník uverejnil niektoré informácie a výpovede svedkov zo súdneho pojednávania. To však skončilo tak, že existencia tajného dodatku nebola dokázaná. Autor série prí-

---

⁴⁴ Slovák radikál: Povedzme si pravdu. In *Slovenská pravda*. 18. 4. 1926, roč. VII, č. 16, s. 1.

⁴⁵ MORA, Jano. Na deň slobody. In *Slovenská pravda*. 30. 10. 1926, roč. VIII, č. 44, s. 1.

⁴⁶ KOZA MATEJOV, Juraj (1884 – 1973) známy pod pseudonymom Argus, Cyril Velkomoravský, Čierny Havran, Nemo, Zmok, Mošovský. Bol katolíckym kňazom, novinárom a publicistom. V rokoch 1918 – 1925 členom HSLS. Bol autonomistom, ale požiadavku autonómie chcel realizovať v rámci ČSR. Zo strany vystúpil po Tükovej afére a nespokojnosti s postojom strany k nemu. Bol redaktorom Slováka, založil časopisy Slovenský národ, Dereš. Svoje politické články, ale aj príspevky s inou tematikou publikoval v Slovákoví, Kultúre, Národných novinách či Katolíckych novinách. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. III. zv., K – L. Zost. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 218 – 219.

⁴⁷ HUŠEK, Karol (1891 – 1972) známy pod pseudonymom Hadži, Halef, Kahanček. Bol novinárom, poslancom Národného zhromaždenia, prívržencom Agrárnej strany, po vojne Demokratickej strany. V roku 1918 spolukoncipoval Mikulášsku májovú rezolúciu. Redaktor viacerých periodík: Slovenský týždenník, Slovenský denník, Čas. Predseda Syndikátu československých novinárov, predseda Zväzu slovenských novinárov. Vo svojich príspevkoch polemizoval s ľudákmi, publikoval články s ekonomickou tematikou, ako aj preklady zo sovietskej literatúry. V rokoch 1939 – 1940 väznený. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. II. zv., E – J. Zost. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 446 – 447.

spevkov sa tak v závere vyjadril, že text deklarácie bol „štylizovaný nešťastne“ a že Slováci zabudli upraviť svoj vzťah s Čechmi v spoločnom štáte, pretože sa spoliehali na „statočnosť Čechov“, v ktorej sa však sklamali. Teraz Slovákom neostávalo nič iné iba bojovať odznova za to, čo už raz mali vybojované.⁴⁸ Pisatelia niektorých príspevkov písali dokonca o tom, že samotná Martinská Deklarácia mohla byť dokonca zámerne sfalšovaná. Na základe týchto možných skutočností sa preto rozhodli, že základom ich národného programu bude táto deklarácia doplnená Pittsburghskou dohodou.⁴⁹ Pri desiatom výročí podpisu Martinskej deklarácie profesor Steller-Šteliar napísal, že uplynulo dostatok času potrebného nato, aby bolo možné interpretovať jej význam pre Slovákov.⁵⁰ Pred rokom 1918 boli Slováci vystavení silnému národnostnému, hospodárskemu a sociálnemu útlaku, kedy maďarský národ ťažil z tejto situácie a pozície toho, kto utlačoval, pričom Slováci sa nevedeli razantnejšie ozvať voči tejto nespravodlivosti. Aj po prevrate však táto slabosť naďalej sprevádzala Slovákov. Situáciu vnímal naďalej negatívne aj preto, že takmer tretina Slovákov bola naďalej národne neuvedomelá a namiesto toho, aby sa upevnila, pomáhala našim nepriateľom. Jej hlavným cieľom bolo, podľa neho, to, že dovŕšila boj Slovákov za „štátnu slobodu“. V tajnom dodatku však nezabudla myslieť ani na „slobodu synov Slovenska“.⁵¹

Paradoxne napriek tomu, že autori mnohých príspevkov straníckej tlače v medzivojnovom období negatívne vnímali vzájomnú rivalitu a súperenie politických strán vtedajšieho politického spektra v ČSR, sami z pohľadu ideológie vlastnej strany interpretovali mnohé udalosti z politického, hospodárskeho, sociálneho či kultúrneho života spoločnosti. Výnimkou nebol ani 28. 10. 1918, resp. 30. 10. 1918, ktoré boli späté s vyhlásením ČSR Národným výborom v Prahe a prijatím Martinskej deklarácie Slovenskou národnou radou v Turčianskom Sv. Martine. Obe udalosti akceptovali jednotlivé stranícke periodiká ako nevyhnutný predpoklad, ktorý viedol k vzniku spoločného štátu. V súvislosti s vývojom vzájomných vzťa-

⁴⁸ Spor o slovenský prevrat. Či mala martinská deklarácia tajnú klauzulu, alebo nie. In *Slovenská pravda*. 18. 4. 1926, roč. VII, č. 16, s. 3; Spor o slovenský prevrat. Či mala martinská deklarácia tajnú klauzulu, alebo nie. In *Slovenská pravda*. 18. 4. 1926, roč. VII, č. 17, s. 1; Spor o slovenský prevrat. Či mala martinská deklarácia tajnú klauzulu, alebo nie. In *Slovenská pravda*. 2. 5. 1926, roč. VII, č. 18, s. 2.

⁴⁹ Na 30. októbra. In *Slovenská pravda*. 31. 10. 1926, roč. VII, č. 44, s. 1.

⁵⁰ STELLER-ŠTELIAR, Ferdinand (1897 – 1982) známy pod pseudonymom Steller, Hradovan, Učbár slovenčiny v Martine. Bol jazykovedcom, literárnym historikom, hudobným skladateľom, učiteľom. Prispieval do periodík: Slováč, Slovenský východ, Slovenská politika a Robotnícke noviny. Ako prednášateľ a publicista sa zamerával na odstraňovanie medzier v poznaní slovenskej literárnej minulosti, histórie a spisovného jazyka. Bol redaktorom Sborníka Spolku profesorov Slovákov. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. V. zv., R – Š. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 519 – 520.

⁵¹ NANDO STELLER-ŠTELIAR. Na desiatu ročnicu našej slobody...In *Slovenská pravda*. 26. 10. 1928, roč. IX, č. 43, s. 1.

hov Čechov a Slovákov, resp. v spojitosti s postavením Slovákov v novom štáte sa však ich názory značne odlišovali.

Spor o 28. október

Preferovanie významu 28. 10. 1918 ako vzniku ČSR pred 30. 10. 1918 ako prijatím Martinskej deklarácie a naopak viedlo jednotlivé stranícke periodiká k tzv. „sporu o 28. október“. Agrárna tlač považovala za významnejší 28. október 1918, kedy Národný výbor v Prahe vyhlásil Československý štát. No na strane druhej úplne neignorovala ani dôležitosť prijatia Martinskej deklarácie. V Podtatranskej Slovači tak autor jedného príspevku napísal: „Nuž, je-li komu milší 30. október, nechže si ho zasvätiť. Je-li mu je vzácna svoboda, nech sa za ňu vrúcne poďakuje Bohu čo priam i 30. októbra.“⁵² Juraj Palkovič sa tak vo svojom článku publikovanom v Slovenskom východe pokúsil objektívne analyzovať príčinu tohto problému.⁵³ Upozornil, že politické strany hlásiace sa k idei čechoslovakizmu mali bližšie k 28. októbru 1918 a naopak HSLS vyzdvihovala Martinskú deklaráciu. Túto skutočnosť do istej miery chápal aj ako konflikt medzi českým a slovenským národom. Striktne sa však vyslovil proti politike Andreja Hlinku, ktorej ústrednou témou bol autonomizmus. Poukázal, že táto jeho snaha bola len podkopávaním hodnoty októbra ako programu celého národa, pretože sa to jeho „kňazskej skupine“ nehodilo.⁵⁴ Spor o znižovanie významu štátneho sviatku 28. októbra považoval Otakar Lebloch ako prejav poukazujúci na popieranie československej štátnosti.⁵⁵ Tohto negatívneho postoja k novovzniknutej republike sa podľa neho mohol dopustiť len ten, komu „...štátna myšlienka československá ešte neprirástla k srdci.“ Snažil sa však objektívne obidvom udalostiam tak ako vzniku ČSR, tak i Martinskej deklarácii pripísať rovnakú váhu: „... bez 28. 10. 1918 nebolo by oslobodeného Slovenska a bez 30. októbra nebolo by ani československej republiky. Obidva tieto dni sú pilierom spoločnej jednoty, ktorú nerozdvojí už na svete nik-

---

⁵² Sviatok svobody v Kežmarku. In *Podtatranská Slovač.* 7. 11. 1924, roč. II, č. 46, s. 2.

⁵³ PALKOVIČ, Juraj (1900 – 1962), publicista, novinár. Pôsobil ako redaktor tlačového oddelenia Ministerstva zahraničných vecí v Prahe. V roku 1935 odišiel do USA, kde sa stal redaktorom New Yorkského denníka. Uverejňoval príspevky, v ktorých sa zaoberal československou jednotou, národnostnou otázkou, československým študentským hnutím či slovensko-maďarskými vzťahmi. Články publikoval v periodikách *Krajan*, *Pero*, *Politika*, *Prúdy*, *Slovenská politika*, *Slovenský denník*, *Slovenský východ* a i. Bližšie *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990)*. IV. zv., M – Q. Zost. A. Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 386 – 387.

⁵⁴ PALKOVIČ, Juraj. O náš október. In *Slovenský východ*. 3. 3. 1923, roč. VI, č. 51, s. 1.

⁵⁵ LEBLOCH, Otakar (1888 – 1966), novinár, osvetový pracovník. V Břeclavi vydával časopis *Stráž Slovácka*. V medzivojnovom období bol členom viacerých redakcií. Po roku 1945 pracoval v redakciách periodík *Lidová obroda* a *Lidová demokracia*. Napísal desiatky príspevkov, v ktorých sa venoval historickej a národopisnej problematike. Bol aj literárne činný. Bližšie Otakar Lebloch – novinár. In *Zpravodaj města velké Bílovice*. Listopad – prosinec 2008, č. 6, s. 6.

to.⁵⁶ V inom príspevku zas považoval za kontraproduktívne stavať 30. 10. proti 28. 10. ako celoštátnemu sviatku. Znamenalo by to, že ide o neuznávanie ČSR a pracovanie proti duchu Martinskej deklarácie. Oba sviatky sa mali stať prejavom a svetlým príkladom svornosti v národe a československej vzájomnosti.⁵⁷ Napokon v jednom z článkov vnímal Slovenský východ 28. október ako deň „spoločnej našej československej svobody“ a 30. október ako „symbol užšej slovenskej svobody v rámci Československa.“ Zdôraznil: „... že svoboda, štát, demokracia, republika československá znamená a bude vždy znamenať i svobodu, demokraciu slovenskú i vlastný štátny stánok slovenského národa.“⁵⁸

Noviny a časopisy HSLS v spore o 28. október jednoznačne preferovali prijatie Martinskej deklarácie pred vyhlásením ČSR, resp. 30. pred 28. októbrovom. Prvý sviatok považovali za sviatok srdca, druhý stroho za sviatok úradný.⁵⁹ 30. október tak Slovenská pravda opisovala ako národný sviatok Slovákov. Výstižne to dokumentoval jeden z príspevkov, kde autor napísal: „*Nebyť pre Slovákov 30. október v Turčianskom Sv. Martine, Čechom nič by bol osožil 28. október v Prahe.*“⁶⁰

Agrárne noviny a časopisy reprezentované na východe Slovenska dlhodobejšie vychádzajúcim denníkom Slovenský východ a týždenníkmi Gazdovské noviny a Podtatranská Slovač poukazovali predovšetkým na význam 28. 10. 1918 ako dňa, kedy vznikla ČSR, pričom na periférii ich záujmu zostával 30. 10. 1918. Z pohľadu idey čechoslovakizmu vnímali aj vzájomné postavenie oboch štátotvorných národov, pričom odsudzovali akékoľvek snahy Slovákov o dosiahnutie autonómie, ktoré by podľa nich viedli k zániku spoločného štátu. Tieto snahy, tak vnímali ako neúctu k 28. októbru ako historickému medzníku oboch národov. Ľudácka tlač známa svojím agresívnym spôsobom písania bola na východe krajiny zastúpená týždenníkom Slovenská pravda. Tá patrila medzi najcenzúrovanejšie po slovensky vychádzajúce periodikum v regióne. Jej dopisovatelia si boli vedomí toho, že bez spoločnej dohody Slovákov s Čechmi by ČSR nevznikla, a preto akceptovali 28. 10., no v súvislosti so vznikom republiky považovali za dôležitejší 30. október. Popri ňom do popredia postavili Pittsburghskú dohodu. Tieto dokumenty považovali za „Magnu chartu“ svojho politického programu. Za závažný nedostatok 28. 10. tak považovali skutočnosť, že po krátkej konsolidácii pomerov na Slovensku, Slováci autonómii nezískali. Požadovali jej urýchlenú realizáciu a obviňovali „bratský český národ“, ako aj samotného prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka z popierania ich práv.

⁵⁶ LEBLOCH, O. 28. a 30. október. In *Slovenský východ*. 28. 10. 1923, roč. VI, č. 248, s. 1.

⁵⁷ LEBLOCH, Otakar. Sviatok svornosti a jednoty. In *Slovenský východ*. 28. 10. 1925, roč. VII, č. 245, s. 1.

⁵⁸ Deň svobody! In *Slovenský východ*. 27. 10. 1929, roč. XI, č. 247, s. 1 – 2.

⁵⁹ 28. či 30.? In *Slovenská pravda*. 4. 11. 1923, roč. IV, č. 45, s. 2.

⁶⁰ Pravdomil: 28. okt. a 30. okt. In *Slovenská pravda*. 26. 10. 1924, roč. V, č. 44, s. 1.

MATERIÁLY
MATERIALS

OBEC BORŠA OD VZNIKU UHORSKÉHO KRÁĽOVSTVA DO KONCA 17. STOROČIA

Juraj Horváth

HORVÁTH, Juraj. The municipality Borša since the origin of the Hungarian Empire by the end of the 17th century. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 113 – 126.

The article deals with the outline of the history of Borša municipality which is situated in the southern part of Eastern Slovakia. It briefly characterizes the individual stages of its development during the periods of Middle Ages and Modern Ages. The selection of some more interesting and, thanks to preserved resources, known events enables to analyze property and residential development of the municipality itself as well as the domain. More important proprietors, lucrative location and the overall importance of the municipality were not non-negligible in the observed period. The resulting text presents the basic resource for another observation in this field of study.

Key words: municipality Borša, Hungarian Empire, Middle Ages, Modern Ages, history.

Vznikom Uhorského kráľovstva sa obec Borša stala súčasťou formujúceho sa Zemplínskeho komitátu. Po výbojoch prvého uhorského kráľa Štefana I. v Hornom Potisí okolo roku 1018 sa hranice vtedajšieho uhorského štátu posunuli na sever od významného slovanského hradiska Zemplín. Hranica sa v tom čase pravdepodobne nachádzala medzi Hraňou a Malčicami, v oblasti rieky Laborec medzi Drahňovom a Palínom. Môžeme sa však domnievať, že ich lokalizácia bola o niečo južnejšie, kde nedosahovali rieku Latoricu a pri rieke Ondava siahali niekde do okolia Brehova.¹ Na základe daných skutočností môžeme vysloviť tvrdenie, že obec Borša patrila svojím územím okolo roku 1018 do Uhorského kráľovstva, kde bola súčasťou Zemplínskeho komitátu, ktorého centrom sa stalo Zemplínske hradisko ako najstaršia a hlavná pevnosť v priľahlom kraji. Popri tomto centre sa vyvinulo aj ďalšie významné stredisko Potok, podľa ktorého sa v 13. a prvej polovici 14. storočia nazýval komitát ako Potocký.²

V 13. storočí sa začala formovať Zemplínska stolica. Počiatky tejto územnosprávnej organizácie komitátov súviseli s uplatňovaním súdnych právomocí nad vidieckou šľachtou. Po rozšírení príslušníkov stredných a nižších vrstiev šľachty sa zvýšila aj potreba riešiť vzniknuté súdne spory medzi nimi. Avšak postupom času si dokázali presadiť právo pôsobiť jurisdikčne aj bez palatína

¹ ŽUDEĽ, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 162.

² ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 638.

v rámci civilných sporov na samostatných súdoch. Dôsledkom úpadku kráľovskej moci došlo k rozšíreniu ich súdnych kompetencií aj na nešľachticov. Tým sa začal postupný presun najskôr súdnych, potom aj verejnosprávnych kompetencií do rúk autonómnych šľachtických inštitúcií. Výsledkom bolo ustanovenie novej samosprávnej inštitúcie šľachtickej stolice.³

Oblasť Medzibodrožia bola v prvej polovici 13. storočia najviac osídlená a hospodársky najvyspelejšia, k čomu výrazne prispeli aj trhové miesta, ktoré mali vplyv na rozvoj obchodu.⁴ Po získaní práva usporadúvať trh, mohli obyvatelia Borše chodievať za obchodom vybrané dni, avšak vždy do iného mesta: každý pondelok do Nového Mesta pod Šiatrom alebo do vzdialenejšieho Lelesa, v stredu do mesta Streda nad Bodrogom, vo štvrtky do Kráľovského Chlmca a každú sobotu do Blatného Potoka.⁵ Nie menej dôležitým činiteľom vývoja miest a dedín tejto oblasti bola aj starobylá diaľková cesta, vedúca popri vodných tokoch Bodrogu, Latorice a Laborca smerom z Potisia do Haliče.⁶ Na základe týchto zistení a vzhľadom na polohu obce Borša, môžeme vyjadriť tvrdenie, že obec patrila počas 13. storočia k rozvinutým obciam Zemplína.

Na základe spomínaných skutočností usudzujeme, že obec bola nepretržite osídlená od 11. storočia. V súvislosti so včasno-stredovekým osídlením je možné o Borši povedať, že patrila medzi obce riadiace sa tzv. zvykovým právom. V dedinách riadiacich sa zvykovým právom platili zvyklosti, vzniknuté v predchádzajúcom dlhodobom vývine. Tieto zvyky mali charakter nepísaných pravidiel a boli platné vo všetkých dedinách so zvykovým právom. Hlavným znakom bol občinový spôsob uznávania pôdy, čo znamená, že poddaní využívajúci pôdu ju nemohli predať, pretože ju nevlastnili dedične. Nepatrili im ani lúky a jediným majetkom, ktorý mohli vlastniť, bol dom a k nemu prislúchajúce hospodárske budovy. Majiteľom všetkej pôdy v obci bol zemepán, ktorý na výkon svojej vôle využíval samosprávne orgány v obci. K jeho jurisdikcii patrilo aj to, že mal patronátne právo nad farou a kostolom, ktoré mu zabezpečilo ovládnutie duchovného života poddaných.⁷

Podľa tradičných zvyklostí príslušnej dediny odvádzali všetci poddaní svojim zemepánom feudálnu rentu. Jej veľkosť bola rôzna a závisela od žiadostí panstva. Renta mala tri formy, a to robotnú, naturálnu a peňažnú. Robotná bola

³ SOKOLOVSKÝ, L. *Prehľad dejín verejnej správy na území Slovenska. I. časť (Od počiatkov do roku 1526)*. Bratislava : Metodické centrum, 1995, s. 29 – 30.

⁴ ŽUDEL, J. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : Obzor, 1984, s. 160.

⁵ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 690 – 691.

⁶ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 21.

⁷ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 37 – 72.

spôčiatku najmenej využívanou formou renty. Jej úžitok sa prejavil až po vzniku panských majerov. Poddaní boli povinní kosiť panské lúky, vozit' drevo pánom a robotovať pri výstavbách a opravách pánskych hradov, hrádkov a iných sídiel. Najvýznamnejšou rentou v období feudalizmu bola naturálna, ktorá bola tvorená čiastkami z poľnej úrody. V roku 1351 bol prijatý zákon, ktorý potvrdzoval povinnosť poddaných odovzdávať pánovi jednu desatinu zo svojej úrody. Táto čiastka dostala pomenovanie ako deviatok vzhľadom k tomu, že desiatkom sa označovala už staršia daň katolíckej cirkvi. Iným druhom naturálnych dávok boli naturálne živočíšneho pôvodu, označované ako dary. Od 13. storočia sa objavuje už renta peňažná, ktorou poddaní vyplácali nájom za pôdu, ktorú obhospodarovali a na ktorej zároveň aj bývali.⁸

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1221. Tento zápis vo Varaždínskom registri vznikol z dôvodu obvinenia obyvateľov Borše v nie bližšie špecifikovanom spore, za čo niesli trestnú zodpovednosť pred súdom vo Varađíne. V tomto krátkom zápise sa Borša spomína ako „villa Borsy“.⁹ Avšak obec vznikla pravdepodobne skôr ešte pred 11. storočím a patrila medzi slovienske dediny, o čom nás presvedča existencia slovanského pohrebiska z 8. storočia vo veľkomoravskom období. Slovenský pôvod názvu obce potvrdzuje aj názor slovenského historika Uličného, podľa ktorého meno predstavuje pomadařizovaný tvar slovenského nárečového osobného mena.¹⁰ Maďarský historik Borovszky zase tvrdí, že je pomenovaná po niektorom vládarovi menom Bors.¹¹ Na základe týchto tvrdení usudzujeme, že názov obce má pravdepodobne pôvod v osobnom mene.

Obec sa spomína v listine kráľa Ladislava IV. z roku 1284, kedy bola vrátená spolu s dedinami Kováči, Taj, Trňa a Obizligety mešťanom z mesta Ujhely.¹² Borša bola súčasťou hradného panstva Ujhely aj v 2. polovici 13. a 14. storočia.¹³ Počas obdobia anarchie v krajine na konci 13. storočia bola obec násilne obsadená Tomášom Kányim.¹⁴ Po potlačení povstání oligarchov ju z poverenia kráľa získal

⁸ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 37 – 72.

⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 64.

¹⁰ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 64 – 65.

¹¹ BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

¹² SZENTPÉTERY, I. – BORSA, I. *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke 1272-1290*. Budapest : MOL kiadványai 2. Sorozat : Forráskiadványok 9., 1961, s. 301.

¹³ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 64 – 65.

¹⁴ BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

späť Roland Borša.¹⁵ V roku 1321 Rathold z rodiny Miczbána zdedil panstvo Ujhely¹⁶ aj s obcami Borša, Trňa a ďalšími obcami patriacimi k tomuto panstvu. Ešte v danom roku ho Rathold vymenil s kráľom Karolom I. Róbertom za hrad Puruštan.¹⁷ Tri desaťročia bolo panstvo majetkom kráľovskej komory.¹⁸ V roku 1390 kráľ Žigmund udelil Mikulášovi Perényimu za zásluhy v boji proti Turkom mestá a hrady Potok a Ujhely, pričom ich získal aj s majetkami Borša, Ardov, Malá Trňa.¹⁹ V donačnej listine sa objavuje pod názvom Borsy.²⁰ Majetkom Perényiovcov však nebola dlho, pretože už v roku 1429 sa majiteľom hradného panstva Ujhely stal Matúš Palóczi. Získal Boršu a Trňu, Taj, Kováči a k nim pripadajúce majetky.²¹ Majetok v obci mal v roku 1456 aj Lukács Vissoi²² a na konci 15. storočia sa v súvislosti s vlastníctvom v obci opäť spomína János Ernuszt Csáktornyai,²³ manžel Anny, pravnučky Matúša Palócziho. Majiteľmi Borše boli páni z Pavloviec až do roku 1526.

Po smrti Imricha Palócziho boli vlastníckmi jeho potomkovia, Anton a Michal, ktorí dostali hrad v Sátoraljaújhely, poľnohospodárske mestečko Sátoraljaújhely spolu s dedinou Borša.²⁴ Majetkom Palócziocov bolo až do smrti Antona Palócziho, ktorý zomrel v bitke pri Moháči 29. augusta 1526. Anton a jeho manželka Magdaléna Ráskayová spolu nezanechali žiadnych potomkov, a tak ich majetky pripadli kráľovskej komore. Potocké panstvo a všetky k nemu patriace majetky, ako mestečko Sátoraljaújhely s dedinou Borša, sa tak stávajú majetkom kráľa. V roku 1527 pripadol Potocký hrad aj so všetkým k nemu patriacim vlastníctvom Petrovi Perényimu. Rodový majetok pánov z Pavloviec, čiže dedinu

¹⁵ BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

¹⁶ V tom období zapisované ako panstvo Ujhely. Neskôr nazývané Sátoraljaújhely. ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 454 – 456.

¹⁷ KRISTÓ, GY. *Anjou-kori oklevéltár. VI. 1321-1322*. Budapest-Szeged, 2000, s. 22.

¹⁸ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/7.html>.

¹⁹ SIRMAJ, A. *Historické, topografické a politické poznatky stolice Zemplínskej*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2004, s. 144 – 145.

²⁰ BOGOLY, J. – BOROS, L. – OLÁH, T. – TAMÁS, E. *Folyók közén*. Kráľovský Chlmec : Renoma, 2009, s. 100 – 120.

²¹ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/7.html>.

²² BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

²³ BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33. [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC03609/03906.htm>.

²⁴ JANÓ, A. *Hagyományok és legendák Sárospatak múltjából*. In *A Herman Ottó Múzeum évkönyve 47*. Miskolc : Herman Ottó Múzeum, 2008, s. 350.

Pavlovce, dostali ich pokrvní príbuzní Dobóovci z Ruskej.²⁵ Takto sa obec Borša stáva opäť majetkom pánov z Perína.

Majetkom Perényiovcov je obec aj koncom 40. rokov 16. storočia, keď sa spomína ako súčasť Stropkovského panstva Gabriela, syna Petra Peréniho.²⁶ V tom istom roku 1549 je spomenutý v súvislosti s obcou aj Mikuláš Henyey, od ktorého žiadali vydanie obyvateľa Borše.²⁷ Pravdepodobne išlo o príslušníka zemianskej vrstvy, prípadne familiára Perényiovcov, ktorý mal vlastnícky podiel v obci. Zmienku o tom nájdeme aj z roku 1563, keď sa stal súčasťou obce spolu aj s manželkou Annou Dombai.²⁸ 7. júna 1567 vo veku 37 rokov zomiera Gabriel Perényi bez potomstva, a preto jeho Potocké panstvo dal cisár a kráľ Maximilián po 11 rokoch do zálohy za 180-tisíc uhorských florénov Sára Sulyokovej,²⁹ vdove po Štefanovi Dobóovi a tiež synovi Františkovi, Dominikovi a dcére Kristíne Dobóovcom.³⁰ V roku 1578 sa s obcou spomína syn Anny Dobóovej,³¹ kapitán tokajského hradu Miklós Kamarás de Zelemér a Magda Henyey,³² dcéra Miklósa Henyeyho a Anny Dombaiovej.³³ Mikulášovým majetkom bola obec až do jeho smrti, potom pripadla do vlastníctva jeho dcéry Barbory.³⁴

Zápis z Varadínskeho registra jasne dokazuje existenciu stredovekej dediny. Dedina v tom čase predstavovala samostatný spoločenský a výrobný-hospodársky celok, chápaný nielen ako sídliskový komplex, ale aj s územím k nemu prislúchajúcim.³⁵

Dôležitou súčasťou stredovekej dediny boli sídla šľachtických rodín. Bohatší feudáli popri vyšších hradoch zvyčajne stavali aj vodné hrady, samostatne sto-

²⁵ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 452.

SIRMAJ, A. *Historické, topografické a politické poznatky stolice Zemplínskej*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2004, s. 169.

²⁶ MAKSAY, F. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén 2*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1991, s. 1066.

²⁷ TÓTH, P. *Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei II. 1561 – 1563*. Miskolc, 2001, s. 49.

²⁸ BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

²⁹ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://genealogy.euweb.cz/hung/dobo.html>. Sára Sulyok de Lekce.

³⁰ SIRMAJ, A. *Historické, topografické a politické poznatky stolice Zemplínskej*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2004, s. 195.

³¹ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://genealogy.euweb.cz/hung/zelemeri.html>. Anna Dobó de Ruszka.

³² BOROVSZKY, S. *Zemplén vármegye monographiája*. Budapest, 1905, s. 32 – 33.

³³ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://genealogy.euweb.cz/hung/csak.html#DD>.

³⁴ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://genealogy.euweb.cz/hung/zelemeri.html>.

³⁵ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 30.

jace, vzdialené od poddanských obydlí. Naopak stredná a drobná šľachta si zvyčajne zakladala sídla priamo vo vlastnej dedine, niekedy na vyvýšených miestach a na okrajoch alebo v strede dediny a pri kostoloch.³⁶ Šľachtické sídlo v Borši predstavovalo v tom čase kamenný vodný hrad, postavený niekedy po roku 1242.³⁷ Existencia tohto objektu môže mať priamu spojitosť so životom šľachtického príslušníka a jeho rodiny, žijúceho v obci dlhodobo alebo príležitostne. Okrem bývania pre zemepána poskytovala ubytovanie aj pre panskú čelad' a služobníctvo.

Na veľkosť stredovekej dediny Borša poukazujú daňové súpisy. V roku 1441 sedliacke domácnosti zaplatili kráľovi daň 26 zlatých,³⁸ z čoho vyplýva, že v obci mohlo hospodáriť do 30 domácností.³⁹ V danom období sa pod pojmom domácnosť rozumel obytný dom s hospodárskym dvorom a jeho ďalšie súčasti, ktoré tvorili uzavretý celok so vstupnou bránou a príslušenstvom v chotári obce. Z toho dôvodu bola neskôr v prvej polovici 14. storočia určená brána za daňovú jednotku pre vyberanie poplatku.⁴⁰ Zamestnaním obyvateľov v časti Zemplína bolo už v 6. až 10. storočí roľníctvo, a to predovšetkým pestovanie obilnín, ale aj chov domácich hospodárskych zvierat. Prírodné predpoklady nížinných častí poskytovali tu žijúcim obyvateľom vhodné podmienky na pestovanie poľnohospodárskych plodín. Roľníci na svojich poliach pestovali pšenicu, jačmeň, raž, ovos, pohanku, proso, šošovicu, hrach a chmeľ. Okrem toho pestovali v záhradách kapustu, kvaku, mrkvu, petržlen, cesnak a cibuľu, ktoré tvorili základ ich potravy.⁴¹

Podstatná časť obyvateľov Zemplína sa venovala aj pestovaniu viniča hroznorodého a dorábaniu vína. Oblasť Zemplínskych a Tokajských vrchov im na to poskytovala vhodné podmienky. Tradícia vinohradníctva tu pretrvávala už z čias pred príchodom maďarských kmeňov a veľký rozmach nastal po Tatárskom vpáde, keď boli vo veľkej miere obnovované staré a vysádzané nové vinohrady.⁴² Písomne sú vinohrady v chotári obce Borša doložené až v roku 1390, ale je prav-

³⁶ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 206.

³⁷ POLLA, B. *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 8 – 9.

³⁸ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

³⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁴⁰ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 186 – 187.

⁴¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 714.

⁴² ŽADANSKÝ, J. *Z dejín a súčasnosti tokajského vinohradníctva a vinárstva*. Trebišov : Vlastivedné múzeum v Trebišove, 2009, s. 18 – 19.

depodobné, že jestvovali už skôr.⁴³ Táto zmienka však potvrdzuje, že obyvatelia obce sa okrem roľníčenia venovali aj pestovaniu viniča a dorábaniu vína.

Veľmi rozšíreným výrobným zariadením v stredoveku bol vodný mlyn. Výskyt vodného mlynu závisel predovšetkým od dostatku primerane silných vodných tokov a vhodných terénnych polôh.⁴⁴ Okolité vodné toky nasvedčujú, že aj v tomto období je existencia vodného mlyna v obci reálna, avšak písomnými materiálmi ani archeologickým výskumom z daného obdobia to doložené nie je, len z mladšieho obdobia.

Vznikom uhorského štátu začína vo veľkej miere proces christianizácie podporovanej prvým uhorským kráľom Štefanom I. Oblasť Zemplína sa začleňuje do diecézy Jágerského biskupstva založeného na začiatku 11. storočia. Vzniknuté štruktúry vytvorili vhodné predpoklady pre rozvoj sakrálnej architektúry v tejto oblasti. Napriek vhodným podmienkam, 11. storočie nebolo nijako významne poznamenané stavebnou činnosťou v tomto priestore. Stále pretrvávajúce pohanské zvyky, neochota pokrstiť sa a prijať kresťanstvo viedli v Potísi k veľkým pohanským povstaniam. V roku 1092 sa na hrade Szabolcs konala cirkevná synoda, ktorá okrem iného hovorila práve o opravách kostolov zničených počas vzbúr, ale aj opravách dlhodobo spustených kostolov.⁴⁵ Žiaden archeologický výskum alebo písomný prameň nám existenciu kostola zatiaľ nepotvrdil, no nie je vylúčené, že tam vtedy už existoval.

Ďalším medzníkom vo vývoji sakrálnych stavieb bol Tatársky vpád v roku 1241. Po porážke uhorských vojsk na rieke Slaná bola rozsiahla časť krajiny v rukách tatárskych vojsk až do mája 1242. Priestory celého Medzibodrožia boli spustošené a okrem kláštora v Lelesi bolo zničených aj mnoho sakrálnych objektov.⁴⁶

Duchovný, ale aj kultúrny život vtedajších obyvateľov Borše predstavoval miestny kostolík. Presné obdobie jeho vzniku nepoznáme, ale podľa najnovších datovaní ho radíme do 12.,⁴⁷ prípadne 13. storočia. Vznikol pravdepodobne po tatárskom plienení a jeho vznik môže súvisieť aj s existenciou šľachtického dvorca v tomto alebo blízkom okolí, ktorého mohol byť súčasťou.⁴⁸ Typologicky

⁴³ KAZIMÍR, Š. *Pestovanie viniča a produkcia vína na Slovensku v minulosti*. Bratislava : Veda, 1986, s. 139.

⁴⁴ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 192.

⁴⁵ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 11 – 12.

⁴⁶ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 12.

⁴⁷ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 21.

⁴⁸ SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, s. 206.

je to jednolodový kostol s polkruhovou apsidou, patriaci k najstarším sakrálnym stavbám na Zemplíne.⁴⁹ Je tvorený väčšími, na hrubo opracovanými kvádrmi a s množstvom malty v špárach.⁵⁰ Najstaršie viditeľné znaky kostola sú z polovice 13. storočia.⁵¹

Obyvatelia boli povinní okrem platenia štátnej dane kráľovi, odovzdávať aj desiatu časť svojho vyprodukovaného tovaru biskupovi. Táto daň sa začala nazývať ako desiatok. Prvé oficiálne záznamy o kostolíku pochádzajú zo súpisov pápežských desiatkov z rokov 1332 – 1337. Farárom tam bol vtedy Kozma.⁵² Začiatkom 16. storočia tam pôsobil katolícky farár František a po ňom od roku 1509 farár Mikuláš.⁵³ Kostol bol pôvodne zasvätený Nanebovzatiu Panny Márie.⁵⁴

Veľkým fenoménom 16. storočia bola reformácia. Reformačné myšlienky nachádzali podporu aj medzi vrchnosťou na Zemplíne. Jedným z prvých magnátov, ktorí prijali reformačné učenie Luthera, bol Peter Perényi. Po jeho smrti pokračovali v podporovaní reformácie jeho manželka a syn Gabriel, ktorí sa zaslúžili o príchod tentokrát kalvínskeho kazateľa do Blatného Potoku, kde sa reformačné myšlienky šírili veľmi rýchlo.⁵⁵ Z dôvodu prijatia týchto myšlienok majiteľmi panstiev, boli aj obyvatelia žijúci na panstvách povinní zmeniť učenie svojej viery a prijať reformáciu. Katolícky kostol v Borši prešiel takýmto spôsobom pred rokom 1552 do rúk reformovaných veriacich.⁵⁶ Vtedy neďaleko kostola pravdepodobne stála aj zvonica, v ktorej sa nachádzal zvon z roku 1564. Tento zvon, ktorý je využívaný dodnes, bol odliaty v prešovskej dielni Georgia Wirda.⁵⁷ Napriek prvej oficiálnej zmienke o existencii reformovanej filiálky zo začiatku 17. storočia, reformovaná fara v obci existovala už v 16. storočí. Neskôr začiatkom 17. storočia boli boršanskí reformovaní veriaci filiálkou fary v Sátoraljaújhely, odkiaľ im chodili slúžiť bohoslužby pastori z tohto mesta.⁵⁸

⁴⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 728.

⁵⁰ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 27.

⁵¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁵² BOGOLY, J. – BOROS, L. – OLÁH, T. – TAMÁS, E. *Folyók közén*. Kráľovský Chlmec : Renoma, 2009, s. 100 – 120.

⁵³ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Vydala Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁵⁴ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://www.apsida.sk/c/3070/borsa>.

⁵⁵ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. *Kalvínska reformácia a reformovaná cirkev na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2010, s. 11 – 12.

⁵⁶ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://www.apsida.sk/c/3070/borsa>.

⁵⁷ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://www.apsida.sk/c/3070/borsa>.

⁵⁸ UGRAI, J. A. *Tiszáninneneni református egyházkerület*. Sárospatak, 2005, s. 258 – 260.

V porovnaní s predchádzajúcim obdobím, počet obyvateľov v 16. storočí klesal a domácnosti chudobneli. V roku 1549 boli v obci len 4 usadlosti, z toho 3 želiarske a 1 iná.⁵⁹ Mohlo to byť spôsobené aj vojnovými udalosťami a s nimi spojenými útrapami, ktoré mnohokrát dopadli na pospolitý ľud. Hoci územie Zemplína nepatrilo do oblasti ohrozovaného tureckými výbojmi, veľmi negatívne však ovplyvnilo život tunajších obyvateľov pustošenie ich spojencov. Krymskí Tatári vtrhli v lete roku 1566 na územie Zemplínskej stolice a takmer celkom spustošili a vyplienili južný Zemplín, mnoho obcí v Medzibodroží, mestečko Sátoraljaújhely a viacero dedín stredného Zemplína.⁶⁰ V Borši Tatári zničili šesť sedliackych domácností a istotne odviekli do zajatia aj časť miestneho obyvateľstva.⁶¹ Boršanske domácnosti boli v roku 1567 zdanené len od 2 port. Z celkového počtu 442 miest celej Zemplínskej stolice patrila medzi 320 obcí zdanených od menej ako 5 port.⁶² Začiatkom 80. rokov bola obec ešte viac vyľudnená. Nepoškodené sedliacke domácnosti boli v roku 1582 zdanené iba od jednej a pol porty.⁶³

Ďalším nebezpečenstvom pre obyvateľov obcí boli okrem vojen aj prírodné živly. V rovinatých častiach Zemplína to boli najmä záplavy spôsobené vyliatím vody veľkých tokov, ale aj požiare v sídliskách, ktoré pohlcovali drevené obydlia obyvateľov. Zhorené domy si dokázali ešte nanovo vybudovať, ale pri záplavách bolo jediným riešením opustiť zaplavované územie a stavať domy na bezpečných miestach.⁶⁴

Miestny vodný hrad v roku 1568 získal Miklós Kamarás de Zelemér.⁶⁵ Pravdepodobne on ho prestaval na renesančný kaštieľ. Dôvodom mohol byť zlý technický stav spôsobený následkom poškodenia počas vpádu Tatárov. Inou alternatívou mohlo byť to, že v danom čase už stredoveké hrady prestávajú byť bezpečnými a hlavne pohodlnými obydliami pre feudálov. Kaštieľ si však svoj obranný charakter zachoval aj po prestavbe. Nárožné veže prebrali funkciu bást a celý kaštieľ bol aj naďalej chránený obkolesenou vodnou priekopou.⁶⁶

⁵⁹ MAKSAY, F. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén 2.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1991, s. 1040.

⁶⁰ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 708.

⁶¹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁶² ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 658 – 676.

⁶³ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁶⁴ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy.* Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 708.

⁶⁵ FILKORN, P. *Gyűjtemény: II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem ősei.* Budapest : *Levéltári Közlemények*, 1976, s. 208.

⁶⁶ POLLA, B. *Hrady a kaštiele na východnom Slovensku.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 8 – 9.

Začiatkom 17. storočia bola Borša malou dedinou s poddanským, šľachtickým a farským obyvateľstvom. Na približný počet obyvateľov Borše zo začiatku 17. storočia nám poukazuje súpis zdanených domov z roku 1600. V obci sa nachádzali 4 obývané poddanské domy. Okrem toho sa tam nachádzal aj kaštieľ, hospodárske budovy majera, kostol, fara a možno aj škola.⁶⁷ Tento súpis neobsahuje nezdanené domy starostov a richtárov, ani domy nedávno vyhorené a nedostavané. Ak predpokladáme, že v tom čase žilo v jednom dome približne 6 ľudí, tak v celej obci žilo okolo 30 ľudí poddanského pôvodu, 6 ľudí šľachtického a 1 farár.⁶⁸ Poddanské domácnosti postupne chudobneli a bolo ich čoraz menej. V roku 1610 zdanili domácnosti od pol porty. Vtedy tam hospodárili okrem sedliakov aj želiari.⁶⁹ Klesajúci počet obyvateľov mohol byť zapríčinený dôsledkom vzbúr, povstaní a vojen v krajine a celkovej zhoršenej životnej situácii obyvateľov. V polovici tridsiatych rokov boli boršanské domácnosti sedliakov a želiarov zdanené spoločne od pol porty.⁷⁰

Náboženský život obyvateľstva obce zabezpečovala modlitebňa. Tento pôvodný katolícky kostolík prešiel v 50. rokoch 17. storočia do rúk reformovaných veriacich a odvtedy ho využívali na bohoslužby. Na začiatku 30. rokov storočia bola modlitebňa v zlom stave, strecha potrebovala novú krytinu, pretože cez ňu pretekala voda.⁷¹ Celková oprava prebehla až v druhej polovici 17. storočia.⁷² Borša bola v 17. storočí fíliou reformovanej farnosti v Sátoraljaújhely. Počas celého storočia, až do roku 1725, tu vysluhovali bohoslužby reformovaní pastori zo Sátoraljaújhely.⁷³

Hospodársky život tunajších obyvateľov sa dôsledkom zmeny storočia nijako výraznejšie nezmenil. Poľnohospodárstvo a chov domácich zvierat bol stále hlavným zdrojom obživy. Popritom sa obyvatelia obce venovali aj ovocinárstvu a vinohradníctvu a vďaka blízko tečúcej rieke aj rybolovu, čo postupne zaviedli aj na rybníkoch neďaleko kaštiela. Pánsky majer predstavoval miestne hospodárske stredisko.

Zo záznamu o súpisoch Rákociho majetkov z prvej polovici storočia žilo v Borši 23 poddanských usadlostí, kde na celých usadlostiach gazdovali Joannes

⁶⁷ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁶⁸ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 708.

⁶⁹ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁷⁰ ULIČNÝ, F. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce : Zemplínska spoločnosť, 2001, s. 65.

⁷¹ TAJKOV, P. *Sakrálna architektúra 11. – 13. storočia na juhovýchodnom Slovensku*. Košice : Fakulta umení Technickej univerzity v Košiciach, 2012, s. 21.

⁷² [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://www.apsida.sk/c/3070/borsa>.

⁷³ UGRAI, J. A. *Tiszáninnení református egyházkerület*. Sárospatak, 2005, s. 258 – 259.

Molnár, Michael Szücs, Andreas Tútós, Michael Ujlaki, Stephanus Lovasz, Pavlus Ujlaki, Pavlus Szücs, Georgius Siska, Petrus Kovács a Stephanus Kasir. Na polovičnej usadlosti Stephanus Hajdu, Mihály Varga, Stephanus Sarkány, Franciscus Ujlaki, Andreas Ujlaki, Georgius Kozák, Georgius Varga, vdova po Stephanovi Szabóvi, vdova po Stephanovi Szalayovi a vdova po Stephanovi Szücsovi. Na štvrtinovej usadlosti gazdoval János Molnár, ktorý bol zároveň mlynárom a richtársku funkciu vykonával Georgius Varga. Želiarmi boli Martinus Varga a Stephanus Vakaso.⁷⁴

Na konci tridsiatych rokov 17. storočia sa na panskom majeri nachádzalo 92 kusov hovädzieho dobytku, 134 ošípaných, 286 kusov hydiny a 134 moriek.⁷⁵ Na výkrm prasiat a kôz využívali lesy v chotári a zdroj obživy získavali aj pravidelným kosením lúk, z ktorých mali 210 stohov sena.⁷⁶ Zdroj obživy dopĺňal rybolov na neďalekej rieke a miestnom rybníku, v ktorom sa nachádzalo približne 300 rýb.⁷⁷

Sediaci obhospodarovali ornú pôdu o rozlohe 232 gbelov rozdelené do troch honov. Na konci storočia pestovali aj ovos, hrach, šošovicu a konope, ktoré využívali na výrobu lán.⁷⁸ Na rieke Bodrog využívali vodný mlyn na štyri kamene. Dva sa nachádzali hlbšie a dva vyššie, ktoré sa využívali v závislosti od množstva prietokovej vody. V období veľkých zrážok sa točili všetky štyri, v období sucha len dva spodné.⁷⁹ V 90. rokoch 17. storočia bol mlyn v zlom technickom stave a bola nutná rekonštrukcia. Jeho príslušenstvo tvorili nástroje na bežné práce, odmerné kade, náhradné kamene a uzatváratelná truhlica.⁸⁰

⁷⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, *Urbaria et Conscriptiones*. Fasc. 115. No. 082. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc115_no082/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁷⁵ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 002. – No. 034. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no034/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁷⁶ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 002. – No. 034. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no034/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁷⁷ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 078. – No. 019. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc078_no019/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁷⁸ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 024. – No 006. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc024_no006/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁷⁹ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 115. – No. 082. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc115_no082/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸⁰ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 078. – No. 019. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: <https://>

Okrem toho sa zaoberali aj ovocinárstvom. V záhradách panského majera vedľa kaštiela sa nachádzali dva sady, v jednom z nich pestovali broskyne, višne, čerešne, lieskové orechy, jablká, dule a vlašské orechy.⁸¹ Dokonca pestovali aj jarabinu oskorusovú, čo je už v súčasnosti veľmi vzácne. V majerských záhradách by sme našli taktiež uhorky, redkovky, žlté melóny a egreše a okrem toho sa venovali pestovaniu rastlín využiteľných v kuchyni a medicíne ako šalviu lekársku, rutu voňavú a klinčekovec voňavý. Veľký dôraz kládli aj na pestovanie okrasných rastlín ako ruža biela, ryšavá, šafran siaty a cyprusy.⁸²

Vinohradníctvo aj v tomto období zamestnávalo obyvateľov obce. Súpis z roku 1638 hovorí o 8 majerských viničiach. V Sátoraljaújhelyi na viničných tratiach Boglyoska, Oremus, Sütő, Rákóczi veľkosti 104 kopáčov, v Malej Trni na trati Tay⁸³ a Dokus spolu 30 kopáčov a v Zsadányi na majeri jedna vinica veľkosti 8 kopáčov.⁸⁴ Ako v predchádzajúcich storočiach, aj teraz chodili obyvatelia pracovať do vinohradov neďalekých miest ako námezdní robotníci. Obyvatelia Borše si tomto čase vinohrady aj prenajímali. Záznam z roku 1686 spomína prenajatý vinohrad na viničnej trati Boglyoska v Sátoraljaújhelyi a vinicu Dersik v Erdobényi. Očakávaná úroda z vinohradov mala dosiahnuť počet 200 sudov vína.⁸⁵ Údaj z roku 1687 zase hovorí, že Boršania mali v držbe vinohrad v Tolcsve a Sátoraljaújhelyi buď za tretinu alebo polovicu úrody, ktorú získali od majiteľa.⁸⁶ Na základe ďalšieho súpisu vyhotoveného v roku 1688 obyvatelia Borše platili daň zemeľpánom z vinohradov, avšak nachádzajúcich sa nie v chotári obce, ale v mestečku Sátoraljaújhely na honoch Cselej, Oremus, Boglyoska, Várallya, Dersik a v Erdó-

---

archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc078_no019/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸¹ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 002. – No. 034. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no034/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸² HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 002. – No. 034. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no034/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸³ V súčasnosti ide o viničnú trať Tajisko v Malej Trni.

⁸⁴ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 002. – No. 034. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc002_no034/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸⁵ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 154. – No. 011. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc154_no011/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

⁸⁶ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 154. – No. 026. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc154_no026/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSJ9.

benyi na hone Messzelátó.⁸⁷ Ako majitelia vinohradov boli evidovaní aj v roku 1707. Vtedy mali poddaní Petrus Ujlaky, Pavlus Sucs, Joannes Kozák, Georgius Varga, Franciscus Molnár a dvaja ďalší, vinohrady na trati Bári nevű hegy.⁸⁸ Pivničné priestory kaštiela im poskytovali vhodné priestory na uskladnenie vína, sudov a vinohradníckej techniky použitej počas výroby vína.

Súpisy panstva Borša z rokov 1689 až 1692 nám približujú informácie o povolani obyvateľov obce. Remeselnícke zastúpenie predstavovali kožušník a tkáč, poľnohospodárske vinohradník a rybár, a v tom čase sa v obci nachádzal aj učiteľ, zvonár.⁸⁹

Počet obyvateľov obce sa počas daného storočia výrazne menil. Môžeme si to všimnúť aj na základe počtov počas prvých dostupných súpisov. Na základe súpisu z roku 1619 sa v obci nachádza 18 usadlostí, postupne počet narastá na počet 23 a následne klesá na 16.⁹⁰ Avšak mortalita obyvateľov, či už prirodzená alebo spôsobená chorobami a vojnami, priniesla zmenu do štruktúry obyvateľstva obce Borša. Na úbytku sa nepochybne podieľali masovo rozšírené nákazlivé choroby, teda epidémie, ale aj hladomory, na ktoré sporadicky vymieralo mnoho dedinského aj mestského obyvateľstva. Na konci 80. rokov 17. storočia je jasný príliv nových obyvateľov. Predpokladáme, že pokiaľ mená poddaných z urbárov z prvej polovice 17. storočia nám predstavujú súčasne aj ich povolanie, mená z urbárov z druhej polovice storočia už vyjadrujú aj ich etnický pôvod.⁹¹ Medzi typické mená v tomto čase okrem pretrvávajúcich Ujlaki, Sabo, Nagy, Molnár nájdeme aj nové ako Hajdu, Varga, Lovasz, Szucs, Kovács, Siska, Szalay a Sarkány.⁹²

Nové storočie so sebou prinieslo aj zmenu vlastníckych pomerov. Barbora, dcéra Miklósa Kamarása, sa stáva manželkou Michala Lóranttfyho.⁹³ Týmto sa obec Borša stáva majetkom rodiny Lóranttfyovej. Ich dcéra Zuzana sa vydáva

⁸⁷ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 036. – No. 025. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: Rovnakým pomenovaním sa v súčasnosti označujú viničné trate v meste Sátoraljaújhely a v Erdőbényi.

⁸⁸ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 104. – No. 056. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc104_no056/?list=eyJxdWVye-SI6ICjCb3JzaSJ9.

⁸⁹ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 005. – No. 015. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc005_no015/?list=eyJxdWVye-SI6ICjCb3JzaSJ9.

⁹⁰ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 036. – No. 025. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc036_no025/?list=eyJxdWVye-SI6ICjCb3JzaSJ9.

⁹¹ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 036. – No. 025. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_a_fasc036_no025/?list=eyJxdWVye-SI6ICjCb3JzaSJ9. Príkladom je priezvisko Németh, Lengyel.

⁹² HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 115. – No. 082. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na:

⁹³ [online] [cit. 01.04.2016]. Dostupné na: <http://genealogy.euweb.cz/hung/serkei.html#MI>.

za Juraja I. Rákócziho, čím sa Borša stáva majetkom rodiny Rákócziovej. Zo súpisu panstiev z roku 1642 sa uvádza už ako majetok Juraja I. Rákócziho.⁹⁴ 27. marca 1676 sa v obci narodil vodca najväčšieho protihabsburského povstania, František II. Rákóczi, syn Heleny Zrínskej a Františka I. Rákócziho. Majetkom Rákócziovcov je až do roku 1711.

Obec Borša v priebehu spomínaného obdobia nemala nijaké výraznejšie postavenie. V prvom storočí nového štátneho zriadenia bola pravdepodobne podobným sídlom ako ostatné dediny v okolí. Dôvodom toho bola aj blízkosť neďalekého mestečka Nové Mesto pod Šiatrom, ktoré prebralo významnejšie postavenie v tomto okolí. Obec sa v celom sledovanom období radila k stredne veľkým obciam, v ktorej sa počet obyvateľov, ale aj sídiel, menil v rámci rozličných udalostí. Vhodné geografické podmienky, ako blízky vodný tok a dobré poľnohospodárske podmienky, viedli majiteľov obce k výstavbe opevneného sídla. Vodný hrad, ktorého výstavba začala pravdepodobne po roku 1241 sa stal centrom obce, vďaka ktorému vzrástla aj dôležitosť Borše. Neskôr bol pravdepodobne po spustošení obce poškodený aj hrad, ktorý potom prestavali na renesančný kaštieľ. Kaštieľ potom plnil funkciu sídla panského majera. Výraznejšou sa obec stala ako majetková drážava významných rodín, a to najmä Rákócziovcov. Počas trvania tohto vlastníckeho vzťahu došlo v kaštieli k významnej udalosti, keď sa dňa 27. marca 1676 Františkovi I. Rákóczimu a Helene Zrínskej narodil potomok, syn František. František II. Rákóczi, ako vodca posledného protihabsburského povstania, preslávil obec hlavne v neskoršom období a vytvoril tak z Borše významné miesto, ktorým je dodnes.

---

⁹⁴ HU MNL OL E 156 – a. – Fasc. 008. – No. 004. [online]. [cit.01.04.2016]. Dostupné na: https://archives.hungaricana.hu/en/urbarium/hu_mnl_ol_e156_b_fasc008_no004/?list=eyJxdWVyeSI6ICJCb3JzaSj9.

АРХІВ П'ЯТИ КОРОННИХ МІСТ МАРАМОРОШУ (ЗАКАРПАТТЯ)

*Михайло Васильович Марканич*¹

МАРКАНИЧ М.В. File five cities crown Maramorosh (Zakarpattia). In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 127-131.

This article highlights and examines the history of formation and development of the archival system in Zakarpattia, during the period of our country in the Kingdom of Hungary and the period of formation of independent units that acquire municipality, based on the Magdeburg Law.

Keywords: comitates, archives, archivist, crown «of the city,» Charles Robert Arpadovychi, royal and princely ratification.

Архівна справа в Закарпатті сягає глибокої давнини. Великий вплив на неї справили архівні системи тих держав, до складу яких входили закарпатські землі, насамперед королівської Угорщини, Австро-Угорщини, Чехословаччини.

Територія Закарпаття до розпаду Австро-Угорщини поділялася на чотири комітати (жупи). Нинішній Ужгородський, Перечинський, Велико-березнянський райони, а також частина території нинішньої Словаччини (з містами Собранці, Михайловці, Капушани) входили до складу Ужанського комітату з адміністративним центром спочатку в м. Капушанах, а з середини XVIII ст. - в Ужгороді, де знаходилися комітатський та міські архіви.

Нинішні Мукачівський, Берегівський, Свалявський, переважна частина Іршавського, Воловецького та Міжгірського районів, а також невелика північна частина Вашарошнаменського району сучасної Угорщини належали до Березького комітату із центром у м. Берегові з відповідними архівами. У м. Мукачеві зберігалися архівні зібрання Мукачівсько-Чинадіївської домінії династії Шенборнів та Мукачівського чернечого монастиря отців Василіан.

Нинішній Виноградівський район, села Рокосово та Велятино Хустського району, а також північна частина (з центром у селі Холмеу) території, що нині знаходиться у складі Румунії, належали до Угочанського комітату з центром у м. Нодьселлеш (нині - м. Виноградів, районний

---

¹ Марканич Михайло Васильович - заступник директора Державного архіву Закарпатської області. © М. В. Марканич, 2016

центр Закарпатської області України). У Нодьселлеші (Виноградові) також знаходився комітатський архів.

Решта територій Рахівського, Хустського, Тячівського частина Міжгірського районів, а також землі, що нині є складовою частиною Румунії з містом Сігет включно, входили до складу Мараморошського комітату. Його центр і архів знаходилися у м. Сігет.

Марамороський край або Мараморощина – історико-географічний регіон, що займає південно-східну частину Закарпатської області України та північнозахідну частину Румунії (повіти Сату Маре і Байя Маре). Довгі століття край перебував у складі Угорщини, як один із комітатів Північно-Східного регіону. Найдавніший документ, що згадує назву «Мараморош» («Maramaros») датується кінцем XII ст. [6, с. 16].

Як відомо, Марамороська жупа у 1919 році була розділена по Тисі. Північ відійшла до Чехословаччини (а згодом – і до України), а південь – до Румунії.

Нині, за нашими даними, архів Мараморошського комітату знаходиться в м. Бая-Маре (Румунія). У Державному архіві Закарпатської області також зберігається певна кількість документів цього регіону. Серед документів, що знаходяться на державному зберіганні є, зокрема, і унікальна колекція архівних документів під назвою „Архів п'яти коронних міст Мараморощини”.

Перший звіт про архів Марамороської жупи датується 1772 роком. У ньому йдеться, зокрема про необхідність упорядкування документів. Після цього було розпочато довготривалу систематизацію марамороського архіву, виконання якої пов'язане з іменем архіваріуса-генеалога Дьєрдя Петроваї.

Що ж стосується історії Мараморошської комітатата, то тут доречно згадати збірник грамот Мараморошської комітату, що вийшов в 1900 році під редакцією відомого угорського історика Миготілі Яноша.

Вільні королівські міста – так називали у феодальній Угорщині населені пункти, які не підпорядковувалися комітатським властям і користувалися різними привілеями. Поселенці цих „міст” не підпорядковувалися поміщикам, були особисто вільними тримачами землі, за яку сплачували дев'ятину королю і десятину церкві. Вони обирали старосту і присяжних, які були наділені суддівськими функціями. Жителі таких населених пунктів мали право переселення в інші місця, спорудження й експлуатації млинів, вільного полювання і рибальства.

У 1272 році угорський король Іштван V, що правив упродовж 1270 – 1272 років, якому в боротьбі проти магнатів потрібна була підтримка вільних королівських міст, дарує Севлюшу привілеї з правом власного судочинства й самоврядування... Жителі його отримали широкі права.

Після вигнання із країни татаро-монголів угорський король з династії Арпадів, Бела IV (1206 – 1270 рр), правління якого тривало у 1235 – 1270

рр. доклав багато зусиль до відбудови зруйнованих населених пунктів Закарпаття і надав декотрим із них міські привілеї.

Надання такого статусу практикував і перший представник нової династії угорських королів Карл Роберт Анжуйський - король Угорщини, титулярний король Галичини та Володимирії (1301 – 1342 рр.). Засновник угорської гілки Анжуйської династії Капетингів., син Карла Мартелла (Анжуйського) та Аустрії Клеменсії народився в Неаполі у 1288 році. З 1301 року - король Угорщини (за неофіційними даними - з 1308 р. або 1310 р.), коронований у лютому 1301 року, також 16 червня 1309 і 27 серпня 1310 року. Перший угорський король не з династії Арпадів прийшов до влади після смерті в 1301 році останнього короля з династії Арпадовичів Андрія III.

Карл на початку свого правління зіткнувся із опором магнатської опозиції. В руках окремих олігархів опинилися цілі регіони Угорського королівства і він майже 20 років вів боротьбу з угорськими магнатами й іншими претендентами на угорський трон. У вирішальній битві, яка відбулась 15 червня 1312 року при Розгановцях, король здобув перемогу над своїми основними супротивниками, а вже після смерті 18 березня 1321 року найбільш могутнього магната Матуш Чака новий король зумів зміцнити центральну владу. При цьому Карл Роберт прагнув опиратися на верхівки міських верств, на патриціат, надаючи їм привілеї. [5.с.78].

У 1329 році статус вільних королівських міст був наданий одразу п'яти населеним пунктам у східній частині нашого краю – Хусту, Вишкову, Тячеву, Довгому Полю і Сігету, розташованим поблизу Марамороських солекопалень, які мали велике значення.

При цьому Карл Роберт виходив також із того, що протягом чотирьох десятиліть (1281 – 1321 роки) ця частина нашого краю входила до складу Галицько-Волинського князівства і була віддана угорському королю князем Львом Юрієвичем як придане для доньки, що стала дружиною Карла Роберта. Для зазначених населених пунктів характерними були привілеї та права, одержані від угорських королів, вони мали спільні інтереси щодо добування, транспортування та продажу солі.

Статус коронних міст звільняв жителів від феодалних поборів і повинностей, але грошовий податок до королівської казни мав сплачуватись справно.

Згодом, із розвитком інших промислових центрів більш впливового характеру, виняткове значення п'яти коронних міст відчутно підупало.

Сьогодні до України належить частина Мармарощини, зокрема – три коронних міста. Це Хуст, Тячів і Вишкове (нині селище на Хустщині). Два інші міста, Марамуреш-Сігет і Довге Поле, перебувають у складі Румунії.

Для збереження документної інформації, що накопичувалась в результаті діяльності органів самоврядування коронних „міст”, близько 1814 року

було сформовано архів п'яти коронних міст Марамороша, який до нині містить багатий документальний матеріал, що своїм корінням сягає сивої давнини стосовно загальної історії коронних міст та їх правосуддя. Архів був організований у Тячеві, але витрати на створення та функціонування були рівномірно розподілені між п'ятьма містами.

Найдавніші документальні матеріали архіву п'яти коронних „міст”, засвідчують, що міста вели наполегливу боротьбу за збереження своїх середньовічних прав та привілеїв, які неодноразово підтверджувалися угорськими королівськими грамотами та грамотами князів Трансільванії.

Характер ведення різних функцій діловодства в органах місцевого самоврядування, судових та нотаріальних органах визначив і склад документів, що зберігаються в Державному архіві Закарпатської області. У фонді 61, знаходяться 2534 одиниці зберігання за 1326 – 1910 роки на латинській, угорській, німецькій мовах. Серед них: королівські та князівські грамоти про підтвердження та заборону порушення привілеїв п'яти коронних міст, грамоти Пожонської єпархіальної капітули та грамоти Апафія II обраного князем Трансільванії, грамоти короля Леопольда I про виготовлення гербових печаток для коронних міст, грамоти Ференца Ракоці II про визначення привілеїв окремим жителям п'яти коронних міст Мараморощини та на перевезення солі, грамота угорського короля Карла VI про порядок збору податків у містах; довідки архіву Трансільванії про грамоти п'яти коронних міст, довідка про їх привілеї, опис географічного розташування; збірник законів для привілейованих міст; карні, судові та цивільні справи: майнові, про передачу спадщини, продаж худоби на ярмарках та інші; листування з комендантом Хустського замку про повинності городян замку, листування про спірні питання щодо кордонів між п'ятьма коронними містами Мараморощини та державними володіннями, про будівництво та використання громадянами лісів, а також тисячі інших історичних документів, що характеризують цю історичну епоху та висвітлюють події, які відбувалися в період існування коронних „міст” Мараморощини.[З.с.1-186].

До визначних архіваріусів того періоду належить померлий у 1841 році Янош Газела, після смерті якого певний час обов'язки архіваріуса виконував Мігаль Ласло – головний суддя міста Тячева.

В архіві п'яти коронних міст зберігаються й окремі документи, що стосуються хустського замку, історія якого супроводжується цікавими подіями та численними легендами і народними переказами. Замок був побудований, як угорська королівська фортеця для захисту соляного шляху з Солотвина, зокрема Хустських воріт, і прикордонних районів. Його спорудження почалося в 1090 році та було закінчено за короля Бели III у 1191 році.

У зв'язку з входження території колишньої „Русинської Крайни” (тодішня назва - Закарпаття) до складу Чехословацької республіки, що було закріплено Сен-Жерменським мирним договором від 10 вересня 1919 р. та у зв'язку з чехословацькою централізацією після 1920-го року архів п'яти коронних „міст” було перевезено в Мукачівський музей ім. Т. Легоцького і передано директору музею Яношу Янковичу. [4. с. 9].

Нова систематизація документального матеріалу аврхіву була проведена в 1944 році, а 14 листопада 1949 року документи були передані на постійне зберігання в Закарпатський обласний державний архів (сучасна назва – Державний архів Закарпатської області), де і зберігаються нині.

1. Поп І. Енциклопедія Підкарпатської Русі. - Ужгород, 2006.
2. История Венгрии: в 3 томах. – М.: Наука, 1971. – Т.І.
3. Державний архів Закарпатської області. Ф. 61 Архів п'яти коронних міст Марамороша /колекція/, (1326 – 1910 рр.), описи 1-3.
4. Державний архів Закарпатської області./Анотований перелік описів фондів угорського походження Берегівського підрозділу Державного архіву Закарпатської області до 1918/1919 рр. – та за 1938 – 1944/1945 рр.
5. Казаков О.О. Династична боротьба за трон Угорського королівства на початку XIV століття./Науковий вісник Ужгородського університету, вип., 1 (30), 2013. С. 76 - 78.
6. Szilágyi István. Máramoros általános történetéből (XII. és XIII.századok) // Századok. – 1889. – 10 - 26.old.

РЕЗЮМЕ

АРХИВ ПЯТИ КОРОННЫХ ГОРОДОВ МАРАМОРОША (ЗАКАРПАТЬЕ)

Марканич М.В. (Ужгород)

Данная статья изучает историю становления и развитие архивной системы Закарпатья, в период пребывания нашего края в составе Венгерского королевства, и в период формирования самостоятельных территориальных единиц которые приобретали городское самоуправление основано на Магдебургском праве.

Ключевые слова: комитаты, архив, архивариус, коронные «города», Карл Роберт, королевские и княжеские грамоты.

„LÓŽA ALEBO STRANA? IDEOLOGICKÝ BOJ VO VNÚTRI UHORSKÉHO SLOBODOMURÁRSTVA“

Martin Javor

JAVOR, Martin. „Lodge or party? The ideological struggle inside the Hungarian freemasonry.“ In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 132-145.

The author of the paper deals with the analysis of the situation of freemasonry movement in the Hungarian Empire at the beginning of the 20th century. The movement as such was active in many ways, however, there was an open question related to its further development in the future. The text provides one of the possible views, the work of J. Jonáš „Lodge or party?“ The author, originally known as secondary school pedagogue, was retired at that period, and he worked as the major Master Mason of the Prešov lodge Imre Thököly. The paper provides the up-to-date text and some of the responses which were caused by the movement in the region of Spiš and in the capital city of the Hungarian Empire.

Key words: Freemasonry movement., The Hungarian Empire, Prešov, 20th century.

Začiatkom 20. storočia bolo slobodomurárske hnutie v Uhorsku pevne zakotvené. Lóže sa rátali v desiatkach a členovia v tisícoch. Medzi najaktívnejšie lóže patrili tie z územia dnešného Slovenska. Či už to bola košická lóža *Haladás* alebo prešovská *Thököly Imre*, tieto patrili medzi najaktívnejšie, horlivo sa zapájajúce do diskusie o páľčivých otázkach doby. Lóža *Thököly Imre* organizovala predovšetkým prednáškovú činnosť, avšak aktívna bola aj v politických otázkach. Veľmi aktívne sa zúčastnila na diskusii o reforme slobodomurárstva.¹ Keď košická lóža Resurrexit roku 1905 rozoslala všetkým lóžam v krajine „slávnostný a rozhodný protest“, aby neboli lóže zatahované do straníckych sporov a dennej politiky, keďže mohlo medzi slobodomurármi dôjsť k rozkolu, prešovskí bratia vydali prednášku Jánosa Jonása „*Lóža alebo strana?*“ dokonca tlačou.² Konštatuje sa v nej, že zmena volebného práva, sekularizácia školstva a sociálna otázka sú dôležité témy, ale sú rôzne názory, ako to uskutočniť, a tu hrozí rozkol. Na brožúrku odpovedali uhorskí slobodomurári v prvom čísle novozaloženého časopisu reformných slobodomurárov *Dél* 30. januára 1908. Uznávali zásluhy Jonása, ktorý je 30 rokov bratom, ale nie to, že interpretuje slobodomurárstvo ako útočisko

¹ JAVOR, Martin. Slobodomurárska lóža „Thököly Imre“ v Prešov. In *Gróf Imrich Thököly a jeho povstanie. Thököly Imre gróf és felkelése*. Ed. Peter Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. s. 333-335.

² MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 74.

pre tých, ktorí nevedia, kde je ich miesto vo svete.³ Pre takých ľudí sú stolové spoločnosti a krúžky, kde sa človek samovzdeláva. Slobodní murári nechcú sledovať program jednej strany, ale nemôžu sa uzavrieť pred dôležitými otázkami dňa.

Pre názornosť uvádzam spis v plnom znení: „*Lóža alebo strana?*“ Referát prednesený v lóži *Imre Thököly* pracujúcej na východe Prešova, János Jónás napísal:

„János Jónás, rukopis pre slobodomurárov. Vydanie lóže *Imre Thököly*.

Zdá sa, že obežník č. 2749 Symbolickej veľkolóže Uhorska zo dňa 30. septembra 1907, vydaný pri príležitosti otvorenia novej pracovnej sezóny spôsobil výnimočne silné vlny v kruhu lóží a slobodomurárskych bratov. Aj k našej prihraničnej lóži sa dostala odpoveď bratskej lóže *Madách*, taktiež odpoveď bratskej lóže *Prometheus* na citovaný obežník spolu so spisom *Quo vadimus* brata Miksu Bakonyiho; a sotva sa mylím, ak predpokladám, že ako v spomenutých dvoch spisoch, aj v iných lóžach odznela nespokojnosť s obežníkom Veľkolóže slovami viac-menej búrlivými a roztrpčenými.

Tento opozičný hlas nie je nový. Pomaly to bude tridsať rokov, čo som uzrel svetlo slobodomurárstva; vývin môjho profánneho života spôsobil, že som bol podľa možnosti horlivým členom viacerých lóží, nielen na východe Budapešti, ale aj na iných východoch a mal som svoju skromnú účasť vo verejnom živote uhorského slobodomurárstva. Ale z toho značne dlhého obdobia by som si nevedel spomenúť na tému, ktorou sa tak húževnato, takpovediac zaťato zaoberali lóže ako takzvanou „neschopnosťou“ nášho vyššieho orgánu, jeho chudobnosťou vo vedení a riadení činnosti lóží.

Mohol by som krátko skoncovať s touto opozičnosťou, ktorá je sama o sebe do istej miery oprávnená, poukázajúc na to, že Veľkolóža a Rada združenia predsa nie sú nejaké bábky, ktoré nám posadila na krk nejaká moc, ktorá je mimo nás a mohol by som zakričať nespokojným bratom: Bratia, cesta je voľná! Veľkolóža a Rada združenia sa v zmysle našej ústavy z času na čas obnoví. Hore sa! Agitujte a zvolte si spomedzi seba takých ľudí miesto „neschopných“, o ktorých si myslíte, že sú predurčení na úlohu vedenia, riadenia a iniciatívy. Vtedy sa začne nová éra pre uhorské slobodomurárstvo.

Ale ja sa nechcem takým lacným spôsobom vyhnúť znova vypuknutému búrlivému boju medzi ortodoxnými a reformátormi. Nielen preto nie, že lóža *Madách* vyzýva bratské lóže na zaujatie rozhodného stanoviska. Nielen preto nie, že niekedy dávno som mal aj ja tú iluzívnu vieru, že naproti roztrieštenému profánnemu svetu vo svete slobodomurárstva panuje jednota a súzvuk zlatého veku a bolí ma to, keď vidím, že nejednotnosť a nesúdržnosť rozdeľuje aj nás vyvole-

---

³ Pri jeho pohrebe sa zišli viacerí významní predstavitelia slobodomurárskeho hnutia v Uhorsku. DERFIŇÁK, Patrik. Prešov roku 1911 – slobodomurárske mesto. In *Slobodomurár*. 3, č. 1/6011. s. 21 – 22.

ných a ako hlava hydry sa objavila aj v našich radoch. Čo ma nabáda k diskusnému príspevku a k podrobnejšiemu výkladu môjho stanoviska, je najmä zistenie toho, že znova sa objavujúce nastolenie otázky „*Quo vadimus?*“ aj snahy o reformu, žiadajúce rukolapné výsledky a súriace *praktickú* činnosť vyvolávajúcu v bratoch veľké rozpaky a zneisťujú najmä novoprijatých bratov, keď hľadajú odpoveď na otázku čo vlastne chceme?

Nemám v úmysle, aby som dlhšie rozoberal prvé vyklíčené slobodomurárstva a podrobnejšie sa zmieňoval o začiatkoch jeho histórie. Chcem iba krátko vyzdvihnúť, že doba, ktorá bola svedkom zrodu lôžového života, sa odlišovala od našej doby najmä v dvoch bodoch. V tom období boli ľudia ešte viac náchylní k kontemplácii ako my a neboli tak roztriešteni jedinci ako my. Pevne verili, že prehlbujúce sa myslenie je schopné vytvoriť také filozofické systémy, ktoré dávajú vyhovujúcu odpoveď pre všetky otázky nášho rozumu a mysle. A kde filozofia nemohla dať jasný a výstižný výklad ani nie vlastným myšlienkam skôr nesmelým tušeniam, tam z kontemplatívneho prehĺbenia vznikol velavravný symbol, heslo výstižné, ale zo svojej podstaty ťažko vnímateľné. Naučenie týchto symbolov a hesiel s čarovnou mocou, horlivé skúmanie ich hlbšieho zmyslu bolo dostatočne krásnou, obsažnou a veľkou úlohou pre mysle zápasiace s vyjadrením vlastného duševného sveta, pre mysle, ktoré hľadali útočisko pre svoju osobnosť, zavretú v španielskej čižme a snažili sa ujsť z mučivých pút štátu, spevneného pántami prísne organizovanej cirkvi a absolútnej moci. Ale hoci naši prví bratia nezašli do lôže kvôli tomu, aby tam spojili svoje sily za účelom plánovanej a praktickej činnosti, ale aby boli v opojení z hesiel a symbolov ľudomilstva a slobody; hoci napriek hierarchickej organizovanosti cirkvi a štátu dali svojmu združeniu takú organizáciu, ktorá najviac zabezpečuje slobodu a autonómiu jedinca a menšej skupiny a na začatie jednosmernej činnosti nás sa nemohli ani považovať za vhodných práve kvôli tejto slobode a autonómii: ľudia, rovnako nadšení zo symbolov a hesiel lásky, slobody a osvietenstva, ľudia, rovnako vnárajúci sa do tušení mysle už v dôsledku jednakosti celej svojej mysle a charakteru, často a ľahko nachádzali praktické styčné body, nie síce v lôži, ale vo vonkajšom živote, a to také praktické úlohy, na riešenie ktorých mohli spojiť svoje roztrieštené sily s menším či väčším výsledkom. Nie v skutočnom domove slobodomurárstva – v Anglicku, ktoré je ináč celkom praktické, ale skôr u temperamentnejších južných národov nachádzame príklady na to, že z koreňov slobodomurárstva vyrástli také organizácie mimo lôží s pevnou hierarchiou, ktoré sa už snažili o riešenie programových politických úloh. Slobodomurárstvo samé takmer všade zachovalo svoj kontemplatívny, symbolický charakter, úplne autonomistickú organizáciu. Aký celkom iný je náš svet v porovnaní so svetom pri zrode slobodomurárstva! My, teda my skutoční slobodomurári už neveríme heslám a symboly zdedené od našich predchodcov už pre nás stratili svoj pôvodný tajuplný obsah.

Obdivuhodné výsledky vedy nás naučili pochybovať, zmeny politické, spoločenské a hospodárske vyleštili našu osobnosť. Hlásať dogmy, vyjadrujúce hoci aj najsmelšie idey a žiadať poslušnosť pre rozkazy od akéhokoľvek vodcu a akéhokoľvek väčšiny sa odváži dnes iba ten, kto úplne zle pochopil charakter moderného človeka.

Úplne chápem toho, kto dnes nastoľuje otázku, či má slobodomurárstvo v našom modernom svete svoju opodstatnenosť a svoje miesto. Ja si myslím a pravdepodobne sa nájde viac ľudí, ktorí si to myslia tiež, že naozaj má miesto aj opodstatnenosť. Veď aj keď veda sa pýši akýmikoľvek obdivuhodnými výsledkami, predsa nevyriešila všetky naše otázky, nedala a ani nemôže dať uspokojivú odpoveď pre všetky tajuplné tušenia našej mysle. Láska, sloboda, osvietenstvo sú aj teraz iba ideály, volajúce nás zo vzdialených končín, možno sa k nim približujeme, ale nikdy ich nemôžeme úplne dosiahnuť, uskutočniť ich v ľudských komunitách. A má miesto, má oprávnenosť slobodomurárstvo v našom svete aj preto, lebo čím viac nás rozdeľuje okrem náboženstva, rasy, národnosti a politickej príslušnosti aj hospodárske a duchovné rozdelenie, stále viac napredujúce, tým väčšmi pociťujeme, pociťujú aspoň k nám naozaj patriaci „čestní ľudia s dobrou povestou“ potrebu toho, aby sa mohli k sebe väčšmi priblížiť v bratskej reťazi, presiaknutej láskou, aby nachádzali v lóži doplnenie svojej bolestne pociťovanej jednostranosti, aby nachádzali väčšie svetlo pre svoje pokusy o dosiahnutie ideálu. Nie rituál, ale ten univerzálny pocit potreby vytvára univerzálnosť slobodomurárstva a spojí do jednej reťaze všetkých bratov, roztrúsených po celom svete.

Tento ideálny a univerzálny etický obsah slobodomurárstva v nijakom prípade nevyklučuje, aby sa bratia, spojení reťazou sympatie a lásky, stretávali navzájom nielen v dobročinnosti, ale aj v akýchkoľvek iných oblastiach praktickej činnosti a svoje roztrúsené sily spojili do jednosmerného politického alebo spoločenského, kultúrneho alebo hospodárskeho pôsobenia. *Kto však chce z lóže priamo urobiť stranu; kto by chcel slobodomurárstvo najať do služieb programu úzko a podrobne definovaného v otázkach hoci politických či spoločenských, alebo kultúrnych, či hospodárskych: ten, aspoň podľa môjho presvedčenia, úplne mylne chápe charakter slobodomurárstva; ten obchoduje v nepravdivom a osudnom smere, lebo svoj cieľ síce nedosiahne, ale hodí taký žeravý uhlík na živý organizmus, ktorého nebezpečnú žiaru už môžeme cítiť v novšie poslaných obežníkoch lóží Madách, Nemzeti, Petőfi a László király.*

Svoje presvedčenie nebudujem iba na teoretických úvahách. V profánnom verejnom živote sme svedkami toho, že ani také politické strany, cirkevné a spoločenské organizácie nie sú schopné vydobýť si trvácny a všeobecný výsledok pre svoje snahy, ktorých členov spája okrem spoločného zmýšľania a spoločného záujmu aj železná disciplína v organizácii; ktoré ako jezuiti v oblasti cirkevnej a ako socialisti v oblasti politickej a spoločenskej sú obdivuhodným, ba takpove-

diac neľudským príkladom podraďovania sa. S týmito by chcelo v *praxi* súťažiť slobodomurárstvo, ktorému nielen k jeho ústave, ale aj k jeho podstate patrí najväčšia autonómia jedinca a jednotlivých lóží? Ako by chcelo loviť ryby takou sieťou cez diery, ktorej sa prešmykne aj veľryba!

Ale nehovorme v podobenstvách a vo všeobecnostiach, ale sa pozrime lepšie na tie tri konkrétne otázky, ktorými sa naše lóže v poslednom čase tak často zaoberajú.

V prvom rade je to otázka *vzdelávania*. Existuje vari otázka, ktorá by bola bližšie nášmu slobodomurárskemu vyznaniu ako táto? Existuje vari cieľ, za ktorý by sme sa vedeli väčšmi nadchnúť ako za všeobecné rozšírenie ľudového vzdelávania a za jeho možnú najlepšiu organizovanosť? Neviem si predstaviť takého slobodomurára, ktorý by ochotne nevenoval svoje najlepšie danosti obmedzeniu nevedomosti, šíreniu osvietenstva. Výsledky, žiaľ ešte stále nevyhovujúce, ktoré sme v tejto oblasti dosiahli doteraz, sú plodom aspoň čiastočne tej tichej, ale vytrvalej práce, ktorú vždy vynaložili lóže v tomto smere. Ale ak tá-ktorá lóža alebo zhromaždenie samo postaví definovaný program ohľadom tejto všeobecnej otázky a bude hlásať štátne bezplatné vzdelávanie ľudu *oslobodené od cirkevného vplyvu* ako jediné spásonosné a bude preklínať každého slobodomurára, ktorý sa nezapojí bezvýhradne do služby tohto programu, tak podľa môjho názoru vykonáva a vyžaduje niečo také, čo nie je v súlade s charakterom slobodomurárstva. Iba mimochodom podotýkam, že z mojej strany nevidím, že by v našej vlasti mohli školy nižšieho a stredného stupňa pod priamym štátnym vedením vykázať hoci aj vzdialene také *etické* výsledky, akými sa mohli pýšiť v minulosti a čiastočne sa môžu pýšiť aj v súčasnosti naše protestantské ľudové školy a gymnáziá.

Ale nechcem argumentovať týmto svojím svojráznym osobitným presvedčením. Ale pýtam sa, keď bude rakúskym premiérom Lueger, budú moji dogmatizujúci bratia spokojní s duchom rakúskeho ľudového vzdelávania? Alebo neodchádzajúc do susedstva, ale zostávajúc pekne doma sa pýtam, či novšie získané bezprostredné riadenie a vplyv štátu na školstvo sa uplatnili v takom duchu, ktorý my, slobodomurári považujeme za žiadaný? A mám aj ďalšiu otázku. Predpokladajme, že táto čiste stranícko-politická a nie slobodomurárska agitácia, ktorú chce niekoľko lóží vniesť do našej dielne, už dosiahla svoj cieľ; predpokladajme, že štát, povedzme najliberálnejší štát už dostal úplne do svojej moci ľudové školy a vylúčil z nich všetkých kňazov. Azda uverí niekto, že výchova vtedy vyrastajúcej novej generácie v duchu náboženstva a cirkvi naraz zanikne akoby švihnutím čarovného prútika? Kdeže! Ale votrie sa do rodiny a tam vyvinie ešte jednostrannejšie a ešte fanatickejšie pôsobenie, ako to robí dnes aspoň do istej miery pred očami verejnosti a pod štipkou kontroly.

Ako druhá je tu otázka *rozšírenia volebného práva*. Znova je to otázka, ktorá je úzko spätá s našim slobodomurárskym vyznaním. Iste každý pravý slobodomu-

rár hlása tú ideu, že politické právo pre ľudí môže byť len jednotné; iste každý pravý slobodomurár propaguje vo svojom okolí princíp, že ak sa národy rozhodnú o vlastnom osude v parlamentoch, tak parlament nesmie byť akýmkoľvek svojvoľnými výsadami, zatarasený pred jednou alebo druhou triedou ľudu. V princípe teda súhlasíme. Ale akonáhle je reč o tom, ako uplatniť všeobecný princíp v daných podmienkach *v praktickej politike*, aby sme zastávali taký či onaký program, vytvorený k tejto otázke: tak veľmi rýchlo sa môžu naše cesty rozdeliť. Nájde sa taký, ktorému práve jeho slobodomurárska myseľ bráni spriatelieť sa s tou myšlienkou, že by sme namiesto úplne svojvoľného daňového cenzu určili takmer taký svojvoľný duchovný a etický cenzus; aby sme vylúčili z práva toho, ktorého praotcovia neprišli do krajiny s Árpádom, ktorý nie je čistý Maďar (a kto bude ten sudca, ktorý sa v tejto otázke rozhodne?), ktorý nevychodil šesť tried ľudovej školy, iba štyri, aj keď je to ináč akýkoľvek rozumný a dobrý človek.

Neviem sa zbaviť presvedčenia, že takéto kazuistické pantičkárstvo praktickej politiky môže pasovať do politického programu niektorej strany, ale nijako to nepasuje do vyznania slobodomurárstva, hlásajúceho slobodu a právnu rovnosť celého ľudstva a nadchýnajúce sa za ne ako za vedúce idey.

Po tretie je tu takzvaná *sociálna otázka*. Ak je nejaká snaha, ktorá je naozaj slobodomurárska, tak je to istotne tá snaha, ktorá hľadá takú organizáciu spoločnosti, ktorá by umožnila každému, aby mohol vyvíjať svoju ľudskú činnosť slobodne a bez prekážok v zhode so svojou ľudskou dôstojnosťou. Hľadá a horlivo skúma túto otázku každý pravý slobodomurár, aj sa snaží pripraviť riešenie podľa vlastných získaných skúseností. Ale predsa ako slobodomurára ho nemožno zaväzovať k tomu, aby sa dal do služieb praktických sociálnych programov, tak alebo onak definovaných, pevne popísaných a zhrnutých do bodov! V lóži môžu pokojne vedľa seba sedieť, ak nechceme slobodomurárstvo obrátiť naruby, aj *je potrebné, aby mohli vedľa seba sedieť* podnikateľ s kapitálovými financiami a proletár. A preto do svätyne lóže neslobodno vnieť také konkrétne snahy, ktoré by jedného alebo druhého istotne vyhnali odtiaľ.

... Ale lóža X alebo Y povie, že my chceme vykonávať *praktickú prácu* a veru kvôli tomu si postavíme stranícko-politický program. Kto ho neprijme, von s ním! *Zbavíme sa iba plevy!* Ale čo! Môže slobodomurár takto rozprávať? V tom svetovom združení, kde má miesto Francúz, Nemec, Angličan atď., ako aj katolík, protestant, žid, muslim atď., nemajú pri sebe miesto iba tí dvaja, z ktorých jeden chce alebo nechce dať volebné právo negramotným v budúcnosti vytvorenom zákone v Uhorsku? Je to naozaj isté, že by sme sa pri rozšírení sa takého smeru *zbavili iba plevy?* No áno, ale na to povie lóža X alebo Y, že takto sa ku skutočnej práci nikdy nedostaneme! Tak sa mi zdá, že ako zaťatí filozofovia, aj my sa chystáme pohašteriť na definícii jedinkého slova. Ja to viem tak, že v našich radoch sú

takí, ktorí ako slobodomurári vykonávali *poctivú skutočnú prácu*, aj keď *vo vnútri lóže* sa nenajali do služieb niektorého určeného politického programu.

Čo je tá skutočná práca? Namiesto stále neistej definície odpoviem metaforou. Bez kvasu nemožno upiecť chlieb, ale iba z kvasu tiež nemožno upiecť jedlý chlieb. Kto chce, pochopí.

Hľadač nás žiada o prijatie vo viere, že vstupuje do komunity slobodných ľudí s ideálnym zmysľaním a ideálnymi snahami. My mu aj nakážeme práve dosť o láske, mieri, svornosti a podobných krásnych veciach. Potom keď je už v lóži, chce lóža X alebo Y, aby sme mu nastolili predtým neprežradený, v každom svojom detaile ani neurčený program a ak ho neprijme, tak ho pekne vypoklonkujeme. Tak smie sa to?

Nieкто vstúpil do lóže pred tridsiatimi rokmi a počas tridsiatich rokov podľa svojich možností plnil slobodomurárske povinnosti. V jeho mladosti boli aj vo vonkajšom živote iné heslá. Nová generácia prináša do obehu nové heslá, ktoré náš človek nie je ochotný prijať ako dogmu v podrobnej formulácii, ktorá sa istej lóži páči. A potom zaujatý dav, zhrknutý okolo neho zareve: Von s ním! Zbavíme sa iba plevy! Tak smie sa to?

Veru, veru, hovorím vám, ak je nieкто, koho by sme mali právom vylúčiť z našich radov, koho by sme mali právom napomenúť, nech spraví pre seba nové, iné slobodomurárstvo, ak nie je spokojný s týmto storočným slobodomurárstvom, tak je to ten brat, ktorý by chcel spraviť z nášho chrámu trhové fórum, z našej lóže politickú stranu. Lebo on je príčinou, nie my, ak nehľadal v lóži to, čo tu môže skutočne nájsť, čo tu skutočne našli snáď lepší než on po stáročia. Čo to tu našli? Azda ani sa nepatrí prezradiť to. Našli lásku, doplnenie svojej jednostrannosti, nadchnutie sa za nikdy neslabnúce ideály, ba aj mierumilovnú a úspešnú praktickú spoluprácu v takých veciach, ktoré nerozdeľujú, ale zjednocujú nás. Veru, slobodomurárstvo má ešte stále tajomstvá, ktoré niektorí ľudia neboli schopní odhaliť ani vo vnútri lóže.

Uviedol som všetko, čo ma ťaží. Je však ešte niekoľko detailov, v ktorých nás vyzýva lóža *Madách* a zdá sa, v osobe brata Miksu Bakonyiho aj lóža *Prometheus* na vyjadrenie stanoviska. Lóža *Madách* si vyžaduje konanie spoločných prác, organizované návštevy lóží, vyslanie stálej komisie, delegovanie členov rady združenia bezprostredne lóžami a nie zhromaždením, brat Miksa Bakonyi súri znova vytvorenie tlačového média.

V krátkosti sa vyjadrím k týmto požiadavkám. Značná časť požiadaviek lóže *Madách* bola naplnená uzneseniami Rady združenia zo dňa 9. novembra 1907. Budú mať tam vykonané opatrenia svoj účinok? Na túto otázku dajú odpoveď nie prijaté uznesenia, ale vyslaní, respektíve poverení ľudia.

Rada združenia dnes už pozostáva aspoň čiastočne z priamych poverencov lóží. Ďalšiu zmenu ústavy nepovažujem za takú súrnu, ani za výnimočne dôležitú.

Bezprostredné zvolenie všetkých členov Rady združenia by bolo podľa môjho názoru vážnou reformou iba vtedy, ak by bola každá jedna lóža schopná zabezpečiť, aby sa jej predstavitelia skutočne zúčastnili zasadnutí Rady združenia. To je čiastočne otázka peňazí, čiastočne závisí od toho, či majú najmä vidiecke lóže takých členov, ktorí disponujú vhodným voľným pohybom.

Otázka vytvorenia slobodomurárskeho časopisu alebo novín sa objavila opakovane v rôznych formách. Denník sa zdá byť zavrhnutý a ja s tým môžem iba súhlasiť. Brat Miksa Bakonyi žiada o vytvorenie týždenníka a veľmi šikovne rozvádza úlohy tohto periodika. Myslím si, že nikto nebude mať námietky, ak menovaný brat spraví takýto časopis. Slobodu tlače dnes uznáva už aj slobodomurárstvo samo o sebe. Ale ak je reč o tom, že univerzalita uhorského slobodomurárstva má vytvoriť takýto orgán pre vlastných členov a nie pre profánnych čitateľov, tak musím podotknúť, že takýto orgán už máme, menovane publikáciu *Kelet*. Uznávam, že tento časopis by sa dal redigovať aj ináč; že by sa mohlo dosiahnuť, aby lóže a bratia usilovnejšie vyhľadávali jeho rubriky, zároveň by ho aj usilovnejšie čítali, ako sa to deje dnes. Pripúšťam aj to, že by ho brat Miksa Bakonyi redigoval snád šikovnejšie a agilnejšie ako to robí brat Mór Gelléri. Ale koniec koncov je to taká podradná a osobná otázka, pre ktorú azda predsa len nie je potrebné vyvolávať veľký hurhaj. Ak budeme mať živý, perlivý lóžový život, budeme mať aj vhodný slobodomurársky časopis. Ale ja sám priznávam, že by som bol radšej bez akéhokoľvek časopisu, než aby sme aj v ňom len hlásali naše trhové hádky, ohrozujúce uhorské slobodomurárstvo v základoch.

Azda sa sluší ukončiť tento referát zvyklými svätuškáorskými slovami. Ja však nerád kážem ani sa v tom tak veľmi nevyznám. My, milí lóžovní bratia, sme iba hrstka, sme aj bezmocní a takto nemôžeme veľmi pohnúť krútiacim sa kolesom sveta, ba ani dnes už nepríjemne škrípajúcim kolesom maďarského slobodomurárstva. Ale kým si medzi sebou verne udržiavame bratskú lásku; kým horlivo využijeme všetky objavujúce sa možnosti *vo vlastnom úzkom miestnom kruhu*, aby sme v dobrom porozumení urobili nejakú maličkosť v záujme kultúrneho, hospodárskeho a spoločenského rozvoja tohto mesta: dovtedy nám vlastné svedomie hovorí, že sme *vykonali svoju slobodomurársku povinnosť. Lóža Imre Thököly, pracujúca na východe Prešova, na svojej práci, konanej dňa 6. decembra 1907, podporila názor vyjadrený v tejto prednáške, a zaumienila si, že vytlačiac túto prednášku, zašle ju bratským lóžam.*“

Tento dokument je dôkazom politickej vyspelosti prešovskej slobodomurárskej lóže a jej členov. Na rozdiel od budapeštianskych lóží, „vidiecke“ lóže boli ostro proti akémukoľvek politickému programu uhorského slobodomurárstva. Slobodomurárstvo chápali ako formu sebazdokonaľovania sa a prísne dbali o dodržiavanie slobodomurárskej ústavy z 18. storočia. Prešovskí slobodomurári išli

tak ďaleko, že sformulovali veľkolóži do Budapešti list s návrhom uznesenia pre všetky uhorské lóže:

„Vzhľadom na to, že slobodomurárstvo nepozná a kvôli svojej podstate ani nemôže poznať články viery alebo dogmy v tom zmysle, že by dogma, postavená akýmkoľvek jeho orgánom bola bezpodmienečne povinná pre každého slobodomurára, takže by sa mal brat, ktorý vyhlásenú dogmu nevyznáva alebo v profánom živote a činnosti v akýchkoľvek podmienkach nekoná v zmysle dogmy, vylúčiť zo slobodomurárstva; vzhľadom na to, že kvôli autonómii a slobode najmä v politických a náboženských otázkach, ktoré sú zabezpečené pre jednotlivé lóže a pre jednotlivých slobodomurárov aj Ústavou uhorského slobodomurárstva, je úplne vylúčené, že by ktorýkoľvek vedúci orgán slobodomurárstva alebo väčšina lóží mohla diktovať bezpodmienečne povinné rozkazy ohľadom politického a náboženského správania; vzhľadom na to, že z diskusie medzi maďarskými lóžami, ktorá prebiehala najmä v tomto roku a ešte prebieha, zjavne vysvitne, že viac lóží je ochotných brať uznesenie veľkého zasadnutia z roku 1906 vo veci štátneho bezplatného vzdelávania ľudu bez vplyvu cirkvi skutočne ako dogmu, postavenú v uvedenom zmysle; vzhľadom na to, že zakotvenie daných praktických politických otázok objavujúcich sa v aktuálnej dennej politike takýmto spôsobom je skutočne v rozpore s duchom slobodomurárstva a jeho tradičnou minulosťou, ako aj jeho budúcimi snahami, narušuje spoluprácu a bratskú jednotu vo veľkých a všeobecných princípoch, zároveň osudným nebezpečenstvom ohrozuje vnútorný mier slobodomurárstva.

Veľké zasadnutie vyhlasuje, že:

1. uznesenie, vyslovené na veľkom zasadnutí v roku 1906 vo veci štátneho bezplatného vzdelávania ľudu bez vplyvu, cirkiev považuje iba za taký riadiaci princíp, ktorého snahy o uplatnenie podľa praktických možností a okolností sú v súlade s duchom a cieľmi slobodomurárstva, ale nepovažuje ho za dogmu, ktorú vyznávať a v praxi uplatniť za každých okolností by bolo bezpodmienečnou povinnosťou každého slobodomurára;
2. ohľadom budúcnosti v zmysle jasného nariadenia našej Ústavy odporúča lóžam zdržanie sa v tom smere, aby nechceli nanútiť vlastný názor vlastným členom ani iným lóžam v takých otázkach, ktoré patria rukolapne do okruhu dennej praktickej politiky alebo sú úzko späté s praktickými snahami cirkvi.”⁴

Béla Holénia a János Jónás 24. marca 1908 zorganizovali dokonca mimoriadnu poradu pre všetkých predstaviteľov lóže, ktorí boli vyslaní na rokovanie veľkolóže, s povinnou účasťou.⁵

⁴ MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 486.

⁵ Porada sa mala konať v „úradnej miestnosti lóže“ na adrese Podmaniczky utca 45, 28. marca 1908 o 11:00 hodine dopoludnia. In MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly

Prešovská lóža dokonca na 22. novembra 1908 zorganizovala spoločnú prácu lóží *Resurrexit* v Košiciach, *Haladás* (Pokrok) v Debrecíne, *Hegyvidék* (Vrchovina) v Mukačeve, *Felvidék* (Horná zem) v Banskej Bystrici, *Ákác* (Akácia) v Gyöngyösi, *Szepes* (Spiš) v Kežmarku, *Gömör* (Gemery) v Rimavskej Sobote a *Szabolcs* v Nyíregyháze. Predmetom spoločnej práce malo byť prediskutovanie reformných návrhov budapeštianskych lóží, ktoré podľa prešovskej lóže vyvolávali živý záujem vo vnútri uhorského slobodomurárstva. Pozvané boli dokonca aj najvyššie osobnosti v uhorskom slobodomurárstve.⁶

Situácia v uhorskom slobodomurárstve nebola pokojná. Ako blesk z jasného neba prišiel protinávrh lóže *László Király* z Veľkého Varadína:

„Z dôvodu návrhu lóže *Imre Thököly* predostrieme protinávrh a tento odvodňujeme nasledovnými:

Je nesporné, že slobodomurárstvo nepozná dogmy alebo články viery, teda tie ani nemôžu mať povinný vplyv na bratov. Teda konanie tých bratov, ktorí ochraňujú existujúce dogmy alebo články viery a ktorých profánna schopnosť konať podporuje alebo napomáha vládu týchto dogmami alebo článkami viery, sa nezhoduje s vnútornou podstatou slobodomurárstva.

Nie je otáznosť ani to, že jedna časť bratov nemôže diktovať povinné príkazy pre druhú časť bratov. Ale nemôžeme strpieť, aby sa veľká otázka akčioschopnosti uhorského slobodomurárstva odbavila takými frázami. Nie je reč o tomto, nie o rozkazovaní, nie o slobodomurárskych dogmách, ale o faktickom živote alebo o morálnej smrti uhorského slobodomurárstva, ktorú by nasledovala aj smrť skutočná. Lebo nežije a nemôže prežiť medzi zápasiacimi a životaschopnými organizáciami taký zbor, ktorého jednotlivé časti kazia, znižujú či zničia prácu jeden druhého.

V ľudskom organizme niet takého orgánu, ktorý by svojou životnou silou neslúžil udržaniu, posilneniu celkového organizmu a tým aj jeho podstatnému cieľu. Nemohol by napredovať ten človek, ktorý by chcel ísť ľavou nohou dopredu, pravou dozadu alebo ktorý by ľavou rukou zlomil to, čo jeho pravá ruka vytvorila.

Štáty a združenia stoja pod tým istým zákonom. Sú životaschopné iba vtedy, ak celá ich organizácia a každá jej časť slúži cieľom združenia. V opačnom prípade ak jedna časť zničí to, čo sa snaží druhá časť vytvoriť, organizácia sa stane pre vonkajší svet najprv smiešnou, potom sa stane hašterivou pre jej vnútorný svet a nakoniec skolabuje kvôli nesúdržnosti svojich prvkov. Ak teda chce uhorské slobodomurárstvo žiť a tvoriť slobodomurárskym spôsobom, má pracovať jednoliato.

Neznamená to ani dogmu, ani príkaz, lebo pri vytvorení jednoliatej slobodomurárskej vôle prislúcha každému slobodomurárovi súčasť a zaviazanosť k práci.

Imre Eperjes, fol. 488.

⁶ MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 515.

Teda vytvorená vôľa, hoci je väčšinová, je výsledkom porady celkového slobodomurárstva. Takej porady, v ktorej mal svoju úlohu, hoci iba menšinová, aj názor, ktorý sa nepresadil. Menšinová kvalita nezmenšuje dôležitosť úlohy, keďže ako je skúškou sčítania odčítanie, sú argumenty odporcov tvorby sociologickou odplatom tvorbychtivých.

Ak je jednoliatosť slobodomurárskej vôle nemožná aj vtedy, keď sa po porade stal väčšinový názor uznesením: tak je slobodomurárska práca prázdnu komédiou, v ktorej si účasť neželáme. Ale v tomto prípade nikdy neexistuje úspešná slobodomurárska práca. Lebo nie sú také návrhy, idey, plány alebo snahy, ktoré by zdieľal každý a ak predsa je, tak už ani nemôže byť predmetom slobodomurárskej práce a snahy. Lebo vtedy to už nie je duchovný majetok všetkých. Napr. proti bezplatnému mlieku je málo námietok. Predsa sú takí, ktorí to nepovažujú za nesprávne, lebo podľa nich to zvyšuje bezprácnosť. Ale nikto taký nie je medzi nami, kto by chcel vrátiť otroctvo, ale veď ani vonku si to nikto nepraje. Ak by sa bol svojho času Washington stretol s lóžou „Imre Thököly” a bol by viedol americké kladivo podľa jej názorov, možno otroctvo by bolo aj dodnes. Ale Washington sa nestaral o názor takmer polovice, ba podľa počtu väčšej polovice vlastného národa ani o vtedajších konzervatívnych slobmurárov, ale vypovedal vojnu otrokárom a oslobodil ľudí z tej pravekej hanby. My sme vypovedali vojnu hanbe stredoveku: cirkevných školám a prestaneme bojovať proti dnešnému systému oblnutia ľudí iba v hrobe. Sľubujeme to s odvolaním sa na svoj slobodomurársky sľub! Nemôžeme čakať dovtedy, kým to bude chcieť každý slobodomurár, lebo by sme mali čakať dovtedy, kým to nebude chcieť celý svet! Nechceme byť dodatočnými vyspevovateľmi hymny ľudského osvietenia, lebo sme pracujúci osvietení muži a nie zaliečajúci sa dvorní speváci spoločnosti. Aj dnes existujú takí slobodomurári, ktorí považujú občianske manželstvo a právo na bezvierovosť za nedochôdča, prívržencom našich ideí budú iba ich vnúcatá! Náš krátko meraný život nám neumožňuje dovtedy čakať s prácou, kým sa každý slobodomurár presvedčí o nutnosti štátneho, povinného, bezplatného ľudového vzdelávania bez cirkevného ducha. Väčšina spolu s nami konštatovala, že je to potrebné z hľadiska celistvosti maďarského národa a maďarstva takisto ako v záujme ľudského osvietenia.

Na konštatovanie mala podľa našej ústavy väčšina aj právo, lebo podľa §-u základných pravidiel má v principiálnych otázkach mať smerodajné uznesenia Symbolická veľkolóža Uhorska. Ak osvietenie ľudu nie je principiálnou otázkou vzhľadom na maďarské slobodomurárstvo: tak v Maďarsku jednoducho nie je slobodomurárstvo. Ak je menšina dobrým slobodomurárom, má sa po hlasovaní pripojiť, alebo má aspoň mlčať! Nastoliť nám prekážky alebo zdržať naše aj tak slabé sily: k tomu nemá slobodomurárske právo! Má právo zamýšľať sa nad stanoveným pracovným programom v prípade, že to vytvorilo nepreklenuteľnú

priepať medzi ním a združením alebo vnútorný pocit cudzoty, má právo vystúpiť zo združenia. Má právo povedať zmierňujúce slová ohľadom častí práce, upozorniť nás na chyby a nebezpečenstvá nášho konania! Ale nemá právo želať si stiahnutie uznesení a týmto povzbudzovať združenie k vypudeniu svojho vytvoreného ideového jadra bez oplodnenia!

Náš protinávrh je teda nasledovný:

Veľké zasadnutie, odmietajúc návrh lóže *Thököly* a trvajúc na uznesení vo veci ľudového vzdelávania z roku 1906, vyzýva všetkých slobodomurárskych bratov, aby na presadenie tejto reformnej idey – neskonale dôležitej pre jednotu maďarského národa a osvietenie maďarstva, teda týmito pre všeobecné ľudské blaho maďarstva – v maďarskej verejnej mienke vykonali v rámci zákonných hraníc všetko, čo je v ich silách, s oduševnením a obetavo, podľa veľkých vzorov slobodomurárskych predkov, medzi nimi Ferenc Kazinczyho a Ferenc Pulszkyho!“

Vo Velkom Varadíne, László király⁷

Keďže lóža vo Velkom Varadíne je jednou z mienkotvorných lóží, pozícia „Prešovskej výzvy“ tým do značnej miery stratila svoju silu. V správe lóže *Thököly Imre* za rok 1908 sa v diskusii o smerovaní slobodomurárstva už nekladie veľká pozornosť. Lóža v roku 1908 organizovala 8 riadnych ceremoniálnych prác, 1 sviatočnú prácu a 1 spoločnú prácu. Obzvlášť si lóža uctila prácu 25. apríla, na ktorej bola slávnostne uvedená vlajka darovaná manželkami bratov. Nakoniec sa spoločná práca pozvaných lóží konala 6. decembra, ako píše v správe, zúčastnil sa jej aj zástupca veľmajstra z Budapešti Árpád Bókay, hlavný rečník veľkolóže Jenő Csukássy a ďalší dvaja hostia z Budapešti. Zaujímavé je, že o výsledkoch rokovania sa v správe nič bližšie nedozvedáme. Viac pozornosti sa venuje prednáškovej činnosti lóže, názvy prednášok svedčia o neustálej diskusii o uvedených problémoch, ako napr. „O štátnom bezplatnom ľudovom vzdelávaní bez cirkevného vplyvu“, „Stav nášho ľudového vzdelávania“ a pod.⁸ Je zaujímavé, že lóža si kládla za cieľ byť lídrom v dobročinnnej oblasti v rámci svojich „skromných finančných možností“. Aj v roku 1908 podporila izraelitskú ľudovú jedáleň, menšími sumami, zmiernila chudobu na to odkázaných. 50 korún poslala aj detskej osade, založenej v lete 1908.

15. októbra 1909 sa prešovská lóža venovala odpovedi na návrh lóže z Veľkého Varadína, v ktorom táto lóže navrhuje vytvorenie slobodomurárskeho mládežníckeho časopisu, resp. časopisu redigovaného v slobodomurárskom duchu pri morálnej a finančnej podpore slobodomurárov:

---

⁷ MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 527.

⁸ MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 531.

„Tento návrh bol zo strany lóže *Imre Thököly* prijatý čo najvrúcnejšie. Univerzalita uhorského slobodomurárstva by nemohla nikdy poskytnúť väčšiu službu našim ideám, ako keby uskutočnila krásny plán lóže *László király*. Je totiž neodškriepiteľné, že klerikalizmus, ktorý sa dostáva stále viac na povrch v našej vlasti, žne svoje najväčšie úspechy na školách. S horlivým zanietením zakladá po celej krajine kongregácie Márie a pod jej zástavu posielala – peknými slovami aj prinútením – katolícku mládež stredných a vysokých škôl. Riadenie a vedenie uhorského školstva sa snaží dostať do vlastných rúk. Bol založený Katolícky spolok učiteľov, jeho členov verbuje aj z radov štátnych učiteľov, ba najmä z ich radov. Súri premenu vzdelávania učiteľov vo vzdelávanie v katolíckom duchu; chce premeniť budapešťiansku univerzitu na katolícku. Na uhorskom ministerstve školstva, najmä na oddelení stredných škôl už získal vplyv; plody tohto vplyvu vidno v nových vymenovaniach učiteľov.

Maďarskí učители – nech je im to na chválu – sa nepostavia do služieb klerikálnych snáh; je totiž veľmi nízky počet tých, ktorí sa postavia do služieb tohto smeru – najmä hnaní túžbou po uplatnení sa. Môžu však nastať časy, keď na miesto starej učiteľskej generácie nastúpia učители vychovaní v duchu klerikalizmu. K tomu nie je potrebné nič, iba nárast politického vplyvu klerikalizmu alebo jeho nástup k moci.

Teda agitácia klerikalizmu, siahajúca späť niekoľko desaťročí, má úspech v každej oblasti školstva. Tento úspech nikde nie je taký očividný ako práve v tlači. Musíme uznať, že prinášajú veľké obete pre svoje časopisy a odborné školské periodiká a že v Uhorsku dnes nie je spolok, cirkev alebo organizácia, ktorá by tak oduševnene vytrvalo a s vedomou cielenosťou hlásala a rozširovala cez tlač svoje idey, ako to robí klerikalizmus. Musíme uznať aj to, že táto tlač vie dnes vykázať výsledky, dokonca v istej oblasti značné výsledky. Dnes je jediným časopisom stredoškolskej mládeže časopis *Zászlónk* (Naša zástava) – plniaci klerikálne služby. Klerikalizmus včas spoznal veľmi dôležitú úlohu mládežníckeho časopisu a už v roku 1901 začala vydávať spoločnosť *Regnum Marianum* pre mládež svoj časopis *Zászlónk*. Dnes stojí pod touto vlajkou už strašidelne veľký tábor; veď viac ako 50-tisíc neskazených duší nasáva do seba klerikálneho ducha z každého čísla publikácie *Zászlónk*. *Zászlónk* je naozaj skvele redigovaný časopis, vzhľadom na jeho výzor, ilustrácie a obsah nemá páru v histórii uhorskej mládežníckej tlače. Ale to ani nemôže byť inak, veď – podľa nášho vedomia – iba biskup Majláth sám podporuje časopis 40.000 korunami, v radoch spolupracovníkov nachádzame najlepších duchovných predstaviteľov tohto smeru na čele s biskupom Prohászkom zo Székesfehérváru. Nečudo, že časopis žne úspechy nielen v kruhoch katolíckej mládeže, ktorej je odber tejto publikácie aj nanútený, ale získava si aj nekatolícku mládež štátnych, ba aj protestantských škôl a chytí ju do svojej šikovnej siete.

Ak má klerikalizmus v Uhorsku úspechy, tieto úspechy má najmä v tábore mládeže; neskazená detská duša, prijímajúca všetko bez podozrenia sa pomaly premení a jej svetonázor sa prispôsobí svetonázoru klerikov. S časopisom *Zászlónk* dnes nemôže súťažiť nikto. Zbory učiteľov a učiteľia sú čiastočne podporovateľmi tejto ináč znamenitej mládežníckej publikácie, čiastočne sa cítia byť slabí na vytvorenie necirkevného časopisu a vytlačenie publikácie *Zászlónk* zo scény. Naše veľké vydavateľstvá sa z obchodných dôvodov nechcú pustiť do boja s tými, ktorí stoja za časopisom *Zászlónk*. Verejnosť je neinformovaná; ne jeden rodič aj sám rád číta tento obľúbený časopis svojho dieťaťa.

Preto teda najvrúcnejšie vítame návrh lóže *László király*. Ak niekde, tak práve v tejto oblasti máme všetko vykonať v záujme našich ideí. Nezaujímam profánnej spoločnosti nás môže ešte väčšmi motivovať k činom. V dnešných ťažkých podmienkach považujeme za dôležitú vec založenie mládežníckeho časopisu, pôsobiaceho v našom duchu a jeho udržanie – ak treba, aj za cenu veľkých obetí.

S úctou oznamujeme teda, že z tu vymenovaných dôvodov lóža *Imre Thököly*, pracujúca na východe Prešova, s radosťou brala na vedomie návrh lóže *László király*, týkajúci sa založenia mládežníckeho časopisu a zo svojej strany taktiež žiada Veľkolóžu, aby čím skôr začala akciu väčších rozmerov v tejto dôležitej veci.

Nakoniec nám dovoľte úctivú poznámku. V poslednom čase sa návrhy lóží zverejňujú. Návrh lóže *László király* bol zverejnený v publikácii *Dél* (Juh alebo Poludnie). Klerikálny časopis *Alkotmány* (Ústava) zverejňuje veci Veľkolóže. Podľa nášho názoru to nie je takto dobre. V tomto prípade by sme sa mali učiť od protistrany. Klerikalizmus dobýja verejnosť nehlučne, štíti sa agresívneho vystupovania. Hlasitou prípravou, hlukom nielenže sa naše idey nedostanú k víťazstvu, ale naopak, nedosiahnu ani štádium realizácie. *Menej slov, viac činov!* – nech je to našim heslom.⁹

Tento dokument môže svedčiť o podmanení sa názorom budapeštianskych lóží, keďže o problémoch vo vnútri slobodomurárstva sa tu nič nedozvedáme. Každopádne diskusiu o smerovaní uhorského slobodomurárstva ukončila prvá svetová vojna, ktorá radikálnym spôsobom zasiahla do života slobodomurárstva v Uhorsku.

---

⁹ MOL Budapest, P 1083, 128 csomó, 38. tétel, LXX Thököly Imre Eperjes, fol. 547.

MEDAILÉRSKA TVORBA SÚVISIACA S HISTÓRIOU A SÚČASNOSŤOU UPJŠ V KOŠICIACH

Jozef Slavkovský

SLAVKOVSKÝ, Jozef. Medal artwork related to history and present of Pavol Jozef Safarik University in Kosice. In *Annales historici Presovienses*. ISSN 1336-7528, 2016, vol. 16, no. 1, p. 146-156.

In the paper the author deals very briefly with history of the University in Kosice to which traditions the contemporary University in Kosice endorses. He focuses his attention to a present-day medal artwork related to the Pavol Jozef Safarik University since its establishment, and gradual development up to the present time. Medal artwork fulfils its task if it reflects knowledge of the issue it should depict and is able to show its spirit and depth. Artists results - individual university symbols represent an important part of artificial as well as historical message of this educational institution.

Key words: University, Kosice, symbols, medals.

Úvod

V predkladanom príspevku stručnou formou približujeme históriu Košickej univerzity /Universitas Cassoviensis/, ku ktorej tradíciám sa hlási aj súčasná Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Zatiaľ čo v roku 2007 sa konali oslavy 350. výročia Košickej univerzity, tak o dva roky neskoršie to boli oslavy 50. výročia jej pokračovateľky. Dostupné materiály z týchto výročí nám približujú podmienky ich vzniku, šírku a hĺbku ich pôsobenia, ale aj poučenia pre naše súčasné napredovanie. Hlavnou náplňou príspevku je novodobá medailérska tvorba súvisiaca s väzbou na UPJŠ v Košiciach, a to v zmysle jej vzniku a postupného vývoja až po súčasnosť. Práve medailérska tvorba plní svoj účel vtedy, keď je odrazom poznania problému, ktorý má zobraziť a vystihuje aj jeho ducha a hĺbku. V tom spočíva čaro a krása medailí.

Charakter doby vzniku Košickej univerzity

Slovensko ako súčasť Uhorského kráľovstva a habsburskej monarchie prežívalo obdobie reformácie a protireformácie tak ako celá monarchia, ale oproti južnej časti Uhorska nepociťovalo v plnej miere Tureckú okupáciu (Eliaš a kol., 2010). Vplyvom týchto okolností sa vytvorili v priebehu 17. storočia na našom území priaznivé podmienky pre vznik univerzitných jezuitských centier v Trnave a Košiciach, ktoré významným spôsobom pôsobili na duchovné, kultúrne a vedecké poznávanie.

Už pri zakladaní Trnavskej univerzity v roku 1635 (Šimonovič a kol., 2010) kardinál Peter Pázmaň zdôraznil aj skutočnosť, že univerzitu potrebujú aj Košice (Hišem, 2009). Túto úlohu zveril svojim nástupcom na prímaskom stolci. Realizoval to jágerský biskup Benedikt Kišdy (Kisdi) vydaním zakladacej listiny v Jasove 26. februára 1657. Univerzitu zveril Spoločnosti Ježišovej, aby ju viedla podľa svojho rehoľného zriadenia. Cisár Leopold I. novovzniknutú univerzitu akceptoval „Zlatou bulou“, ktorú podpísal 7. augusta 1660 v Grazi, a táto jej zabezpečila rovnaké privilégia ako mali všetky ostatné univerzity habsburskej monarchie aj v ďalších európskych mestách. Významné bolo ustanovenie o uznávaní akademických stupňov tak, akoby boli získané na ktorejkoľvek z najstarších a najslávnejších univerzít. „Academia Cassoviensis“ mala štruktúru podobnú iným univerzitám, ktoré viedli jezuiti a určoval ju študijný poriadok – „Ratio studiorum“. Na čele univerzity stáli rektor, vicerektor a kancelár, na čele fakúlt dekáni. Dominantnou fakultou bola v tom čase teologická fakulta. Okrem nej tvorili súčasť univerzity aj filozofická a právnická fakulta. Na filozofickej fakulte sa prednášala filozofia, história, študovali sa jazyky, ale bol vytvorený aj priestor pre prírodné vedy ako fyzika, matematika, zemepis a botanika. Na univerzite prednášali študentom všetkých národností vtedajšieho Uhorska riadni a mimoriadni profesori. Vyučovacím jazykom bola latinčina. Univerzita mala svoju knižnicu, kostol, tlačiareň a súviseli s ňou aj iné ustanovizne ako gymnázium, seminár, konvikt, správa poddaných dedín a iného majetku. Košická univerzita ovplyvnila v 17. a 18. storočí významným spôsobom rozvoj vedy, vzdelanosti a duchovnej kultúry.

V roku 1773 sa univerzita stala štátnou inštitúciou Academia Regia. Na základe vládneho ustanovenia – Ratio educationis stratila samostatnosť a ostala len pobočkou jedinej uhorskej univerzity v Budíne s právom promovat' (Eliaš a kol., 2014). V roku 1850 sa Academia Regia premenila na Právnickú akadémiu a v tejto podobe pôsobila v Košiciach do roku 1921, kedy ju Československá vláda v Prahe nariadením č. 276/1921 Sb. z. a n. zrušila (Đurica, 1996).

Podmienky vzniku UPJŠ v Košiciach a jej stručný vývoj

V povojnovom období na základe iniciatívy prof. MUDr. Jána Kňazovického, riaditeľa Štátnej nemocnice v Košiciach a s pochopením Povereníctva školstva a osvetu, ale aj dekanátu LF SU v Bratislave bol prijatý Návrh na otvorenie Lekárskej fakulty v Košiciach – lokálny program. Dňa 20. júla 1948 vtedajšie Národné zhromaždenie ČSR prijalo zákon č. 191/48 Zb. o zriadení pobočky Lekárskej fakulty SU v Bratislave so sídlom v Košiciach (<http://www.upjs.sk/lekarska-fakulta/>).

Lekárska fakulta v Košiciach bola zriadená v roku 1948 ako pobočka Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, mala však vlastného dekana a prodekanov. V tomto organizačnom zväzku bola až do roku 1959, kedy bola na základe zákona č. 58/59 Zb. spolu s Filozofickou fakultou UPJŠ v Prešove (založenou v roku 1953) začlenená do novozriadenej Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach.

Neskôr boli do zväzku tejto univerzity začlenené ďalšie novozriadené fakulty – Prírodovedecká fakulta UPJŠ v Košiciach (1963), Pedagogická fakulta UPJŠ v Prešove (1964) a Právnická fakulta UPJŠ v Košiciach (1970). Po Nežnej revolúcii v roku 1989 boli do zväzku Univerzity P. J. Šafárika začlenené aj novozriadené teologické fakulty v Prešove, a to Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta UPJŠ a Pravoslávna bohoslovecká fakulta UPJŠ, čo sa realizovalo v roku 1990. V tomto zložení jestvovala Univerzita Pavla Jozefa Šafárika do konca roku 1996. Spoločensko-politické udalosti deväťdesiatych rokov opäť zasiahli do osudu Univerzity P. J. Šafárika. Zákomom č. 361/1996 Zb. z. došlo k rozdeleniu Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach na dva samostatné právne subjekty Univerzitu P. J. Šafárika v Košiciach a Prešovskú univerzitu so sídlom v Prešove, do ktorej boli včlenené všetky 4 prešovské fakulty: Filozofická fakulta, Pedagogická fakulta, Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta a Pravoslávna bohoslovecká fakulta. Počet fakúlt na Univerzite P. J. Šafárika sa tak zredukoval na tri – Lekársku, Prírodovedeckú a Právnickú, ku ktorým pribudli v roku 1998 Fakulta verejnej správy a k 1. 1. 2007 aj Filozofická fakulta.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach patrí k významným a uznávaným vzdelávacím a vedeckým ustanovizniám nielen v Slovenskej republike, ale aj vo vyspelej Európe. V súčasnom období má UPJŠ v Košiciach fakulty lekársku, prírodovedeckú, právnickú, fakultu verejnej správy a filozofickú fakultu, ktoré pripravujú lekárov, odborníkov z prírodovedných disciplín, matematiky a informatiky, učiteľov, právnikov, odborníkov pre oblasť verejnej správy, filozofie, jazykov, psychológie a sociálnej práce. Absolventi tejto druhej najstaršej klasickej slovenskej univerzity majú dobrú povest doma i v zahraničí.

Hlavným poslaním univerzity je poskytovať trojstupňové vysokoškolské vzdelávanie na základe najnovších vedeckých poznatkov v širokom medzinárodnom kontexte, podľa európskych trendov v tejto oblasti, Bolonskej deklarácie a ďalších dokumentov. Univerzita naplňa toto poslanie rozvojom harmonickej osobnosti, jej vedomostným rozkvetom, vzostupom múdrosti a tvorivosti v človeku. Univerzita vedie študentov k tolerancii, k schopnosti kritického a nezávislého spôsobu myslenia, k zdravému sebedovomiu a národnej hrdosti. Univerzita poskytuje služby verejnosti šírením poznania prostredníctvom výskumu a vývoja, podporou regionálnych a národných aktivít a umožnením ďalšieho vzdelávania občanov. Univerzita prispieva k rozvoju kultúry a vzdelanosti národa.

Univerzita chápe svoje poslanie v jednotlivých oblastiach pôsobenia ako verejné dobro. V tomto duchu univerzita chce aj naďalej pôsobiť ako garant slobody, demokracie, humanizmu, morálky a etiky nielen na vlastnej akademickej pôde, ale ich aj šíriť v spoločnosti. Univerzita aj v budúcnosti bude brániť akademické práva a svoju akademickú autonómiu (<http://www.upjs.sk/univerzita/info/o-univerzite/poslanie-univerzity/>).

Medaily prezentujúce UPJŠ v Košiciach

Medaily sú vhodným umeleckým prostriedkom zaznamenávania významných udalostí, ktoré sa dotýkajú spoločnosti, jednotlivca alebo konkrétnych inštitúcií. Práve na prezentovaných medailách mienime zdôrazniť aj to, že sú vhodným umeleckým dielom na ocenenie tých, ktorí sa v určitom období pričínili o rozvoj tejto univerzity. Tým, ktorí neboli ocenení mienime aspoň sprístupniť popisom a obrazom ich tvar a umelecké stvárnenie.

Poznámka: Pri popise medailí sú použité tieto skratky – vysvetlivky: a. – averz, r. – reverz, B – bronz, T – tombak, pAg – postriebrená, Ag – strieborná, pAu – pozlátená, paB – patinovaný bronz, paT – patinovaný tombak, Ø – priemer.

Popis medailí a ich zobrazenie

1. Medaila Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Výrobca Mincovňa Kremnica 1962. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 70 mm (obr. 1).
2. Medaila Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. Výrobca Mincovňa Kremnica 1962. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., pAg, Ø 70 mm (obr. 2).
3. Medaila Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. Výrobca Mincovňa Kremnica 1962. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 70 mm (obr. 3).
4. Medaila Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. Výrobca Mincovňa Kremnica 1963. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 67 mm (obr. 4).
5. Medaila Pedagogickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. Výrobca Mincovňa Kremnica 1964. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 68 mm (obr. 5).
6. Medaila Právnickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika. Výrobca Mincovňa Kremnica 1974. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 68 mm (obr. 6).
7. Medaila Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 15. výročie založenia. Výrobca Mincovňa Kremnica 1974. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., pAu, Ø 70 mm (obr. 7).
8. Medaila Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, 30. výročie vzniku Lekárskej fakulty v Košiciach. Výrobca Mincovňa Kremnica 1978. Medailér: Ludmila Cvangrošová. Medaila: a., r., paB, Ø 65 mm (obr. 8).
9. Medaila udeľovaná rektorom UPJŠ v Košiciach za vynikajúce výsledky v štúdiu. Výrobca Mincovňa Kremnica 1981. Medailér: Ján Kulich. Medaila: a., r., paT, Ø 68 mm (obr. 9).
10. Medaila Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 25. výročie založenia. Výrobca Mincovňa Kremnica 1984. Medailér: Rudolf Pribiš. Medaila: a., r., paT, Ø 87 x 60 mm (obr. 10).
11. Medaila Pedagogickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Výrobca Mincovňa Kremnica. Medailér: signatúra M. Medaila: a., r., paT, Ø 67 mm (obr. 11).
12. Medaila Fakulty verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach založená v roku 1998. Výrobca Mincovňa Kremnica. Medailér Milan Virčík. Medaila: a., r., pAgT, Ø 70 mm (obr. 12).
13. Medaila Prírodovedeckej fakulty Univerzity P. J. Šafárika, 50. výročie založenia Výrobca Mincovňa Kremnica 2013. Medailér: Rudolf Pribiš – raznice použité z roku 1963. Medaila: a., r., paT, pAg, pAu, Ø 67 mm (obr. 13).
14. Pamätná plaketa Právnickej fakulty UPJŠ v Košiciach. Výrobca Mincovňa Kremnica 2013. Medailér nesignovaný. Jednostranná plaketa z postriebreného bronzu o rozmeroch 95 x 67 mm (obr. 14).

Obr. 1

Obr. 2

Obr. 3

Obr. 4

Obr. 5

Obr. 6

Obr. 7

Obr. 8

Obr. 9

Obr. 10

Obr. 11

Obr. 12

Obr. 13

Obr. 14

Uvedené medaily nám pripomínajú to, že Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach za 57-ročné obdobie svojej existencie prekonala určitú transformáciu až do súčasného stavu, ale aj prudký rozvoj. Zároveň svojim umeleckým stvárnením výrazne a s potrebným citom odzrkadľujú históriu a zámer čomu slúžia, aby nie iba súčasníkom, ale aj mladším generáciám poukázali na ich význam. Ako umelecké artefakty tejto univerzity robia radosť tým, ktorí sú ocenení, ale aj zberateľom, pretože poukazujú na trendy i umelecký štýl ich tvorcov a technológiu razenia.

Záver

Košice, ktoré svojou históriou patria k významným mestám stredoeurópskeho regiónu (Šutaj, 2013), sa po zložitom vývoji počas druhej svetovej vojny postupne zmáhajú a presadzujú v hospodárskom a spoločenskom napredovaní. Dôsledkom toho tu vznikajú priaznivé podmienky na zakladanie vysokých škôl a výskumných pracovísk, ktoré postupne vychovávajú nové generácie odborníkov. Svoj výrazný podiel na tomto významnom diele má aj Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, ktorá nadväzuje na existujúce dedičstvo Košickej univerzity založenej biskupom Benediktom Kišdym v roku 1657.

Nakolko hlavnou náplňou predkladaného príspevku je prezentovanie medailérskej tvorby súvisiacej s UPJŠ v Košiciach a jej fakultami, takže v závere môžeme konštatovať, že medaily tejto univerzity po umeleckej stránke sú jej pýchou. Ich autormi sú poprední medailéri Slovenska. Predovšetkým medaily Rudolfa Pribiša majú vysokú umeleckú hodnotu a právom je považovaný za najvýznamnejšieho slovenského medailéra 20. storočia (Hajmann, 2006). Obdobne to možno konštatovať aj o Ludmile Cvenegrošovej, ktorá je aj autorkou medaily k 350. výročiu Košickej univerzity (Hišem, 2009; Slavkovský, 2014). Uvedené medaily jednak prezentujú univerzitu a jej fakulty a zároveň sú využívané na oceňovanie vlastných pracovníkov, ako aj partnerských inštitúcií alebo významných osobností. Vynikajúcim absolventom po ukončení štúdia na univerzite je udeľovaná medaila rektora, ktorá je dielom Jána Kulicha (obr. 9) a paralelne sa používala aj na UK v Bratislave. Takouto formou kov plní tu úlohu nositeľa umeleckej tvorby a technologickej vyspelosti minciarov našej takmer 700-ročnej Mincovne Kremnica, š. p., ktorá v roku 2011 bola zaradená do Európskeho dedičstva (http://www.mint.sk/onas_profil.php). Pokrok určitej spoločnosti a inštitúcie napreduje vtedy, keď staršia generácia odovzdáva mladšej dostatok informácií o poznaní v svojom odbore, ale nezabúda na dobré spoločenské vzťahy a oceňovanie pracovníkov. Zvlášť to platí o vzdelávaco-výskumnej inštitúcii, akou je univerzita, ktorá nadväzuje na doterajšie tradície. Prezentovaná medailérska tvorba UPJŠ v Košiciach je dôkazom toho, že umelecké artefakty predstavujú spätosť tradície vzdelanosti a umenia, ale aj faktografický dokument doby, za akej vznikali a čomu slúžili a majú slúžiť.

Literatúra:

- DANIEL-SZABÓ, J. a kol. *Prírodovedecká fakulta UPJŠ 1963-1988*. Vydala Prírodovedecká fakulta UPJŠ, 1988. 124 s.
- DOBROVIČOVÁ, G. a kol. *40 rokov Právnickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*. Vydala Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 2013. 87 s.
- ĐURICA, M. *Dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava : SPN, 1996.
- ELIAŠ, Š. a kol. *Dejiny Košíc v dátach 2. diel*. Typopress, 2011. 353 s.

- ELIAŠ, Š. a kol. *Dejiny Košíc v dátach. 3. diel.* Košice : Typopress, 2014. 209 s.
- HAIMANN, P. *Slovník autorů a zhotovitelů mincí, medailí, plaket, vyznamenání a odznaků se vztahem k Čechám, Moravě, Slezsku a Slovensku (1505-2005).* Praha : Nakladatelství Libri, 2006. 582 s.
- HIŠEM, C. *Teologické vzdelávanie a výchova v Košiciach. Košická univerzita 1657.* Vydala Katolícka univerzita v Ružomberku pre Teologickú fakultu v Košiciach, 2009. 229 s.
- SLAVKOVSKÝ, J. Medaila k 350. výročiu Košickej univerzity. In *Historické zošity 24/ 2014, Zborník Dejepisného spolku v Košiciach.* s. 83 – 86.
- ŠUSTER, M. a kol. *20 rokov Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1948 – 1968.* Vydalo Dekanstvo Lekárskej fakulty UPJŠ v Košiciach, 1967. 207 s.
- ŠIMONČIČ, J. a kol. *Dejiny Trnavskej univerzity 1635 – 1777, 1992 – 2010. Ústav dejín Trnavskej univerzity v Trnave a vydavateľstvo Trnavskej univerzity v Trnave,* 2010. 370 s.
- ŠUTAJ, Š. Košice a ich miesto vo výskume moderných dejín. In *Historická revue – Dejiny mesta Košice.* 2013, s. 70 – 73.
350. výročie Košickej univerzity : jubilejný zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Košice 27. 2. 2007. Vydavateľstvo Michala Vaška, 2007. 250 s.
- <http://www.upjs.sk/lekarska-fakulta/fakulta/statut-fakulty/>
- <http://www.upjs.sk/univerzita/info/o-univerzite/poslanie-univerzity/>
- http://www.mint.sk/onas_profil.php

KRONIKA, RECENZIE, GLOSY
CHRONICLE, REVIEW, ANNOTATIONS

Medzinárodná konferencia historikov

Získavanie a riešenie medzinárodných projektov je v súčasnosti síce veľmi žiadanou, súčasne však odborne i organizačne mimoriadne náročnou záležitosťou. Projekt nazvaný „*Obraz východného Slovenska na Zakarpatskej Ukrajine a Zakarpatskej Ukrajiny na Slovensku v 17. až 20. storočí*“, využívajúci prostriedky z Nórskeho finančného mechanizmu, spojil pri snahe priblížiť neznáme spoločné stránky našej histórie i súčasnosti predovšetkým odborníkov pracujúcich na Prešovskej univerzite a rôznych odborných inštitúciách na Ukrajine.

Prvým spoločným výstupom sa stala úvodná medzinárodná metodologická konferencia nazvaná „*Výskum vzájomných vzťahov Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a východného Slovenska*“. Dňa 1. marca 2016 sa v moderných priestoroch nového Centra excelentnosti sociokultúrneho a kultúrohistorického výskumu Prešovskej univerzity stretli takmer dve desiatky odborníkov zo Slovenska a Ukrajiny, aby prezentovali východiská, možnosti a prístupy k poznávaniu našich do veľkej miery spoločných dejín. Podujatie otvoril rektor Prešovskej univerzity prof. Peter Kónya. Po oficiálnom privítaní účastníkov vyzdvihol dôležitosť zapojenia sa do podobných medzinárodných projektov. Priblížil tiež široké možnosti výskumu, ktoré daný projekt ponúka nielen slovenským či ukrajinským bádateľom, ale i ďalším záujemcom zo zahraničia. Viaceré z nich navyše môžu nadväzovať už na niektoré existujúce spoločné výskumy.

V nasledujúcej časti podujatia odzneli jednotlivé príspevky slovenských a ukrajinských účastníkov. Niektoré mali stručnejšiu, skôr základnú informačnú podobu. Iné, doplnené obrazovými prezentáciami, predstavovali často inšpiratívne referáty. Možnosti, otázky, postupy, predpoklady či metódy, ktoré jednotliví referujúci načrtli, v tomto prípade preverí až ďalšia práca na projekte. Viaceré z referátov by si nepochybne zaslúžili podrobnejšie hodnotenie. Ako z nášho pohľadu osobitne zaujímavé by sme však chceli spomenúť aspoň tri z nich. Doc. Ján Adam v referáte s trochu emotívnym názvom „*Od spoločnej izby k oddeleným kuticiam*“ načrtoval historický vývoj východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti od najstarších období až do novoveku. Práve na tomto prehľade možno najlepšie dokumentovať nielen spoločný vývoj, ktorým oba regióny prechádzali, ale i niektoré rozdiely hodné zreteľa. Bližšia analýza je však možná iba na základe dôkladného poznania dobových prameňov, ale i novej historickej produkcie. V tomto smere bol logickým a prínosným referát dr. Marcely Domenovej. Pod názvom „*Historické ukrajínika a Prešov (k problematike spracovania cyrilských/východoslovanských tlačí*“ predstavila v rámci sledovanej problematiky základné zdroje, ktoré sú bádateľom k dispozícii vo vedeckých inštitúciách priamo v Prešove. Niektoré spomínané zdroje, najmä periodiká a vybrané publikácie, sa následne stali nielen predmetom záujmu ďalších referujúcich, ale i východiskom

podnetnej diskusie. Medzinárodné stretnutie slovenských a ukrajinských historikov na pôde Prešovskej univerzity sa stalo nielen vhodným metodickým úvodom do celkovo stále málo známej oblasti výskumu spoločných dejín, ale tiež priestorom na vybudovanie ďalšej vzájomne prospešnej medzinárodnej spolupráce.

Patrik Derfiňák

Stretnutie historikov venované prvej svetovej vojne

Medzinárodná spolupráca je v prípade snahy o komplexné riešenie zložitých otázok spojených napríklad s priebehom prvej svetovej vojny v priestore Karpát dnes už nevyhnutná. Túto skúsenosť potvrdilo i stretnutie historikov z troch krajín, konkrétne Slovenska, Maďarska a Ukrajiny, ktoré sa podarilo v rámci projektu „*Obraz východného Slovenska na Zakarpatskej Ukrajine a Zakarpatskej Ukrajiny na Slovensku v 17. až 20. storočí*“ pripraviť 14. – 15. apríla 2016 v Prešove.

Medzinárodná vedecká konferencia s názvom „Prvá svetová vojna v Karpatoch“, na ktorej so svojimi referátmi vystúpili tri desiatky historikov, poskytla priestor na vzájomnú výmenu poznatkov, skúseností i kontaktov. Súčasne jednotlivé prednášky ukázali, že na rozdiel od podrobne spracovaných udalostí obdobia druhej svetovej vojny sa najmä priebeh udalostí rokov 1914 – 1915, keď hranice Karpát viacnásobne prekročili ruské jednotky, tešil podstatne menšej pozornosti bádateľov.

Po slávnostnom otvorení podujatia ako prvý vystúpil so svojim príspevkom „*Az I. világháború törvényhozói előkészítése – a kivételes hatalom*“ rektor budapeštianskej ELTE prof. Barna Mezey. Stručne predstavil právne otázky spojené s problematikou „mimoriadnych právomocí“, ktoré sa usilovalo prostredníctvom uhorskej vlády a parlamentu presadiť ministerstvo obrany vo Viedni. Dlhotrvajúci proces (1906 – 1912) sa nakoniec pod hrozbou akútneho vojnového nebezpečenstva podarilo rýchlo po predložení prijať v závere roku 1912. Z množstva zaujímavých príspevkov je potrebné spomenúť aspoň niektoré, ktoré dobre dokumentujú celkovú šírku a komplikovanosť zvolenej problematiky. V referáte Ferenc Pollmanna nazvanom „*A Kárpátok és Magyarország védelme 1914 – 1915-ben és az osztrák-magyar Vezérkar*“ (Obrana Karpát a Uhorska 1914 – 1915 a rakúsko – uhorské velenie) sa autor nevenoval ani tak priebehu samotných vojenských operácií, ako skôr vojensko-strategickým otázkam. Okrem iného napríklad tomu, prečo sa vojnová línia napriek všetkým očakávaniam udržala v Karpatoch až pol roka. Je zaujímavé, že popri iných faktoroch, zložitý terén, problémy so zásobovaním a výstrojom, to z veľkej časti spôsobili tiež chyby velenia na oboch stranách.

To, že boje v Karpatoch predstavovali naozaj zložitý problém a pre nasadené jednoty doslova tragédiu, prezentovali viaceré ďalšie referáty. Napríklad Á. Suslik sa v príspevku „*Az északkeleti vármegegyék veszteségei az első világháborúban a cs. és kir., valamint honvéd gyalogezredek adatai alapján 1914 – 1915 között*“ zameriava na počty padlých vojakov pochádzajúcich zo severovýchodných stolíc Uhorska. Vychádza pritom zo zachovaných štatistík, ktoré síce obsahujú drobné chyby, napriek tomu majú značnú výpovednú hodnotu. Podrobný, bohatým obrazovým materiálom doplnený príspevok nazvaný „*Ruská okupácia v Šarišskej a Zemplínskej stolici a jej dôsledky*“ predniesol rektor PU prof. P. Kónya. Okrem popisu samotných vojenských operácií na území oboch vybraných stolíc venoval tiež pozornosť zaznamenaným vojnovým škodám či evakuácii civilného obyvateľstva.

Spomedzi ďalších zaujímavých referátov, poskytujúcich širší pohľad na sledovanú problematiku možno spomenúť vystúpenia J. Adama či J. Šafina. Kým prvý z nich sa venoval každodennému životu a predovšetkým možnostiam stravovania ruských zajatcov na území východného Slovenska, druhý sa v príspevku „*Židia Zakarpatska v čase I. svetovej vojny*“ usiloval načrtnúť osudy početnej a vo viacerých ohľadoch špecifickej skupiny obyvateľstva. Regionálnym problémom, resp. konkrétnym dobovým pohľadom jednotlivcov na problematiku prvej svetovej vojny sa vo svojich vystúpeniach venovali napríklad V. Segeš, G. Csatóry či A. Kónyová. Docent Segeš prostredníctvom referátu „*Vojnový príbeh prostého vojaka. Interpretácia veľkých udalostí zdola*“ priblížil pohľad na prvú svetovú vojnu z pohľadu prostého vojaka, navyše svojho príbuzného, ktorý prežil celú vojnu na bojisku a domov sa vrátil až dávno po skončení vojny. Originálne materiály i precitovaný prejav autora urobili z vystúpenia zaujímavý zážitok. Aj doc. Csatóry si pre svoj referát vybral zaujímavú osobnosť. „*Kronika Teodora Lehoczkeho o I. svetovej vojne*“ ponúka prostredníctvom známeho historika a etnografa pohľad na vojnové udalosti, najmä s dôrazom na priestor Podkarpatskej Rusi. Napriek tomu, že dielo kvôli predčasnému úmrtiu autora ostalo nedokončené, približne 800 strán rukopisu predstavuje pre súčasných bádateľov cenný materiál. Naopak skôr na východné Slovensko bol orientovaný príspevok A. Kónyovej „*Prvá svetová vojna očami reformovaného kazateľa v Slanci*“. Od frontov relatívne vzdialená obec však umožňuje zaujímavý pohľad na každodenné problémy obyvateľstva, prijímanie ranených vojakov či kontakty so zajatcami.

I druhý deň konferencie priniesol viaceré zaujímavé príspevky, spomedzi ktorých možno spomenúť aspoň referát M. Domenovej „*Tlače z obdobia I. sv. vojny v historických knižniciach mesta Prešova*“. Autorka v ňom okrem prehľadov o počtoch a hlavných tematických okruhoch vydávaných publikácií priniesla i viacero konkrétnych zaujímavých a zriedkavých tlačí, ktoré analyzovala podrobnejšie. V priebehu konferencie prebiehala k viacerým témam živá dis-

kusia, ktorá iba potvrdila už v úvode vyslovený názor, že mapovanie vojnových udalostí odohrávajúcich sa počas prvej svetovej vojny v tomto priestore, rovnako ako poznanie každodenného života obyvateľov nie je ani zďaleka spracované v dostatočnej miere. Takého vedecké stretnutia zástupcov viacerých krajín navyše umožňujú vnímať udalosti v širšom kontexte a súčasne otvárajú množstvo nových otázok, bez ktorých nie je možné našu minulosť poznať a interpretovať.

Patrik Derfiňák

Vedecká konferencia o Šariši

Medzi síce počtom účastníkov menšie, z obsahového hľadiska však veľmi zaujímavé sa zaradila vedecká konferencia usporiadaná Inštitútom histórie FF PU a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov. Práve vďaka systematickej práci organizačného výboru sa mohlo 28. apríla 2016 na podujatí s názvom „*Šariš vo svetle dobových dokumentov a tlače (1848 – 1948)*“ stretnúť dvanásť historikov, ktorí prezentovali svoje výskumy v tejto oblasti.

Po krátkom privítaní a slávnostnom otvorení, ktorého sa ujala doc. Nadežda Jučišinová, postupne odzneli dva bloky referátov, ktoré dopĺňala živá diskusia. Je nesporné, že prevažná väčšina prednesených príspevkov priniesla nové, zaujímavé informácie a zaslúžila by si podrobnejšiu zmienku. Z nášho pohľadu však za osobitne zaujímavé považujeme predovšetkým štyri z nich, ktorým by sme chceli venovať osobitnú poznámku. Hneď v úvodnom vystúpení „*Prehľad po slovensky písanej tlači vydávanej na Šariši v rokoch 1848 – 1948*“ predstavil dr. Ján Džujko viaceré dôležité oblasti vydavateľských aktivít. Išlo síce o základný prehľad jednotlivých vydávaných periodík, v konečnom dôsledku však dostatočne podrobný, aby si nielen účastníci konferencie, ale i prítomní hostia a poslucháči dokázali urobiť základnú predstavu o tejto problematike. Príspevok sa tak stal dobrým východiskom pre niektorých ďalších referujúcich, ktorí dostali možnosť výhodne nadviazať na tento úvodný vstup.

Ďalším vystúpením, ktoré názorne dokumentovalo aké rôznorodé možnosti pre bádateľov poskytuje dobová tlač, sa stal referát „*Sabinov na prelome storočí na stránkach Eperjesi Lapok*“. Jeho autorom bol rektor Prešovskej univerzity prof. Peter Kónya. Prostredníctvom viacerých konkrétnych ukážok predstavil pohľad dobových redaktorov a prispievateľov na vývoj politickej, hospodárskej a politickej situácie v Sabinove. I keď nie vždy možno hodnotiť jednotlivé príspevky ako úplne objektívne, avšak práve Eperjesi Lapok disponujúce solídnym kolektívom dopisovateľov, priniesli množstvo dôležitých poznatkov o minulosti tohto najmenšieho slobodného kráľovského mesta na Šariši.

Viaceré nové a dôležité informácie ponúkol prítomným príspevkov dr. Marcely Domenovej, nazvaný „*K dejinám kníhtlače na Šariši*“. Postupne, aj prostredníctvom množstva obrazových príloh, predstavila najdôležitejšie momenty vývoja tohto odvetvia podnikania. Pozornosť pritom venovala nielen významnejším osobnostiam či podnikom, ale tiež konkrétnym výsledkom ich činnosti. Práve tu následná diskusia ukázala ďalšie, veľmi bohaté možnosti historického výskumu nielen v rámci samotného Šariša. Pozoruhodný referát s názvom „*Spoločensko-politický a kultúrny život na Šariši na stránkach dobovej tlače začiatkom 20. storočia*“ predstavila prítomným doc. Nadežda Jurčišinová. Na základe dôkladnej analýzy slovenskej tlače z tohto obdobia dospela okrem iného k záveru, že „*záujem národne orientovaných kruhov o tento región síce možno evidovať, rozhodne však nebol ani dostatočný ani systematický*“.

Nielen v predošlom texte spomenuté, ale i ďalšie vystúpenia, ktoré postupne odzneli na tomto vedeckom stretnutí, sa stali zdrojom obohatenia našich poznatkov o tomto období v regióne Šariša. Súčasne predstavovali jeden z dôležitých výstupov grantového projektu, zameraného práve na túto problematiku. Celá konferencia by si nepochybne zaslúžila väčšiu pozornosť. Vzhľadom na skutočnosť, že jednotlivé referáty sa v krátkom čase dostanú k záujemcom o regionálne dejiny 19. a 20. storočia v podobe uceleného vedeckého zborníka, ponechávame ďalšie hodnotenie na túto príležitosť.

Patrik Derfiňák

Pracovný seminár *Miesto dejepisu v systéme vzdelávania na stredných školách* Prešov, 17. jún 2016

Na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove sa dňa 17. júna 2016 uskutočnil pracovný seminár *Miesto dejepisu v systéme vzdelávania na stredných školách*. Seminár sa konal z organizačnej iniciatívy Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a zúčastnili sa ho učitelia dejepisu a výchovní poradcovia zo stredných škôl z Prešovského a Košického samosprávneho kraja.

Úvodné slovo patrilo riaditeľke Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove doc. PhDr. Lubici Harbuľovej, CSC., ktorá všetkých zúčastnených privítala a otvorila podujatie. Program pracovného seminára sa skladal z dvoch hlavných častí. V jeho prvej časti boli prediskutované aktuálne otázky náplne vyučovania dejepisu na gymnáziách a stredných odborných školách. Diskusia sa taktiež sústredila na súčasný stav, problematické aspekty a vyhliadky do budúcnosti v rámci realizácie pedagogickej praxe pre študentov odboru učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii s dejepisom. Druhá časť pracovného

seminára bola venovaná rozprave o potencionálnych príležitostiach a obsahových formách spolupráce medzi Inštitútom histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove a jednotlivými strednými školami z Prešovského a Košického samosprávneho kraja. Po skončení obidvoch blokov nasledovala zaujímavá a inšpiratívna diskusia.

Pracovný seminár *Miesto dejepisu v systéme vzdelávania na stredných školách* otvoril čoraz aktuálnejšiu problematiku spolupráce medzi stredným a vysokým školstvom. Priniesol konštatovanie, že nadviazanie intenzívnejších kontaktov a vzájomnej spolupráce je vhodným krokom ku skvalitneniu praxe našich študentov, ako aj samotnej výučby dejepisu na stredných školách v Prešovskom a Košickom samosprávnom kraji.

Lukáš Hedmeg

**MICHÁLEK, Slavomír – MANÁK,
Marián a kol.**

***Dejinné premeny 20. storočia.
Historik Pavol Petruf 70-ročný.***

Bratislava : VEDA, vydavateľstvo

SAV, 2016. 390 s.

ISBN 978-80-224-1504-0.

Dejiny 20. storočia priniesli do histórie ľudstva mnoho zvrátov, víťazstiev i prehier. Najmä turbulentný rozvoj ľudskej spoločnosti a vedy v tomto období priniesol veľa otáznikov a neprebádaných tém aj napriek tomu, že ide o relatívne nedávne dejiny minulého storočia. Vedecká monografia *Dejinné premeny 20. storočia* zachytáva cez vybrané štúdie jednotlivých autorov širokú škálu dejín tohto obdobia nielen slovenských, ale aj všeobecných. Táto monografia je venovaná životnému jubileu prof. PhDr. Pavla Petrufa, DrSc. Popredný slovenský historik prof. Pavol Petruf sa vo svojom výskume zaoberá svetovými dejinami 20. storočia a dejinami medzinárodných vzťahov v 20. storočí.

Publikácia je rozdelená na dve logické časti. Prvá časť má názov *Dejinné premeny do konca druhej svetovej vojny* a druhá časť *Dejinné premeny po druhej svetovej vojne*. Autori 25 štúdií tejto publikácie sú pracovníci Historického ústavu SAV v Bratislave, Spoločenskovedného ústavu SAV v Košiciach, Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, no sú medzi nimi aj zástupcovia univerzít z Prešova, Trnavy, Bratislavy, Prahy či Zürichu a Paríža.

V prvej časti publikácie sa nachádza 13 príspevkov. Štúdia Michala Kšiňana (s. 13 - 26) je venovaná pôsobeniu M.R. Štefánika a jeho úlohe pri vojenských misiách Talianska a Francúzska po vzniku a boji o ČSR. Autor tohto príspevku zaujímavým spôsobom popisuje vplyv a pôsobenie M.R. Štefánika zo zahraničia na vojenské misie spojencov 1. ČSR z Talianska a Francúzska. Úspešným diplomatickým úsilím dokázal M.R. Štefánik korigovať a zmierniť napätie medzi dvoma na jednej strane spojencami, no na strane druhej rivalmi pôsobiacimi v našom geopolitickom priestore.

Miestu oblastníckeho hnutia vo vnútropolitickom vývoji Sibíri v rokoch 1917 – 1920 sa v publikácii venuje Ľubica Harbuľová (s. 39 – 54).

Príspevok od Antoine Marés (s. 55 – 66) informuje o propagande prvej ČSR vo Francúzsku cez jednotlivé francúzske noviny a redaktorov. V tejto štúdii je prezentovaná problematika najmä negatívneho nazerania jednotlivých francúzskych novín na Československo a následná odozva v podobe propagandy vlády ČSR vo Francúzsku.

Jana Bauerová (s. 133 – 143) zachytila vo svojom príspevku, založenom na diplomatických dokumentoch slovenského vyslanca v Rumunsku z druhej svetovej vojny, Ivana Milecza, problematiku Besarábie a Bukoviny v tomto období. Autorkin stručný exkurz dejinami rumunského územia napomáha čitateľovi zorientovať sa a lepšie pochopiť mocensko-politické súvislosti v problematike Rumun-

ska v druhej svetovej vojne. Na základe správ Ivana Milecza zachytila Jana Bauerová diplomatické aktivity ZSSR a Nemeckej ríše v súvislosti s Rumunskom a postoj tejto krajiny k zmenám, ktorými prechádzala.

V prvej časti vedeckej monografie sa ďalej nachádzajú tieto štúdie: Róbert Letz – Cesta Jozefa Rudinského do USA v roku 1919 (s. 27 – 38); Bohumila Ferenčuhová – Malá dohoda medzi Francúzskom a Talianskom v 20. rokoch 20. storočia (s. 67 – 74); Marián Manák – Problematika dovozu amerických automobilov a traktorov do ČSR v medzivojnovom období (s. 75 – 85); Juraj Babják – Porovnanie troch slávností odhalenia pomníkov Ľudovíta Štúra (s. 87 – 97); Vlasta Jaksicsová – Milo Urban medzi románom a spomienkovou fikciou. Od živého biča po „breh krvavej rieky“ (s. 99 – 108); Ivan Kamenec – K niektorým stránkam publicistiky Jozefa Tisu v medzivojnovom období (s. 109 – 120); Josette Baer – Hádik a Hádička. Listy Lídy a Vlada Clementisovcov z obdobia ich exilu vo Veľkej Británii (1939 – 1940) (s. 121 – 132); Ľudovít Hallon – Stavebníctvo a staveľskí podnikatelia na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 (s. 145 – 158); Miroslav Sabol – Civilná letecká preprava počas II. svetovej vojny (s. 159 – 172).

Druhú časť monografie, venovanej jubileu prof. PhDr. Pavla Petrufa, DrSc., otvára štúdia Štefana Šutaja (s. 175 – 196), v ktorej sa autor venuje Parížskej konferencii 1946 v súvislosti s mierovými zmluvami Československa. Článok z prostredia rozviedky a špionáže

o osobe Ladislava Nižňanského, založený na archívnych dokumentoch, nám podáva Juraj Kalina (s. 197 – 206).

Pre čitateľa je veľmi pútavým a napínavým spôsobom napísaná štúdia Slavomíra Micháleka (s. 207-224) s názvom Prípád Huňáčkovej Dakoty. Autor zachytáva osudy zainteresovaných postáv cez vyšetrovanie ŠtB pri prvej emigrantskej akcii z ČSR v marci 1948. Postupne odкрýva spojitosti medzi jednotlivými postavami a československými pilotmi, ktorí boli bývalými príslušníkmi britskej RAF počas druhej svetovej vojny.

V druhej časti vedeckej monografie sa nachádzajú aj tieto štúdie: Michal Štefanský – Podoby ideového pôsobenia KSC po roku 1948 (s. 225 – 234); Jan Pešek – Strana slovenskej obrody a strana slobody. Satelitné politické strany na Slovensku: od „politického odmäku“ (1956) k začiatkom normalizácie (1969 – 1970) (s. 235 – 249); Miroslav Londák – Ekonomika na Slovensku po skončení druhej svetovej vojny do roku 1967 (s. 251 – 261); Lenka Pavlíková – Rok 1968 a katolícka cirkev na Slovensku (s. 263 – 284); Stanislav Sikora – K metamorfózam ústavného zákona o Československej federácii v rokoch 1968-1970 (s. 285 – 298); Jozef Žatkuliak – Príprava konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe v kontexte s Československým vývojom (s. 299 – 315); Jan Rychlík – Vznik samostatného Chorvátska v roku 1991 a počiatok občianskej vojny na území bývalej Juhoslávie (s. 317 – 334); Milan Katuninec – Vplyv kresťanských po-

litikov a sociálneho učenia katolíckej cirkvi na politické myslenie v začiatkoch povojnového integračného procesu v západnej Európe (s. 335 – 349); Druhú sekciu príspevkov ukončuje Alžbeta Sedliaková (s. 351 – 357) výberovou bibliografiou prof. PhDr. Pavla Petrufa, DrSc.

Vedecká monografia Dejinné premeny 20. storočia je oslavou životného jubilea prof. PhDr. Pavla Petrufa, DrSc. Táto vedecká monografia je určená všetkým záujemcom o vedecké spracovanie najnovších dejín, čo dokladuje aj kvalita a vedecký štýl publikovaných príspevkov, ktoré vychádzajú z archívnych materiálov a literatúry. V závere tejto knihy sa nachádza prehľadný menný register, zoznam autorov spolu s miestom ich pôsobiska a resumé v anglickom jazyku.

Erik Ondria

MOLNÁR, Martin a kol.
Vinianske vinohradníctvo
a vinárstvo.

**Vinné : Obec Vinné – Vinianske
obecné múzeum a galéria, 2014. 152 s.**
ISBN 978-80-971688-2-7.

Predstavovaná publikácia vznikla z podnetu spoluzakladateľa Vinianskeho obecného múzea a galérie, muzeológa Ing. Mikuláša Jacečka a regionálneho historika Dr. Martina Molnára, ktorý sa podujal na túto prácu a zostavil bádateľský kolektív. Výsledkom ich práce je výstup v podobe tejto monografie, ktorá predstavuje ojedinelú

odbornú prácu tohto druhu, popisujúcu dejiny vinohradníctva a vinárstva v obci Vinné. Publikácia je zložená z deviatich častí. V prvej časti je *Slovo vydavateľa* (s. 7), starostu obce Vinné Ing. Jozefa Buraľa, ktorý priblížil dôvod a cestu k napísaniu tejto monografie.

Autorom druhej časti monografie s názvom *Prírodné pomery* (s. 9 – 30) je Ing. Miroslav Buraľ. Autor v tejto časti popisuje obec Vinné z hľadiska prírodných pomerov. Presná geografická poloha obce je kvôli lepšiemu priblíženiu doplnená presným popisom katastrálneho územia. Okrem toho rozoberá aj geologické a geomorfologické pomery v tejto oblasti. Podrobnejší obraz venuje andezitovému komplexu Vinného, ktorý predstavuje najlepšiu lokalitu z chotára obce na pestovanie viniča, pričom podáva presný popis jeho každej jednej časti. Autor v tejto kapitole nevynechal ani podrobný popis rastlinstva, živočíšstva, vodných tokov a klimatického podnebia, do ktorého spadá obec Vinné. Veľkým prínosom tejto kapitoly je časť venovaná vinianskym viniciam, v ktorej autor popisuje jednotlivé vinice na viničných tratiach, prvé zmienky vzťahujúce sa k nim, ich lokalizáciu a takisto ich vyobrazenia na historických mapách z 18. a 19. storočia.

Najrozsiahlejšou časťou je tretia časť, pomenovaná *Vinohradníctvo vo Vinnom do roku 1848* (s. 31 – 66), ktorej autorkou je Mgr. Alena Mišíková, PhD. Autorka v prvej časti popisuje vinohradníctvo do roku 1526 od najstarších čias. Okrem toho podáva aj ob-

raz o najstaršom osídlení obci Vinné, jeho postupnom včleňovaní do Veľkomoravskej ríše a Uhorského kráľovstva a stave vinohradníctva v týchto obdobiach. Podrobne popisuje prvé správy o obci a jej následný vývoj, majetkové pomery týkajúce sa obce a jej vinohradov. V druhej časti rozoberá vinohradníctvo po bitke pri Moháči v roku 1526 až do konca posledného stavovského povstania v roku 1711. Boje s Osman-skou ríšou a stavovské povstania znamenali pokles produkcie vína a úpadok vinohradníctva, čo sa odrazilo aj na produkcii vína vo Vinnom. Tretia časť hovorí o období po roku 1711 do roku 1848, o obyvateľoch obce počas urbárskej regulácie, o povinnostiach miestnych vinohradníkov a riadení panstva Vinné. Autorka na základe výdavkov popisuje aj pracovný proces vo vinohradoch.

Autorom štvrtej časti *Vinohradníctvo vo Vinnom v rokoch 1848 – 1918* (s. 67 – 82) je Mgr. Ján Adam, PhD. Autor v tejto časti podal všeobecnú charakteristiku vinohradníctva vo vtedajšom Uhorsku, pričom priblížil aj stav v obci Vinné v tomto období. Okrem toho popísal aj stav vinohradov v tomto období, organizáciu výroby na miestnom veľkostatku a jej zamestnaneckú štruktúru, pričom zaujímavým je zoznam vincúrov v jednotlivých viniciach. Tieto údaje ešte doplnil inventárnym zoznamom predmetov, nástrojov a vybavenia panstva a popisom výrobných produktov a následného odbytiska vína.

Piata časť *Vinohradníctvo vo Vinnom v rokoch 1918 – 1989* (s. 83 – 106) približuje obdobie medzi rokmi 1918 až 1939, následne v rokoch 1939 až 1944 a 1945 až 1989. Autorom tejto časti je Dr. Martin Molnár. V prvom sledovanom období autor popísal zmenu, ktorá nastala pre vinianskych vinohradníkov po roku 1918 a po uskutočnenej pozemkovej reforme. V tomto období bolo naďalej najväčším vlastníkom vinohradov v obci šľachtické obyvateľstvo, avšak popri nich mali vinice aj drobní obyvatelia, ktorí sa častokrát veľkou mierou zaslúžili o rozvoj vinohradníctva. V druhej etape autor popisuje druhú pozemkovú reformu a zmeny, ktoré priniesla pre obyvateľov a jednotlivých nájomcov grófskych vinohradov. V nasledujúcej časti tejto kapitoly autor popisoval tretiu pozemkovú reformu a jej odraz na život vinohradníkov, kolektivizáciu a následný vznik Jednotného roľníckeho družstva vo Vinnom a s tým spojený plán rozvoja vinohradníckej výroby. Okrem udalostí súvisiacich so vznikom JRD Vinné, problémom pri jeho vytváraní a jeho následnou transformáciou na celoobecné JRD sa autor venoval aj vinohradníctvu v okrese Michalovce a podal informácie aj o Východoslovenskej vinohradníckej oblasti.

Autorom šiestej časti *Vinohradníctvo vo Vinnom po roku 1989* (s. 107 – 110) je Mgr. Matej Starják. Táto časť podáva čitateľovi obraz o stave vinianskeho vinohradníctva po roku 1989, aký dopad priniesli spoločensko-politické zmeny na pestovanie viniča a do-

rábanie vína. Po tomto roku vznikli v obci viaceré podnikateľské subjekty zaoberajúce sa dorábaním vína, ktoré fungujú dodnes. Autor tu spomína aj súčasných obyvateľov obhospodarujúcich vinohrady, vďaka ktorým sa tradícia pestovania viniča v tejto obci stále zachováva.

V siedmej časti *Vinohradníctvo z pohľadu etnografie* (s. 111 – 132) približuje autor Mgr. Maroš Demko život vinohradníkov a vinárov a ich celoročnú prácu vo vinohradoch a následne v pivnici. Zaujímavým je popis jednotlivých vinohradov, pestovaných odrôd, ale aj celý pracovný cyklus vo vinohrade, ktorý začína rezaním, resp. strihaním, pokračuje kopaním – kopačkou, následným kolíkováním, viazaním a postupným striekaním, zelenými prácami, ktoré predstavovali vylamovanie. Poslednou prácou vinohradníka je vinobranie alebo oheračka, ktorou končí práca vo vinohradoch a začína spracovanie hrozna a práca v pivnici. Autor takisto priblížil základné náradie, využívané pri týchto prácach a vinohradnícke stavby, ktoré sa v obci vo veľkom množstve nachádzajú.

V závere monografie sa nachádza *Zoznam použitých prameňov a literatúry* (s. 133 – 136) a obrazová príloha *Cyklus fotoobrazov „V kráľovstve viniča“* (s. 137 – 152), autorom ktorej je Ing. Mikuláš Jacečko. Obrazová príloha vhodne dopĺňa celú publikáciu, približuje čitateľovi jednak možnosť nazrieť na fotografie popisovaných vinohradoch, vinohradníckych stavieb a okolia.

Publikácia predstavuje veľký prínos pre odbornú, ale hlavne laickú verejnosť. Autori jednotlivých častí pripravili pre čitateľa veľmi zaujímavú publikáciu, ktorá zlepši jeho historické znalosti o obci Vinné a o vinohradníctve a vinárstve v ňom, ale takisto priblíži aj základné informácie o pestovaní viniča a výrobe vína. Vhodným doplnením knihy sú aj historické obrázky a fotografie s vinohradníckymi motívmi.

Juraj Horváth

ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum. Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta, 2014. 624 s. ISBN 978-80-557-0804-1.

Migrácia ako celospoločenský jav ovplyvnila v dejinách výrazným spôsobom vývin jednotlivých národov, národností a štátnych celkov. Či už išlo o nútený alebo prirodzený presun obyvateľstva, dokázal migračný proces ovplyvniť širokú škálu faktorov, ktoré podmieňujú prosperitu regiónu alebo štátu a zároveň sociálnu, demografickú a etnickú štruktúru obyvateľstva. Migrácia je dodnes veľmi aktuálnym a sledovaným spoločenským javom na globálnej úrovni.

Predkladaná kolektívna monografia *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)* predstavuje monotematický vedecký príspevok k dejinám migračných

procesov na Slovensku v prvej polovici 20. storočia. Na vzniku tejto monografie sa podieľali viacerí slovenskí autori, zväčša dlhodobo skúmajúci jednotlivé fragmenty, aspekty či vnútorné a vonkajšie kontexty migračných javov Slovenska, t. j. emigrácie, imigrácie a vnútorných pohybov obyvateľstva v krajine v období rokov 1918 – 1948 s čiastočným presiahnutím do predchádzajúcich a nasledujúcich rokov.

Monografia je rozdelená do troch chronologicky usporiadaných kapitol: 1. Migračné javy medzivojnového obdobia na Slovensku (1918 – 1938/39), 2. Migračné špecifiká Slovenskej republiky (1939 – 1945), 3. Migračné pohyby na Slovensku v povojnových rokoch (1945 – 1948). Celkovo 25 štúdií tejto vedeckej monografie je dielom autorov z rozličných vedeckých inštitúcií, univerzít z Banskej Bystrice, Bratislavy, Nitry, Prešova či poľskej Uniwersytet Zielonogórski, ale aj Slovenskej akadémie vied, zástupcu Spolku Slovákov v Poľsku a Výskumného demografického centra v Bratislave.

Po úvodnom príspevku autorského kolektívu Šprocha – Tišliar – Šmigel (s. 10 – 42), ktorý čitateľa oboznámi s dejinami migrácie, základnými pojmami a charakteristikami spojenými s problematikou migrácie, nasleduje prvá kapitola, ktorá obsahuje 9 štúdií. Vo svojom príspevku popisuje Miroslav Kmeť (s. 71 – 85) emigráciu Slovákov za lepším životom najmä na americký kontinent. Autor v štúdiu zachytil na príklade Slovákov vplyv, agitáciu a súperenie prepravných spoločností

v snahe dopraviť migrantov do rozličných destinácií. Zo zámorských krajín ide najmä o USA, Kanadu, Brazíliu a Argentínu, pričom využitie memoárov literatúry dodáva celému príspevku autenticitu a pre čitateľa možnosť lepšie si predstaviť a pochopiť problémy s ktorými sa vysťahovaní Slováci v zahraničí stretávali. V rámci európskeho kontinentu je v tomto príspevku analyzovaný život, problémy, pracovné príležitosti či spolky a aktivity Slovákov žijúcich v Belgicku a Francúzsku. Ľubica Harbuľová (s. 131 – 144) analyzuje príchod emigrantov z Ruska a ich pôsobenie na slovenskom území. Autorka zachytáva vo svojom príspevku prakticky celé medzivojnové obdobie cez životy ruských emigrantov, ktorí odišli z domova v 20. rokoch 20. storočia a usadili sa najmä v mestách prvej ČSR. Osudy týchto migrantov, organizácie, ktoré sa im snažili pomôcť a ich sociálna a spoločenská stratifikácia exaktne vystihujú pomery, v akých títo ľudia žili. Ľ. Harbuľová tiež detailnejšie popisuje vybraných predstaviteľov tejto etnickej skupiny na Slovensku cez ich pracovnú, cirkevnú a spolkovú činnosť a ich prínos pre domácu spoločnosť.

V tejto kapitole sa nachádzajú aj tieto príspevky: dve štúdie Pavla Tišliara – Migračná politika na Slovensku v kontexte populačnej politiky v medzivojnovom období (s. 44 – 56), Formy organizovania vysťahovalectva zo Slovenska po vzniku Československej republiky (s. 56 – 71). Milica Majeriková-Molitoris – Vysťahovalectvo Slovákov z k Poľsku pripojených území

Spiša a Oravy po roku 1920 na Slovensko (s. 85 – 98). Dve štúdie autorského kolektívu Branislav Šprocha, Pavol Tišliar – Analýza vybraných charakteristík cudzincov na Slovensku v medzivojnovom období (s. 98 – 131) a Možnosti sledovania vnútornej migrácie na Slovensku vo výsledkoch medzivojnových sčítaní ľudu (s. 145 – 169). Príspevok Martina Hetényiho – Vnútorná kolonizácia juhu Slovenska za prvej republiky (s. 170 – 180) a štúdia Branislava Šprochu – Sťahovanie do najväčších miest Slovenska. Urbanizačný proces na Slovensku v 1. polovici 20. storočia (s. 181 – 205) uzatvárajú prvú kapitolu.

Druhá kapitola obsahuje rovnako 9 príspevkov a analyzuje migračné špecifiká prvej Slovenskej republiky. Peter Mičko (s. 286 – 314) charakterizuje migráciu slovenskej pracovnej sily do Veľkonemeckej ríše. Po bilancii dostupnej tematickej literatúry, najmä zahraničnej, popísal autor problematiku odchodu a pôsobenia slovenských robotníkov na prácach v Nemecku počas druhej svetovej vojny. Čitateľ sa v tomto príspevku môže oboznámiť s pracovným nasadením Slovákov v jednotlivých odvetviach vojnového hospodárstva, problémoch, ktoré robotníkov v Nemecku stretli a ich riešenie či komplikáciách pri posielaní zárobkov pre svoje rodiny. Na základe opisu ubytovacích a stravovacích jednotiek či prístupu nemeckých zamestnávateľov k Slovákom si dokáže čitateľ predstaviť dobové prostredie. Nemenej zaujímavým je rozbor problematiky vyplatenia miezd slovenským robotní-

kom po skončení druhej svetovej vojny.

Kolektív autorov Michal Schvarc a Matej Hanula (s. 368 – 408) sa v predstavovanej monografii prezentovali príspevkom o evakuácii nemeckého obyvateľstva zo Slovenska v rokoch 1944 – 1945, kde okrem slovenských Nemcov charakterizovali aj problematiku migračných pohybov etnických Nemcov z juhovýchodnej Európy. V tomto príspevku autori púťavým spôsobom načrtli migráciu etnických Nemcov s postupujúcim frontom druhej svetovej vojny, ich zapojenie do vojenských zložiek nacistického Nemecka a rozkazy na vysídlenie na územie tzv. Tretej ríše. Na príklade slovenských etnických Nemcov, ktorých vysídlenie nabralo spád po vypuknutí SNP, je v tomto príspevku zaujímavé sledovať život v nemeckých utečeneckých táboroch či konfiškácie archívnych materiálov zo slovenského územia.

Peter Mičko a Pavol Martuliak (s. 208 – 229) sa venovali špecifikám pôsobenia českých zamestnancov na Slovensku a ich odchodu v rokoch 1938 – 1945. Migráciu Slovákov a Čechov z južného Slovenska po viedenskej arbitráži s dôrazom na región Žitného ostrova analyzovala Katarína Ristveyová (s. 229 – 248). Anton Hruboň prezentoval svoje štúdie: Dve dejstvá tisícok tragédií: deportácie židov zo Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny (s. 248 – 286) a „Dovidenia, Slovensko!“ Evakuácia režimových činovnikov a vojenských jednotiek z územia Slovenskej republiky v prvých mesia-

coch roku 1945 (s. 408 – 424). Maďarskými utečencami na Slovensku (1938 – 1945) sa zaoberal Martin Hetényi (s. 315 – 339). Autorský kolektív Michal Šmigel a Peter Mičko (s. 339 – 368) prezentoval svoju štúdiu „Azylanti z Východu“. Sovietski (ukrajinskí) utečenci na Slovensku v roku 1944. Druhú kapitolu uzatvára štúdia Vladimíra Varinského (s. 424 – 450) s názvom Slovenská politická emigrácia z roku 1945 a formovanie zahraničného odboja.

Záverečná a zároveň najkratšia kapitola – Migračné pohyby na Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1948 obsahuje ostatných 6 príspevkov: Michal Šmigel sa prezentoval dvoma štúdiami – Sovietska repatričná akcia a jej špecifiká na Slovensku (1944 – 1952) (s. 452 – 471) a Presídlenie slovenských Rusínov do ZSSR (1947) v kontexte povojnovej československo-sovietskej výmeny obyvateľstva (s. 471 – 513). Reemigráciám a repatriáciám zahraničných Slovákov do vlasti po roku 1945 (akcia Mať volá) sa venovala Soňa Polónyová (s. 514 – 535). Milica Majeriková-Molitoris (s. 535 – 561) prezentovala svoj výskum o utečencoch z hornej Oravy a severného Spiša a ich osídlenie na Slovensku. Michal Šmigel v spolupráci s Bohdanom Halczakom (s. 562 – 588) publikovali svoj príspevok s názvom: Keď „plač a krik bolo počuť po všetkých horách“. Hromadné úteky Ukrajincov z Poľska na územie východného Slovenska (1946), internácia a odsun.

Poslednou štúdiou predkladanej monografie je príspevok Juraja Jan-

kecha (s. 589 – 614), ktorý analyzoval emigráciu Židov zo Slovenska v rokoch 1945 – 1949 v kontexte Československa. Vo svojej štúdiu popísal Jankech stav slovenského židovstva po skončení druhej svetovej vojny a zároveň rozvinul teóriu o prirodzenosti migrácie pre židovskú obec v dejinnom kontexte. Charakterizoval vnútroštátnu migráciu časti slovenských židov v ČSR a neskôr aj tzv. alíju do novovytvoreného židovského štátu. Popísal proces transferu Židov do Izraela cez jednotlivé európske mestá a zároveň spoluprácu a benevolenciu československej vlády s touto akciou a izraelskou vládou. Následne po obrate v medzištátnej československo-izraelskej politike v roku 1949 predstavil autor koncepcie židovského vysťahovalectva do zámoria a do krajín západnej Európy.

Kolektívna monografia Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948) je svojím obsahom a rozsahom určená všetkým záujemcom o predkladanú problematiku. Ako konštatujú zostavovatelia v predhovore samotnej monografie: *„predsavzatím tejto kolektívnej práce nebolo podať vyčerpávajúci a komplexný pohľad na problematiku migračných procesov Slovenska vo vymedzenom období, ale skôr sa zamerať na procesy menej známe, resp. v historickej vede doposiaľ nerozpracované alebo rozpracované len čiastočne“*. Autori pri príprave tejto monografie vychádzali z rozsiahlej analýzy zbierok archívnych dokumentov, štatistík, memoárovej literatúry, relevantnej sekundárnej literatúry či dlhodobého monitorovania dobovej tlače

a pod. Za veľmi pozitívny prvok monografie môžeme označiť množstvo prehľadných tabuliek, kartogramov a grafov, ktoré sa nachádzajú vo viacerých príspevkoch. V závere predkladanej monografie sa nachádza tiež informácia o autoroch a resumé v anglickom a ruskom jazyku.

Erik Ondria

***Hrady a kaštiele Zemplína
na historických fotografiách
a pohľadniciach.***

**Zostavovatelia Ján Dobrovolský,
Martin Molnár. Michalovce
: ZEMPLÍN MEDIA, s. r.
o., Zemplínske múzeum
v Michalovciach, 2015. 128 s.
ISBN 978-80-972150-0-2.**

Je otázkou prečo práve v posledných desaťročiach stúpa aj na Slovensku záujem o hrady a kaštiele, resp. o to, čo sa z nich dodnes zachovalo. Ide o módny trend alebo za tým môžeme vidieť zvýšenú snahu spoznať a pochopiť vlastnú minulosť? Nech už je dôvodom čokoľvek, faktom zostáva, že na pultoch kníhkupectiev, ale i vo vedeckých a odborných inštitúciách sa objavuje zvýšený počet publikácií venovaných tejto problematike. Ich obsahová stránka i celková kvalita spracovania býva rôzna. Nájdeme medzi nimi hodnotné, precízne spracované monografie, ale tiež práce nadšencov bez potrebného odborného základu. Jednou z novších publikácií je tiež rozsahom síce nevelká, svojim obsahom však za-

ujímavá kniha, predstavujúca rôzne panské sídla na území Zemplína.

Svoj zámer zostavovateľa publikácie prezentovali v stručnom úvode, kde zdôvodnili nutný výber objektov, ktoré museli urobiť. Čitateľom totiž s podrobnejším komentárom ponúkli iba významnejšie a krajšie objekty, ku ktorým následne pridali ďalšie doplnujúce obrazové materiály. V úvodnej časti tak nájdeme celkovo devätnásť prezentovaných objektov. Tie predstavili zostavovatelia aj s doplneným základným textom. V rámci neho sa pokúsili v skrátenej forme predstaviť históriu i rôzne zaujímavosti spojené s jednotlivými pamiatkami, významných majiteľov, ale tiež ich súčasný stav či využitie. Niektoré z prezentovaných fotografií či vyobrazení sú síce dobre známe a dostupné. Veľká časť zhromaždených materiálov sa však v tejto knihe objavila prvýkrát.

Tak ako naznačuje samotný titul publikácie, prináša záujemcom o minulosť Zemplína predovšetkým pohľady na tamojšie hrady a kaštiele tak, ako ich zachytili koncom 19. a na začiatku 20. storočia. Výbery fotografií či pohľadníc bolo síce možné rozšíriť rovnako ako stručné textové časti k jednotlivým menším a v závere zaradeným ukážkam objektov. To by v prípade vedecky koncipovanej alebo odborne špecializovanej publikácie, zameranej napríklad na architektonickú analýzu jednotlivých objektov, bolo vyslovene žiaduce. No práve zvolená orientácia nielen na širšiu odbornú verejnosť, ale i na laických záujemcov o históriu

tohto regiónu, vedená snahou predovšetkým pripomenúť, predstaviť zaujímavé, dnes už často neexistujúce, zdevastované alebo prebudované objekty plne zodpovedá zvolenej forme. Vybraná forma umožnila autorom upozorniť tiež na niektoré významné osobnosti, ktoré sa ako majitelia či návštevníci vybraných objektov spolupodieľali na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom rozvoji tohto regiónu. Rovnako dôležité je však u verejnosti vybudovanie nielen záujmu, ale i hrdosti na tieto pozostatky našej často významnej no akosi zabudnutej minulosti. To by v konečnom dôsledku malo odborníkov motivovať k snahe o podrobnejšie spracovanie jednotlivých objektov. Z tohto hľadiska možno prezentovaná publikácia, i vzhľadom na záujem, aký vzbudila u širokej verejnosti, môže slúžiť ako inšpirácia k ďalšej síce veľmi namáhavej, no o to záslušnejšej práci pri poznávaní našej minulosti.

Patrik Derfiňák

DUROVICS, Alex – KÓNYA, Peter.

Az Eperjesi Kolégium felsőfokú hallgatói 1667 – 1850 / Študenti vyšších tried Prešovského kolégia 1667 – 1850. Budapest : Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2015. 502, [2] s. HU ISBN 978-963-284-768-9, HU ISSN 1238-9041.

Publikácia *Az Eperjesi Kolégium felsőfokú hallgatói 1667 – 1850*, t. j. Študenti vyšších tried Prešovského

kolégia 1667 – 1850 predstavuje dvojazyčnú monografiu, ktorej autormi sú A. Durovics a P. Kónya. Ide o edičný výstup v podobe 11. zväzku edície *Felsőoktatástörténeti Kiadványok*.

Monografia sa venuje špecifickej problematike kultúrnych dejín a dejín školstva v Prešove, Evanjelickému kolégiu v Prešove (* 1665), dokumentuje študentov jeho vyšších tried. Cieľom A. Durovicsa bolo formou katalógu spracovať databázu študentov z obdobia rokov 1667 – 1850. Autor v časti publikácie pod názvom *Az Eperjesi Kolégium Diákjai 1667 – 1850 / Študenti Prešovského kolégia 1667 – 1850* (s. 147-420) vytvoril databázu 3 795 študentov z vyšších tried Evanjelického kolégia v Prešove a zosumarizoval dostupné údaje o nich. Katalógový záznam obsahuje uvedenie mena, miesta narodenia, pôvodu študenta, časové ohraničenie/doloženie jeho štúdia, ale aj spoločenského stavu (šľachtic, mešťan a i.), náboženstva, národnosti, veku, prípadne zdokumentovanie jeho následného štúdia a pracovnej aktivity. Ide o najhodnotnejšiu dokumentačnú časť publikácie.

Biograficko-dokumentačná časť katalógu je vhodne doplnená o praktické registre – miestny (súčasná podoba označenia lokalít, s. 421-444) a menný register (s. 445-495).

Okrem katalógu boli pre komplexnosť problematiky a zorientovanie sa v celkovom historickom kontexte, ako aj politicko-spoločenských a konfesionálnych pomerov, do prezentovanej monografie doplnené ešte dve kapi-

toly. Rovnako ako v predchádzajúcom prípade boli do monografie zaradená v dvojjazyčnej mutácii. Autori sa v nich venujú dejinám kolégia a analýze jeho študentov. Kapitola *Prešovské evanjelické kolégium do polovice 19. storočia* (v maďarčine na s. 11-50, v slovenčine na s. 51-94) sa v exkurze prehľadovo venuje dejinám školstva od stredoveku, s dôrazom na priebežný vývoj a dejiny školy, zmenám, ktoré nastali, dôležitým medzníkom atď. Kapitola *Študenti vyšších tried Prešovského evanjelického kolégia v období 1667 – 1850* (v maďarčine na s. 95-120, v slovenčine na s. 121-146), resp. prakticky do roku 1849, prezentuje analýzu pramennej bázy – zmapovanie študentov a ich zloženie na základe archívneho výskumu. Autor poukazuje na stav pramennej bázy, jeho výpovednú hodnotu, ale i na determinanty výskumu. Osobitne sa venuje vývoju počtu študentov v období rokov 1789 – 1849, ich zloženiu podľa pôvodu (miesta bydliska) v rámci stolíc. Ponúka aj pohľad na štatistiku o náboženskom vyznaní študentov, v ktorej sú doložení aj predstavitelia iných konfesíí. Predpokladané národnostné zloženie bolo doložiteľné približne pri 95 % študentov z rokov 1731 – 1849. Dominovala maďarská a po nej nasledovali slovenská a nemecká národnosť. Autorovi sa podarilo doložiť aj srbskú, rumunskú, židovskú, českú, moravskú, poľskú, bieloruskú a rusínsku národnosť. Pramenná báza počas sumarizácie výsledkov výskumu umožnila aj analýzu spoločenskej štruktúry, pôvodu študentov, pohľad na štruk-

túru povolania/zamestnania rodiča (otca) študentov, ale aj analýzu informácií o predchádzajúcom štúdiu (štúdiách) poslucháčov. V tomto kontexte je faktografia prepojená na „peregrináciu“ študentov kolégia, a to tých, ktorí pokračovali v štúdiu na európskych univerzitách (ide o obdobie rokov 1667 – 1899).

Možno konštatovať, že monografia je nielen zaujímavá (dvojjazyčne) spracovaná, ale má prínosnú výpovednú a dokumentačnú hodnotu. Ide najmä o jej druhú časť – analytickú kapitolu a tretiu dokumentačnú kapitolu, ktorá predstavuje katalóg doložených študentov vyšších tried prešovského kolégia z rokov 1667 – 1850. Titul zároveň umožňuje bádateľom ďalší výskum, či už v oblasti dejín školstva, vybraných osobností, ale aj konfesionálnych, etnických a kultúrnych pomerov a významu školy v dejinách Prešova.

Marcela Domenová

***Advokát Janko Jesenský spisovateľ
a legionár.***

**Zostavil Peter Kerecman. Bratislava
: Slovenská advokátska komora,
Univerzitná knižnica v Bratislave,
2014. 136 s.
ISBN 978-80-971218-4-6.**

Významné osobnosti z rôznych období a oblastí slovenskej histórie sa v posledných rokoch stávajú predmetom stále väčšieho záujmu bádateľov. Je úplne samozrejmé, že okrem historikov sa často pokúšajú o mapovanie

ich životných osudov, zachovaného diela či pracovných aktivít tiež rôzne profesné, národné alebo konfesijné zamerané inštitúcie. Príkladov, keď historici a odborníci z rôznych oblastí spojili svoje sily v snahe poskytnúť čo najucelenejší obraz o našej minulosti, je viacero. Jednou z tých najnovších je práve publikácia o dr. J. Jesenskom, nesporne významnej a hneď vo viacerých smeroch zaujímavej osobnosti našich slovenských dejín. V tomto konkrétnom prípade sa na vzniku publikácie podieľali predovšetkým dvaja autori. Životné osudy J. Jesenského, rovnako ako problematiku dobovej advokácie zachytenú v jeho dielach, sa podujal spracovať Peter Kerecman. Skôr odborným ako vedeckým, v každom prípade však z pohľadu čitateľa veľmi prístupným a pútavým spôsobom, aspoň v skratke približuje jednotlivé etapy života nielen advokáta, ale tiež jednej z výrazných osobností slovenského literárneho života. Neľahké detstvo, štúdium, získavanie potrebného vzdelania či praxe a v konečnom dôsledku i vytvorenie podmienok na úspešný výkon advokátskej praxe v malomestskom prostredí začiatku 20. storočia sú načrtnuté s istou dávkou humoru. Napriek tomu je však viac ako zreteľné, že boj o zabezpečenie každodenného „chleba“ a začlenenie sa do spoločnosti s názormi a povahou akú dr. J. Jesenský mal, bolo vecou veľmi komplikovanou.

Dôležitou etapou života, ktorú predstavovalo obdobie prvej svetovej vojny, nástup do armády a následné pôsobenie v československých légiách,

spracoval v osobitnej kapitole Miloslav Čaplovič. Na rozdiel od predošlého textu má jeho časť charakter vedeckej štúdie, ktorá umožňuje záujemcovi ďalej sledovať túto problematiku prostredníctvom poznámok a odkazov na archívne fondy a odbornú literatúru. Väčšiu časť publikácie však tvoria konkrétne literárne ukážky, zaradené v závere. Zachytávajú život a prácu advokátov – literárnych postáv – zobrazovaných v diele dr. J. Jesenského so skutočnou znalosťou vecí. Okrem klasických prác, tvoriacich tradičnú súčasť vzdelávania v podobe povinného čítania na slovenských základných i stredných školách, najmä románu *Demokrati*, publikácia prináša aj ukážky z noviel a pre bežného čitateľa menej známych poviedok. Práve tu možno vidieť veľmi silnú zložku tvorby dr. J. Jesenského. Najmä výborný pozorovací talent a schopnosť zrozumiteľne, bez zbytočných „ozdôb“, no pritom i s humorom ukázať nielen prácu advokátov, ale i každodenný život obyvateľov miest a dedín v závere 19. a v prvej polovici 20. storočia. K literárnej časti patrí aj časť jeho textov spracovaných v podobe denníka. Tá vznikla postupne, počas jeho pôsobenia v légiách. Tradične vďačnou súčasťou podobných publikácií býva i obrazová príloha. I v tomto prípade autori pripravili pomerne bohatú ukážku fotografií dokumentov, pokrývajúcich základné etapy života dr. J. Jesenského a jeho rodiny.

Publikácia nie je a ani v tejto podobe nemôže byť, vyčerpávajúcou vedeckou štúdiou komplexne hodnotiacou

životné osudy a dielo dr. J. Jesenského. To však ani nebolo zámerom autorov. Záujemcom o túto osobnosť však ponúkli príjemné dielko, ktoré môže byť svojim spôsobom aj inšpiráciou v tom, akými rôznymi formami je možné pripomenúť si dlhoročnú činnosť zaujímavého človeka. Rovnako však môže viesť k zamysleniu sa, prečo stále nemáme k dispozícii objektívne a dostatočne podrobne spracované biografie mnohých osobností, ktoré svojim pôsobením na území dnešného Slovenska prispeli nielen k jeho rozvoju, ale vďaka svojej obetavej práci sa stali známymi aj v širšom meradle.

Patrik Derfiňák

REGINÁČOVÁ, Nikola.

Úvod do historickej demografie:

Vysokoškolské učebné texty.

Košice : UPJŠ, 2015. 134 s.

ISBN 978-80-8152-277-2.

Problematike špecifik historickej demografie sa venovalo viacero parciálnych prác, sondových či modelových štúdií, no kvalitných a v praxi využitelných vysokoškolských skrípt, učebných textov pre potreby historikov a archivárov je minimum. Pre ich tvorbu je potrebná (viacročná) prax, zvládnutie metodológie, adekvátne znalosť pramennej bázy vo viacerých časových a tematických rovinách, interdisciplinárny prístup atď.

V roku 2015 vyšla publikácia *Úvod do historickej demografie: Vysokoškolské učebné texty*. Vznikla ako

jeden z výstupov aktivity 1.1 Torba a inovácia študijných programov na FF UPJŠ v rámci dopytovo-orientovaného projektu *Rozvoj inovatívnych foriem vzdelávania a podpora interdisciplinarity štúdia na UPJŠ v Košiciach* (RIFIV) ITMS 26110230101. Podľa autorky ide o vysokoškolské skriptá, ktoré by ambiciózne mali slúžiť ako základná informačná báza pre vysvetlenie vstupnej problematiky k predmetu *Historická demografia* (s. 6). Prácu rozdelila na deväť kapitol, koncepčne rozložených tak, aby obsiahli najdôležitejšie okruhy problematiky. Geograficky sa mali orientovať na priestor dnešného územia Slovenska, vybrané kapitoly mali obsahovať informácie regionálneho charakteru, konkrétne zamerané na lokalitu Košice v 19. a na začiatku 20. storočia a jej populačný vývoj (s. 3 - 4, 6).

V prvej kapitole (*Úvod do historickej demografie, pojem, predmet a historický vývin*, s. 8-19) sa vhodne venuje vstupu do problematiky, základnému definovaniu pomocnej vedy historickej, predmetu a objektu (historickej) demografie. Prehľadovo uvádza historický vývoj demografie a jej známe osobnosti v rámci svetovej historiografie, Slovenska (napr. M. Bel, S. Timon, J. Čaplovič) i Čiech (J. A. Riegger, J. Melič, J. Matiegka, A. Boháč). Druhá kapitola (*Vzťah (historickej) demografie k iným vedným disciplinám*, s. 20-24) načrtla vzťah, príbuznosť či prepojenie vedeckej disciplíny napr. k sociológii, politológii, lekárskej štatistike a i. V tretej kapitole (*Metódy uplatňované*

v *historicko-demografickom* výskume, s. 25 - 27) sa v exkurze predstavili metódy uplatňované v historicko-demografickom výskume. Autorka v úvode zdôraznila fakt, že historická demografia sa v mnohých smeroch stretáva s metódami a postupmi historika i demografa, využíva kombináciu ich metód v závislosti od použitého prameňa (zdroja) (s. 25), no paleografiu či diplomatiku považuje za metódu pomocných vied historických (s. 25). V štvrtej kapitole (*Základné pojmy používané v historickej demografii*, s. 28-42) predstavila výber zo základných pojmov, ktoré sa používajú v historickej demografii, išlo menovite o zaradené pojmy: rodina, domácnosť, kohabitácia, generácia, kohorta, demografická revolúcia, demografický prechod, demografická štruktúra, demografické tabuľky (resp. tabuľky života), populácia, populačná explózia, populačné teórie, populačná politika, demografické starnutie populácie. Piata kapitola sa stručne – prehľadovo venuje základným demografickým prameňom v predštatistickom a neskôr aj v štatistickom období (*Základné pramene (historickej demografie) informujúce o početnosti obyvateľov*, s. 43-63). Autorka si zvolila ako ukážky konkrétne vybrané pramene pre lokalitu Košice, no až od obdobia 18. do 21. storočia, a to od *Conscriptio Animarum* (1788) a n., do výberu zaradila okrem iného súpisy majetkov, matriky, sčítania obyvateľov, ktoré približuje opisnou – naratívnu formou, poukazujúc na obsahovú hodnotu a údaje, ktoré sú v tých-ktorých ukáž-

kach obsiahnuté. Ide o „predvstup“ ku kapitolám č. 7 a 9. Nevenuje sa hlbšie metódam kritiky a problematike interpretácie prameňov. Šiesta kapitola sa zamerala na vývoj populácie – obyvateľstva terajšieho územia Slovenska s dôrazom od roku 1869, poukazujúc na faktory, ktoré ho ovplyvnili (*Vývoj populácie Slovenska*, s. 64 - 80). V siedmej kapitole (*Demografická štruktúra populácie*, s. 81 - 99) sa v rámci výskumu obyvateľstva v období 20. storočia, venuje postupne pozornosť demografickej štruktúre populácie z pohľadu pohlavia, veku, rodinného stavu, národnosti a konfesie vo všeobecnosti a následne je zaradená praktická sonda na príklade mesta Košice v období rokov 1869 – 1921. Problematike prirodzeného pohybu sa ponechal priestor až v ôsmej kapitole (*Prirodzený pohyb obyvateľstva*, s. 100 - 109), a to fertilitate, natalite a mortalite, ako aj relevantným prameňom v podobe matrik – vo všeobecnosti. Teoretické poznatky boli prepojené na ukážky od 19. – 20. storočia (tabuľky prevzaté z literatúry), čo mohlo byť súčasťou kapitoly č. 4. Na ňu nadväzuje deviatka kapitola, ktorá poukázala na mechanický pohyb, t. j. migráciu obyvateľstva, rozlišujúc vnútornú a medzinárodnú (zahraničnú) migráciu obyvateľstva, jednotlivé faktory migrácie (*Mechanický pohyb – (migrácia) obyvateľstva*, s. 110-129). Autorka v exkurze uvádza aj základné zdroje údajov – pramene len o migrácii v 19. – 20. storočí a výraznejšie sa venuje problematike emigrácie, vysťahovalectvu, stavu po vzniku Českoslo-

venska atď. Kapitulu doplnila o sondu k migrácii obyvateľstva na príklade mesta Košice v 19. storočí a na začiatku 20. storočia.

Za každou kapitolou sú radené kontrolné otázky určené študentom. Text je vhodne doplnený o tabuľky, grafy i obrazové ukážky. Informačné zdroje, z ktorých autorka čerpala a citovala faktografiu, sú uvádzané samostatne za každou kapitolou.

Na záver možno konštatovať, že dané vysokoškolské skriptá naozaj predstavujú úvod do historickej demografie. Dôraz sa v nich kládol na obdobie 19. – 20. storočia a na zorientovanie sa v stanovenej problematike. Autorka už v predhovore sama poukázala na fakt, že „*štúdium musí byť doplnené prednáškami a seminármi z daného predmetu a dôležitú úlohu zohráva i samoštúdium na dosiahnutie požadovaného stupňa vzdelania*“ (s. 7). V kontexte prezentovaných poznatkov možno za prínosné a v istom zmysle nové považovať pasáže, ukážky z literatúry, primárnych prameňov i z vlastného výskumu autorky vzťahujúce sa na lokalitu Košice pre obdobie 19. – 20. storočia.

Marcela Domenová

JELÍNKOVÁ, Kateřina.
Česká kartografie. Praha : Petrklíč,
2016. 115 s.
ISBN 978-80-7229-593-7.

Pomerne špecifickej problematike, akú história i súčasnosť českej kartografie nesporne predstavuje, sa veno-

valo a stále venuje viacero autorov. Ich okruh síce nie je široký, v základných rysoch sa im však postupne podarilo úspešne zmapovať sledovanú problematiku. No zatiaľ iba v základných rysoch. Sprístupňovanie stále nových a veľmi zaujímavých zdrojov mapového materiálu z rôznych archívov a historických knižníc si totiž vyžaduje stále nové spracovania, alebo niekedy aspoň čiastočné spresnenie starších údajov.

Publikácia K. Jelínkovej poskytuje čitateľovi síce iba základný, no aktuálny prehľad sledovanej problematiky, rozdelenej do celkovo siedmych kapitol rôzneho rozsahu. Postupne tak vcelku logicky prechádza od definovania jednotlivých využívaných pojmov, k vývinu kartografie od zhruba 15. až do 20. storočia. Práve tejto časti venovala autorka najväčšiu pozornosť, keď v jednotlivých obdobiach - storočiach – približuje nielen vývoj kartografie, ale venuje tiež pozornosť životným osudom jej významných predstaviteľov. Okrem dobre známych a prostredníctvom zachovaných prác často prezentovaných osobností, uvádza však aj niektorých zatiaľ málo známych bádateľov. Ďalšie kapitoly, ako napríklad rozbor vybraných mapových diel pochádzajúcich zo 16. – 17. storočia či rôzne súpisy starších i súčasných kartografov, prípadne hodnotenia významu tohto odboru, sú však žiaľ príliš stručné. Predstavujú tak skôr tézovito načrtnuté východiská pre ďalšie skúmanie a spracovanie.

Problematika vývoja kartografie v dejinách predstavuje vo všeobec-

nosti stále zaujímavú a pre potreby poznania historického vývoja dôležitú oblasť. S autorkou možno súhlasiť v tom, že v prípade českej historiografie táto problematika nie je plne docenená a podrobne preskúmaná. Samotný text publikácie, ktorého základom sa stala jej diplomová práca, odzrkadľuje evidentný a dlhodobý záujem o túto oblasť. Stanovený základný cieľ „*spracovať základný prehľad známych i menej známych českých kartografov*“, sa jej nepochybne vcelku úspešne podarilo naplniť. Otáznou však zostáva zvolená forma, resp. ďalšie možnosti a informácie, ktoré by publikácia s tak ambicióznym názvom mohla a vlastne aj mala prinášať. Prehľadnosť v tomto prípade totiž možno vnímať v niektorých častiach tiež ako absenciu niektorých dôležitých informácií či z pohľadu kartografie dôležitých aktivít. Čitateľovi môžu chýbať napríklad podrobnejšie informácie o odborných spoločnostiach, pracoviskách, periodikách i ďalších informačných zdrojoch.

Autorkou zvolená forma robí síce z publikácie zaujímavý, no naozaj v tom pravom slova zmysle iba výberový a prehľadový text. I z toho dôvodu by snáď bolo možné jednak doporučiť použitie menej ambiciózneho názvu, jednak využitie pripomienok a pohľadov jedného, dvoch recenzentov. Tí by nepochybne poukázali na silné, ale čo je ešte dôležitejšie z hľadiska ďalšieho odborného rozvoja samotnej autorky, najmä na slabšie časti. No i napriek tomu predstavuje publikácia najmä pre širšiu verejnosť, prípadne študentov

zaujímajúcich sa o geografiu a históriu, informačne prínosnú príručku, motivujúcu k ďalšiemu bádaniu v oblasti nielen samotnej českej kartografie.

Patrik Derfiňák

**HABAJ, Michal. *Feničania*.
Bratislava : Perfekt, 2016. 159 s.
ISBN 978-80-8046-740-1.**

Michal Habaj nás vo svojej novej publikácii sprevádza dejinami jedného z veľmi významných národov starovekého sveta – Feničanmi. Ide o veľmi zaujímavú publikáciu, keďže v našej historiografii je problematika starovekých Feničanov málo spracovaná, a tým zaplňuje ďalšie biele miesto v poznaní dejín staroveku. Autor svoju publikáciu rozdelil na desať hlavných kapitol, ktoré sú ešte rozdelené na niekoľko menších podkapitol.

Po úvodnom predslve sa v prvej kapitole s názvom *O Feničanoch a Feničiaci* (s. 8 – 27) dozvedáme kto to vlastne boli Feničania, kde žili, aký jazyk a písmo používali a aké bolo ich miesto v dejinách. Podrobne sa zoznámime so starovekou Feničiou na základe popisu Pseudo-Skylaxa, ktorý sa okrem iného plavil aj pozdĺž Fenického pobrežia a zanechal nám množstvo zaujímavých informácií o významných fenických mestách ako napr. Tripolis, Byblos, Berytos, Sidón, Tyros a ďalších. V závere tejto kapitoly nás autor ešte oboznámi s históriou poznávania fenických dejín.

Byblos a záujmy egyptských faraónov (obdobie 3000 – 14. storočie pred n. l.) (s. 28 – 39) je názov druhej kapitoly v ktorej sa autor venuje kontaktom tohto významného fenického mesta so starovekým Egyptom. Išlo najmä o obchodné kontakty, pričom najvýznamnejším obchodným artiklom bolo známe cédrové drevo. Dejiny mesta Byblos sú tu rekonštruované na základe egyptských písomných pamiatok, ktoré sa nám dodnes zachovali, keďže vlastné fenické písomné pramene sa nám nezachovali skoro vôbec. Autor sa ďalej venuje aj kontaktom mesta Byblos s Mezopotámiou, vývoju v ďalších fenických mestách a ich významnému susedovi – Ugaritu.

Tretia kapitola, ktorá má názov *Čítanie v listoch z Amarny* (s. 40 – 55) je venovaná obdobiu rokov 1400 – 1200 p. n. l. v starovekej Fenícii. Ako už z názvu kapitoly vyplýva, tak „vdaka listom fenických kráľov egyptskému faraónovi sa priamo pred našimi očami odvíja život obcí na levantskom pobreží“ (s. 40). Autor sa v tejto kapitole už nevenuje len dejinám Byblu, ale väčšiu pozornosť venuje aj napr. Berytu, Tyru, Sidónu a ďalším fenickým mestám. Nejde už len o vzťahy fenických miest s Egyptom, ale aj s Chetitskou ríšou, pričom napätie a vojenské konflikty medzi týmito dvoma mocnosťami sa odohrávali najmä na území Fenície. Napokon okolo roku 1200 p. n. l. postihla aj túto oblasť invázia tzv. morských národov, ktorá mala negatívny vplyv na vývoj v celej Levante.

V štvrtej kapitole pod názvom *Obdobie nezávislosti (12. – 10. storočie pred n. l.)* (s. 56 – 69) sa autor venuje dejinám fenických miest po invázii morských národov kedy boli Feničania nútení hľadať nových obchodných partnerov, najmä na západe v Mezopotámii, keďže Chetitská ríša bola na kolenách a Egypt sa len pomaly konsolidoval. Obdobie 10. storočia je venované politickým a obchodným vzťahom fenických miest s novým národom – židovským, ktorý si v tejto oblasti vybudoval svoje kráľovstvo.

V tieni mezopotámskych veľmocí (9. – 6. storočie pred n. l.) (s. 70 – 95) je názov piatej kapitoly. Čitateľ sa v nej zoznámí s dejinami fenických miest počas asýrskej nadvlády, ktorá začala počas panovania a výbojov Salmanasara III. (858 – 824 p. n. l.) až do rozpadu Asýrskej ríše po smrti Aššurbanipala (669 – 627 p. n. l.). Toto obdobie bolo poznačené množstvom konfliktov medzi fenickými mestami a Asýriou, ale aj dočasnými obdobiami nezávislosti fenických miest. Autor sa ďalej venuje obdobiu nadvlády Novobabylonskej ríše v tejto oblasti, ale aj napr. účasti Feničanov na babylonských stavebných projektoch a pod.

V roku 539 p. n. l. bol Babylon dobitý perzským kráľom Kýrom Veľkým a Novobabylonská ríša zanikla. Novou mocnosťou na Blízkom východe sa stala Perzská ríša, do ktorej patrili aj fenické mestá. Tejto problematike je venovaná šiesta kapitola – *V Perzskej ríši* (539 – 332 pred n. l.) (s. 96 – 107). Feničania zohrávali pri perzských výbojoch

veľmi dôležitú úlohu, keďže ich lode tvorili základ perzského loďstva a počas grécko-perzských vojen „Feničania bojovali a prehrávali po perzskom boku v slávnych bitkách proti Grékom pri Maratóne, Artemisiu či Salamíne“ (s. 96). Autor sa ďalej venuje dejinám fenických miest po grécko-perzských vojnách až do príchodu vojsk Alexandra Veľkého do Sýrie v roku 333 p. n. l.

Siedma kapitola s názvom *Alexander, helenizácia a vytrácanie sa fenickej kultúry* (s. 108 – 113) je venovaná začiatku konca fenických dejín v tejto oblasti. Autor samozrejme nezabúda na slávne sedemmesačné obliehanie fenického mesta Tyros Alexandrom Veľkým a pokračuje popisom macedónskej a neskôr aj rímskej nadvlády v starovekej Fenícii. Napokon sa venuje aj vytrácaniu fenickej kultúry a asimilovaniu sa Feničanov s helenistickou a rímskou kultúrou v rôznych aspektoch ich života.

Feničania sa okrem iného preslávili najmä ako námorníci na ďalekých plavbách, či už objavných alebo obchodných. Práve tejto dôležitej stránke fenických dejín je venovaná ôsma kapitola, ktorá nesie názov *Na vlnách starovekých morí* (s. 114 – 133). Čitateľ sa postupne dozvedá o vývoji plavby v Stredomorí, o jeho začiatkoch na riečnych tokoch a neskôr aj v pobrežných vodách a na otvorenom mori. Náležitá pozornosť je venovaná aj vývoju lodí v Stredomorí a samostatne aj vývoju fenických lodí a námorníckemu remeslu. Autor sa ďalej venuje najznámejším objavným plavbám

starovekých Feničanov. Ide o plavbu Kartáginca Hannona k západným brehom Afriky, Kartáginca Himilkona pozdĺž pobrežia západnej Európy až k pobrežiu Írska a samozrejme aj snád najznámejšej, ale dodnes nepotvrdennej objavnej plavbe Feničanov okolo Afriky. Značná pozornosť je venovaná aj osídľovaniu Stredomoria Feničanmi od Cypru, cez Anatóliu, Egeidu a severoafrické pobrežie s najznámejším fenickým mestom nachádzajúcim sa mimo vlastnej Fenície – Kartágom, až po Heraklove stĺpy, čiže Gibraltársky prieliv.

Život vo fenických mestách (s. 134 – 143) je názov deviatej kapitoly v ktorej nás autor informuje o topografii fenických miest, o architektúre obytných budov, o hradbách miest, o tom ako fungovala mestská správa a pod. Pozornosť je venovaná aj rôznym remeslám a obchodu. Na prvom mieste stoja tkáči a farbiari látok, ktorí Feníciu preslávili farbením látok do najvzácnejšej farby staroveku – kráľovského purpuru. Autor sa ďalej venuje aj poľnohospodárstvu, vinohradníctvu a nakoniec aj obchodu a mincovníctvu.

Posledná, desiatka kapitola s názvom *Viera v bohov* (s. 144 – 154) je tak ako už z názvu vyplýva, venovaná náboženstvu starovekých Feničanov. Čitateľ sa postupne dozvie o jednotlivých bohoch uctievaných v jednotlivých fenických mestách ako napr. Astarté, Melkart, Ešmun a ďalších. Autor nás napokon ešte zoznami s náboženskými predstavami, rôznymi ceremoniami, chráma-

mi, kňazmi a predstavami starovekých Feničanov o posmrtnom živote.

Aj keď v publikácii absentuje mený, miestny či vecný register, nahrádza ho veľmi prehľadný a vhodne členený text v ktorom sa čitateľ ľahko zorientuje. Publikácia obsahuje veľké množstvo obrázkov a máp, ktoré zvyšujú jej kvalitu a spríjemňujú jej čítanie. Neoddeliteľnou súčasťou publikácie je zoznam prameňov a literatúry. Feničanov môžeme vrelo odporučiť nielen všetkým študentom histórie, ale aj všetkým, ktorých záujmy patria dejinám staroveku.

Matúš Vojna

**KÓNYOVÁ, Annamária (ed.).
*Osobitosti konfesionálneho vývinu
východného Slovenska v ranom
novoveku.***

**Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej
univerzity, 2015.**

ISBN 978-80-555-1505-2.

Východné Slovensko bolo už od polovice 16. storočia súčasťou väčšieho územnosprávneho celku, Horného Uhorska. Vzhľadom na fakt, že Horné Uhorsko predstavovalo najvýchodnejšie a aj najodľahlejšie oblasti Uhorského kráľovstva, toto územie sa z veľkej časti uberalo osobitným spoločenským a zvlášť konfesionálnym vývinom. Pestrosť etnickej štruktúry obyvateľstva, rozličná miera urbanizácie, taktiež konfesionálna nejednotnosť v období pred reformáciou, to všetko prispelo po rozšírení reformácie k zložitejšej,

komplikovanejšej situácii v rámci náboženských pomerov na tomto území.

Zborník príspevkov *Osobitosti konfesionálneho vývinu východného Slovenska v ranom novoveku* je venovaný práve týmto zvláštnostiam, špecifikám náboženského vývinu na území východného Slovenska najmä v období od 16. do 18. storočia, ale aj neskôr. Jednotlivé príspevky sa zaoberajú jednak samotným konfesionálnym vývinom, jednak dejinami jednotlivých cirkví a taktiež cirkevnými osobnosťami, pôsobiacimi na tomto území.

Z dvoch desiatok zaujímavých a podnetných štúdií od slovenských, maďarských a poľských autorov v krátkosti priblížime aspoň niektoré z nich. Tou provou je príspevok Miloslavy Bodnárovej pod názvom *Komparácia vzťahu evanjelických cirkevných zborov a magistrátov stredoslovenských banských miest a východoslovenských obchodných miest*. Autorka sa venuje tomu, do akej miery mala vplyv mestská rada na cirkevný život v jednotlivých banských mestách stredného a mestách východného Slovenska. Mieru zásahu mestských rád do náboženských záležitostí mesta je možné skúmať z dvoch hľadísk. Jednak išlo o aktivitu zo strany miest voči najvyšším krajinským úradom a vysokým cirkevným hodnostárom, spravidla sa jednalo o obranu evanjelického učenia. Taktiež išlo o činnosť mestských rád v samotných mestách, tu sa jednalo najmä o presadenie a ukotvenie evanjelickej konfesie. Už v období pred reformáciou mestské rady do značnej

miery zasahovali do cirkevných záležitostí mesta. Po prijatí reformačného hnutia ich vplyv v náboženských záležitostiach len vzrástol, avšak ich postavenie bolo dominantnejšie v stredoslovenských banských mestách, než v tých východoslovenských.

Príspevok Annamárie Kónyovej s názvom *Antitrinitarizmus* v náboženských pomeroch Horného Uhorska sa zameriava na šírenie radikálneho učenia, akým bol antitrinitarizmus, v priestore Horného Uhorska. Jeho podstata spočívala v odmietaní učenia o Božskej Trojici. V rámci Uhorska sa tento prúd objavil najskôr na území Sedmohradska, kde získal aj najstabilnejšie postavenie. Prenikanie učenia na naše územie, jeho podporovatelia a snahy zamedziť šíreniu antitrinitarizmu, to všetko tvorí obsah tejto štúdie.

Náboženským pomerom v Šariši na prelome 17. a 18. storočia sa venuje Ján Adam v príspevku *Konfesionálna heterogenita v Šariši na prelome 17. a 18. storočia*. Na základe analýzy súpisov z rokov 1699 a 1705, zazname-

naných v kongregačných zápisniciach, a kanonických vizitácií Šarišského archidiakonátu Jágerského biskupstva z rokov 1691, 1700, 1703 a 1712 nám autor približuje zmeny konfesionálneho zloženia územia Šariša v sledovanom období.

Michalovská synoda v kontexte vývinu uhorských židov v 19. storočí, tak znie názov príspevku Petra Kónyu, v ktorom približuje udalosti späté s Michalovskou synodou, konanou v jeseni roku 1865. Práve táto synoda bola prvým konkrétnym signálom, že uhorské židovstvo prechádza vnútornou krízou. Okrem toho približuje podmienky, v akých žili michalovskí židia či ich postavenie vo vzťahu k majoritnému obyvateľstvu.

Zborník venovaný konfesionálnemu vývinu v oblasti východného Slovenska a jeho osobitostiam vďaka kvalitnému obsahu predstavuje celý rad doteraz nepoznaných skutočností, ktoré určite prispievajú k objasneniu tejto zložitej problematiky.

Veronika Drábová

Autori čísla:

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

PhDr. Ján DŽUJKO, PhD.

Mgr. Lukáš HEDMEG

Mgr. Juraj HORVÁTH

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

doc. PhDr. Nadežda JURČŠINOVÁ, PhD.

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Michailo Vasilovič MARKANIČ

Ing. Jozef SLAVKOVSKÝ, CSc.

Recenzenti čísla:

doc. PhDr. Ján ADAM, PhD.

doc. PhDr. Miloslava BODNÁROVÁ, CSc.

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

doc. PhDr. Libuša FRANKOVÁ, CSc.

doc. PhDr. Ľubica HARBULOVÁ, CSc.

doc. PhDr. Martin JAVOR, PhD.

doc. Ing. Rastislav KOTULIČ, PhD.

PhDr. Peter KOVAL, PhD.

prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Informácia pre autorov

AHP uverejňuje príspevky z histórie a príbuzných vedných odborov. Sústreďuje sa najmä na publikovanie najnovších výsledkov vedeckého výskumu bádateľov zo Slovenska i zo zahraničia. AHP uverejňuje príspevky v slovenskom, českom alebo niektorom svetovom jazyku.

AHP uverejňuje najmä vedecké štúdiá a odborné články, ďalej polemiky, materiály, dokumenty, recenzie, anotácie, glosy z histórie a príbuzných vedných odborov a správy, týkajúce sa vedeckého a spoločenského života.

AHP vychádza dvakrát ročne. Uzávierka prvého čísla je vždy k 15. marcu a druhého čísla

vždy k 15. septembru príslušného kalendárneho roka.

Vedecké štúdiá a odborné články posudzujú dvaja nezávislí recenzenti, ktorých určí redakčná rada a ktorých posudok je podkladom pre rozhodovanie redakčnej rady o zaradení príspevku do AHP. O zaradení ostatných príspevkov rozhoduje redakčná rada na návrh predsedu redakčnej rady.

Za obsah jednotlivých príspevkov zodpovedajú ich autori. AHP uverejňuje aj príspevky a názory, ktoré nemusia byť v súlade s mienkou všetkých členov redakčnej rady. Nevyžiadané príspevky nevraciamy.

Prosíme autorov, aby dodržiavali nasledovné spôsoby popisu dokumentov:

1. Knihy / Monografie. Prvky popisu:

Autor. *Názov* : *podnázov (nepovinný)*. Poradie vydania. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania. Rozsah strán.

Ak sú traja autori oddeľujú sa pomlčkou. Ak je viac autorov ako traja uvedie sa prvý autor a skratka a kol. alebo et al. ak je to zahraničné dielo. Prvé vydanie sa v citačnom popise nemusí uvádzať.

Príklad:

TIMKO, J. – SIEKEL, P. – TURŇA, J. *História nášho rodu*. Bratislava : Veda, 2004. 104 s.

2. Článok v časopise Prvky popisu:

Autor. *Názov*. In *Názov zdrojového dokumentu (noviny, časopisy)*. ISSN, rok, ročník, číslo zväzku, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

STEINEROVÁ, J. Princípy formovania vzdelania v informačnej vede. In *Pedagogická revue*. ISSN 1335-1982, 2000, roč. 2, č. 3, s. 8 – 16.

3. Článok zo zborníka a monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov článku*. In *Názov zborníka*. Zostavovateľ. Miesto vydania : Vydavateľ, rok vydania, Rozsah strán (strana od – do).

Príklad:

ZEMÁNEK, P. The machines for "green works" in vineyards and their economical evaluation. In *9th International Conference : proceedings. Vol. 2. Fruit Growing and viticulture*. Pavel Zedníček. Lednice : Mendel

University of Agriculture and Forestry, 2001, p. 262 – 268.

4. Elektronické dokumenty – monografie.

Prvky popisu: Autor. *Názov* [Druh nosiča]. Vydanie. Miesto vydania : Vydavateľ, dátum vydania. Dátum aktualizácie. [Dátum citovania]. Dostupnosť a prístup.

Príklad:

SPEIGHT, J. G. *Lange's Handbook of Chemistry* [online]. London : McGraw-Hill, 2005. 1572 p. [cit. 2009.06.10.] Dostupné na internete: <http://www.knovel.com/web/portal/basic_search/display?_EXT_

5. Príklad na heslo zo slovníka (Encyklopédie)

Slovenský biografický slovník. II. zväzok E-J. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Heslo Krajňák Michal, s. 228 – 229.

6. Odkaz na archívny dokument. Prvky popisu:

Archív (zaužívaná skratka), názov fondu, signatúra (príp. inventárne číslo, krabica, č. mikrofilmu a pod.), špecifikácia dokumentu

Príklad:

SNA Bratislava, Národný súd, II. A 880-881, osobný spis G. Fritza. BArch Berlin, R 70 Slowakei / 216, správa z 15. decembra 1940. AACass Košice, Apoštolská administratúra Prešov, č. 3406/1939, list K. Körper Čárskemu z 29. 9. 1939.

ANNALES HISTORICI PRESOVIENSES

č. 1/2016, roč. 16

Jazyková úprava:

autori, Mgr. Lucia ŠTEFLOVÁ, Mgr. Veronika DRÁBOVÁ

Anglické abstrakty:

autori a Ústav jazykových kompetencií CCKV, Prešovská univerzita v Prešove

Zodpovedný redaktor:

PaedDr. Patrik DERFIŇÁK, PhD.

Pre

Inštitút histórie na Filozofickej fakulte

Prešovskej univerzity v Prešove

a

Centrum excelentnosti sociohistorického a kultúrnohistorického výskumu

Prešovskej univerzity v Prešove

Vydalo:

Vydavateľstvo Prešovskej univerzity

v roku 2016

Technický redaktor:

Marek SEDLÁK

ISSN 1336-7528

Evidenčné č. MK SR: EV 4274/11